

2 | 2019

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 117 / Založen 1895

2 | 2019

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 117 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | *Studies*

MUSÍLEK Martin

Hus a pražští konšelé v předvečer revoluce.

Staroměstské soudní knihy pro dluhy a možnosti jejich
výpovědi pro dějiny města

275

*(Hus and the Prague councillors on the eve of the revolution.
Old Town Judicial Books for Debts and the possibilities
of their testimony for the history of the town)*

BOLOM-KOTARI Sixtus

Toleranční kazatelé z Uher v procesu formování
české společnosti (1781–1870)

318

*(Tolerance preachers from Hungary in the process
of the formation of Czech society /1781–1870/)*

ZAPLETAL Jan – ZAPLETALOVÁ Markéta

Nové politické elity maloměst na přelomu 19. a 20. století

347

(New Political Elites in Small Towns at the Turn of the 20th Century)

ČTVRTNÍK Mikuláš

Dialog archivistiky a historické vědy.

Prameny a role archivů

381

*(The dialogue of archival and historical sciences:
Sources and the role of archives)*

Obzory literatury | *Review articles and reviews*

Recenze

Božena KOPIČKOVÁ

Česká královna Žofie. Ve znamení kalicha a kříže

(Kateřina Pražáková)

423

- Petr ELBEL
*Pravé, věrné a křesťanské příměří... Dohody o příměří mezi husity
a stranou markraběte Albrechta na jižní Moravě*
(Jiří Jurok) 426
- Petr CHELČICKÝ
Spisy z Kapitulního sborníku
(František Šmahel) 431
- Lotte HELLINGA
Incunabula in Transit. People and Trade
(Jaroslava Kašparová) 432
- Jiří KUBEŠ a kol.
*V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie
v habsburské diplomacii 1640–1740*
(Rostislav Smíšek) 438
- Isabel RÖSKAU-RYDEL
*Zwischen Akkulturation und Assimilation.
Karrieren und Lebenswelten deutsch-österreichischer
Beamtenfamilien in Galizien (1772–1918)*
(Miloš Řezník) 445
- Hanns Christian LÖHR
*Kunst als Waffe. Der Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg.
Ideologie und Kunstraub im »Dritten Reich«*
(Renata Košťálová) 449
- Volker ZIMMERMANN – Michal PULLMANN (Hg.)
*Ordnung und Sicherheit, Devianz und Kriminalität
im Staatssozialismus. Tschechoslowakei und DDR 1948/49–1989*
(Jaroslav Šebek) 454
- Josef PETRÁŇ – Lydia PETRÁŇOVÁ
Čestní doktoři Univerzity Karlovy 1848–2015
(Jaroslav Pánek) 457
- Zprávy o literatuře* 463

PEŠEK Jiří Hlas k interpretaci pestrých evropských dějin	482
PÁNEK Jaroslav Karl Vocelka – čestný člen Sdružení historiků ČR <i>(The Austrian historian Karl Vocelka – a new honorary member of the Association of Historians of the Czech Republic)</i>	488
<i>Nekrolog</i>	
Vratislav Čapek (19. listopadu 1923 – 1. dubna 2019) (Zdeněk Beneš)	492
<i>Knihy a časopisy došlé redakci</i>	499
<i>Výtahy z českých časopisů a sborníků</i>	499

STUDIE

Hus a pražští konšelé v předvečer revoluce. Staroměstské soudní knihy pro dluhy a možnosti jejich výpovědi pro dějiny města

MARTIN MUSÍLEK

MARTIN MUSÍLEK: Hus and the Prague councillors on the eve of the revolution. Old Town Judicial Books for Debts and the possibilities of their testimony for the history of the town

The study focuses on an analysis of the Old Town Judicial Books for Debts from the 15th century (*Libri judiciorum pro pecuniam*, Prague City Archives /AMP/, Collection of Manuscripts /Sbírka rukopisů/, sign. 997 and 998), which are a source kept as a series, which allows an admittedly limited but immensely interesting insight into the power, social and economic life of the town. Through their data, they make it possible to specify further some of the existing inaccuracies in the composition of town councils, to supplement the persons holding the post of Old Town magistrate, or to extend the number of entries on burgher surrenders. By observing the burghers, who attended the sessions of the courts opened in 1407 through 1413, allows us, however, to capture more precisely in a limited way the power and nationality conflicts, which were taking place in the town in the period before the outbreak of the Hussite revolution (1419–1434). Their

---

1 Tato studie vznikla v rámci projektu na podporu excelence v základním výzkumu „Kulturní kódy a jejich proměna v husitském období“ (GAČR P405/12/G148).

analysis proves that there really was a definitive victory of the Bohemian side in 1408, which was led by Johánek Ortlův /Johanco Ortlini/ and Čeněk the cloth cutter /Czenco pannicida/. It seems that Johánek with his adherents became the uncrowned ruler of the town in 1408 through 1413 as was later managed in the post-revolutionary period by the brothers Jan and Pešík from Kunvald and some other burghers. Hence, we can see already in pre-Hussite Prague the beginnings of breaking of the existing habits in the internal administration of the town and its domination by only one interest group of burghers with a strong leader at its head.

Key words: Prague – Prague's Old Town – Master Jan Hus – Hussitism – judicial books for debts – town council – burgomaster – councillor – Middle Ages

Dnes se můžeme pouze dohadovat, jak se cítil mistr Jan Hus ve chvíli, kdy stanul v pondělí 11. července roku 1412 v čele početného zástupu mistrů, bakalářů a studentů univerzity před vraty Staroměstské radnice. Teprve včera nechali noví staroměstští konšelé zatknout tři výtržníky, kteří se v různých pražských kostelech otevřeně stavěli proti prodávání odpustků. Mistr Jan Hus byl odhodlaný vzít jejich vinu na sebe a chtěl, aby potrestali jeho jako původce odporu proti odpustkové kampani. Konšelé ho však hanebně podvedli. Dali mu slovo, že se mládencům nic nestane. Poté, co Hus uklidnil shromážděné stoupence a ti se rozešli do svých domovů (podle kronikáře se mohlo jednat až o 2000 lidí), byli všichni tři mládenci Jan, Martin a Stašek státi. Husitská revoluce měla své první mučedníky a osud konšelů visel v této chvíli doslova na vlásku. Naštěstí pro ně přinesla jakási zbožná žena ze sousedství bílá prostěradla a zahalila do nich nebohé oběti, jejichž těla byla na popud mistra Jana z Jičina přenesena do Betlémské kaple. Mistr Jan Hus u popravy nebyl. Když se o ní dozvěděl, byl na nejvyšší míru otřesen a pobouřen. Hned příští den nechal za popravené sloužit mši jako za mučedníky. Dle dobových svědectví Hus vyjádřil úctu ke třem mládencům, když měl prohlásit, že si jich cení na tolik zlata, kolik vážila jejich těla. Své stoupence ve městě nabádal, aby se nenechali zastrašit a odvést od pravdy boží. Lidé, kteří se po popravě sešli před radnicí, prý volali, že chtějí také zemřít za pravdu.² Obecné pobouření se vybijelo

---

2 Naopak Staré letopisy hovoří o tom, že se Hus k situaci vyjádřil až dva týdny po popravě. První neděle se údajně o strašlivé události v kázání ani nezminil, ačkoliv to početné publikum očekávalo. Teprve o týden později, poté co byl obviněn z toho, že má strach z pánů, vychválil Hus v kázání příkladný život Martina, Jana a Staška (vlastně Stanislava). *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 9–11; *Fontes rerum Bohemicarum*, VIII., ed. Václav Novotný, Praha 1932, s. 106–107; srov. Václav NOVOTNÝ, *Hus*

na mnoha místech a směřovalo zejména proti konšelům. Ti nemeškali a dali zatknout několik dalších rebelů. Přestože král Václav IV. trval na jejich tvrdém potrestání, staroměstská rada se pod dojmem předchozích událostí zachovala uvážlivěji. Konšelé, mající větší strach z nových bouří, při nichž by jim šlo o hrdlo, než z králova hněvu, propustili příštího dne všechny zatčené na svobodu.³

Při líčení a posuzování této události vycházela starší literatura z výpovědi *Starých letopisů českých*, v nichž je k roku 1412 uvedeno: „... vše byli Němci konšelé té chvíle i také oděnce vše Němce zpuosobili a připravili.“⁴ Toto mínění zastával Václav Vladivoj Tomek, který si však zároveň uvědomoval, že v radě nezasedali pouze Němci, ale také etničtí Češi.⁵ Až Jaroslav Mezník důkladným rozbořem staroměstských rad upozornil na to, že v radě 1412, která nechala popravit tři tovaryše, byli zástupci všech směrů: rozhodní Husovi protivníci, konšelé ochotní řídit se královou vůlí a Husovi přívrženci. Mezník správně postřehl, že Jan Hus se v radní síni nesetkal jen s nepřáteli, ale někteří přítomní konšelé jej otevřeně podporovali, jiní s ním pravděpodobně udržovali přátelské styky. Detailní rozbor městských rad umožnil Mezníkovi postihnout základní vývojové tendence a je až s podivem, s jakou samozřejmostí se mu podařilo vyvrátit mínění starší literatury. Právě tento historik totiž přesvědčivě doložil, že tendenční svědectví starého letopisce není možné, protože od roku 1408 byly městské rady obsazeny většinou českých konšelů.⁶

I přesto je rada z roku 1412 stále vnímána jako ta, do níž bylo jmenováno více Němců a protivníků Husovy strany, než jich bylo v předchozí radě z roku

---

v *Kostníci a česká šlechta*, Praha 1915, s. 42–43; a Pavel SOUKUP, *Jan Hus. Život a smrt kazatele*, Praha 2015, s. 117, který se domnívá, že Hus mlčel spíše ze smutku než ze strachu.

3 Události byla v dosavadní literatuře právem věnována velká pozornost. Z nejvýznamnějších titulů, v nichž lze dohledat odkazy na prameny a další literaturu, postačí zmínit Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy*, Díl 3., Praha 1892, s. 507–521; Jaroslav MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 131–174; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, 2. Kořeny české reformace, Praha 1996, s. 256; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české 5 (1402–1437)*, Praha – Litomyšl 2000, s. 140–142; František ŠMAHEL, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013, s. 126–127; nejnověji P. SOUKUP, *Jan Hus*, s. 116–128; TÝŽ, *11. 7. 1412 – Poprava tří mládenců. Odpustkové bouře v Praze*, Praha 2018.

4 Staré letopisy české (SLČ) z vratislavského rukopisu, s. 11.

5 Tomek za Němce v staroměstské radě 1412 považoval Zikmunda Rokycanského, Fridlina Kussenpheniga, Albrechta Kamarěře, Purkarda z Altenburka, Zikmunda Klementera a Martina z Cách. V. V. TOMEK, *Dějepis*, Díl. 3, s. 517.

6 J. MEZNÍK, *Praha*, s. 161–166.

1410.⁷ Abychom si doložili, že tato interpretace není zcela přesná, nevyhneme se rozboru městských rad z let 1407 až 1413. Nepůjde však o revizi Mezníkových závěrů, které ani dnes neztrácejí nic ze své aktuálnosti, ale spíše se pokusíme sledovat konkrétní lidské osudy na pozadí jedné významné události z pražských dějin. Zároveň odpovíme na otázku, se kterými konšely se mistr Jan Hus setkal dne 11. července na Staroměstské radnici a s kým vlastně vyjednával. Pokus o zodpovězení této zdánlivě banální otázky totiž napoví mnohé o mocenském a názorovém rozpoložení horní vrstvy staroměstského obyvatelstva ve chvíli, kdy se rozhodovalo nejen o budoucím politickém a náboženském směřování Prahy, ale také celé země.

Dramatické politické události z let 1400 až 1403 akcelerovaly překotný vývoj, který posléze vyústil ve výbuch husitské revoluce. Těžiště veškerého horečného dění bezpochyby leželo v Praze, kde se koncentrovaly téměř všechny hlavní protikladné tendence, které následně dynamicky rozhýbávaly dění v celém království. V souladu s Petrem Čornejem můžeme tvrdit, že kolébkou husitství bylo Staré Město pražské. Zde se nacházela naprostá většina objektů pražského vysokého učení, na němž probíhal učený střet o Viklefa a zároveň se zde rodil reformní program, zde stála Betlémská kaple, v níž později kázal Mistr Jan Hus, zde se v kostele svatého Martina ve zdi začalo s podáváním svátosti oltářní pod obojí způsobou, zde v Králově dvoře v dnešní Královodvorské ulici sídlil panovník a zde se také nacházely domy předních českých šlechtických a pražských měšťanských rodů. Podpora panovnického dvora a vlivných příslušníků šlechty byla rozhodující pro výsledek zápasů, které se na Starém Městě pražském rozhořely během prvních dvou desetiletí 15. století, ať již šlo o kontrolu pražské univerzity, nebo o převahu v městské radě.⁸

---

7 Tak i naposledy F. ŠMAHEL, *Jan Hus*, s. 126, nebo Petr Čornej, podle nějž v této radě „sice nadále drželi většinu míst etničtí Češi, leč Husovi sympatizanti se tu ocitli v menšině“, P. ČORNEJ, *Velké dějiny země* 5, s. 141.

8 P. ČORNEJ, *Praha – hlava království*, in: *Husitské století*, eds. Pavlína Cermanová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2014, s. 108–113, zde hl. s. 109. Již roku 1382 došlo k založení bratrstva Těla a Krve Páně (nazýváno také jako bratrstvo Obruče a kladiva), které si vybudovalo kapli Božího těla na Karlově náměstí. Přestože bratrstvo bylo oficiálně otevřeno všem zájemcům, ve skutečnosti do něj pronikaly pouze zámožné osoby, protože od svých členů vyžadovalo štědré finanční dary. Ze známých jmen členů bratrstva je zřejmé, že se zde zpočátku konstituoval okruh osob (duchovních, šlechtických nebo měšťanských), které měly úzké vazby na panovnický dvůr a na úřad vyšehradského purkrabího, kdy mezi vyšehradskými many lze najít celou řadu budoucích husitských válečníků a politiků celozemského formátu. Můžeme připomenout, že z druhé poloviny 14. století máme doklady o tom, že tento úřad zastávali také příslušníci významných staroměstských rodin Velflovičů a Olbramoviců nebo osoby-měšťané, které byly na Starém Městě

Na rozdíl od Viklefa, který nepostrádal podporu v nejvyšších společenských kruzích a nijak nepodceňoval ani působení navenek mimo univerzitní sféru, mohl Hus v Praze navíc využít potenciál, který mu hlavní město nabízelo: Jan Hus měl v Praze na dosah univerzitu, královský dvůr, významné zemské úřady (zemský sněm apod.), podporovatele a stoupence pocházející z řad pražského měšťanstva a nakonec i široké vrstvy obyvatelstva.⁹ Přestože uvnitř městské society nepanovala jednota a šlo zde vysledovat řadu protichůdných politických, náboženských, národnostních, společenských nebo hospodářských zájmů, mezi Husovy stoupence zde vedle drobných řemeslníků a chudiny patřili zámožní měšťané, kteří významným způsobem ovlivňovali směřování města. Husova kampaň proti kázání odpustků z roku 1412 měla rysy vzpoury. Už ve svých dřívějších kázáních se Hus vyjádřil skepticky o podvodných odpustcích. Od začátku odpustkové kampaně na jaře 1412 toto téma často zaznívalo v jeho kázáních. Hus se nyní obracel nejen proti nařízením církevních autorit, ale také proti vůli krále. Pražští konšelé stejně jako další Husovi stoupenci se nyní ocitli před zásadním rozhodnutím, zda setrvávají na pozicích viklefské reformní skupiny, nebo se – pod hrozbou královského hněvu – od Husa distancují. Poslední Husův životopisec Pavel Soukup se domnívá, že právě absence královské podpory znamenala ve srovnání s roky 1410 a 1411 osudový obrat v Husově kauze.¹⁰

Na vývoj na Starém Městě pražském na přelomu 14. a 15. století působila hospodářská stagnace, která byla spojena s mocenským a prestižním propadem postavení Václava IV. jako římského krále. Dvůr českého krále nebyl tak významným střediskem evropské politiky jako dvůr Karlův, a tato skutečnost se nepochybně odrážela i v počtu osob, které do Prahy přicházely za účelem politických jednání. Děni ve městě negativně ovlivňovaly také boje Václava s panskou jednotou a později soupeření mezi příslušníky lucemburského rodu. Ustavičná drobná válka podvazovala obchod a ochromovala běžný chod života v Čechách.¹¹ To všechno

---

usazeny. Martin MUSÍLEK, *Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století*, Praha 2015, s. 220; srov. Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze. Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době*, *Folia Historica Bohemica* 5, 1983, s. 95–118; nejnověji se tomuto bratrstvu věnoval Jan HRDINA, *Kaple Božího těla na Novém Městě pražském v době předhusitské – dvě drobné sondy*, *Staletá Praha* 29, 2013, č. 2, s. 21–38; a Jan HRDINA, *Relikvie, odpustky, poutní odznaky. Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy*, Praha 2017, s. 35–54.

9 P. SOUKUP, *Jan Hus*, s. 121.

10 Tamtéž, s. 124.

11 P. ČORNEJ, *Praha – hlava království*, s. 108–113; politické dění ve městě v letech 1390 až 1408 souhrnně zpracoval již J. MEZNÍK, *Praha*, s. 85–130.

byly okolnosti, které usměrňovaly životy všech obyvatel pražského souměstí, polarizovaly názorové a politické proudy a radikalizovaly hlavní aktéry dění.

Zcela zásadní, ale doposud do jisté míry opomíjený pramen pro poznání mocenského vývoje ve městě a sledování městských rad představují dvě staroměstské soudní knihy pro dluhy. Konkrétně se jedná o *Knihu soudní pro větší dluhy* z let 1400 až 1483 a *Knihu soudní pro menší dluhy*, která byla vedena mezi lety 1400 až 1499.¹² Jak již bylo řečeno, ke správnému hodnocení vývoje v předrevolučním městě povede rozbor složení městských rad, které ovládaly v letech 1407 až 1413 město (viz Příloha).¹³ Chronologické vymezení mezi lety 1407 až 1413 má dva hlavní důvody. Doposud si totiž nikdo nepovšiml skutečnosti, že od srpna roku 1407 začali písaři zapisující do městských knih pravidelně označovat konšele, kteří na jednotlivých soudech zastávali post purkmistra.¹⁴ V záhlaví každého zápisu o zasedání soudu je zpravidla uvedeno jméno konšela a za ním následuje označení *magister civium*. Naopak na přelomu let 1413 a 1414 byl definitivně ukončen mocenský soubor mezi reformní stranou a jejími odpůrci. Přestože lze mezi radami, které zasedaly od prosince 1413 do května 1420, dohledat rozdíly, jednalo se o výměnu pouze několika osob. V těchto radách zasedali pouze etničtí Češi, vesměs stoupenci reformního programu. Tomek v rámci *Dějepisů města Prahy* vypsal v tomto období celkem šest rad. Verifikace jejich působení je však velmi obtížná a je otázkou, zda vůbec docházelo k jejich formální obměně.¹⁵ Reformní strana tak definitivně ovládla Staroměstskou radnici již šest let před výbuchem revoluce.¹⁶ A protože až do května 1420 nedošlo k žádné podstatné změně, nebude tomuto období již věnována samostatná pozornost.

Soudní knihy představují sériově vedený pramen, který umožňuje sice omezený, ale nesmírně zajímavý vhled do mocenského, společenského a hospo-

---

12 Archiv města Prahy (AMP), Sběrka rukopisů, Kniha soudní pro větší dluhy 1400–1483, sign. 997; Tamtéž, Kniha soudní pro menší dluhy 1400–1449, sign. 998. K oběma knihám Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Soupis rukopisů chovaných v archivu královského hlavního města Prahy*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, Díl I., sešit 2., Praha 1920, s. 59, 60; srov. Rostislav NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526. Katalog*, Praha 1963, s. 147.

13 Musíme si ale uvědomit, že údaje o působení staroměstských rad jsou na počátku 15. století stále velmi torzovitě.

14 AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 49r. Poznámka Jaromíra Čelakovského o tom, že se mezi přísedícími konšely objevuje označení purkmistr, zcela zapadla. J. ČELAKOVSKÝ, *Soupis rukopisů*, s. 59. K úřadu purkmistra V. V. TOMEK, *Dějepis*, Díl 2., s. 287–289.

15 V tomto případě postačí odkázat na Mezníkovy prosopografické údaje k 32 měšťanům, kteří v letech 1413 až 1420 zasedali v městské radě, J. MEZNÍK, *Praha*, s. 262–263.

16 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 269.

dárského života města. Vzhledem k tomu, že další městské knihy soudní se z tohoto období nedochovaly, jedná se o pohled vpravdě unikátní. Oproti ostatním městským knihám šťastně unikly požárům Staroměstské radnice a dochovaly se až do dnešních dnů. Podobně jako v jiných městech, také na Starém Městě pražském tvořila hranici mezi „menším“ a „větším“ dluhem částka 10 kop grošů. Zapisování do knih neprobíhalo na soudě samotném, ale zpravidla bezprostředně po jeho skončení ještě téhož dne, dokud měl písař právní pořízení v čerstvé paměti a mohl tak lehce doplňovat neúplné poznámky.¹⁷ Do knih byla zapisována veškerá řízení, která probíhala před staroměstskými soudy zahájenými. Jednalo se především o tzv. „daní někomu za právo“, přiznání k dluhům, osvobození po očištné přísaze, okazování základů, zaplacení dlužné částky, zápisy o předvedení svědků nebo litkupníků, povinnost postavit rukojmí před soud nebo složit do určitého termínu přísahu, smíry a výpovědi rozhodců (ubermanů) a zvydy i rezignace na domy, vinice a krámce.¹⁸ Zatímco v nejstarší staroměstské *Knize soudní s trhovými zápisy* z let 1351 až 1367 byl samostatný oddíl pro měšťanská vzdání, po roce 1367 specializovaná kniha pro tuto agendu nevznikla a měšťanská vzdání se tak objevují zapsána mezi ostatními záznamy soudních knih pro dluhy.¹⁹

Obě knihy využíval při sestavování městských rad jak Václav Vladivoj Tomek, tak Jaroslav Mezník.²⁰ Samostatnou pozornost jim věnovala také Mira Kremlíčková.²¹ Vzhledem k povaze svojí dizertační práce se zaměřila na diplomatický rozbor obou knih a jejich nesmírně cenného zařazení do širšího kontextu vývoje soudních knih v rámci staroměstské kanceláře. Nejednalo se tak o využití pramene pro rekonstrukci městských dějin. Mimo jiné však její monografie přinesla celou řadu zpřesnění k Tomkovým seznamům rychtářů a městských písařů a je velká škoda, že práce nikdy nebyla v úplnosti publikována. Některé její závěry bohužel zapadly, aniž by jim současná pragensiální literatura věnovala náležitou pozornost.

Podívejme se ale nyní blíže na to, co nám o personálním složení městských rad z let 1407 až 1413, které jsou pro líčení červencových událostí roku 1412 klíčové,

17 Mira KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy pro dluhy pod 10 kop z let 1370–1391 a 1400–1449*, disertační práce, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1952, s. 50.

18 M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 25.

19 Například roku 1411 opustil město Mikuláš z Opole, o tři roky později Václav z Cách, v prosinci roku 1419 výrobce samostřílů (střelec, lukař) Jurglin. AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 58v, 65v, 83v. Nejstarší staroměstské soudní knize věnoval pozornost Josef TŘIKAČ, *Staroměstská kniha soudní z let 1351–1367*, Pražský sborník historický 29, 1996, s. 5–58. Na s. 37–53 připojil autor edici zápisů měšťanských vzdání. Srov. M. MUSÍLEK, *Patroni*, s. 84–86.

20 V. V. TOMEK, *Dějepis*, Díl 5, Praha 1905, s. 74–76; J. MEZNÍK, *Praha*, s. 261–263.

21 Srov. pozn. č. 17.

vyovídají zápisy v obou soudních knihách pro dluhy. Zahájené soudy se na Starém Městě pražském konaly několikrát do roka, ale jednání jednoho soudu se často rozpadlo na několik samostatných jednání.²² Ve sledované době se již ustálily pravidelné dny konání: úterý, čtvrtek a sobota. Impulzem pro svolání nového soudu většinou bylo nashromáždění dostatečné agendy pro jeho konání.²³ Záznamy záhlaví jednotlivých soudů mají takřka obdobnou strukturu. Ne vždy však byly uvedeny všechny vyjmenované údaje. Nejdříve bylo zpravidla zaznamenáno pořadí soudu během působnosti dané rady, dále den konání, jméno rychtáře, jména přítomných konšelů s označením purkmistra, jména konšelů při knihách (většinou dvou), rok konání soudu.²⁴

Jak již bylo řečeno, v záhlaví zahájených soudů se v obou knihách velmi často objevovalo jméno rychtáře.²⁵ Bez výjimky je zachovááno starší ustanovení, že rychtář nemá na soudě zasedat sám, ale vždy za přítomnosti alespoň dvou konšelů.²⁶ V letech 1407 až 1414 jsou v zápisech doloženi tři rychtáři: Osvald Rollův (1406–1408), Jakub z Brna (1408–1413) a Jiří Síně (1413–1419). Tomek ve svých seznamech omylem uvádí Jakuba z Brna pouze jako podrychtáře v letech 1408 až

---

22 J. TŘIKAČ, *Staroměstská kniha*, s. 29–31.

23 Srov. Tamtéž, s. 32–33; a M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 31–33, která došla k závěru, že každý rok se v průměru konalo 14 až 15 zasedání zahájených soudů.

24 Například záhlaví druhého soudu z roku 1408: „Iudicium secundum bannitum proxima tertia quinta post qursionem Pauli. Iuratis presentibus Johanco Ortl magister civium, Sigismundus de Rokiczan, Czenco pannicida et alii. Circa libris viros Wenclaus Chanye, Sigismundus Beranko“ („Druhý soud zahájený nejbližší úterý po svátku Obrácení sv. Pavla. Přítomni konšelé Johánek Ortl purkmistr, Zikmund z Rokycan, Čeněk kraječ suken a další. Při knihách Václav Cháně, Zikmund Beránek“), AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 49v. Poznámka „a další“ (et alii) by mohla naznačovat, že se soudů účastnilo více konšelů, jejichž jména však písař nepovažoval za důležité uvést, nebo se mu jednoduše nechtělo vypisovat. Dle mého soudu se jednalo pouze o pravidelně užívanou floskuli. Jak jinak si vysvětlit, že různí písaři by v několika desítkách případů uváděli stále jedny a stejné konšely v případech, že se soudů účastnili i další členové městské rady? Vzhledem k zápisům v soudních knihách před rokem 1407 je jen obtížně představitelná myšlenka, že by v druhé polovině roku 1412 písař alespoň jednou neuvedl například jméno Albrechta Kamaráře nebo jeho další straníky, pokud by se soudu skutečně fyzicky účastnili. Domnívám se tedy, že jména uvedená v záhlavích zahájených soudů odrážejí skutečný počet přítomných konšelů.

25 Jaroslav Mezník uvádí, že právě v letech 1408 až 1413 byly pravděpodobně kolem osoby a úřadu rychtáře nějaké zmatky, protože rychtář nebýval často uváděn ani v zápisech o zahájených soudech, kde měl zastávat první místo. Spíše však rychtář nebyl uváděn proto, že bylo jasné, kdo tento úřad vykonává, případně se jednalo o nedůslednost písaře při zápisu. Dokládá to také přehled záhlaví zahájených soudů. Zdá se, že rychtáři v tomto období na sebe ve funkci navazovali a zmatkům nenasvědčuje ani to, že v úřadu setrvali vždy několik let po sobě.

26 V. V. TOMEK, *Dějepis*, Díl 2., s. 291.

1413.²⁷ Podle záznamů obou knih je však zřejmé, že nejpozději od května roku 1408 zastával úřad staroměstského rychtáře.²⁸ Při zápisech se vždy uvádí jako rychtář-iudex a zpravidla bývá formálně uváděn první před purkmistrem jistě v upomínku jeho původního přednostního postavení na městském soudě. O Jakobovi z Brna se mi nepodařilo dohledat téměř žádné další informace.²⁹ Ve funkci je prvně doložen při zasedání soudu 15. května 1408 (Osvald Rollův je jako rychtář naposledy doložen 12. ledna téhož roku). Je možné, že Jakub z Brna nastoupil v souvislosti s nastolením nové rady dne 26. ledna, v níž již převládala česká většina jmen. Z toho by šlo vyvozovat, že měl blíže k českému táboru. Jaký byl ale jeho vztah k reformnímu učení, nevíme. Není to ale podstatné. V dané době rychtář již pouze plnil nařízení purkmistra a městské rady. Pokud byl osudného dne 11. července na radnici přítomen, právě Jakub z Brna měl na povel městské biřice a žoldnéře a dohlížel na vyplnění nařízení konšelů popraviti tři zajaté mladíky.

Přesně nevíme, jaká panovala na Starém Městě pražském pravidla při jmenování přísedících jednotlivých soudních jednání. Tomek pro polovinu 14. století uvádí, že se většího soudu (pře nad 10 kop grošů) účastnila celá rada s rychtářem, menšího soudu rychtář a dva konšelé, kteří se pravidelně každý týden střídali.³⁰ V pozdějším období však došlo k podřízení rychtáře městské radě a purkmistrovi, který se stal při jednání soudu hlavní osobou, jež patrně celé zasedání řídila. Vzhledem k rozsáhlé agendě, která spadala do kompetencí zahájených soudů, je nasnadě, že přítomní konšelé včetně purkmistra svými rozhodnutími a rozsudky do jisté míry ovlivňovali hospodářský a právní chod města. Ze zobrazeného (viz vkládaný Obr. č. 1) zřetelně vyplývá velký počet dokladů, v nichž je oproti zbývajícím konšelům jako purkmistr doložen Johánek Ortlův. Toto důležité zjištění nesnižuje ani fakt, že byl v této radě a při jejím obnovování patrně vždy jmenován prvním purkmistrem, který měl nejspíše více pravomocí a povinností, ani skutečnost, že statisticky se zahájené soudy na počátku ledna konaly nejčastěji.

---

27 TÝŽ, *Dějepis*, Díl 5., s. 64. Podrychtářem neboli zástupcem rychtáře byl v letech 1407 až 1410 a znovu od roku 1417 až asi do 1419 Jakub z Litoměřic. M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 109.

28 Toho si povšimla již M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 106.

29 Dne 17. května 1409 svědčil jako rychtář spolu s konšely Petrem Habardovým a Fridlinem Kussenphenigem na písemném potvrzení Ecka Zengreffa z Eislefenu, že obdržel od pražských měšťanů dlužných 10 kop grošů. Jakub z Brna k listině přivěsil svoji pečeť, která se dodnes dochovala. Wiener Stadt- und Landesarchiv Hauptarchiv, Urkunden (1177–1526) 1763, listina je volně přístupná na webu monasterium.net, URL <http://monasterium.net/mom/AT-WStLA/HAUrk/1763/charter> (25. 11. 2016).

30 V. V. TOMEK, *Dějepis*, Díl 2., s. 328–329.

Johánek totiž nezastával post purkmistra pouze na počátku let 1410, 1411 a 1412, ale v tomto úřadě je doložen vždy několikrát i v jiných měsících, kdy se měli konšelé dle dosavadních zvyklostí na postu purkmistra pravidelně po čtyřech nedělích střídát.

Na základě Obr. č. 1 nemůže být pochyb o tom, že Johánkovi Ortlovi se podařilo v letech 1410, 1411 a 1413 zcela ovládnout staroměstskou radu. V této době zřejmě přestal fungovat systém pravidelného střídání konšelů na pozici purkmistra. Ne že by se na zahájených soudech jako purkmistři nejmenovali i další měšťané, Johánek Ortlův však tento úřad v rozporu s panovnickými nařízeními a dosavadními zvyklostmi zastával vždy několik měsíců v roce (viz Obr. č. 2). Zdá se, že Johánek Ortlův se mezi lety 1410 až 1413 stal nekorunovaným vládcem Prahy za vydatné podpory české strany, čímž předznamenal následný vývoj města po husitských válkách, kdy se dominantním měšťanům za podpory angažovaných přívrženců dařilo po několik let ovládat veškerý život ve městě.

Obr. č. 1

Složení městských rad 1410 a 1412 dle soudních knih pro dluhy.

V době působení obou rad byl rychtářem Jakub z Brna. V případech, kdy máme doloženo, je u příslušných konšelů uvedeno datum, v němž se zmiňuje na postu purkmistra. Šedá barva značí nové konšely, kteří do rady 1412 nepřešli z té předcházející. Hvězdičkou (*) označeni noví konšelé v radě 1412, kteří po roce 1413 alespoň jednou zasedali v městské radě. Křížkem (#) konšelé, kteří byli členy rady 1413 II, která popravila Johánka Ortlova a Čeňka kraječe suken.

Na základě údajů staroměstských soudních knih sestavil autor (2018).

RADA 1410 9. ledna 1410 – 23. června 1412		RADA 1412 18. srpna 1412 – 10. prosince 1412	
KONŠEL	PURKMISTR	KONŠEL	PURKMISTR
Johánek Ortlův	1410 – 9. 1. ; 11. 1. ; 14. 1; 18. 1. ; 26. 4. ; 8. 5. ; 27. 11.	Johánek Ortlův	18. 8. 1412 10. 12. 1412
	1411 – 13. 1. ; 20. 1. ; 27. 1. ; 14. 3. ; 12. 5; 16. 5. ; 22. 10; 10. 12.		
	1412 – 16. 1. 21. 1. ; 28. 1. ; 5. 5. ; 26. 5.		

Čeněk kraječ suken	25. 2. 1410	Čeněk kraječ suken	20. 9. 1412
Zikmund Rokycanský	8. 3. 1412	Zikmund Rokycanský	#
Václav Cháně	23. 5. 1411 4. 6. 1411	Václav Cháně	5. 11. 1412
Ludvík z Florencie apatykář	–	Ludvík z Florencie apatykář	–
Petr od sv. Anny sladovník	–	Petr od sv. Anny sladovník	–
Ješek Doupovec	–	Ješek Doupovec	–
Jan Vlčíhrdlo	–	Jan Vlčíhrdlo	–
Ondřej Krajsa	–	Ondřej Krajsa	–
Fridl Kussenphenig	–	Fridl Kussenphenig	–
Purkard z Altenburka apatykář	12. 8. 1410 20. 8. 1411	Purkard z Altenburka apatykář	–
Matěj Roudnický	12. 6. 1410 9. 7. 1411	Albrecht Kamarěř	#
Mareš Šrám	19. 4. 1410 22. 4. 1410	Hanuš Rudolfův	–
František Kbělský	13. 9. 1410	Sikmund Klementer	–
Jakub Marták	21. 11. 1411	Jan Černá hvězda	–
Duchek Šídlo jinak Rulant	–	Martin z Cách	*
Duchek řemenář	4. 6. 1412 11. 6. 1412	Petr z Plaňan	–
Vavřinec Reichlův	–	Vavřinec soukeník	*

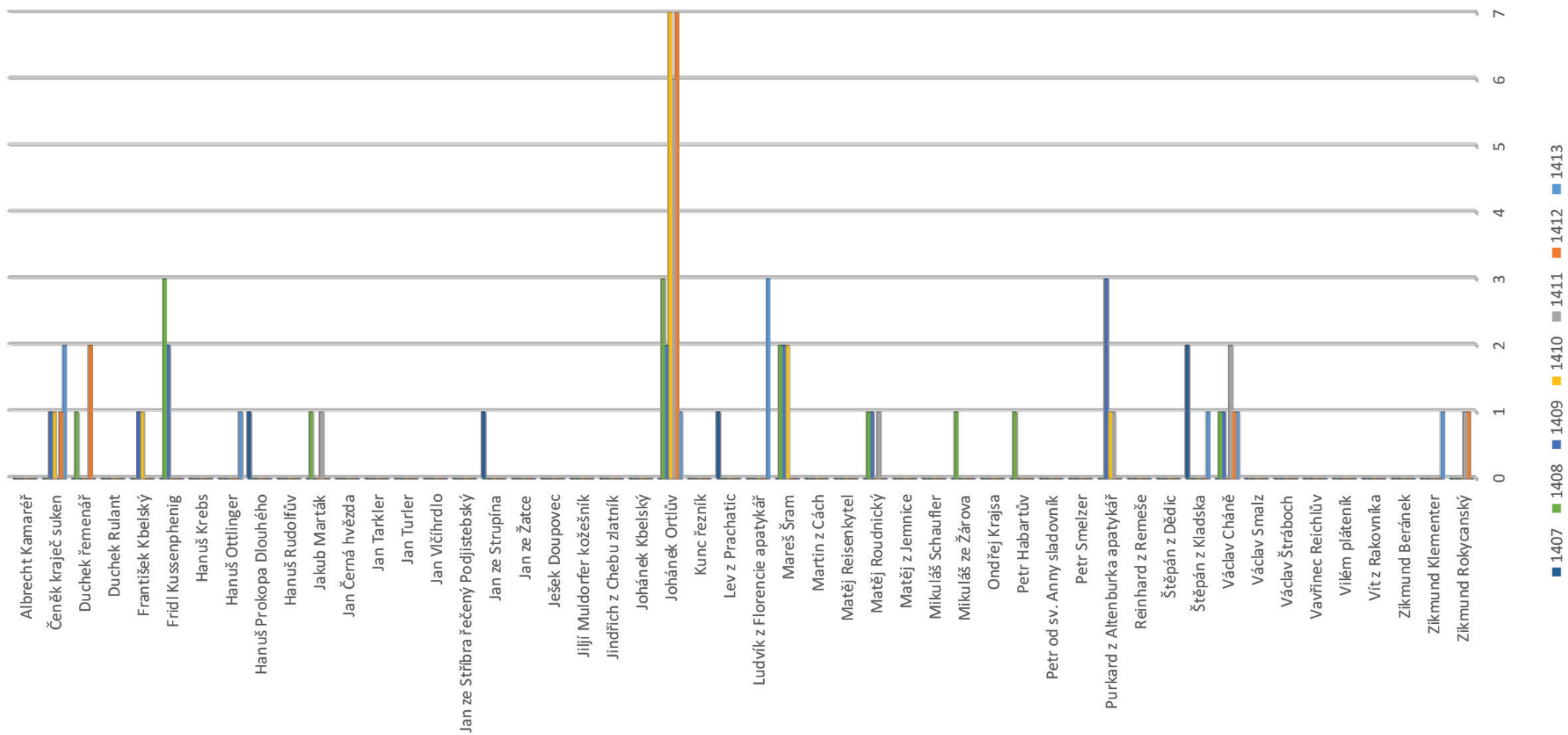
Podíváme-li se na další přehled konšelů (viz vkládaný Obr. č. 3), kteří se v letech 1407 až 1413 účastnili zasedání zahájených soudů na Starém Městě pražském podle údajů knih soudních pro dluhy, můžeme dle mého soudu identifikovat jak Johánkovi stoupence, tak rozložení mocenských sil ve městě. Ze sledovaných rad se na soudech nesetkáváme většinou pouze s jedním, dvěma měšťany. Výjimku tvoří pouze rada 1412, kdy na zahájených soudech nezasedalo celkem pět měšťanů v souvislosti s probíhajícím mocenským bojem uvnitř města, a rada 1413 II, jejíž funkční období bylo natolik krátké, že se ani jednoho jednání soudu nezúčastnilo hned osm měšťanů.³¹ Vidíme, že konšelé se sice na počátku 15. století při soudech střídali, oproti starším obdobím ale dochází k nerovnovážnému početnímu zastoupení některých konšelů při soudních jednáních. To ve spojitosti s nerespektováním pravidelného střídání na pozici purkmistra naznačuje, že ve městě došlo ke změně dosavadních zvyklostí. V drtivé většině případů, kdy se na soudě v roli purkmistra nebo předsedícího objevuje Johánek Ortlův, je totiž zmíněn také Čeněk kraječ suken. Platí to i v několika případech naopak, kdy byl purkmistrem Čeněk. Je zřejmé, že oba měšťané k sobě měli velmi blízko a neudělali bez sebe doslova „ani ránu“. Na rozdíl od Johánka, který na počátku 15. století zasedal v radách jmenovaných Zikmundem Lucemburským, Čeněk již od počátku svojí politické kariéry patřil ke stoupencům krále Václava IV., protože se vyskytoval pouze v radách jmenovaných tímto králem před a po jeho zajetí.³² Pokud však ve městě docházelo k mocenskému boji, nemohlo se tak dít bez vlivu českého krále. Johánek spolu s Čeněkem a jejich stoupenci museli mít po roce 1408 plnou podporu Václava IV. a jeho dvorského prostředí, která jim mohla jako jediná zaručit výsadní postavení ve městě.

Výše řečené v menší míře platí pro možná poněkud nečekané jméno: Zikmunda Rokycanského. Potomek jedné z nejstarších, nejbohatších a nejvýznamnějších rodin, usazených ve městě již od sklonku 13. století, býval v dosavadní literatuře považován za Němce. Ve skutečnosti ale i soudní knihy dokládají dobře známý fakt, že počestění se nevyhnulo ani rodinám tzv. starého patriciátu. Zikmundovo jméno je totiž v knihách uváděno také v české podobě *Rokiczanski* nebo *Rokicansky*.³³ Tato původně německá jména (příjímí rodiny píšící se po Rokycanech se původně vyskytovalo nejčastěji v německé formě jako

31 Z celkového počtu 64 konšelů, kteří zasedali v městské radě, se v letech 1407 až 1413 ani jednoho soudního jednání neúčastnilo pouze 14 měšťanů.

32 J. MEZNÍK, *Praha*, s. 124.

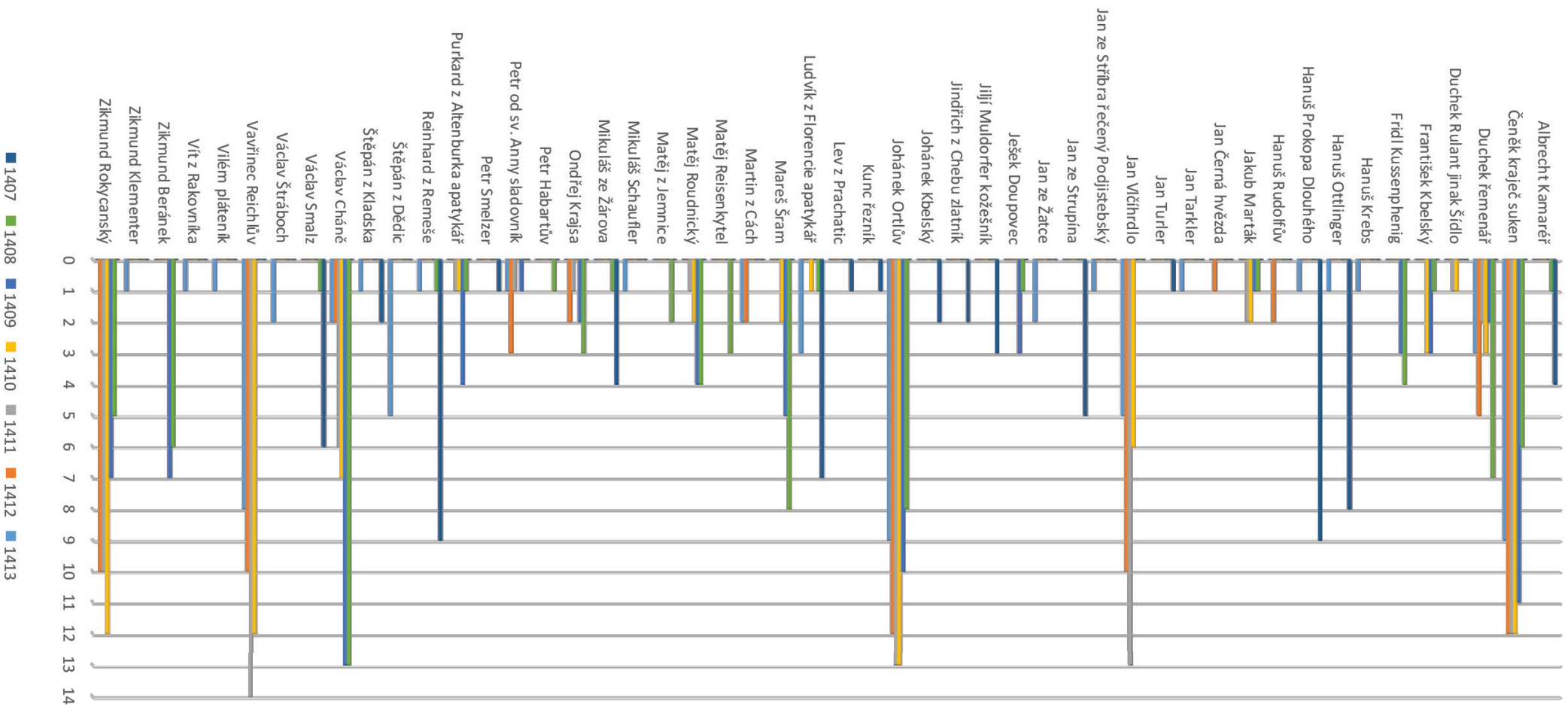
33 Srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 125, který oproti jiným místům svojí práce připouští, že nemusel být vlivem počestění považován za Němce.

Obr. č. 2

Přehled konšelů, kteří se v letech 1407 až 1413 účastnili zasedání zahájených soudů na Starém Městě pražském v pozici purkmistra podle údajů knih soudních pro dluhy (podle AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997 a 998).

Na základě údajů staroměstských soudních knih sestavil autor (2018).

Obr. č. 3

Přehled konšelů, kteří se v letech 1407 až 1413 účastnili zasedání zahájených soudů na Starém Městě pražském podle údajů knih soudních pro dluhy (podle AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997 a 998). Na základě údajů staroměstských soudních knih sestavil autor (2018).

Rokczaner), která byla zapsána německým písařem v české podobě, se stávají nezpochybnitelným dokladem počestování rodin tzv. starého patriciátu. Jaroslav Mezník Zikmunda Rokycanského vedle Albrechta Kamaréře a Hanuše (vlastně Jana) Ottlingera považoval za vůdce protihusitské strany.³⁴

Rozbor složení městských rad nás ale nutí k opatrnosti. Zikmund Rokycanský byl totiž členem městských rad, které roku 1402 a 1403 jmenoval Zikmund Lucemburský, ale i přesto se posléze objevil v radách, které dosadil Václav IV. Nechyběl však ani v německé radě 1413 II. Domnívám se však, že jeho účast v pročeských radách a prakticky nepřetržitá účast na soudech s českými kolegy spíše nasvědčuje tomu, že se nejednalo o vyloženého odpůrce Husa a české strany. Podobně jako dnes také v minulosti lidé užívali různých životních strategií k dosažení požadovaného nebo nárokovaného postavení. Mnohdy k tomu používali metody, které se z dnešního úhlu pohledu zdají být odsouzeníhodné, v dané době však byly nutným standardem k udržení mocenských pozic. Nic na tom nemohli změnit ani káravá slova dobových kronikářů nebo moralistů. Idealisté a vizionáři neměli v tomto prostředí naději na úspěch, což je možná jeden z důvodů, proč staroměstskou radu definitivně opustil jeden z nejbohatších měšťanů a patrně uvnitř pražské plutokracie jeden z mála skutečně přesvědčených stoupenců reformní myšlenky Kříž kramář.³⁵ Dodejme však, že stejně pragmaticky se vedle Zikmunda Rokycanského chovala většina staroměstských měšťanů, ale i osoby mnohem výše postavené.

Obdobně jednala také hlavní postava celého příběhu: Johánek Ortlův.³⁶ Jen obtížně bychom hledali vhodnější osobu, na níž by bylo možno příhodněji

---

34 J. MEZNÍK, *Praha*, s. 167, pozn. 106. Seznamy městských písařů jsou v této době neúplné. Jménem známe pouze pár jednotlivců. K nim mimo jiné patří mezi lety 1405 až 1411 také Jan Lanczman, který byl patrně Němec. M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 111.

35 Jaroslav Mezník se domníval, že Kříž kramář se do městské rady po roce 1408 již nedostal kvůli svojí angažovanosti v radách jmenovaných Zikmundem Lucemburským. Na rozdíl od Mezníka se domnívám, že se spíše jednalo o osobní rozhodnutí Kříže kramáře, které mohlo pramenit z jeho rozčarování nad poměry panujícími na radnici, nebo se stal obětí politických pletich. Některým měšťanům včetně Johánka Ortlůva, kteří zasedali v radách dosazených Zikmundem, se totiž mezi konšely opět podařilo proniknout rovněž v pozdějších radách jmenovaných králem Václavem IV. Srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 123. Dle mého soudu se nejednalo o měšťany, kteří by byli méně angažovaní nebo více obratní než Kříž kramář.

36 Při jakémkoliv prosopograficky laděném výzkumu v období středověku si musíme uvědomit, jak torzovitě jsou naše zprávy o jednotlivých měšťanech. To by nás mělo vést v opatrnosti ve vyslovování dalekosáhlých soudů a hodnocení, které se však ve skutečnosti opírají pouze o minimum údajů. Nesmíme zapomínat na to, že během několika měsíců nebo let, kdy o tom kterém měšťanovi postrádáme jakékoliv zprávy, se v životě každého jednotlivce odehrálo velké množství

demonstrovat poměry na Staroměstské radnici na počátku 15. století, které pregnantně vyjádřil v souvislosti s popravou obou měšťanů dobový letopisec: „A to všecko nic jiného nečinilo, nežli Luciperova pýcha a závist; neb vždy jedni nad druhé chtěli se pnúti, vlásti chtěce Praze a na úřadech býti, aby zbohatěli.“³⁷ Starý letopisec s odstupem kolem roku 1440 totiž přesně pojmenoval to, o co šlo konšelům na Staroměstské radnici jak v minulosti, tak v současnosti především: o moc a peníze.³⁸ Johánek Ortlův, přezdívaný Domšík, je v dosavadní literatuře obecně považován za vůdce české strany. Ve skutečnosti se patrně jednalo o potomka Ortla kožešníka, příbuzného Mikuláše a jeho bratra Jakuba Ortlova. Pokud by byla tato domněnka správná, pocházel by z řad elitních staroměstských rodin, které se ve vládě města udržovaly po několik generací.³⁹ Svůj majetek ještě rozmnožil sňatkem s dcerou bohatého staroměstského měšťana Ješka Domšíka, jehož jménem byl někdy označován.⁴⁰

Jaroslav Mezník správně upozornil na to, že Johánek byl bezohledný kariérista, který řídil své jednání především ctižádostivostí a touhou po moci.⁴¹ Horní vrstvy pražského obyvatelstva doby Husovy měly jeden společný základní rys: byly bohaté a svoje bohatství si chtěly udržet. Pokud se nedávno Petr Čornej pokusil ukázat značnou politickou angažovanost Jeronýma Šrolla, který nechyběl u žádné významnější události v Praze, to samé lze bez výjimky tvrdit také o Johánkovi.⁴² Byl to doslova *homo politicus*,

---

událostí, které mohly ovlivnit jeho další směřování. Platí to i pro několikeré změny politického smýšlení či mocenského tábora, které nemusely být vždy motivovány pouze touhou po moci a bohatství, ale též změnou vlastního přesvědčení. Tyto změny však nejsme schopni v dřtivé většině případů pro období pozdního středověku postihnout.

37 SLČ z vratislavského rukopisu, s. 11.

38 To potvrzuje rovněž kritika společenských poměrů, krále i prelátů z úst Husova učitele Štěpána z Kolína, podle nějž král „na odpovědná místa dosazuje nezkušené, neschopné nebo mravně zchátralé lidi“. F. ŠMAHEL, *Jan Hus*, s. 31.

39 Mezník patrně také předpokládal Johánkův původ v potomstvu kožešníka Ortla, i když hovoří pouze o tom, že pravděpodobně pocházel ze zámožné rodiny. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 123. Nejspíše se mu – podobně jako mně – nepodařilo dohledat zmínku o příbuznosti. Tě tak nasvědčuje pouze užívání shodného příjmi Ortlův. Křestní jméno Ortl/Ortlův nebylo v okruhu pražských městských elit ojedinělé, ale oproti jiným užívaným jménům bylo rozhodně vzácné. Ortl kožešník patrně pocházel z rozrodu Klementerů, jedné z nejstarších rodin usazených ve městě. K ověření nebo vyvrácení této skutečnosti by bylo zapotřebí provést samostatný výzkum. I tak je ale jistá skutečnost, že Johánek pocházel ze zámožné rodiny, která udržovala hospodářské a osobní kontakty s hlavními představiteli horní vrstvy městského obyvatelstva. M. MUSÍLEK, „*Unser stat rathaus*“. *Staroměstská radnice v Praze a její nejstarší znaková galerie*, *Staletá Praha* 34, 2018, č. 1, s. 28–29.

40 J. MEZNÍK, *Praha*, s. 123.

41 TÝŽ, *Praha*, s. 123–124.

42 P. ČORNEJ, *Pražský busita Jeroným Šrol*, *Studia mediaevalia Bohemica* 4, 2012, s. 73.

který musel být všude a u všeho. Mimo jiné za doklad jeho oportunistu, spojeného s politickou obratností může posloužit skutečnost, že podobně jako Zikmund Rokycanský a několik málo dalších měšťanů také Johánek dokázal proniknout do městských rad jmenovaných Zikmundem i Václavem IV.

Na základě shromážděných údajů (viz vkládaný Obr. č. 3) se domnívám, že účast konšelů na zasedání zahájených soudů do jisté míry odráží mocenské rozložení sil. Pokud se v letech 1410 až 1413 objevují jako přisedící stále jedni a titíž konšelé, je nasnadě, že se nejedná o náhodu. Vedle již zmiňovaných Čeňka kraječe suken a Zikmunda Rokycanského lze k Johánkově straně jistě přiřadit ještě měšťany Václava Cháně, Zikmunda Beránka, Františka Kbělského, Jana Vlčíhrdlo, Vavřince Reichlova a některé další, kteří mezi lety 1410 až 1413 nechyběli na zasedání téměř žádného soudu. Ti nejspíše buďto patřili přímo do Johánkova tábora, nebo s ním alespoň byli ochotni úzce spolupracovat (Duchek řemenář, Jakub Marták, Mareš Šrám, Ondřej Krajsa, Ješek Doupovec, Matěj Roudnický, Petr od sv. Anny sladovník).⁴³ Důležité však je, že činnosti českých rad po roce 1408 svědčí nejen o českém, ale také o prohusitském smýšlení jejich členů.⁴⁴

Johánek Ortlův však patrně vycházel s apatykářem Purkardem z Altenburka a Fridlinem Kussenphenigem, kteří – alespoň dle údajů soudních knih pro dluhy – spolupracovali s Johánkovou či přesněji s českou stranou.⁴⁵ Oba měšťany Jaroslav Mezník počítal za Němce. V případě Purkarda je to pravděpodobné. Tomuto měšťanovi se podařilo po svém příchodu do Prahy sňatkově proniknout do zámožného apatykářského klanu Playerů. Po roce 1412 se však se svými bývalými

---

43 Rozbory přisedících tak pouze dokládají skutečnosti známé odjinud. Například víme o podpoře Husovy skupiny od Duchka řemenáře a Ondřeje Krajsy. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 226. Vyjmenovaní konšelé tedy patřili k české, někteří z nich také k proreformní straně. Dále ještě uvidíme, že ne všichni stoupenci či podporovatelé české strany však nutně museli patřit k Husovým příznivcům. Řada z nich patřila také k jeho odpůrcům a nechyběli ani takoví, kteří zpočátku Husa podporovali, a poté se zařadili po bok Husových odpůrců, jako například Mikuláš Augustinů z Okoře řečený Bohatý. Na to upozornil již J. MEZNÍK, *Praha*, s. 171–172.

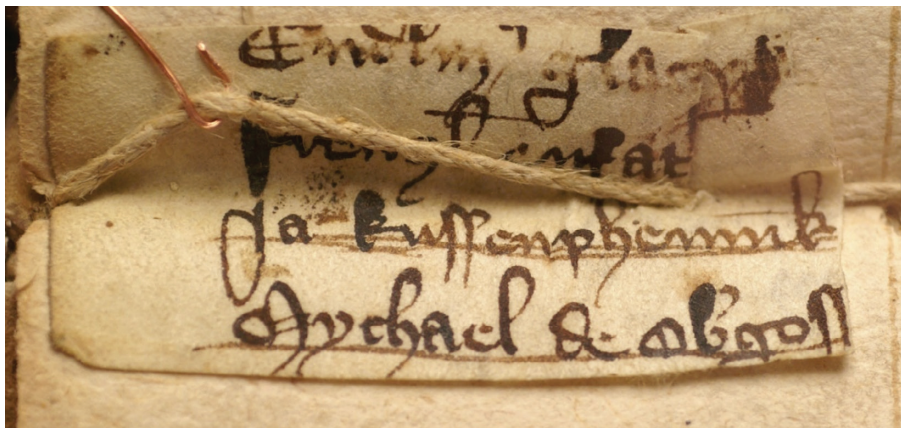
44 J. MEZNÍK, *Praha*, s. 158–161. Jako umírněný husita se prezentoval Ondřej Krajsa, jenž se v počátcích revoluce příliš veřejně neangažoval, přesto však dokázal získat dva domy po katolických emigrantech. K němu nejnověji P. ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrná hlavička aneb staroměstští řezníci v husitské revoluci*, Pražský sborník historický 40, Praha 2012, s. 19. Jeho vychytralému přístupu nevyčínat, ale přesto být vidět, by mohl nasvědčovat také Obr. č. 3. Jako přisedící zahájených soudů se mezi lety 1408 až 1413 objevuje pravidelně. Vždy ale jen jednou dvakrát do roka. Není ale vyloučeno, že mu na „dělání politiky“ nezbyvalo dostatek času, protože mnoho energie mu jistě odčerpávaly jeho rozsáhlé obchodní a hospodářské aktivity.

45 Na to poukázal již Jaroslav Mezník. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 125.

spolupracovníky v radě rozešel a roku 1420 opustil město.⁴⁶ Naopak příklad Fridlina Kussenpheniga dokládá, na jak tenkém ledě se při posuzování národnosti v předrevoluční Praze pohybujeme. I přes jeho německé jméno se domnívám, že byl nejen ochoten spolupracovat s českou stranou, ale co více, rovněž u tohoto měšťana nesoucího typicky německé jméno došlo k počestění.

Osudy rodiny Kussenphenigů jsou více než zajímavé. V dosavadní literatuře opomíjeném dochovaném zlomku nejstarší jihlavské berní knihy, která pochází z doby kolem roku 1350, se mezi několika dochovanými jmény poplatníků zmiňuje Jakeš Kussenphenig (*Jaxo Kussenphennik*).⁴⁷

Obr. č. 4

Vyobrazení jednoho ze zlomků nejstarší jihlavské berní knihy, která pocházela z poloviny 14. století a na němž je zapsáno přeškrtnuté jméno *Jaxo Kussenphennik*.

Na základě tohoto zlomku lze předpokládat, že Jakeš ve městě vlastnil v dané době nemovitost a pravděpodobně šlo o jihlavského měšťana. Vzhledem k přeškrtnutí jména své pohledávky vůči městu patrně zaplatil, jako ostatní měšťané zmínění na dochovaném papírovém proužku. Zlomky-papírové proužky se dnes nacházejí druhotně ve vazby jihlavské městské knihy soudní z let 1359–1377. SOkA Jihlava, Berní rejstřík (fragmenty) cca 1350, rkp. I; SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 1, fol. 75.

⁴⁶ K němu J. MEZNÍK, *Praha*, s. 125, 126; srov. M. MUSÍLEK, *Apatykáři na Starém Městě pražském ve středověku. Příspěvek k možnostem sociotopografické analýzy v areálu pražského souměstí na příkladu osob zabývajících se vykonáváním lékárnického povolání*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 12, 2009, č. 1, s. 115, pozn. 69.

⁴⁷ Státní okresní archiv (SOkA) Jihlava, Berní rejstřík (fragmenty) cca 1350, rkp. I. Dnes součástí vazby městské knihy soudní z let 1359–1377 z fondu Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 1, fol. 75. Zlomkům berního rejstříku věnoval pozornost Tomáš ŘEZÁČ, *Zlomky knihy počtů města Jihlavy ze 14. století*, in: *Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia* 4, Praha 1957, s. 20–25.

Vzhledem k ojedinělosti tohoto příjmu v měšťanském prostředí lze důvodně předpokládat, že oba měšťané byli příbuzní. Jihlava byla významným soukenickým centrem a je pravděpodobné, že právě odtud rodina přišla do Prahy. Vykonávaná živnost – soukenictví a obchod se sukem – pravděpodobně stála za strategickým usazením rodinných příslušníků v obou městech zároveň. Již roku 1339 se totiž v Praze zmiňuje Konrád Kussenphenig, soukeník, který se roku 1366 postavil do čela vzpoury soukeníků. Všech sedmnáct hlavních vůdců bylo vyhnáno z města, Konrád skončil na popravišti. Zatímco Konrád zaplatil vzpouru svým životem, Fridlin o více než padesát let později spolurozhodoval o stejném osudu pro tři pražské tovaryše. Fridlin již patřil přinejmenším ke druhé nebo třetí generaci Kussenphenigů, kteří byli usazeni v Praze a výrazným způsobem zasahovali do veřejného dění. Tomu odpovídalo také jeho postavení ve městě, v němž prokazatelně udržoval kontakty s příslušníky tzv. starých patricijských rodin.⁴⁸ Poprvé zasedal v radě z roku 1379 a byl členem rady 1390 I, jejíž tzv. patricijský charakter přesvědčivě doložil již Jaroslav Mezník. Tento autor zároveň správně upozornil na to, že v této době se jednalo o kmeta, kterému muselo být nejméně 60 let.⁴⁹ I přesto ale zasedal na městském soudě a několikrát zastával též post purkmistra. Fridlin udržoval úzké vazby i s Johánkem Ochsem, měšťanem, který několikrát zasedal v předhusitských městských radách. Johánkův stejnojmenný syn si někdy před rokem 1413 vzal za ženu dceru Fridlina Kussenpheniga, protože v tomto roce mu Fridlin jako zetevi podstoupil plat 5 kop grošů, který vlastnil na domě čp. 142/I.⁵⁰ Počeštění se nevyhnuli ani Fridlinovi synové. Roku 1408 podstoupil dům čp. 798a/I poblíž Obecního dvora soukeník Mikuláš Kussenphenig své ženě Marii, vlastně Mařce, protože v zápise se její jméno uvádí v české podobě jako *Marzcza*.⁵¹

Rychlá socializace a postupné počestování osob se však netýkalo pouze rodiny Rokycanských nebo Kussenphenigů, ale šlo o dlouhodobý trend, který můžeme na Starém Městě pražském sledovat v městských knihách a písemnostech

---

48 Na tyto skutečnosti jsem upozornil již ve své knize M. MUSÍLEK, *Patroni*, s. 212–213; srov. Bedřich MENDL, *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, Zvláštní otisk „Českého Časopisu historického“ 30, Praha 1926, s. 180, 201; a František GRAUS, *Městská chudina v době předhusitské*, Praha 1949, s. 137–138.

49 J. MEZNÍK, *Praha*, s. 125. Mezník uvádí, že roku 1413 byl již mrtev. V srpnu roku 1413 však byl ještě naživu, protože v této době mu podle zápisu soudní knihy pro menší dluhy propadl dům Jana Frenclinova. AMP, Sběrka rukopisů, sign. 998, fol. 136v.

50 Josef TEIGE, *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620)*, Oddíl I/1. Staré město pražské, Praha 1910, s. 760.

51 Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského*, Oddíl I., s. 295.

již od konce 13. století.⁵² Pokud se Jaroslav Mezník domníval, že král Václav IV. měl ve městě pouze málo věrných stoupenců, z nichž většina v prvním desetiletí 15. století zemřela, měl zajisté pravdu. Podíváme-li se ale na složení staroměstských rad z let 1407 a 1413 zjistíme, že se situace oproti předchozímu období výrazně obměnila. Zatímco česká strana již byla v této době natolik silná, že se neustále rozšiřoval počet osob, které mohly zasedat na Staroměstské radnici, německá strana začala postupujícím počestvováním horní vrstvy městského obyvatelstva ztrácet dech.

Doposud zůstávalo nepovšimnuto, že řada konšelů z rady 1413 II, které můžeme považovat za Husovy odpůrce, nebyla domácího původu, ale jednalo se o do města nově přichozí měšťany (Reinhard z Remeše, Lev z Prachatic, Antonín z Mühlheimu, Hanuš z Jevíčka, Vít z Rakovníka). Bezpochyby se jednalo o zámožné kupce a obchodníky, kterým jejich bohatství zaručovalo nárok na obsazování míst v městské radě záhy po jejich příchodu. Přestože mnohdy postrádáme doklady, za jejich socializací stály nejen velké majetky a v rámci městské society mimořádné schopnosti, ale také sňatky s ve městě již usazenými rodinami.⁵³ Nelze se ale zbavit dojmu, že vůdci protireformní strany Albrecht Kamarář a Hanuš Ottlinger museli při hledání spojenců spoléhat na tyto do města nedávno přichozí měšťany. Albrechta a Hanuše jistě podporovala německá část městské obce a později skutečně slyšíme o tom, že na společných jednáních mnohdy došlo k rozepřím a odděleným schůzím českých a německých příslušníků obce.⁵⁴ Členy německé části obce však byli středně zámožní řemeslníci, kteří patřili především k živnostem zpracovávajícím kov, oděvním řemeslům (kožešníci a rukavičníci), z textilních řemesel barchaníci, z kožedělných řemesel sedláři, uzdaři a pasíři.⁵⁵ Vesměs se však již nejednalo o nejzámožnější měšťany, kteří by si mohli nárokovat místo v městské radě. Pokud se jim do rady přeci jenom podařilo proniknout, nepatřili k jejím nejbohatším a nejvlivnějším členům.

K tomu přistupuje další výše řečená skutečnost, že pouze část nejbohatších německých měšťanů toužila po roce 1408 zasedat v městské radě ve chvíli, kdy ji ovládla česká strana. Někteří se pouze spojili s provozováním svého obchodu.

---

52 M. MUSÍLEK, *Patroni*, s. 245–254.

53 Tamtéž, s. 192–204, 241.

54 J. MEZNÍK, *Praha*, s. 143; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis*, Díl 2., Praha 1892, s. 289–292.

55 Jaroslav MEZNÍK, *Národnostní složení předhusitské Prahy*, in: J. Mezník, *Tvář stármoucího středověku. Výbor článků a studií*, eds. Tomáš Borovský – Martin Wihoda – David Kalhous – Demeter Malaták, Brno 2008, s. 254–255; srov. J. MEZNÍK, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, *Pražský sborník historický* 7, Praha 1972, s. 5–38. Na postupné počestvování původně německých řeznických mistrů naposledy upozornil P. ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá hlavička*, s. 54.

Například jeden z nejbohatších předrevolučních pražských měšťanů Heřman Nindertheimer zasedal v městské radě pouze jednou roku 1383, přestože vzhledem ke svému bohatství a postavení ve městě na to měl zajisté nárok i později.⁵⁶ S předními členy německé strany však i nadále udržoval přinejmenším obchodní kontakty, což opět dokazují zápisy v soudních knihách. Roku 1411 propadl dům Mikuláše Nersichgera v hodnotě 200 kop grošů obchodní společnosti měšťanů, v níž byli zastoupeni Vilém pláteník, Reinhard z Remeše, Hanuš Ottlinger, Jan Gudakker, Tomáš ze Žatce, František z Bělé a právě Heřman Nindertheimer.⁵⁷ Podobně roku 1408 jiní společníci Reinhard z Remeše, Lev z Prachatic, Tomáš platněř, Hanuš Ottlinger, Leutlin Czwyerner, Nicolaus Cornawer, Herman Sachsenfeld, Antonín z Mühlheimu, Erasim Rittenburger, Hanuš z Jevíčka, Martin Vaygnantův na zahájeném soudě zakázali nakládat Mikuláši Burovi s movitým majetkem v hodnotě dlužných 300 kop grošů.⁵⁸ Některé z těchto měšťanů v radě nacházíme, mnoho z nich však do městské rady nikdy neproniklo, a to ani ve chvíli, kdy k tomu měli příležitost (platí to pro Erasima Rittenburgera, Hermana Sachsenfelda, Jana Gudakera, Mikuláše Cornawera a některé další).

Například jeden z vůdců německé strany Reinhard z Remeše přijal městské právo na Starém Městě pražském až roku 1392.⁵⁹ Pravděpodobně jako zeť Reinharda I. z Mühlhausenu se záhy stává dědicem Mühlhausenských statků, včetně tvrze v Roztokách. Vedle majetků však podědil také vynikající postavení této rodiny ve městě (proniká do městských rad v letech 1402, 1405, 1407 a rovněž do německé rady 1413 II).⁶⁰ Vedle Albrechta Kamaréře a Hanuše Ottlingera bezpochyby patřil mezi hlavní vůdce protihusitské opozice ve městě. Po roce 1419 sice opustil Prahu, nicméně se mu podařilo získat zpět zabavený majetek, včetně

---

56 V. V. TOMEK, *Dějepis*, Díl 5., s. 70. Již P. Čornej poukázal na to, že nezámem o politické dění někdy mohl být i kamufláž a výrazem neochoty angažovat se v situaci, s níž člověk nesouhlasil, ale která se z jeho pohledu nedala změnit. Podobný postoj lze předpokládat ve dvacátých a třicátých letech 15. století například u bohatého řezníka Mikuláše Šerlinka. Tentýž autor také naposledy přišel se zajímavým poznatkem, že poměr mezi politicky aktivními a relativně pasivními řezníky se pohyboval přibližně v poměru 1 : 2. To svědčí o velkém zájmu řezníků o chod městské samosprávy. Právě jejím prostřednictvím totiž mohli prosazovat opatření ve svůj prospěch, zejména ceny masa a masných výrobků. P. ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá hlavička*, s. 79–80.

57 AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 58r.

58 Tamtéž, sign. 997, fol. 51r.

59 *Liber Vetusissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*, eds. Hana Pátková – Aleš Pořízka – Věra Smolová, Praha 2011 (= Documenta Pragensia Monographia 25), fol. 117v; srov. M. MÚSÍLEK, *Patroni*, s. 232–240.

60 Tamtéž, s. 236–237.

nákladně přestavěné Roztocké tvrze.⁶¹ Reinhard z Remeše se stal dědicem rodiny píšící se po Mühlhausenu, která však byla ve městě usazena již ve třetí generaci a podobně jako další obyvatelé města podléhala pozvolnému počestění. Přestože příslušníci klanu patřně patřili do tábora Husových odpůrců, Reinhardův opětovný zisk alespoň části zabaveného majetku naznačuje skutečnou realitu městských poměrů. Také Reinhard z Remeše, zámožný kupec a podnikatel s kontakty na panovnický dvůr a významné zahraniční obchodní domy, musel respektovat novou pozici české strany na Starém Městě pražském a byl nucen v každodenním styku s příslušníky české strany chtět nechtět spolupracovat. Je nasnadě, že nabyté kontakty v předrevolučním období mu posloužily pro navázání kontaktů s novými husitskými pány Prahy a k následnému navrácení po roce 1420 zabavených majetků.⁶²

Úzkou hospodářskou provázanost horní vrstvy pražského obyvatelstva v předrevoluční době, která příliš nerespektovala národnostní členění jednotlivých aktérů politického dění, potvrzují svými zápisy také soudní knihy.⁶³ Například v pátek 9. ledna 1411 propadl několika měšťanům dům soukeníka Ješka Kotkova kvůli nezaplacenému dluhu 40 kop grošů.⁶⁴ V případě spojení několika měšťanů při jednom obchodu nebo půjčce bych ale nemluvil tak optimisticky jako Miloš Dvořák o obchodních společnostech, které náležely k pokročilejším formám obchodního podnikání ve vyspělejších centrech evropského obchodu.⁶⁵ Spíše se jednalo o obyčejné rozložení podnikatelského rizika mezi několik osob. V případě nevydařeného peněžního obchodu nebo spekulace se riziko rovnoměrně rozložilo mezi všechny zúčastněné.⁶⁶ Je zřejmé, že měšťané vstupující do tohoto typu podnikání si museli nejen věřit, ale také spolu úzce komunikovat. Zajímavé je proto

61 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, Díl 8. Rakovnicko a Slánsko, Praha 3 1996, s. 303–304.

62 M. MUSÍLEK, *Formy komunikace doby husitské. Listy pražských obcí proti odběhlým měšťanům aneb vysoká hra o velké majetky*, in: *Komunikace ve středověkých městech*, ed. Martin Čapský a kol., Opava 2014, s. 151–162; srov. Jiří KEJŘ, *Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech*, Husitský Tábor 16, 2009, s. 9–58; nebo Martin NODL, *Vítězové a poražení v pohusitské Kutné Hoře*, in: *Zwycięzcy i przegrani w dziejach średniowiecznych i wczesnonowożytnych Czech i Polski*, eds. Wojciech Iwańczak – Dariusz Karczewski, Kraków 2013, s. 121–141.

63 Velmi optimistický obraz obchodních společností a jejich pozoruhodných finančních možností vykreslil Miloš DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, Pražský sborník historický 34, 2006, s. 64–82.

64 AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 58r.

65 M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, s. 61.

66 M. MUSÍLEK, *Pět tisíc hřiven stříbra Ebruše Poplinova. Několik zamýšlení nad velikostí majetku pražských a kutnohorských městských elit ve 14. století na základě písemných pramenů*, in: *Numismatický sborník 26/1*, 2012, s. 121.

složení měšťanů, kterým propadl Ješkův dům. Spojil se zde totiž vůdce české strany Johánek Ortlův se svým příbuzným Zikmundem, synem Mikuláše Ortlova, a se dvěma stoupenci protireformního hnutí Rudolfem z Mühlhausen a Kašparem Čotrem. Ostatně právě Mikuláš Ortlův byl jedním z vykonavatelů závěti Reinharda I. z Mühlhausen a spolu s těmito bankéři se podílel na rozsáhlém peněžním podnikání, které sahalo i za hranice českého království.⁶⁷ To, že se tyto obchody často daly s podporou židovského kapitálu a hotových peněz, které dokázali židovští obchodníci shromáždit, je nad veškerou pochybnost.⁶⁸ Na rozdíl od Mezníka si nemyslím, že sledovat strukturu majetků měšťanů, kteří po roce 1400 zasedali v městské radě, může přinést nové informace. V této době platilo pravidlo, že do městské rady pronikli zpravidla pouze ti nejbohatší měšťané.⁶⁹

Pochybnosti o národnosti vyslovil Mezník v případě Matěje Roudnického. Je pravdou, že většinou je jeho jméno zaznamenáno v německé podobě nejčastěji jako *Rudniczer* nebo *Rudnyczzer*.⁷⁰ Někdy však byl v soudních knihách zapsán také českou podobu svého jména jako *Roudniczky*, z čehož by šlo vyvozovat, že šlo o Čecha. Připojený graf (Obr. č. 3) však dokládá, že byl poměrně častým členem městských rad s českou většinou a patrně patřil do okruhu osob, které byly ochotny spolupracovat s Johánkem a jeho skupinou. Matějovu náklonnost k české straně však nesnižuje ani skutečnost, že dle výpovědi očitého svědka nebyli mládenci popraveni na pranýři, ale před domem čp. 548/I, který se nacházel poblíž radnice a v této době patřil právě Matějovi a jeho ženě Uršule.⁷¹ V nepřehledné situaci, kdy se na místo začali sbíhat obyvatelé města, ale šlo patrně pouze o náhodu. Kvůli množství lidu nemohl rychtář s pacholky dovést tři mládence na popraviště vně

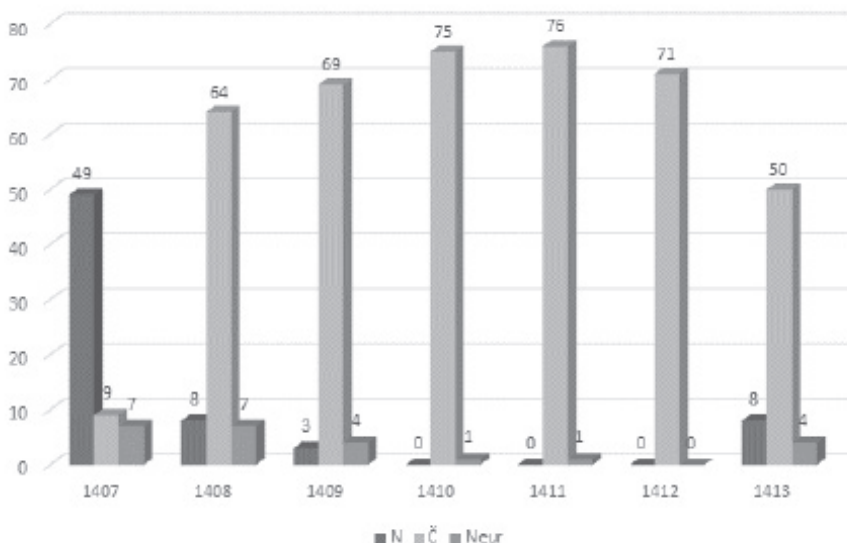
67 AMP, Sběrka rukopisů, sign. 998, fol. 27v–28r. Roku 1395 se Reinhard a Rudolf z Mühlhausen spolu s Mikulášem Ortlovým podíleli na vybírání dávek od duchovenstva k papeži. Kvitance byla vystavena na částku 2200 florénů a v listině se měšťané uvádějí jako „civibus et mercatoribus Maioris civitatis Pragensis“, Monumenta Vaticana V. Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. (1378–1404), ed. Kamil Krofta, Praha 1903, č. 950, s. 514. Reinhard a Mikuláš společně zasedali v městských radách v letech 1390, 1394 a 1396. V. V. TOMEK, *Dějepis*, Díl 5, s. 72; J. MEZNÍK, *Praha*, s. 259, 260.

68 Například roku 1410 musel Mikuláš Ortlův podstoupit dům čp. 200/I (Žid.) Židu Josefovi z Chotěboře. V. V. TOMEK, *Základy I*, s. 214.

69 Srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 136–139. Domnívám se, že u řady měšťanů jsou naše údaje zkresleny nemožností rekonstruovat množství, velikost a strukturu jejich majetků v úplnosti. Navíc statky nebo renty na venkově nakupovala pouze část měšťanů apod. Nutno podotknout, že Jaroslav Mezník si však byl při svých výzkumech těchto limitů pramenné výpovědi dobře vědom.

70 J. MEZNÍK, *Praha*, s. 125.

71 V. V. TOMEK, *Základy I*, s. 26–27; SLČ z vratslavského rukopisu, s. 11.

Obr. č. 5

Přehled českých a německých jmen konšelů, kteří se v letech 1407 až 1413 účastnili zasedání zahájených soudů na Starém Městě pražském (AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997 a 998).

Na základě údajů staroměstských soudních knih sestavil autor (2018).

N - Němci, Č - Češi, Neur - Neurčeno

městských hradeb. Ještě na náměstí proto kolem nich udělali kruh a kat je stál ve spěchu právě před domem Matěje Roudnického.⁷²

Boj ve městě probíhal nejen v rovině národnostní mezi Němci a Čechy, ale také mezi stranou husitskou a protihusitskou. Ne všichni etničtí Češi ale přešli na stranu husitů, stejně jako se někteří Němci odklonili od katolické víry. Obecně ale platilo, že většina Čechů byla stoupenci husitství, většina Němců pak byla součástí protihusitského tábora.⁷³ Pro příklady nemusíme chodit daleko. Jeden z nejbohatších měšťanů v předhusitské Praze apatykář Ludvík z Florencie, v dobových pramenech často nazývaný pouze jako Lojza, patřil již ke druhé generaci ve městě usazené apatykářské dynastie, která se do města přistěhovala z italské Florencie. Sice u něj došlo k počestění, patrně díky úzkým kontaktům na panovnický dvůr, a byl patrně stoupencem české strany, ale ne reformního programu. Budeme-li vycházet ze zápisů obou soudních knih pro dluhy, zřejmě se jednalo – podobně

⁷² Srov. P. SOUKUP, *Jan Hus*, s. 117.

⁷³ J. MEZNÍK, *Praha*, s. 143.

jako u příslušníků ostatních zámožných rodin – o odpůrce Johánka Ortlova, protože chyběl ve většině městských rad, v nichž zasedal Johánek.⁷⁴

Rozdělíme-li přísedící městských soudů v letech 1407 až 1413 podle rozboru jmen,⁷⁵ zjistíme, že na soudech zasedali v drtivé většině případů pouze konšelé s typicky českými jmény.

To opět potvrzuje správnost Mezníkových závěrů, že po roce 1408 skutečně došlo k ovládnutí města českou stranou. Je zřejmé, že krajní roky 1407 a 1408 jsou ještě ovlivněny působením německých rad. Podobně v dalším mezním roce 1413 na zasedání soudu proniklo také několik členů německé rady 1413 II. Ta však byla u moci pouze krátce, proto v pohledu celého roku složení soudů příliš neovlivnila. Podle mínění dosavadní literatury bychom však měli očekávat v roce 1412 nárůst německých jmen v souvislosti s působením rady 1412, v níž se mělo nacházet více Němců a odpůrců Husovy strany. Zobrazený graf však prokazatelně ukazuje, že obměna rady v polovině roku 1412 králem Václavem IV. neměla vliv na složení přísedících zahájených soudů, a to i přesto, že její funkční období trvalo téměř šest měsíců. Ze sedmi králem nově jmenovaných osob se ani jedna nezúčastnila zasedání zahájeného soudu v době funkčního období rady. Je zřejmé, že česká strana vedená Johánkem Ortlovým již byla v této době natolik silná, že ji nemohla ohrozit ani výměna několika klíčových členů.⁷⁶ Na druhou stranu Johánek ztratil rozhodující většinu hlasů, což pozici české a zejména prohusitské strany uvnitř rady jistě oslabilo.

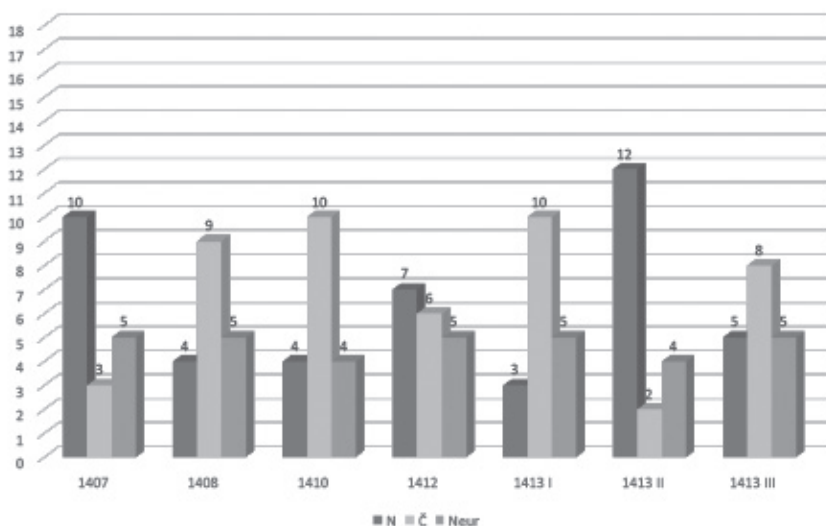
Výše jsem se pokusil ukázat, že někteří měšťané, které Mezník počítá mezi Němce a odpůrce reformního programu, ve skutečnosti již byli počestěni a i když se jednalo o Husovy odpůrce, nešlo o protivníky české strany. Zde se naše závěry s Jaroslavem Mezníkem rozcházejí. Níže zobrazené grafy ukazují Mezníkovy a následně rozbor y národnosti konšelů v jednotlivých městských radách, k nimž jsem došel na základě rozboru zápisů soudních knih (viz Obr. č. 6 a 7).

74 O Ludvíkových dobrých vztazích s králem a jeho okolím vypovídá mimo jiné fakt, že byl po dlouhou dobu dvorním dodavatelem Václava dvora. K němu J. MEZNÍK, *Praha*, s. 141–142, 212; srov. M. MUSÍLEK, *Apatykáři*, s. 103–104, 107, 109, 114–115.

75 K metodě určování národnosti na základě rozboru jmen, jejím limitům a metodickým obtížím M. MUSÍLEK, *Patroni*, s. 248–249. Zde lze dohledat odkazy na starší literaturu.

76 Podle Obr. č. 3 se domnívám, že ze sedmi vyměněných konšelů patří k Johánkově klíčovým stoupencům Mareš Šrám a Vavřinec Reichlův. K jeho skupině by šlo přiřadit také Matěje Roudnického, Františka Kbělského a Duchka řemenáře. Jakuba Marták a Duchek Šídlo byli bezpochyby stoupenci české strany. Do jaké míry však podporovali Johánka, považuji za nejisté. I tak můžeme vidět, že výměna těchto sedmi osob Johánkovu moc uvnitř rady skutečně oslabilo. Prozatím však nikoliv natolik, aby toto oslabení znamenalo jeho pád.

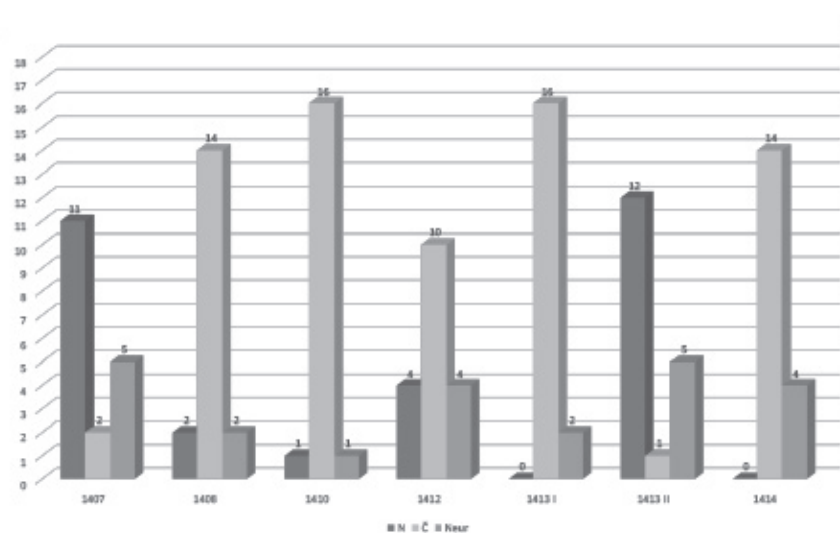

Obr. č. 6

Česká a německá jména konšelů, kteří v letech 1407 až 1413 zasedali v městských radách na Starém Městě pražském (podle J. MEZNÍK, Praha, s. 140).

N – Němci, Č – Češi, Neur – Neurčeno

Obr. č. 7

Česká a německá jména konšelů, kteří v letech 1407 až 1413 zasedali v městských radách na Starém Městě pražském (podle autora). Nepodařilo se mi dohledat údaje, které by prokazovaly zasedání rady 1413 III již v prosinci téhož roku, proto ji uvádím jako radu 1414.

Na základě údajů staroměstských soudních knih sestavil autor (2018).

N – Němci, Č – Češi, Neur – Neurčeno

Odchytky v počtech jsou způsobeny některými zpřesněními konkrétních členů, kteří v těchto radách zasedali (viz Příloha), a také dalšími výše nastíněnými skutečnostmi. Zjištěné údaje však nejsou a vzhledem k výchozím údajům ani nemohou být zcela přesné. Pozvolný trend výrazného počestění města v předhusitském období však odrážejí poměrně přesvědčivě. Na tom nic nezmění ani případná další zpřesnění a přesuny jednotlivých osob mezi zvolenými skupinami. Patrně k nastolení první české rady v roce 1408 lze vztáhnout slova Jeronýma Pražského, které měl pronést dne 26. května roku 1416 na Kostnickém koncilu. Podle Jeronýma se jemu, Husovi a některým šlechticům podařilo přesvědčit krále o tom, aby namísto 16 Němců a 2 Čechů do staroměstské rady dosadil 16 Čechů a 2 Němce.⁷⁷ Jeronýmův výrok a ani uvedené počty nelze brát doslovně. V obecné rovině ale zřetelně dokládají změny, ke kterým došlo v prvním desetiletí 15. století. Česká strana získala navrch, neznamená to ale, že by ještě zvítězila strana proreformní.

Oproti Jaroslavu Mezníkovi se na základě rozboru jmen v soudních knihách domnívám, že osob nesoucích česká jména se v doložených radách obecně nacházelo více. V radě obnovené někdy v červenci roku 1412 považuji za Němce pouze Fridlina Kussenpheniga (i když u něj lze i přes typicky německé jméno očekávat počestění), Albrechta Kamaráře, Jana Černou hvězdu a Petra z Plaňan. Zikmunda Klementera, Hanuše Rudolfova, Purkarda z Altenburka a Vavřince soukeníka jsem zařadil mezi neurčitá jména, podobně jako ve zbývajících radách řemeslníky, kteří se uvádějí pouze jménem a označením vykonávaného povolání.⁷⁸ Oproti Mezníkovi za Čechy považuji Zikmunda Rokycanského, Martina z Cách, Ludvíka z Florencie nebo sladovníka Petra od sv. Anny. Můžeme si tedy povšimnout, že přestože v radě 1412 zasedalo oproti předchozí více Němců, její český charakter to neovlivnilo. Navíc z předchozí rady přešlo do nově jmenované hned jedenáct členů. Ze sedmi nově jmenovaných konšelů pak Martin z Cách a patrně i Vavřinec soukeník působili v již proreformních radách po roce 1414 a nelze je tedy považovat za vyhraněné odpůrce české a reformní strany.⁷⁹

---

77 J. MEZNÍK, *Praha*, s. 121.

78 Ti jsou pod vlivem německých písařů často zapisováni německou podobou jmen, aniž by tato musela prokazatelně odrážet jejich skutečnou národnost. Vavřinec soukeník se nově objevuje jako jeden z mála měšťanů v radě 1412, ale byl patrně členem také českých rady v roce 1418, v níž vystupuje i jako purkmistr. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 263. V grafu je proto zařazen do kategorie neurčených jmen. Zikmund Klementer se vyskytuje jak v radě 1412, tak v nově jmenované bezpochyby pročeské radě 1413 I. Patrně tedy nepatřil k vyloženým odpůrcům protihusitské strany.

79 U Vavřince soukeníka ale není jisté, zda se roku 1418 jednalo o tutéž osobu.

O osudu třech mladíků se rozhodovalo v neděli 10. července nikoliv v Praze, ale v městečku Žebráku. Právě na neděli sem byla do domu olomouckého biskupa svolána porada k výnosu odsuzujícího 45 vět Viklefových, jíž se vedle královských dvořanů zúčastnila také pražská delegace. Jejimi členy byli Johánek Ortlův a Čeněk kraječ suken. Rada z roku 1410 je naposledy doložena 23. června 1412 a jako purkmistr se u této příležitosti jmenoval Duchek řemenář. Johánkovu neformální moc dokládá skutečnost, že namísto toho, aby se jednání účastnil purkmistr Duchek, rada vyslala Johánka a jeho věrného stoupence Čenka. Jednání v Žebráku se však zúčastnili ještě Albrecht Kamarěř a Vavřinec soukeník, kteří se označují jako členové obce.⁸⁰ Pro správné pochopení událostí je důležité zjištění, kdy vlastně rada 1412 zahájila svoji činnost, což je ale vzhledem k mlčení pramenů poněkud nejasné. Tomkův doklad k 10. červenci 1412 se Mezníkovi nepodařilo dohledat a odkazoval tak na zápis v soudní knize pro menší dluhy, který pochází až z 18. července 1412.⁸¹ To je však omyl, protože rada je v rukopise 998 ve skutečnosti poprvé doložena až k 18. srpnu.⁸² Zůstává tedy jisté pouze to, že 10. července se dva členové této rady Albrecht Kamarěř a Vavřinec soukeník ještě výslovně označují pouze jako členové obce. Tento rozpor je možno v souladu s Mezníkem vysvětlit tím, že Albrecht Kamarěř a Vavřinec soukeník byli delegováni městskou obcí ještě za vlády rady z roku 1410. Král Václav IV. je pak 10. července večer jmenoval do obměněné rady.⁸³ Jedná se ale o pouhou pravděpodobnou hypotézu, pramenné doklady pro tuto variantu postrádáme.

Doposud obecně přijímané řešení se zdá na první pohled logické. Panovník se rozhněval na stávající radu, že neplní jeho příkaz o tvrdém potrestání odpůrců prodávání odpustků a pod návaem hněvu sedm konšelů ze staré rady vyměnil, nahradil je novými osobami a radě přikázal exemplárně potrestat zajaté mladíky. Nová rada, v níž bylo větší zastoupení Němců a odpůrců reformního programu, tento akt následujícího dne vykonala. Při bližším pohledu ale zjistíme, že nově jmenované osoby byli stoupenci německé a protireformní strany jen částečně. Spíše šlo o měšťany, o nichž se král domníval, že bez odporů vyplní jeho rozkazy. Ve struktuře rady 1410 tak k žádným převratným posunům nedošlo. Do rady 1412 přešli jak Johánek Ortlův, tak Čeněk kraječ suken. I nadále v ní zůstali jejich

80 *Documenta Mag. Joannis Hus: vitam, doctrinam, causam in Constantiensi consilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia*, ed. Franciscus Palacký, Prague 1869, s. 456.

81 AMP, Sběrka rukopisů, sign. 998, fol. 125b.

82 Tamtéž, sign. 997, fol. 127v.

83 Srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 162.

stoupenci Zikmund Rokycanský, Václav Cháně, sladovník Petr od sv. Anny, Ješek Doupovec, Jan Vlčíhrdlo nebo Ondřej Krajsa. Již výše jsem zdůraznil, že tito měšťané byli v radě již od roku 1408 zcela jistě s podporou krále. Pokud se Václavovi nyní zdál jejich postup liknavý, přistoupil k náhradě některých z nich. Co se týče Fridlina Kussenpheniga, dvorní dodavatele Ludvíka z Florencie a Purkarda z Altenburka, v jejich případech se nejednalo o odpůrce české strany, ale o konšely, které lze počítat ke královské straně. Příložené grafy (Obr. č. 2 a 3) pro rok 1412 totiž dokládají, že i přes změnu ve složení městské rady zůstaly – přinejmenším co se vnitřní správy města – pozice Johánkovy strany zachovány. Dějinným paradoxem tedy zůstává, že ať se na popravě třech mladíků v pondělí 11. července podílela rada stará, nebo ta králem obměněná, katu je vydala většina již českých konšelů, z nichž někteří byli sympatizanti či stoupenci nového učení. Ostatně prvním purkmistrem, doloženým na tomto postu 18. srpna 1412, byl opět Johánek Orlův.⁸⁴

Řada měšťanů bezpochyby cítila sympatie k Husovi a jeho reformnímu programu už jenom proto, že Hus a jeho stoupenci přispěli ke změně mocenských pozic ve městě a k umožnění nástupu české vlády.⁸⁵ I když někteří z konšelů zasedali i v dalších radách po roce 1413, nemusíme pochybovat o tom, že to byli vlašní stoupenci husitství, kteří si uvědomovali jednu zásadní věc: Praha nikdy netvořila právně ani mocensky samostatné město, ale již od pradávna podléhala zeměpánovi faktickým podřízením měst (včetně Prahy) prostřednictvím podkomořského úřadu. Několik marných pokusů rodin tzv. starého patriciátu o změnu zavedených poměrů z předcházejícího století nemohlo nechat nikoho na pochybách, že vzpoura proti králi bude tvrdě potrestána.⁸⁶ To ale neznamenalo, že by se rada jako celek vždy slepě řídila nařizenými panovníka. Právě červencové události roku 1412 ukázaly názorovou rozpolcenost městské rady, která byla ještě znásobena obtížnou situací. Konšelé se ocitli hned ve dvojnásobném ohni. Na jednu stranu na ně tlačil se svým

---

84 AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 127v.

85 Například konšelé a obecní starší Starého Města pražského se listem z 16. září 1410 zasazovali o svobodu kázání v Betlémě. F. ŠMAHEL, *Jan Hus*, s. 101.

86 Srov. M. MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého klášteře a středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis – Historia et historia artium 10), Praha 2009, s. 139–163; nebo v širším středoevropském kontextu M. MUSÍLEK, *Der Aufstand von Wiener, Krakauer und Prager Bürgern. Die Entwicklung der Stadteliten zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, in: Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytniej (do połowy XVII wieku), ed. Zdzisław Noga, Kraków 2011, s. 379–400.

nařízením král, na straně druhé se obávali radikalizace pražských ulic. Nikdo na radnici netušil, jakým směrem se může celá událost vyvinout. Rada se proto jako celek držela zpátky a zajisté velmi důkladně zvažovala každý svůj příští krok.⁸⁷ V následujících dnech po popravě mladíků se rozhodla nerespektovat královský příkaz, který jim nařizoval tvrdě potrestat další uvězněné odpůrce prodávání odpustků, a všechny zadržené výtržníky konšelé tentokrát již raději propustili na svobodu. Bylo jim známo, že v případě jejich poprav by se hněv rozvášněného davu obrátil nejen proti nim, ale pravděpodobně by se dotkl také jejich majetků. Ostatně o vybíjení domů bohatých měšťanů během pouličních nepokojů nás informují dobové prameny pravidelně. Naopak bylo známo, že králův hněv odezněl stejně rychle, jako se objevil. Navíc řada z osob zasedajících na radnici měla vlastní kontakty na osoby v nejbližším panovnickém okolí a dalo se předpokládat, že se podaří králův hněv za neuposlechnutí jeho přímého rozkazu nějakým způsobem odškodnit.

V důležitém okamžiku hlavní příslušníci české strany dali přednost vlastním zájmům a pohodlí před přesvědčením. Otázkou ale zůstává, jakou důležitost události přisuzovali její současníci. Jelikož v červnu roku 1412 skončila Starému Městu dvouletá úleva od berní, tamější obec a její představitelé měli v této době plné ruce práce s tím, jak se závazky vyrovnat.⁸⁸ Nikdo ze zúčastněných jistě nepředpokládal, že Jan, Martin a Stašek se stanou prvními husitskými mučedníky. Znovu zdůrazňuji, že tři zajaté mladíky poslala na popraviště většina českých konšelů, jistě s přičiněním těch několika německých, kteří sice mohli toliko ovlivnit rozhodování rady, nikoliv jej však rozhodnout.⁸⁹ V pondělí zrána 11. července tedy s Husem na radnici vyjednával buďto purkmistr Duchek řemenář, nebo Johánek Ortlův, protože tito dva měšťani jsou doloženi v těchto úřadech v červnu a srpnu, tedy probírané události nejbliže. Hus s několika mistry, kteří byli vpuštěni před

---

87 Na opatrný postup rady mohl mít také vliv poměrně vysoký průměrný věk konšelů, kteří již měli dostatek zkušeností a rozvahy na to, aby se vyvarovali zbytečně radikálních řešení. Vyššího věku příslušníku české strany si povšiml již J. MEZNÍK, *Praha*, s. 123, pozn. 123.

88 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 268.

89 Je možné, že příslovečným jazýčkem na vahách byli stoupenci české strany, ale odpůrci reformního učení Ludvík z Florencie, Fridlin Kussenphenig a Purkard z Altenburka. Znovu podotýkám, že Martin z Cách a Vavřinec soukeník zasedali i v husitských radách po roce 1413. Bezpochyby tedy představovali stoupence české strany a lze předpokládat, že to nebyli ani vylození odpůrci husitství. Martin z Cách vzal na sklonku roku 1418 odpuštění od města. AMP, Sběrka rukopisů, sign. 993, fol. 81r. Společného ale měli všichni tito muži to, že byli členy strany královské a byli ochotni splnit do důsledku královské příkazy. To patrně rozhodlo o osudu zajatých mladíků. Srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 164.

konšely, se tedy na radnici setkal především se svými přáteli, stoupenci a dosavadními podporovateli, což se však mělo záhy změnit.⁹⁰

Poprava třech mladíků jakoby symbolicky odstartovala sled nepříznivých událostí pro Husa a jeho městské stoupence. V létě 1412 jednání o zostření klatby nad Husem u papežské kurie, dne 18. října klatbu oficiálně vyhlásila pražská synoda. V pražském souměstí nastoupila ostrá ofenziva proti Husovi, která byla podpořena vydáním klatby a vyhlášením interdiktu, tj. zákazu bohoslužeb v místě Husova pobytu. Nemusíme pochybovat o tom, že všechny tyto skutečnosti vlily energii do žil pražským Němcům. V listopadu se uskutečnila poprava Johánka Ortlova a Čěnka kraječe suken, na podzim došlo k útoku pražských Němců na Betlémskou kapli. Německá část rozpolcené městské obce dokonce žádala zboření Betlémské kaple. S touto negativní kampaní se musela vyrovnávat také městská rada, která vydala nařízení, že farníci mají navštěvovat jenom svoje farní kostely.⁹¹ Kvůli všem těmto dusným podmínkám Hus nakonec na podzim roku 1412 opustil Prahu.⁹²

V předrevolučním období ve městě neustále probíhal ostrý boj mezi českou a německou stranou. Právě v pražském měšťanském prostředí rezonovaly národnostní spory na univerzitě nejvíce a tvořily všudypřítomné pozadí politického dění.⁹³ Zatímco v lednu král jmenoval novou radu 1413 I, která měla husitský a český charakter, po svém definitivním rozchodu s Husem obrátil a v září roku 1413 nečekaně jmenoval radu, v níž získali převahu protihusovskými orientovaní etničtí Němci.⁹⁴ Oproti změnám, které Václav IV. učinil předcházejícího roku, se v tomto případě jednalo o úplnou výměnu všech členů. Do rady 1413 II se navrátili někteří měšťané z rady 1407 (Reinhard z Remeše, Hanušek Prokopa Dlouhého, Lev z Prachatic) a nechyběli v ní ani vůdcové protihusitské opozice ve městě Albrecht Kamarář a Hanuš Otlíner. Znovu připomínám, že přestože se jednalo

90 O osobních kontaktech Husa s pražskými měšťany, kdy některé z nich znal i osobně, nemusíme pochybovat. Srov. například J. MEZNÍK, *Praha*, s. 161, který upozorňuje na to, že roku 1411 při vyjednávání mezi univerzitou a městskou radou za univerzitu hovořil Jan Hus, purkmistrem byl v této době Johánek Ortlův. K tomu nejnověji F. ŠMAHEL, *Jan Hus*, s. 115. František Šmahel také ve své nejnovější monografii o Husovi na s. 71 upozornil na přítomnost konšelů při přednesu svátečního kvodlibetu v roce 1408.

91 F. ŠMAHEL, *Jan Hus*, s. 136

92 Přehledně P. ČORNEJ, *Velké dějiny země 5*, s. 141–143; nejnověji F. ŠMAHEL, *Jan Hus*, s. 131–136; a P. SOUKUP, *Jan Hus*, s. 129–136.

93 Recepce Viklefova učení a jeho přijímáním v pražském souměstí se nejnověji zabýval M. NODL, *Dekret Kutnohorský*, Praha 2010, s. 133–144; srov. P. SOUKUP, *Jan Hus*, s. 137–148.

94 O důvodech, proč k tomu došlo, nic nevíme. Patrně se ale jednalo o kauzální souvislost s královským poměrem k Husovi a k husitské straně na Starém Městě pražském. K tomu J. MEZNÍK, *Praha*, s. 167–168.

o hlavní vůdce německé strany, měli blízko ke králi Václavovi IV., mimo jiné díky svým úvěrovým možnostem.⁹⁵ Do této rady však nepronikl ani Ludvík z Florencie, Fridlin Kussenphenig (ten byl patrně v této době již mrtev), Martin z Cách, Zikmund Klementer nebo Purkard z Altenburka, což dokládá, že byli svojí spoluprací s českou stranou natolik zdiskreditováni, že se stali pro německou stranu ve městě nepříjemní. Na to, že v této radě vystupuje řada ve městě *homines novi* jsem upozornil výše. V radě se ale objevuje také Zikmund Rokycanský, dřívější stoupenec Johánka Ortlova. Ten již chyběl v předchozí radě 1413 I a nabízí se otázka, zda se oba měšťané osobnostně nebo názorově nerozešli.

O osudu Johánka Ortlova a Čeňka kraječe suken bylo rozhodnuto již 21. října, kdy si nově jmenovaná rada 1413 II vymohla na králi privilegium, v němž mimo jiné bylo ustanovení, aby měšťané napříště spadali pouze pod staroměstský soud, od něhož nebylo možné (ani v hrdelních případech) odvolání k vyšší instanci, tj. ke králi.⁹⁶ Strůjci staroměstského převratu si byli dobře vědomi vazeb českých konšelů na panovníka a jeho dvorského prostředí, proto součástí privilegia bylo také toto konkrétní ustanovení. Vedle toho král na žádost pražských Němců odpustil Starému Městu na deset let placení berní. Zároveň se vzdával svého výsadního práva jmenovat konšely. Napříště měli odstupující konšelé navrhnout 50 osob, z nichž by král vybral vždy 9 Čechů a 9 Němců.⁹⁷

Podle Petra Čorneje šlo o očividný pokus německé strany natrvalo uhájit politické pozice proti početnějším etnickým Čechům.⁹⁸ Pod dojmem rozboru přisedících staroměstských zahájených soudů lze toto tvrzení doplnit, že se jednalo také o snahu znovu uzákonit pravidelné střídání konšelů a omezit tím velký vliv na správu města, který v několika posledních letech nad městem získal Johánek Ortlův a jeho skupina. Nejednalo se pouze o touhu ovládnout město, ale narovnat pokřivené poměry, které ve městě zavedl Johánek Ortlův v rozporu s městskými a panovnickými statuty. Spor tak nelze spatřovat pouze v rovině náboženské a národní,

---

95 Členem rady 1413 II se stal také řezník Hensl Clug (tj. Chytrý, Rozumný, Moudrý), odpůrce reformního programu a patrně Němec. Jeho bratr Mikuláš se však v pramenech objevuje s českým přízviskem Múdrá hlavička. P. ČORNEJ doložil, že Hensl byl jediný, kdo se dokázal z rady 1413 II uplatnit v porevoluční Praze. Autor to správně připisuje nejen jeho politické obratnosti, ale i zcela mimořádnému vlivu uvnitř řeznického cechu. P. ČORNEJ, *Kočíčka, Kurvička, Kokot a Múdrá hlavička*, s. 45–47.

96 *Codex iuris municipalis*, I. Privilegia měst pražských, ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1886, s. 208–212, č. 131. Privilegium, jeho obsah a dopad již podrobně rozebral J. MEZNÍK, *Praha*, s. 167–172.

97 P. ČORNEJ, *Velké dějiny země 5*, s. 147–148; srov. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 268–269, který upozorňuje na nejistou roli relátora listiny Mikuláše Augustinova z Ookoře řečeného Bohatý.

98 P. ČORNEJ, *Velké dějiny země 5*, s. 147–148.

ale také v rovině mocensko-správní. Pokud jsou výše vyslovené závěry správné, nešlo již Němcům o skutečné ovládnutí města. Překotný vývoj německé vůdce postavil před zcela jiný úkol: ubránit proti Johánkově mocenské skupině alespoň doposud zaběhnuté principy dělby moci a správy města. To si jistě uvědomoval Hanuš Otlinger stejně, jako Albrecht Kamaréř, jeden z úhlavních odpůrců Husa ve městě. Albrecht pocházel z rodiny, která nejpozději od druhé poloviny 13. století patřila ve městě k nejřednějším. Podíváme-li se na řipojené grafy (Obr. ř. 1 a 3), zjistíme, že exemplární pomíjení Albrechta, jeho stoupců a dalších prastarých bohatých a vlivných rodin ze strany Johánka Ortlova, jej muselo neuvěřitelným způsobem dráždit. Vždyt prastarý Velflovický erb bylo možno spatřit ve městě takřka na každém kroku, včetně výzdoby Staroměstské radnice a nyní mu řeští povýšenci zbraňovali v zasedání na městském soudě (Obr. ř. 8).⁹⁹

Obr. ř. 8

Erby Matěje od Věže a Jakeše Bolkova v nejstarší znakové galerii na Staroměstské radnici, která vznikla v rozmezí let 1365 až 1366.

Foto autor. Graficky upravil Tomáš Rataj (2015).

Poprava Johánka Ortlova nebyla odvetou za rok 1408, za Dekret kutnohorský, ani za podporu Husa, ale za doposud bezprecedentní ovládnutí města a pominutí pozic rodin tzv. starého patriciátu. Ostatně právě na počátku 15. století také vznikl veršovaný řeklad tzv. Dalimilovy kroniky, který rozlišuje Němce na domácí

⁹⁹ K tomu nejnověji M. MUSÍLEK, *Unser stat rathaus*, s. 2–42.

(*Fremdi*) a cizí (*Fremdgeborn*). Překlad lze lokalizovat do Prahy a došlo v něm k mírnění či odvracení Dalimilových invektiv proti německým měšťanům. Navíc v pasáži o zajetí českého panstva překladatel oproti originálu doplnil také konkrétní jméno Velfa Kamaréře. Dle mého soudu je zřejmé, kdo byl objednavatelem, respektive příjemcem tohoto překladu.¹⁰⁰ Není vyloučeno, že šlo o příslušníka Kamaréřů, jedné z rodových větví rozrodu Velflovců. Spíše než o nobilitaci a snahu tzv. německého patriciátu začlenit se do zemské obce šlo o vymezení se vůči narůstajícímu vlivu českých obyvatel města. Odkazy na bájně činy ve prospěch města a připomenutí významného postavení těchto rodin uvnitř městské society měly legitimizovat jejich stávající pozici, která stále více ustupovala sílícímu tlaku české strany.¹⁰¹ Z domácího prostředí pozdního středověku doposud nemáme žádný doklad o měšťanské rodinné kronice, o udržování rodové paměti tak, jak se tomu dělo v okolních zemích. Domnívám se, že právě na sklonku 14. a počátku 15. století se původní tzv. patricijské rodiny cítily být upozaděny a německým upraveným překladem tzv. Dalimilovy kroniky se snažily upozornit na svůj dřívější vliv a z jejich pohledu zásluhy o blaho města. Podobně jeden z protihusitských spisů s nostalgií vzpomíná, jak v Praze vládli měšťané vynikající rozumem, mravy, bohatstvím, poctami i ctnostmi. Právě tyto měšťany husitská revoluce vyhnala, nebo zabila. Podle neznámého pamfletisty kdysi ve městě vládli vznešení (*aristocratia*) a ne obyčejný lid (*communis populus*). Ten samý autor pak bývalé pražské kupce přirovnával dokonce ke knížatům a vznešeným země.¹⁰²

Svým bezohledným přístupem a mocichtivostí ale Johánek nakonec proti sobě popudil úplně všechny a spolu se svým věrným druhem Čeňkem kraječem suken skončili 2. listopadu 1413 na popravišti. Vinu zřejmě nenesou pouze členové protihusitské rady. Členem rady 1413 II, která byla složena převážně z odpůrců reformního programu a jež poslala Johánka Ortlova na popraviště, byl také Johánkův původní spojenec Zikmund Rokycanský nebo Čech Václav Stupa.¹⁰³ Zdá

---

100 *Die tutsch kronik von Behem lant / Rýmovaný německý překlad staročeské Dalimilovy kroniky*, ed. Vlastimil Brom, Brno 2009, s. 569.

101 Srov. Zdeněk UHLÍŘ, *Národnostní poměry 13. století a český nacionalismus*, Folia historica Bohemica 12, Praha 1988, s. 153.

102 *Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen II.*, in: Fontes rerum Austriacarum, I. Abtheilung, Scriptorum IV/2, ed. Karl Adolf Constantin Höfler, Vídeň 1865, s. 312–313, 315. K tomu srovnej F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 137, 97.

103 Václava Stupu a řezníka Hensla Mezník s jistou dávkou opatrnosti považoval za Čechy. J. MEZ-NÍK, *Praha*, s. 168, pozn. 107. Jak již bylo ukázáno výše, P. Čornej nově ukázal, že v případě Hensla se spíše jednalo o Němce, i když i on udržoval styky s Čechy a jeho bratr se již pobytem ve městě počestil. P. ČORNEJ, *Kočíčka, Kurvička, Kokot a Múdrá hlavička*, s. 45–47.

se, že ve městě neprotestovala ani pročeská a proreformní skupina, jak se domníval Jaroslav Mezník, podle nějž po Johánkově smrti ve městě měly vypuknout nepokoje, o nichž však postrádáme jakékoliv informace. Můžeme důvodně předpokládat, že k žádným nepokojům nedošlo. Johánek Ortlův měl v rámci městské obce nevalnou pověst a je otázkou, zda smrt bezohledného kariéristy a nekorunovaného vládce Prahy naopak nevyvolala ve městě jisté uvolnění. Ti chytřejší z konšelů si však dozajista uvědomovali také závažný precedens, který jejich násilná smrt přinášela. Do té doby totiž nebyl na popud městské rady stát žádný měšťan. Napříště si nikdo nemohl být jist svým životem a poprava z roku 1413 do jisté míry předznamenávala neblahý vývoj v husitské Praze: odpůrci byli buďto popraveni, nebo vyhnáni, a obvykle jim byl také konfiskován majetek. Ostatně Jonánek Ortlův vlastnil dům čp. 612/I „U Stříbrné hvězdy“ na Staroměstském rynku, který později v husitské Praze patřil nechvalně proslulým bratřím Ješkovi a Petrovi z Kunvaldu.¹⁰⁴ Právě oběma bezohledným bratrům se podařilo ve druhé polovině třicátých let ovládnout Prahu stejně, jako se to podařilo na počátku druhého decennia téhož století Johánkovi Ortlovu.¹⁰⁵ Jakoby také staroměstské domy ovlivňovaly osudy svých majitelů. V případě domu čp. 612/I „U Stříbrné hvězdy“ to platí dvojnásob. Rozbor zápisů v soudních knihách tak naznačuje, proč museli Johánek Ortlův a Čeněk kraječ suken zemřít.

Jaroslav Mezník zakončil svůj polemický příspěvek k nikdy neuskutečněné debatě ohledně vztahu velkého moru z roku 1380 a příčin husitské revoluce slovy: „Jsem přesvědčen o tom, že Husova činnost – a stejně tak činnost dalších významných osobností i méně významných lidí předhusitské doby – patří k příčinám husitské revoluce stejně jako kritický stav církve a nemravný život některých kněží, politický rozvrat v Čechách za vlády Václava IV. a sociální rozpory, které tehdy ve společnosti existovaly. Jan Hus ovšem nepřipravoval žádnou revoluci, totéž platí o jeho přívržencích z řad kleriků i laiků.“¹⁰⁶ Domnívám se totiž, že se

---

104 V. V. TOMEK, *Základy I*, s. 153.

105 K oběma bratřím obšírně V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, Díl 8., Praha 1891, s. 451–458; srov. P. ČORNEJ, *Smolař, Hedvika, Vělar et alii. Poznámky a postřehy ke kapitole z dějin husitské Prahy*, in: P. Čornej, *Světla a stíny husitství. Události – osobnosti – tradice*, Praha 2011, s. 180–184; Josef JANÁČEK a kol., *Dějiny Prahy*, Praha 1964, s. 207; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, 3. Kronika válečných let, Praha 1993, s. 314; srov. Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, Díl I., sešit 2., Praha 1920, s. 234–237.

106 J. MEZNÍK, *Mor z roku 1380 a příčiny husitské revoluce*, *Český časopis historický* 93, 1995, s. 702–710, zde s. 709. Mezník se spolu s Jaroslavem Čechurou a později také Martinem Nodlem pokusili vyvolat odbornou debatu o tom, zda vůbec můžeme mory z druhé poloviny 14. století

jedná o velice výstižnou charakteristiku jednání a konání osob, které stály v čele Prahy v prvních desetiletích 15. století před výbuchem husitské revoluce. Právě staroměstští konšelé totiž měli zásadní vliv na pozvolném směřování města a potažmo i celé země k husitské revoluci. Bližší pohled na chování a jednání konkrétních osob může přinést jak nové poznatky o nich samotných, tak je na jejich základě možné rekonstruovat chování a jednání celé sledované společenské vrstvy. Pokus německé strany o zvrát poměrů se nevydařil. Již v listopadu roku 1413 byla rada 1413 II svržena a byla dosazena rada 1414 (u Mezníka a Tomka rada 1413 III), která se svým složením podobala radě 1413 I.¹⁰⁷ O tom, že tato rada vydržela u moci až do května 1420 pouze s malými proměnami, byla již řeč na počátku. Loajalita této rady ke královské moci byla vykoupena značnou volností. Přestože rada nevystoupila proti kostnickému koncilu, zajistila reformnímu hnutí legální základnu. A jak výstižně uvedl František Šmahel, rozhodně to nebylo málo.¹⁰⁸

Učiněné prosopograficky laděné sondy do staroměstských soudních knih pro dluhy naznačují, že předrevoluční staroměstská společnost byla mnohem více provázána přátelskými, rodinnými, obchodními nebo jinými vazbami, než jsme si doposud připouštěli. Běžné zjednodušující dělení na českou reformní a německou protireformní skupinu tak není zcela přesné. Měšťané z obou pomyslných skupin spolu udržovali velmi úzké kontakty. Detailní zaměření na osudy jednotlivců totiž ukazuje, že osoby dle svého příjmi považované za německé, se ve skutečnosti již počestily. Navíc ve městě byly usazeny již po několik generací. Mnohdy mnohem déle, než do města nově příchozí nebo rychle zbohatnuvší etnický čeští měšťané-konšelé, které vzrušená doba vynesla na výsluní dění. Z dnešního úhlu pohledu se zdá, že

---

(a zejména velký mor z roku 1380) považovat za stěžejní příčiny husitské revoluce. Mezník svůj text vydal v reakci na Čornejovu interpretaci významných hospodářských a společenských problémů před husitskou revolucí a v jejím průběhu v rámci prvního vydání dnes stále velmi populární učebnice *Dějiny země Koruny české*, 1. Od příchodu Slovanů do roku 1740, Praha 1992, s. 133–140 a 153 (do dneška se dočkala již osmi vydání). Toto tázání však velice úzce souvisí také s naším pohledem a hodnocením pozdního středověku buďto jako období krize, nebo jako přirozené strukturální proměny společnosti, na což upozornil M. NODL, *Předhusitské mory – k problémům jedné interpretace*, Časopis Matice moravské 120, 2001, s. 491–503. Nodlův text vznikl jako diskuzní příspěvek vůči syntetickému zpracování českých dějin v P. ČORNEJ, *Velké dějiny země 5*, s. 11–71 (zejména v reakci na kapitolu „Krise českého soustátí v pozdním středověku“). První se však pokusil zažehnout plameny diskuze již Jaroslav ČECHURA, *Mor, krize a husitská revoluce*, ČČH 92, 1994, s. 286–303, leč marně. Problematikou moru v českých zemích s přihlédnutím k širším evropským souvislostem se naposledy věcně zabýval David Charles MENGEL, *A Plague on Bohemia? Mapping the Black Death, Past and Present* 211, 2011, č. 1, s. 3–34.

107 J. MEZNÍK, *Praha*, s. 135.

108 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 269.

minulé děje byly jasně dány a vše neodvratně směřovalo k výbuchu husitských bouří. Pro některé obyvatele předrevoluční Prahy a zejména pro ty, kteří se podíleli na správě města, však bylo velmi obtížné orientovat se v rychle se proměňující politické situaci. Výpověď písemných pramenů tak mnohdy potvrzuje slova Jaroslava Mezníka, že „jednání lidí často vede k důsledkům, které nepředpokládali“.¹⁰⁹ Výzkum individuálních postojů a pohnutek jednotlivých osob-aktérů je zásadní podmínkou pro správné pochopení cesty Prahy k husitské revoluci. Bezpochyby to platí jak pro chování a jednání významných proreformních pražských měšťanů a následných předních husitských politiků, ale také pro jejich protireformní a katolické souputníky, kteří prozatím neprávem zůstávali v jejich stínu. Právě činy a skutky Husových odpůrců byly pro další vývoj hospodářský, společenský a politický vývoj mnohdy směrodatné. Přes jisté subjektivní zabarvení výpovědi jednoho ze starých letopisců, který dobové konšely podezříval z touhy po moci a bohatství, se ani s odstupem několika staletí nelze zbavit dojmu, že pro většinu Husových stoupenců nebo odpůrců na Staroměstské radnici někdy otázky víry a národnosti ustupovaly do pozadí a hlavní motivaci k dosažení „úřadů a bohatství“ představovaly „pýcha a závist“. Právě Johánek Ortlův a Čeněk kraječ suken se jako první ze staroměstských konšelů měli přesvědčit o platnosti pořekadla, že pýcha však někdy předchází pád.

Příloha

Doplňky k Tomkovým seznamům staroměstských rad z let 1407 až 1413. Pro přehlednost se shromážděné údaje přidržují pravidel, která zavedl Jaroslav Mezník (J. MEZNÍK, *Praha*, s. 250).

T – Tomkovy údaje o době zasedání rady s uvedením odkazu na příslušný díl *Dějepis města Prahy*, M – Mezníkovy doplňky a opravy Tomkových seznamů, D – zpřesnění Tomkových a Mezníkových údajů s uvedením pramene, P – připojené poznámky nebo doplnění

1407

T: 3. března 1407 – 11. ledna 1408 (V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 74)

M: Idem (J. MEZNÍK, *Praha*, s. 261)

P: První rada, u níž měšťtí písaři od srpna 1407 pravidelně začali v soudních knihách označovat konšela, který byl v době zasedání zahájeného soudu

---

¹⁰⁹J. MEZNÍK, *Mor z roku 1380*, s. 709.

purkmistrem. Pokud v několika málo případech nebyl první uvedený přisedící soudu uveden jako purkmistr, lze předpokládat, že se jednalo pouze o písařovu nedůslednost a dotyčného lze skutečně považovat za purkmistra. V některých případech tuto skutečnost dosvědčuje srovnání obou dochovaných staroměstských soudních knih pro dluhy (AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997 a 998).

1408

T: 26. ledna – na další rok stvrzení 17. ledna 1409

(V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 74–75)

M: 26. ledna 1408 – 28. listopadu 1409

(AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 53b, 59b)

P: Mezník se při uvádění odkazů na paginaci rukopisů přidržel arabských číslic, které jsou umístěny vždy v záhlaví foliantů rukopisu na středu stránky. V této studii se naopak přidrží druhého arabského číslování, které je uvedeno v záhlaví vpravo nahore. Mezníkovy údaje tedy budu nahrazovat odkazy na toto stránkování a to i v případě, kdy se naše údaje neshodují. Rada 1408 je tedy doložena v AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 49v a 55v. Matouš z Jemnice bývá v rukopise 997 často uváděn pouze jako *de unicorno*, tzn. U Jednorozce, nebo jen *Mathias unicornus* (AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 51r) podle domu čp. 28/I poblíž kostela sv. Mikuláše, na němž bylo nejpozději roku 1393 vymalováno domovní znamení jednorozce (V. V. TOMEK, *Základy I*, s. 48). Jako člen rady se roku 1408 čtyřikrát jmenuje Matěj Reisenkytel, kterého ani Tomek, ani Mezník jako člena této rady neuvádějí (například AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 50r, ale i jinde). Tomek Matěje patrně omylem uvedl až v radě 1410, kdy jej zaměnil s Matějem Roudnickým (viz níže). Matěj Reisenkytel patrně nenahradil zemřelého konšela. Víme, že až v průběhu let 1409 až 1411 nejspíše zemřeli konšelé této rady Zikmund Beránek a Matěj z Jemnice. Matěj Reisenkytel se však poprvé v radě 1408 objevuje již na přelomu ledna a února (v jednom z mála nedatovaných zápisů v rukopise 997, fol. 50r), proto nemohl žádného z těchto tří konšelů vystřídat. Do následující rady 1410 totiž přešlo až na Matěje Reisenkytla, Jindřicha z Cách, Petra Habartova (ten ale nezemřel, jak se domníval Mezník, protože ještě v září roku 1412 je doložen v AMP, Sběrka rukopisů, sign. 998, fol. 128r), Matěje z Jemnice a Zikmunda Beránka všech čtrnáct zbývajících členů rady 1408. Matěj Reisenkytel tedy musel na konci ledna nahradit Jindřicha z Cách, který již na počátku roku 1408 vzal odpuštění od města a přešel na svoje venkovské statky.

1410

T: 9. ledna 1410 – stvrzení na rok do 13. prosince 1410

(V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 75)

M: 2. ledna 1410 (AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 997, fol. 53b) – 4. června 1412 (AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 997, fol. 53b; J. MEZNÍK, *Praha*, s. 261)

D: 9. ledna 1410 (AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 997, fol. 55v) – 23. června 1412 (AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 998, fol. 127v)

P: Rada zahájila svoji činnost skutečně až 9. ledna 1410, jak již uvedl Tomek. Mezník naopak doložil, že král Václav IV. v lednu 1409 prodloužil za zásluhy činnost rady až do 13. prosince 1410 (AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 993, fol. 108). Jaromír Čelakovský omylem kladl listinu až do prosince 1411 (poznámka k CIM I, s. 201–202, č. 126). Podle Mezníka je rada naposledy doložena 4. června 1412. Patrně však zasedala ještě 23. června. Členové této rady sladovník Petr od sv. Anny a Vavřinec Reichlův jsou totiž zmíněni jako konšelé při vkladu zápisu, v němž propadl dům Matěje řečeného Kvašky Hanuši Ottingerovi kvůli nezaplaceným 3 kopám pražských grošů (AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 998, fol. 127v). Tento doklad je však sporný, protože oba konšelé přešli i do rady 1413 I. V rukopise 997 je pod zápisem přísedících zahájeného soudu vepsáno jméno Jindřicha Staníka (*Henricus Stanig*). Jindřich Staník však patrně nebyl členem rady, jak se domníval Mezník, ale jeho jméno se zde objevuje zapsáno omylem. K zápisu je sice připsáno stejnou rukou a inkoustem, nicméně jaksí nepatřičně, mimochodem mimo zavedený systém vedení záhlaví zápisů jednotlivých soudů (AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 997, fol. 59r; srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 261). Další dva tři podobné případy se v rukopisu objevují. Patrně můžeme tato jména vztáhnout buďto k příslušnému zápisu před soudem projednávané záležitosti, nebo se jedná o písarskou chybu. Mezník správně upozornil na to, že se Jindřich Staník nevyskytuje ani ve starších, ani v mladších zápisech rad. Nevyloučil však možnost, že mohl nahradit některého zemřelého člena rady. Jak již bylo řečeno u předchozí rady, místo Matěje Reisenkytela byl členem této rady Matěj Roudnický (*Mathias Rudnyczer*, AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 997, fol. 57v).

1412

T: 10. července 1412 – 24. prosince 1412 (V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 75)

M: 18. července 1412 – 24. prosince 1412 (J. MEZNÍK, *Praha*, s. 262)

D: 18. srpna 1412 – 10. prosince 1412 (AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 997, fol. 62v; AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 998, fol. 129v)

P: Podle Mezníka je poněkud nejasné, kdy tato rada zahájila svou činnost. Tomkův doklad k 10. červenci 1412 se Mezníkovi nepodařilo dohledat a odkazoval tak na zápis v AMP, Sběrka rukopisů, sign. 998, fol. 125b, který pochází až z 18. července 1412. To je však pouze překlep, protože rada je v rukopise 998 ve skutečnosti poprvé doložena až k 18. srpnu. Mezi členy rady se uvádí Hanuš Rudolfův, který je asi totožný s Tomkovým Janem Lebem (AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 127v). Téhož dne, tj. 10. července jsou však dva členové této rady (Albrecht Kamarér a Vavřinec soukeník) výslovně označeni jako členové obce (F. PALACKÝ, *Documenta*, s. 456). Tento rozpor je možno vysvětlit tím, že Albrecht Kamarér a Vavřinec soukeník byli delegováni městskou obcí ještě za vlády rady z roku 1410. Král Václav IV. je někdy v červenci roku 1412 jmenoval do následující rady (srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 162). Dle mého soudu je však pravděpodobnější varianta, že nová rada byla jmenována až po 10. červenci, nejdříve však 10. července večer při jednání s králem Václavem. V soudních knihách jsou doklady činnosti pro radu 1410 ze dne 23. června (viz výše), pro radu následující až z 18. srpna (AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 127v). Tomkův doklad o posledním známém zmínce o radě z 24. prosince, který převzal také Mezník, se mi nepodařilo dohledat. V soudních knihách je rada 1412 naposledy doložena 10. prosince.

1413 I

T: 20. května 1413 (V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 75)

M: 4. února 1413 (AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 61a) – 17. srpna 1413 (AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 62b)

D: 2. února 1413 (AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 62v) – 17. srpna 1413 (AMP, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 64v)

1413 II

T: 26. října 1413 (V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 75)

M: Idem

P: Při popisu této rady se téměř doslovně přidržuji Jaroslava Mezníka, který její působení již dostatečně osvětlil (J. MEZNÍK, *Praha*, s. 262). Rada byla pravděpodobně jmenována v polovině září. Podle privilegia z 21. října 1413 (CIM I, s. 208–212, č. 131) měla být totiž rada obnovována každý rok 14 dnů před sv. Václavem. Je pravděpodobné, že tento termín mohl přibližně odpovídat datu, kdy byla jmenována rada, která byla právě u moci. Obtížnější je zodpovězení otázky, do

kdy tato rada působila. První doklad o činnosti následující rady 1413 III pochází již z 15. listopadu 1413, kdy podle ověřeného opisu listiny, která určovala tarify tržních poplatků (opis byl vyhotoven roku 1679 – AMP, Sbíрка listin, Papírové listiny 1–3), byli úředníky „opatrní páni“ Ondřej Krajsa, Jan ze Stříbra řečený Podjistebský, zlatník Jan Pehm a Duchek Šídlo z osady sv. Mikuláše. Pravděpodobně nešlo o členy rady, ale o nějakou komisi, která měla dohled nad tržními záležitostmi. V inventáři AMP se mluví o „šestipánech“. V tomto případě však jsou patrně jmenování předchůdci této instituce, jejímiž členy byli později ustanovováni právě konšelé a zástupci obce. Protože Ondřej Krajsa byl později členem rady 1413 III, dalo by se předpokládat, že rada 1413 II již byla v této době zbavena moci. Tento závěr je velmi pravděpodobný, není však zcela jistý. Překvapuje, že mezi čtyřmi jmenovanými „úředníky“ byl jen jeden člen rady (obvykle tvořili členové rady polovinu takových komisí). Nelze tedy vyloučit, že v opise byl špatně zachycen rok (od ledna 1416 jsou v radě doloženi jak Ondřej Krajsa tak Jan ze Stříbra řečený Podjistebský). Podle Tomka je rada 1413 III doložena již 19. prosince 1413 (V. V. TOMEK, *Dějepis* 5, s. 76). Tomkův doklad o působení rady již v prosinci 1413 neznám. V soudních knihách je rada poprvé doložena až v lednu roku 1414. I přesto ale souhlasím s Mezníkem, že byla rada 1413 II sesazena nedlouho po popravě Johánka Ortlova a Čěnka kráječce suken, tedy někdy počátkem listopadu 1413.

1414 (1413 III)

T: 19. prosince 1413 – 11. ledna 1414

M: 1413 III – 1420

D: 11. ledna 1414 (AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 997, fol. 65r)

P: Mezník správně jako první upozornil na to, že přestože lze mezi radami, které zasedaly od prosince 1413 do května 1420, dohledat rozdíly, šlo vždy o výměnu pouze několika osob. Tomek v rámci svého *Dějpisu města Prahy* vypsál v tomto období celkem 6 rad, kdy verifikace jejich působení je velmi obtížná a je otázkou, zda vůbec docházelo k jejich formální obdobi. Proto odkazují pouze na Mezníkův prosopografický rozbor jednotlivých měšťanů (dohromady 32 osob), kteří v letech 1413 až 1420 zasedali v městské radě (J. MEZNÍK, *Praha*, s. 262–263).

Hus and the Prague councillors on the eve of the revolution. Old Town Judicial Books for Debts and the possibilities of their testimony for the history of the town

MARTIN MUSÍLEK

The Old Town Judicial Books for Debts from the 15th century (*Libri judiciorum pro pecuniis*, Prague City Archives /AMP/, Collection of Manuscripts /Sbírka rukopisů/, sign. 997 and 998) are a source kept as a series, which allows an admittedly limited but immensely interesting insight into the power, social and economic life of the town. Considering that other town judicial books from this period have not been preserved, it is truly a unique view. Through the data contained in them, they make it possible to specify further some of the existing inaccuracies in the composition of town councils, to supplement the persons holding the post of Old Town magistrate (*judex*), or to extend the number of entries on burgher surrenders. By observing the burghers, who attended the sessions of the courts opened in 1407 through 1413, allows us, however, to capture more precisely in a limited way the power and nationality competitions, which were taking place in the town in the period before the outbreak of the Hussite revolution (1419–1434). Their analysis proves that there really was a definitive victory of the Bohemian party in 1408, which was led by Johánek Ortlův and Čeněk the cloth cutter. It seems that Johánek with his adherents became the uncrowned ruler of the town in 1408 through 1413 as was later managed in the post-revolutionary period by the brothers Jan and Pešík of Kunvald or Samuel Věvar of Hrádek. Hence, we can see already in pre-Hussite Prague the beginnings of breaking of the existing habits in the internal administration of the town and its domination by only one interest group of burghers with a strong leader at its head.

The analytical probe into both of the municipal books also allowed the identification of the circle of Johánek's adherents and supporters, which besides Čeněk included also Václav Cháně, Zikmund Beránek, František Kbelský, Jan Vlčíhrdlo, Vavřinec Reichlův, Ondřej Krajsa, Mareš Šrám and some other burghers. It is clear that all was done with the support of King Wenceslas IV, without which such a privileged position would be impossible to achieve. It is not possible to say precisely which town council had the three captured young men executed on Monday, 11 July 1412, but it is certain that predominantly the adherents of the

Bohemian side did so. Even though more councillors with German names and thus more opponents of Hus's teachings were elected to the council in 1412, the members of the Bohemian party had predominance in the council, but the opponents of the execution of the three young men could have been outvoted or deceived, as suggested by Jaroslav Mezník. That, however, does not change anything about the fact that at the important moment the main members of the Bohemian party preferred their own interests over their beliefs. The execution of Johánek Ortlův and Čeněk the cloth cutter did not take place on 2 November 1413 only because they were the main leaders of the Bohemian party, but also because their power had grown so much that it threatened the existing customs, town regulations and statutes. The Prague situation, the quite isolated act of the execution of two burghers set a serious precedent for the future history of the town, because until that time no burgher had been executed at the instigation of the town council. In future, no one could be sure of their life and the execution from 1413 to a certain extent foreshadowed an inauspicious development in Hussite Prague: opponents were either executed or expelled and usually their property was also confiscated.

Translation by Sean Miller

STUDIE

Toleranční kazatelé z Uher v procesu formování české společnosti (1781–1870)

SIXTUS BOLOM-KOTARI

SIXTUS BOLOM-KOTARI: Tolerance preachers from Hungary in the process of the formation of Czech society (1781–1870)

The topic of the study is the socio-professional group of Hungarian Protestant pastors of the Augsburg and Helvetic confessions “implanted” into the Czech milieu as a result of the reforms of Emperor Joseph II, in particular the Patent of Toleration. The aim is a comprehensive assessment of the social and economic status of pastors, through the comparison of three generational layers in the period 1781–1870 with the interdisciplinary use of a wide range of sources. The author investigates the phenomenon of “dual minority”, not only religious but social and cultural in the milieu of Bohemian non-Catholicism and the majority society with a new experience of the regime of religious toleration. This method is the prerequisite for capturing the specific nature of the group and its interaction with the majority society and the period state, including the process of cultural transfer.

Key words: socio-professional group – Enlightenment intelligentsia – Protestantism – Patent of Toleration – toleration preachers

Poslední dvě desetiletí přinesla novou vlnu zájmu o problematiku nekatolictví v českých zemích.¹ Většina publikací se v souladu s dobovou společenskou poptávkou po obnovení svobodného studia náboženství, související se změnami roku 1989, věnovala nekatolíkům, resp. protestantům jako minoritě, definované primárně nábožensky. Šlo především o přelomové období kolem vyhlášení Tolerančního patentu (1781), stranou nezůstalo ani celé „dlouhé“ 19. století.² Čeští historikové i další odborníci z oblasti společenských věd (religionisté, sociologové, etnologové) tuto minoritní společenskou skupinu hodnotili rozporně. Zatímco specialisté blízcí pojetí protestantské konfesionální historiografie dokládali význam kontinuity české reformace, například při formování moderního českého národa, zástupci „profánního výkladu“ tajného nekatolictví akcentovali spíše jeho marginálnost a diskontinuitu.³

Součástí studia nekatolictví bylo téma uherských tolerančních kazatelů, sledované zvláště protestantskými historiky od přelomu 19. a 20. století. Biografické studie různého rozsahu a kvality se v evangelickém prostředí staly oblíbeným prostředkem výkladu vlastních dějin, ale i sebe prezentace.⁴ Odbornému zájmu

- 1 Počátek nového zájmu o novější evangelické dějiny lze sice posunout k dvoustému výročí Tolerančního patentu (1981), dobová politická situace tehdy umožnila zasednout jen k vnitrocírkevní „skrovné hostině“, jak vyjádřil Amedeo Molnár, jeden z editorů dvou výročních sborníků. Amedeo MOLNÁR – Josef SMOLÍK (eds.), *Čeští evangelíci a toleranční patent*, Praha 1982, s. 7. Srov. dále *Toleranční sborník. Krasobraní z jubilejních slavností*, Praha 1984; Zdeněk Jan MEDEK, *Na slunce a do mrazu. První čas josefínského náboženské tolerance v Čechách a na Moravě*, Praha 1982; Čestmír RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory české národnosti církví A. V. a H. V. v Čechách a na Moravě 1781–1918* (cyklostylovaná příručka pro vnitřní úřední potřebu sborů ČCE), Praha 1983. Publikace se širším společenským dopadem, připravované k výročí, mohly vyjít až po roce 1989, zejména Milan MACHOVEC (ed.), *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha 1995, ale i dále citované práce kolektivu kolem manželů Melmukových.
- 2 Zdeněk R. NEŠPOR a kol., *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*, Praha 2010; TÝŽ, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006; Zdeněk R. NEŠPOR – Kristina KAISEROVÁ (eds.), *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*, Ústí nad Labem 2010; Jiří JUST – Zdeněk R. NEŠPOR – Ondřej MATĚJKA, *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009.
- 3 Eva MELMUKOVÁ, *Otázka kontinuity české reformace do počátku toleranční doby*, *Studia Comeniana et historica* 38, č. 80, 2008, s. 252–259; Zdeněk R. NEŠPOR, *Skryté semeno nevzkličilo aneb polemika s radikálními tezemi o kontinuitě české reformace*, *Studia Comeniana et historica* 35, č. 73–74, 2005, s. 239–252; Eva MELMUKOVÁ, *Toleranční patent Josefa II. z roku 1781 a jeho publikace v Čechách a na Moravě*, tamtéž, s. 253–260.
- 4 Srov. např. Ferdinand HREJSA, *Jan Věgh*, Praha 1930; TÝŽ, *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční*, Praha 1931; TÝŽ, *Matěj Markovic. První toleranční kazatel v Praze*, Praha 1938; Viktor HÁJEK, *Heřman z Tardy. K jeho stým narozeninám*, Brno 1932; Rudolf RÍČAN, *Mladá*

moderní historické vědy se toto téma těšilo od přelomu padesátých a šedesátých let 20. století, kdy vzniklo v Maďarsku několik publikací, na něž navázaly v českém prostředí práce hungaristy Richarda Pražáka, ovlivněné pojetím marxistické historiografie.⁵ Výzkum tématu v poslední době pokračoval vydáním několika dílčích studií, reedic a monografie o moravském superintendentu Michaelu Blažkovi.⁶ Studium společenských sítí a kulturního transferu je v případě skupiny uherských tolerančních kazatelů těžko myslitelné bez koordinace a využití výsledků bádání zaměřeného na slovenskou luteránskou církev.⁷ Pro konceptualizaci mohou být pro české prostředí inspirativní práce francouzských kolegů, které podněcují ke komparaci různých evropských „tolerančních“ prostředí.⁸

---

léta Karla Eduarda Lányho. Několik pohledů do dějin českého evangelictví v minulém století, Praha 1935; TÝŽ, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho. K historii českého luterství v devatenáctém století*, Praha 1939; Viktor SZALATNAY, *Justus Szalatnay Černilovský. K stému výročí jeho narození*, Kutná Hora 1934; Bohuslav BURIAN, *Toleranční kazatelé na Valašsku (1781–1861). Příspěvek k dějinám valašského evangelictví*, Valašské Meziříčí 1938.

- 5 Richard PRAŽÁK, *Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození*, Praha 1962; TÝŽ, *Česko-maďarské kulturní vztahy od osvícenství do roku 1848*, Brno 1994; TÝŽ, *Má maďarská cesta: Česko-maďarský kontext středoevropských kulturních dějin*, Brno 2014; Imre CZEGLE, *Samuel Szalay a maďarští reformovaní toleranční kazatelé*, Praha 1985; Endre KOVÁCS, *Magyar-cseh történelmi kapcsolatok*, Budapest 1952.
- 6 Sixtus BOLOM-KOTARI, *Svoboda svědomí. Superintendent Michael Blažek a protestantská společnost pozdního osvícenství*, Praha 2016; TÝŽ, *Religiöse Toleranz und wirtschaftlicher Aufschwung: Die Brünnener Evangelischen und der Wandel der Gesellschaft 1781–1815*, Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 56, č. 1, 2016, s. 88–121; TÝŽ, *Svět chudé elity: evangeličtí faráři a jejich rodiny*, in: Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén, eds. M. Hlaváčka, P. Cibulka et alii, Praha 2014, s. 421–453; Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠEČÍ (ed.), *Evangelici v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*, Neratovice 2017 (Praha 1995); TÁŽ, *Patent zvaný toleranční*, Neratovice 2013 (Praha 1999); Gabriela KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ – Hana STOKLASOVÁ, *Evangeličtí kazatelé z Uher – formování nové společenské skupiny*, Cornova 6, č. 1, 2016, s. 35–60. Srov. dále Ondřej MACEK, *Praxis pietatis haereticorum*, rukopis nevydané disertační práce, uložené v knihovně Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy, Nosislav 2010.
- 7 Eva KOWALSKÁ, *Neznámy Institoris? Pokus o portrét Michala Institorisa Mošovského (1731–1803)*, Slovenská literatúra 47, 2000, s. 429–442; TÁŽ, *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí. Hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti*, Bratislava 2001; TÁŽ, *Na ďalekých cestách, v cudzích krajinách. Sociálny, kultúrny a politický rozmer konfesijného exilu Uhorska v 17. storočí*, Bratislava 2014.
- 8 Hubert BOST, *Ces Messieurs de la R.P.R. Histoires et écritures de huguenots, XVIIe–XVIIIe siècles*, Paris 2001; Myriam YARDENI, *Le Refuge protestant*, Paris 1985; Michelle MAGDELAINE – Rudolf von THADDEN (eds.), *Le Refuge huguenot*, Paris 1985. O vzorovou komparaci českého a francouzského regionálního prostředí, ovšem v předtolerančním období, se pokusila Eva HAJDINOVÁ, *Z cesty své nesejdeme. Osudy východočeských a hornolanguedockých protestantských komunit v 18. století*, Praha 2016.

Obraničení tématu a koncepce výzkumu

Cílem této studie je zmapovat možnosti výzkumu socioprofesionální skupiny uherských evangelických kazatelů „implantovaných“ do českého prostředí následkem reformy císaře Josefa II. Překotný vývoj v habsburské monarchii během poslední čtvrtiny 18. století poznamenal vliv osvícenských konceptů fungování společnosti. Šlo nejen o postupné prosazování náboženské tolerance, umožňující mj. příchod nové profesionální skupiny pastorů z poměrně odlišného kulturního prostředí, ale i o impulsy pro sociální vzestup, resp. obecné rozšíření cest k uznání individua nebo celé komunity na základě vzdělání či intelektuálních schopností. Na příkladu pastorů je možno velmi dobře zachytit realitu uplatňování osvícenských požadavků na proměnu společnosti. Bude žádoucí klást důraz na zhodnocení jejich sociálního a ekonomického postavení s interdisciplinárním využitím širokého spektra hmotných i nehmotných pramenů. Tento postup je předpokladem zachycení specifík předmětné skupiny včetně její interakce s většinovou společností a dobovým státem. K hlavním úkolům výzkumu patří objasnění otázky, zda a do jaké míry se ve vztahu jednotlivých složek české společnosti k nábožensky charakterizované minoritní skupině promítala obecná sekularizační schémata „dlouhého“ 19. století, jmenovitě proměna náboženství v nacionalismus, respektive české pokusy o prosazování konceptu „husitského národa“.

Je zřejmé, že v dosavadní publikační bilanci k tematice uherských evangelických kazatelů převládají cenné dílčí sondy. Chybí celistvé uchopení tak, aby bylo možné osvětlit postupnou proměnu charakteru dané socioprofesionální skupiny od jejího umělého vložení do prostředí cizí, byť částečně spřízněné země na konci 18. století po plnou integraci (potomků těch pastorů, kteří zůstali) o sto let později. Jak reprezentativně zhodnotit sociální a ekonomické postavení kazatelů se zaměřením na jejich roli v procesu formování české moderní společnosti? Koncepce výzkumu vychází z komparace tří generačních vrstev, na něž lze působení tolerančních pastorů rozdělit. Generační vrstvy nejsou totožné s generacemi, obě kategorie nicméně pojí dobově podmíněné charakteristiky, prožitky, styl života a částečně i způsob myšlení.⁹ Vždy se jedná o roky působení v Čechách a na Moravě s tím, že zvláště v první generační vrstvě se potkávali jak mladí absolventi bohosloví, tak starší zkušení kazatelé s rozdílnými dosavadními osudy, vzděláním a životní zkušeností.

9 K problematice generací srov. např. Karl MANNHEIM, *Problém generací*, Sociální studia 4, 2007, č. 1–2, s. 11–44, a další články citovaného dvojčísla věnovaného sociologii generací, https://journals.muni.cz/socialni_studia/issue/view/427/showToc (4. 12. 2018); Jane PILCHER, *Mannheim's Sociology of Generations: An undervalued legacy*, British Journal of Sociology 45, 1994, č. 3, s. 481–495.

Hranice jednotlivých vrstev zahrnují celé specifické toleranční období s přesahem umožňujícím sledovat dopady zákonného zrovnoprávnění protestantských církví. Zároveň je možné propojení s klíčovými dějinnými událostmi, ovlivňujícími celou společnost. První generační vrstvu (1781–1815) časově určuje Toleranční patent a další osvícenské či osvícenskými idejemi zaštiťované reformy na jedné straně, na druhé straně pak napoleonské války a jejich ukončení. Pro vymezení druhé (1815–1848) a třetí generační vrstvy (1848–1870) je přirozeným uzlovým bodem revoluční proměna roku 1848. Zkoumané téma podstatně ovlivnilo datum vyhlášení Protestantského patentu Františka Josefa I. (1861), kolem jehož přímého prosazení (vymeteného uzavřením generační vrstvy kolem roku 1870) se postupně vytrácejí specifika tolerančních – tj. neplnoprávných – nekatolických náboženských společenství. Dozvuky řady z nich by ovšem bylo možno sledovat dále, zejména do následujícího mezníku, roku 1918.

Výzkum uvnitř jednotlivých generačních vrstev se bude soustřeďovat okolo dynamického procesu integrace ze dvou hlavních propojených hledisek, integrace soukromé (rodiny) a integrace veřejné (kariéry). Tento postup je předpokladem k zachycení hlavních specifík předmětné minoritní skupiny a její interakce s většinovou společností i dobovým státem, mimo jiné procesu budování sítě vztahů, resp. sociálního kapitálu, volbě nástrojů k posílení sounáležitosti uvnitř skupiny, charakteristice vzdělanostního profilu či v příkladech kulturního transferu. Vzhledem ke středoevropskému přesahu fenoménu tolerančních kazatelů musejí být zohledněny jeho diference v českých, česko-maďarských, česko-slovenských a česko-německých výkladech společných dějin. Ke kontextualizaci českého modelu se pro další bádání jeví klíčovou průřezová komparace postavení tolerančních kazatelů v zemi jejich původu, v Uherském království. Konceptualizace výzkumu socioprofesionální skupiny bude uchopena jako fenomén „dvojitá minorita“, nikoli jen náboženské, nýbrž společenské a kulturní v prostředích českého nekatolictví a většinové společnosti v režimu náboženské tolerance.

Prameny

Pro poznání socioprofesionální skupiny tolerančních pastorů je klíčové zmapovat, co hmotného po tomto společenství zůstalo. Cesta badatele logicky povede do církevních sborů, které tyto kazatelé pomáhali zakládat. V případě ideálního dochování je dosud v rámci sborových archivů uložena latinsky, maďarsky, česky

a německy psaná dokumentace, související s činností kazatelů. Autentické přehledové informace o fungování komunit obsahují sborové kroniky a matriky (posledně jmenované byly ovšem předány do státní archivní sítě). Podstatným tématem výzkumu jednotlivých lokalit jsou pozůstatky hmotné kultury pastorů (modlitebny, fary, případně školy, a jejich vybavení – nábytek, bohoslužebné nádoby apod.). Tento okruh vážící se k hmotným pramenům částečně doplňují sbírky regionálních muzeí a Národního památkového ústavu (fotodokumentace).

Pramenný základ pro výzkum tématu tvoří především ego-dokumenty, autentická svědectví samotných tolerančních kazatelů s osobním až privátním charakterem. Takový typ historických dokumentů obvykle uchovávaly rodiny či přátelé jejich autorů. Uložení v oficiálních institucích, archivech, muzeích se jim dostalo až několik desítek let po sepsání. Potomci a následovníci tolerančních autorů v lepším případě věnovali jejich dokumenty příslušné instituci jako historickou památku, v horším případě je z různých důvodů zničili. Ve vzácných případech se dokumenty předávají z generace na generaci dodnes.¹⁰

V případě skupiny tolerančních kazatelů z Uher je charakteristické prolínání ego-dokumentů s „úřední“ komunikací různého druhu. Nejčastěji se jednalo o vnitrocírkevní korespondenci mezi jednotlivými pastory a písemnou výměnu s vyššími představiteli evangelické církevní správy. V ní bylo standardem spojování záležitostí církevních sborů (teologické profilování pastorů a věřících, křty, sňatky, finanční agenda, tisk a výměna církevních publikací, vztahy s katolíky a jednotlivými stupni vrchnostenské, resp. státní správy apod.) se zprávami osobního charakteru (mj. otevřené hodnocení osobní situace, rodinné informace, např. o narození a nemocech dětí, přípisky manželky, téma potravin včetně vína). Tento typ komunikace se stal v některých případech součástí archivů jednotlivých církevních sborů a vyšších stupňů evangelické církevní správy (superintendence, konsistoře), výjimečně také dalších správních institucí (krajské úřady, zemské vlády).¹¹

---

10 Srov. pietní uchovávání rukopisů, památek a rodinných vzpomínek dokladů potomky pastora Jana Szalatnaye. F. HREJSA, *Jan Szalatnay*, s. 8–9, 17. Srov. dále pozůstalosti evangelických kazatelů v Ústředním archivu Českobratrské církve evangelické v Praze (ÚA ČCE).

11 Vývoj uložení těchto dokumentů nebyl tak dramaticky ovlivněn dějinnými událostmi 20. století jako v případě římskokatolické církevní správy (selektce a přesun archivů do státní archivní sítě). V případě evangelických archivů došlo ke ztrátám následkem neodborného uložení archiválií, slučování sborů, ale i úsilí o poznání vlastní minulosti, kdy byly vybrané dokumenty předány k dalšímu zpracování (církevními badatelům, na různé výstavy, fotografování) a již nevráceny. Někdy zůstaly zachovány opisy a překlady, jako v případě torza pozůstalosti Rudolfa Říčana, uloženého na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (ETF UK). Jedná se o části korespondence pastorů z archivu moravské superintendence helvetského vyznání. Tyto

Ojedinělým příkladem daného typu pramenů je soukromá korespondence Michaela Blažka (počítaje v to přípisy jeho manželky Alžběty a dopisy jeho bratrance Pavla Blažka) s Victorem Heinrichem Rieckem z let 1783–1806. Je třeba mít na paměti, že jde zároveň o dopisy kalvínského pastora-superintendenta luterskému pastorovi-seniorovi. Rieckeho odpovědi na tyto dopisy se nedochovaly. Až na jednu výjimku přípisu přímo na Blažkův dopis jeho reakce neznáme. Přesto můžeme z korespondence sledovat vývoj vzájemného vztahu dvou nejvýznamnějších osobností moravské protestantské společnosti pozdního osvícenství v období více než dvou desítek let. Že jde o dopisování soukromé, které poněkud vybočuje ze schémat korespondence dochované v archivech jednotlivých stupňů evangelické církevní správy, je patrné z toho, že Blažek místy používá své tajné iluminátské jméno *Cajus Servilius*.¹²

Druhý, vzhledem k náročnosti zpracování nutně kontextuální směr výzkumu pramenů míří do míst původu tolerančních kazatelů, do Uher. V této kategorii se jeví jako klíčová komunikace pastorů, vyslaných do Čech a na Moravu, s uherskými protestantskými centry. V případě dnešního Maďarska a helvetské konfese jde v prvé řadě o dokumenty, primárně se dotýkající vzniku evangelických sborů v českém a moravském prostoru, uložené v Archivu Podunajské reformované církve Gedeona Rádaye v Budapešti. Jazykově maďarské prameny z uvedeného archivu přiblížil ve svých studiích Richard Pražák, poněkud opomíjeny zůstávaly latinské, německé a české dokumenty včetně korespondence kazatelů s uherskou superintendencí o poměrech v utvářejících se tolerančních sborech. Druhým místem uložení souvisejících dokumentů je Archiv Reformované předtiské superintendence a kolegia v Blatném Potoce (Sárospatak). Orientaci v tamějších uložených fondech komplikuje absence moderních archivních pomůcek. Jako podstatný okruh pramenů se zde ukazují dopisy (či jejich opisy) adresované superintendentovi

---

dokumenty dosud čekají na zpracování a porovnání s materiály uloženými v ÚA ČCE. Lze předpokládat, že Řičanovy opisy v některých případech zachycují znění pramenů, jež jsou dnes ztraceny. Srov. ETF UK, katedra církevních dějin, torzo pozůstalosti Rudolfa Řičana, kart. 43, neuspořádáno. Za upozornění na materiál a jeho zpřístupnění děkuji dr. Otovi Halamovi.

- 12 Dnes je dochovaná část korespondence uložena poněkud nečekaně mezi pomocným a přípravným studijním materiálem v archivním fondu pozůstalosti teologa a církevního historika Gustava Adolfa Skalského (1857–1926) v ÚA ČCE, fond Pozůstalost G. A. Skalského, kart. 2. Skalský tyto materiály získal zřejmě z knihovny Evangelické teologické fakulty ve Vídni, kde byly uloženy ještě počátkem 20. století. Srov. Gustav TRAUTENBERGER, *Im Josefinischen Jahrzehnt*, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich 22, 1901, s. 208.

Samuelovi Szalayovi a jeho poznámky k obsazování tolerančních sborů jednotlivými kazateli.¹³

V případě dnešního Slovenska a augsburské konfese je zásadním zdrojem informací ke vzniku českých a moravských luteránských tolerančních sborů fond obsahující korespondenci superintendenta Michala Institorise Mošovského, uložený v Knihovně evangelického lycea v Bratislavě. V současnosti je součástí knihovních fondů Slovenské akademie věd a její Lyceální knihovny. Část z téměř třech tisíc listů již přiblížily dílčí výzkumy, celek však na zevrubné zpracování dosud čeká.¹⁴

Oproti vrstvě římskokatolického duchovenstva – abychom zmínili nabízející se srovnání – bylo a dosud je pro socioprofesionální skupinu evangelických kazatelů zásadní provázání vzájemnými sňatky a vytváření komunit spojených širšími příbuzenskými vazbami. Proto bude daná skupina zkoumána v generačních vrstvách s cílem rekonstrukce sítě rodinných vztahů, reflektujících postupné včleňování do českého prostředí. Pro zmapování této sítě se jeví nezbytným zaměřením na genealogické prameny. Východiskem informací pro další bádání zde bude Toulův biografický slovník evangelické církve od tolerančních počátků do dvacátých let 20. století (s vědomím jeho nepřesností a omylů), jakož i v různé formě vydávané seznamy tolerančních kazatelů.¹⁵

---

13 G. KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ – H. STOKLASOVÁ, *Evangeličtí kazatelé*, s. 36–37 (text obsahuje také odkazy na související pramenný materiál v dalších významných lokalitách – Archiv Reformované katolické superintendence a kolegia v Debrecíně, Archiv Podunajské reformované superintendence v Pápě, Archiv Reformované kolegia v Kecskemétu). Srov. I. CZEGLE, *Samuel Szalay a maďarští reformovaní toleranční kazatelé*.

14 G. KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ – H. STOKLASOVÁ, *Evangeličtí kazatelé*, s. 37. Srov. E. KOWALSKÁ, *Heretici, bludáři a prozelyti. Formovanie a vnímanie konfesijnej identity českých protestantov po roku 1781*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 5, 1999, s. 135–146; Markéta SLAVÍKOVÁ, *Počátky pražského evangelického sboru a. v. očima jeho členů. Edice a analýza korespondence členů pražského evangelického sboru a. v. s Michalem Institorisem Mošovským*, bakalářská práce, Fakulta filozofická, Univerzita Pardubice, Pardubice 2018 (https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/70913/SlavikovaM_Edice_korespondence_HS_2018.pdf, ověřeno 2. 12. 2018). Samostatnou kapitolou jsou slovenské toleranční sbory a zpracování jejich archivů.

15 Jan TOUL, *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*, České Budějovice 1931; Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory české národnosti církvi A. V. a H. V.* (první část druhého, doplněného a opraveného vydání – Telč 2008 – je dostupná na webové adrese <http://veritas.evangelnet.cz/download/rychetsky.pdf>, ověřeno 1. 7. 2018).

První generační vrstva

Proces utváření socioprofesionální skupiny tolerančních pastorů z osvěcenských reforem formovaly josefínské předpisy, jež jednak vytvořily pro tuto skupinu místo, jednak značnou měrou předurčily i její společenské postavení. Nastavení hranic možností interakce takto „zrozených“ evangelických kazatelů s postbarokním světem českých zemí, které proběhlo v období posledních dvou desetiletí 18. století, zůstalo platné pro celé následující půlstoletí. Protestantští pastoři sice mohli požívat jisté úcty, vyhrazené duchovnímu stavu, ale jen jako svého druhu noví pomocníci již zavedeného katolického faráře na příslušném území. Jejich úkolem měla být duchovní péče a dohled nad těmi věřícími, kteří se vyčlenili z římskokatolické církve. Pastorům se oficiálně nesmělo říkat faráři a jejich plat byl taxativně vymezen ve výši platu katolického kaplana (300 zlatých ročně, zatímco katolický farář měl dostávat 500 zlatých).¹⁶ Veřejnou degradaci na roli asistentů potvrzovalo například delegování povinnosti oficiálně vést matriky výhradně na katolické faráře, a to jak pro katolíky, tak pro nekatolíky. Nekatolický pastor měl plnit roli pouhého dodavatele, resp. potvrzovatele potřebných údajů a také kontrolora, že byly faráři předem uhrazeny příslušné poplatky za zápis do matriky.¹⁷

Jak velká byla daná socioprofesionální skupina? Statistiky našich tolerančních církevních sborů hovoří o celkem 148 pastorech (76 helvetského vyznání, 72 augsburského vyznání), kteří se postupně dostávali v letech 1781–1787 do 67 tehdy vzniklých sborů.¹⁸ Také z nich často rychle odcházeli, ať už na sbory jiné nebo do zpět své vlasti, neboť všichni přišli ze „zahraničí“ (pomineme-li specifickou oblast Českého Slezska), ať už z Uher, Pruského Slezska či dnešního Německa. Daná čísla časově nepokrývají celé období první generační vrstvy a sama nemohou

---

16 Vymezený plat však nebyly úřady v případě evangelíků ochotny či schopny garantovat a ponechávaly jeho výši „trhu“, tj. individuální dohodě mezi pastorem a jeho sborem. Reálné platy protestantských pastorů se proto od úředního vymezení odlišovaly, kolísaly mezi 150 a 400 zlatými ročně. K tomu je třeba připočítat další „bonusy“, které byly součástí některých kontraktů, např. dodávka obilí, másla apod. Jinou záležitostí je reálná platební morálka sborů. Ta za smluvně zaručenými výhodami často pokulhávala, což představovalo jednu z nejčastějších příčin konfliktů pastorů s jejich věřícími. Srov. František BEDNÁŘ, *Památník Českobratrské církve evangelické*, Praha 1924, s. 38.

17 Srov. např. stížnost katolického faráře Isidora Josefa Mareše na pastora Štěpána Csessi Nagyho jen proto, že pastor vykonal křest v rodině vatinského rychtáře, aniž by vyčkal návratu rychlého posla, který byl mezitím poslán ke katolickému faráři, aby křest ohlásil a zaplatil poplatek. Josef F. SVOBODA, *Počátky evangelického náboženství na Novoměstském panství*, rukopis s edicí pramenů, b. m. 1944, knihovna Horáckého muzea v Novém Městě na Moravě, sign. R–678, s. 37–38.

18 E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ (ed.), *Evangelíci*, s. 250.

být dokonale přesná. Docházelo k záměnám, případně duplikaci jmen (u některých pastorů neznáme data narození) nebo i vynechání některých kazatelů, kteří na tom kterém sboru působili příliš krátce. Obecně lze konstatovat, že v případě období 1781–1815 jde řádově o dvě stovky jednotlivců.

Charakteristiku skupiny pastorů podstatně ovlivnilo, že většina z nich k nám přišla z Uher. Statistika pro reformovanou církev na Moravě uvádí např. v roce 1786 zastoupení 87 % členů uherské toleranční misie.¹⁹ V Čechách a v luteránské církvi byla situace obdobná. Uherský původ pastorů se projevoval několikerou variabilitou: České prostředí vzhledem ke specifickému vztahu Uherského království k úžej se integrujícímu jádru habsburské monarchie bylo i nebylo pro tyto kazatele cizinou.²⁰ Souviselo to přirozeně také s charakteristikami jednotlivých duchovních, zda přicházeli z maďarskojazyčného (typicky zástupci reformované církve) či slovenskojazyčného²¹ prostředí (typicky luteráni).

Skupina uherských pastorů rozhodně nebyla homogenní. I uvnitř uherské toleranční misie nacházíme stopy maďarsko-slovenského nacionálního konfliktu.²² Nejhlubší vzájemné konflikty vycházely ze „souboje o věřící“ mezi luteránskou a kalvínskou konfesí, spojeného se snahou představit jednu či druhou toleranční církev jako pravou dědičku české reformace, zejména staré Jednoty bratrské.²³ Uvnitř jednotlivých konfesí pak pastory rozdělovalo jejich teologické školení a pojetí víry,²⁴ samozřejmě také malichernější rozporny osobního charakteru, což se

19 S. BOLOM-KOTARI, *Svoboda svědomí*, s. 516.

20 Realita nelehkého začleňování se projevovala ve starozákonním křestním jménu Gerson, které toleranční kazatelé z maďarskojazyčného prostředí s oblibou dávali svým prvorozeným synům, příšlým na svět v novém prostředí (např. Gerson Szalatnay, Gerson Šoltész, Gerson Tardy). „Mysleli přitom na Mojžíše, který tak pojmenoval svého prvorozeného syna v zemi Madiánské, neboť řekl: Přichozí jsem byl v zemi cizí (Ex 2,21). Gerson, tj. přichozí, host, cizinec – toto jméno jim připomínalo, že jsou v stejném postavení, jako byl Mojžíš: v cizí zemi, daleko od domova, a je jim uloženo poslání, jež je nad lidské síly.“ Bedřich Blahoslav BAŠUS, *Zazpívám Pánu svému. Pobléd na tvorbu evangelických básníků*, Praha 1988, s. 46–47, 53.

21 K otázce počátků kodifikované formy slovenštiny jako rodného jazyka pastorů odkazují alespoň na práci Rudolf KRAJČOVIČ – Pavol ŽIGO, *Dejiny spisovnej slovenčiny. Študijná príručka a texty*, Bratislava 1992, s. 98–99, kde se uvádí konec 18. století (konkrétně rok 1787 coby datum vydání první příručky kodifikace).

22 Když se reformovaný Maďar Jan Vég učil ještě v Uhrách v rámci přípravy na misii slovensky, komentoval to ve svých pamětech: „Raději bych rozbíjel kamení, než se učil této mému přirození tak protivné řeči.“ Však přý řeči té „národní hrdost Maďarů málo si váží“. F. HREJSA, *Jan Vég*, s. 26.

23 Zdeněk R. NEŠPOR, *Českošona spiska bojovná aneb protestantské polemiky toleranční doby*, Kuděj 8, 2006, č. 2, s. 54–78.

24 Podrobnější zkoumání otázek vzdělání a teologické orientace duchovních přesahuje rámec této studie, k tématu srov. přehledně E. MELMUKOVÁ-ŠAŠEČÍ (ed.), *Evangelíci*, s. 250–269, ke

týká i vztahu uherských pastorů s několika málo kolegy, kteří přišli odjinud. „Na jedné straně mysticism hraničící až k blouznění, na druhé zcela hrubý racionalism a filosofie na kazatelně činily kázání neplodnými. Kázání v reformované církvi byla připravována písemně a předčítána, zvláště v dobách kde se kazatelé teprve učili česky a nemohli se odvážiti na volný proslov. I tak překlad kázání z latiny do češtiny dělal jim mnoho obtíží a vedl někdy k výrokům, jež přes vážnost chvíle nepozbývají přímo humoristického zabarvení.“²⁵

Na emocionální úrovni pak příchod uherských pastorů představoval konfrontaci se stereotypy cizince obecně, případně s vlastnostmi přisuzovanými obyvatelům Uher (horkokrevnost, nepořádnost, panovačnost).²⁶ Ve vztahu k většinové (rozuměj římskokatolicky ukotvené) společnosti se přidávala druhá cizost, cizost členů náboženské minority. Společenské bariéry mohlo teoreticky ovlivnit, že někteří z kazatelů přivázeli s sebou své šlechtictví. Jejich urozenost měla podobu „hmotnou“ – v erbovních listinách, pasech a vysvědčeních s označením *nobilis*, ale také duchovní – v rodové paměti či v urozeném vystupování.²⁷ Šlo zpravidla o základní uherské šlechtictví, nikoli vyšší stav (jakým byl např. baron, hrabě či kníže). Přesto představovalo takové šlechtictví pro leckterého úředníka – kupříkladu pro ředitele šlechtického panství – nedostižný sen. Měl-li ovšem někdo z příchozích pastorů na začátku představu o společenské hodnotě svého šlechtictví v českých zemích, musel se s ní rychle rozloučit. Brzy objevil, že kdyby chudý evangelický venkovský kazatel zdůrazňoval svůj erb, byl by spíše ku posměchu.²⁸

Pro venkovské a maloměstské elity zakotvené v barokní katolické zbožnosti představovali pastoři svým původem a mentalitou cizorodý prvek, spojovaný s jejich věřícími, to jest se „sprostými“ venkovany. V dějinách jednotlivých církevních sborů jsou zachyceny i případy, kdy se pastor s lokálními elitami sblížil za cenu, že se tím vzdalil „obyčejným“ věřícím.²⁹ Budování „kněžské církve“ ve

---

kalvínské konfesi R. PRAŽÁK, *Maďarská reformovaná inteligence*, mj. s. 135–149, k luteránům E. KOWALSKÁ, *Evanjelické a. v. společenstvo v 18. století*, zvl. kapitola IV. (příklady jednotlivých osobností).

25 F. BEDNÁŘ, *Památník*, s. 40.

26 Srov. Ilja BURIAN, *Reformace a protireformace na Kloboucku a Nosislavsku*, Praha 1987, s. 35.

27 Z třiceti dochovaných životopisů příchozích luteránských pastorů je u šesti uvedeno, že otec, jednou i matka jsou „nobilis“ (šlechtici), dva jsou učitelé a jeden je kazatel. U reformovaných je situace nepřehlednější, někteří však také užívali šlechtických predikátů. E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ (ed.), *Evangeličtí*, s. 249. Srov. např. *Almanach českých šlechtických a rytířských rodů*, 2005 (rod Lány, s. 109); 2007 (rody Nagy, Szalatnay z Nagy Szalatna, Tardy, s. 299, 397, 405).

28 F. HREJSA, *Jan Věgh*, s. 118–119.

29 F. BEDNÁŘ, *Dějiny evang. reform. sboru v Kloboukách u Brna*, Hodonín 1915, s. 66–68.

smyslu pojetí pastorů jako „pánů“, přátelících se s jinými „pány“ a obdařených zvláštními privilegii, naráželo na odpor evangelických církevních komunit zvyklých z dob předchozího pronásledování na pojetí věřících bez rozdílu jako kruhu sobě rovných.³⁰

Vztah s věřícími byl – na rozdíl od římskokatolických farářů – pro evangelické pastory klíčový. Podle tolerančních předpisů členové církevních sborů disponovali vedle tíhy financování pastorů i právem jejich výběru. Byť bylo toto právo všelijak omezováno, například nutností státního souhlasu s každým duchovním, než se ujal práce ve svém sboru, v krajním případě docházelo k vyhnání pastora z fary ze dne na den. Nepřekvapí, že mnozí z nich – se šlechtickým predikátem či bez něj – nebyli ochotni dlouhodobé pohrdání spojené s hmotným nedostatkem snášet a dříve nebo později se vrátili do své vlasti. Svě povolání brali jako obět, v upřímné víře, že vyslyšeli Boží hlas.³¹

Pastoři sami hledali místo uvnitř společenských struktur země, která se měla stát jejich novým domovem. Někteří z kazatelů byli obeznámeni s životním stylem duchovních v německých protestantských zemích. Tam pastoři vytvořili během poloviny 16. století až začátku 17. století vcelku uzavřenou skupinu, která ve spojení se vzdělanými zaměstnanci státní či zemské vrchnosti dala později základ novému vzdělanému měšťanstvu, buržoazii. O spojování s podobnou společenskou skupinou a vytváření systematictějších vlivových struktur nemohlo být v českém prostředí ani řeči. Pastoři byli jako společenská skupina vzhledem k přetrvávajícím konfesionálním bariérám a statutu domácích evangelíků zcela osamělí. Sociální sítě tak budovali především mezi sebou a se svými věřícími. Výše řečené neznamená, že se nesnažili alespoň zčásti životnímu stylu etablovanějších německých kolegů přiblížit. Strategie mohly být různé: od perspektivního sňatku, přátelství, kmotrovství (tj. navázání duchovního příbuzenství zejména při křtu) až po vznešené vybavení domácnosti, které vévodil pastorův portrét.³²

---

30 Srov. S. BOLOM-KOTARI, *Evangelík – příklad Řehoře Jakubce*, in: *Člověk na Moravě v druhé polovině 18. století*, ed. J. Malíf a kol., Brno 2008, s. 123–126, 132–133; TÝŽ, *Svět chudé elity*, s. 422–423.

31 Srov. vyjádření reformovaného kazatele Michaela Blažka ohledně svého povolání na Moravu: „Což on také s vnitřní radostí přijal, ne toliko jako hlas lidský, ale spolu jako hlas Božský.“ Státní okresní archiv ve Žďáru nad Sázavou, fond Archiv obce Jimramov, inv. č. 185. Dobu působení pastorů na jednotlivých sborech v prvním tolerančním desetiletí zpřístupňuje E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ (ed.), *Evangelíci*, s. 238–247.

32 Ukázkou „měšťanského“ vizuálního pojetí pastorova světa jsou portréty Jana Winklera, luteránského kazatele z Návsi u Jablunkova, a jeho manželky. Portréty (dnes uložené v Galerii výtvarného umění v Ostravě) však zároveň naznačují meze této stylizace. Kvalitní rozměrné portréty

Variabilita charakteristik pastorů plynoucí z jejich uherského původu se potkávala s variabilitou prostředí, do něhož přicházeli. To bylo definováno jednak nábožensky – potkával se zde barokní katolicismus a katolicismus osvícenský s různými odstíny nekatolictví včetně vysloveně sektářských pojetí, jednak kulturně a jazykově. Vedle sebe existovaly česko- a německojazyčné (někdy smíšené) protestantské komunity s různými strategiemi výběru kazatelů. Nepočtené městské komunity (zejména v Praze a v Brně) se vyznačovaly kontakty s kruhy osvícenských intelektuálů, salonů a zednářských lóží. Důležitý zde byl aspekt církevního sboru jako místa neformálních obchodních kontaktů.³³

Můžeme shrnout, že se spektrum integračních strategií (protestantských komunit ve vztahu k většinové společnosti, první generační vrstvy pastorů ve vztahu k církevním komunitám i mimo ně) – se zahrnutím očekávání jednotlivých stran a způsobů jejich (ne)naplňování – uzavřelo na konci osmdesátých let 18. století. Souviselo to s koncem tzv. rané doby toleranční, charakteristickým stabilizací struktury církevních sborů a jejich konfese (změny konfese celých sborů z luteránské na kalvínskou, případně konfesi rozdělení sborů, jsou typické právě pro osmdesátá léta). Toto období se vyznačovalo zápasem s režimem omezené náboženské tolerance o nastavení pravidel jejího praktického fungování, který byl vlastně zápasem o silnou protestantskou církev. Angažmá jednotlivých osobností uherských pastorů bylo v tomto střetu idejí zásadní, někteří předčasně ukončili svoji misi v zemích Svatováclavské koruny z přesvědčení, že onen střet prohráli.³⁴ Následující období ohlasů Francouzské revoluce, koaličních a napoleonských válek je ve znamení pouhého (a přece krajně obtížného) hájení skromných vydobytych pozic a uzavírání protestantských komunit ve specifická „ghetta“.

---

mohly vzniknout proto, že je maloval pastorův syn, který byl uznávaným malířem. Srov. S. BOLOM-KOTARI, *Neučíš sobě rytiny*, Bulletin Historického ústavu AV ČR, č. 1, 2013, s. 46. Srov. dále O. MACEK, *Praxis pietatis haereticorum*, s. 160, 168.

33 Srov. S. BOLOM-KOTARI, *Religiöse Toleranz und wirtschaftlicher Aufschwung*, s. 88–121.

34 Známy je případ kalvínského pastora Martina Eleka ze Sedmihradska (vzhledem k rychlé adaptaci v našem prostředí u něj lze snad předpokládat rodové vazby k českým zemím), který věnoval roky 1783 a 1784 zápasu o zrušení dvojího zdanění evangeliků ve formě plateb katolickým farářům. Pro buřičství mu úřady hrozily vypovězením z Moravy, kde působil. Neúspěch jeho aktivit jej přiměl k návratu do Sedmihradska v roce 1784. Sixtus BOLOM-KOTARI, *Tomáš Juren – toleranční doba na Vysočině a hudba srdce*, Tišnov 2008, s. 95–97.

Druhá generační vrstva

Zdánlivě stabilizovaná a „umrtvená“ (nejen) protestantská společnost druhého, třetího a čtvrtého desetiletí 19. století neposkytuje na první pohled příliš mnoho prostoru pro sledování vývojových trendů, zvláště pokud budeme konstatovat, že v případě událostí směřujících k přelomovému roku 1848 nebyla většina evangeliků aktéry a spíše jen reagovali na vnější podněty. Prvotní nadšení spojené s vyhlášením Tolerančního patentu a budováním nových církevních sborů vyprchalo nejpozději spolu s výměnou generací. Zůstávalo pragmatické přežívání „neviditelné“ evangelické menšiny, neviditelné vzhledem k nutnosti zdržet se jakýchkoli veřejných projevů spojených s vlastní náboženskou identitou. Pastoři byli z vnějšího pohledu spíše úředníky, uvězněnými v „byrokratické šedi“ své agendy. Neexistovala reálná perspektiva proměny daného stavu a evangelíci o ni zpravidla již ani neusilovali.³⁵ Přes udržovací status, v němž se jejich církevní komunity nacházely, došlo v případě druhé generační vrstvy uherských pastorů k podstatné proměně jejich statutu.

Původem uherští pastoři, kteří podobně jako Jan Végh, Jan Szalatnay, Michael Blažek či v případě luteránů Štěpán Leška zakládali obnovené reformační církve v Čechách a na Moravě, postupně odcházeli. Někteří do své staré vlasti, jiní na věčnost, pochováni ve vlasti nové. Jejich místa střídaly tři skupiny nástupců.

První skupinu představovali potomci těchto tolerančních zakladatelů, tedy nová generace již etablovaných kazatelských rodin. Studium teologie se u nich stalo „rodinným příkazem v době chudoby a útisku“,³⁶ jedinou reálnou možností získání vyššího sociálního statutu a zároveň přirozenou volbou, plynoucí z rozhodnutí udržovat kontinuitu jednotlivých rodin jako farářských. Podíváme-li se blíže na případ rodiny moravečského kazatele Jana Szalatnaye (1758–1827), vidíme příklad úspěšné integrace. Oženil se zhruba rok a půl po svém příchodu do Čech s Lidmilou Marešovou, sedmnáctiletou dcerou zemřelého kolínského

---

35 Dobovou realitu přesně ilustrují oslavy třístého výročí evropské reformace (1817), kterou rakouský režim využil pro svou sebe prezentaci před (zejména protestantskou) Evropou. Pro dosažení daného efektu bylo evangelikům jednorázově dovolováno porušit ponižující toleranční omezení: mohli vstoupit do veřejného prostoru, v oficiální publikaci byly protestantské modlitebny nazvány kostely apod. Ve stejné době byli někteří z pastorů vyšetřováni (a různými způsoby šikano-váni) za pouhé šíření kralického překladu Bible! Celkovou situaci i stav obou tolerančních církví dokládá to, že nedokázaly na dané skutečnosti aktivně reagovat. Srov. S. BOLOM-KOTARI, *Svoboda svědomí*, s. 348–352. Srov. dále Jakub GLAC, *Zprávy o svěcení třetí jubilejní slavnosti Reformací...*, Praha 1820; Josef JOHANIDES [Jaroslav VALENTA], *František Vladislav Hek*, Praha 1976, s. 217–227, 243–261, 302–319.

36 F. BEDNÁŘ, *Památník*, s. 26.

měšťana. Založili rodinu, která plně vrostla do českého prostředí, byť si ponechala určitá specifika.³⁷ Z osmi dětí, jež se dožily dospělosti, se šest stalo součástí v té době budované příbuzenské sítě farářských dynastií (tři synové byli faráři, tři dcery manželkami farářů). Moravečská církevní komunita se samozřejmostí přijala Jana Szalatnaye mladšího za otcova nástupce. Szalatnayové tak působili v tomto sboru devadesát let, až do roku 1873.³⁸

Ve druhé skupině se postupně výrazně prosadili kazatelé domácího původu.³⁹ Jejich nástup lze přiblížit na případu dědictví Michaela Blažka (1753–1827), pastora a moravského reformovaného superintendenta. Proti mnohým svým kolegům z kalvínské církve měl Blažek jako v Senici narozený potomek českých exulantů prvotní integrační výhodu, totiž znalost jazyka. Snad proto nepovažoval integraci v soukromé rovině za prioritu. Svou manželku si přivezl z Uher dva roky po příchodu na Moravu. Pocházela z německojazyčného prostředí elitních měšťanů dnešní Bratislavy. V Blažkově rodině se mluvilo spíše německy. Strategie rodičů se při směřování dětí orientovaly k uherskému prostředí a k nové středostavovské elitě, které mělo patřit 19. století. K českému, resp. moravskému prostředí panoval odstup, včetně farářské sítě, jejíž nelehké životní podmínky byly superintendentovi příliš dobře známy. Přesto, podobně jako další pastoři, připravoval nástupnictví syna na své kazatelské místo. Dohoda o tom, že se Karel Blažek stane jimramovským pastorem, se ale po otcově smrti rozplynula a mladý kazatel brzy na to zemřel tragicky v Uhrách ve věku 28 let. Ač se narodil v jednom ze středisek národního obrození na českomoravském pomezí, vzhledem k spíše německé výchově, zahraničnímu studiu a údajně nepříteli silným komunikačním dovednostem zdá se působil v českém prostředí jako větší cizinec než jeho otec, narozený v Uhrách.

---

37 Szalatnay podle možností udržoval se svou uherskou vlastní kontakty a několikrát navštívil svůj rodný kraj. Dbal o předávání některých zvyků a dobrou maďarštinu svých dětí. Tak např. synovi Josefovi psal roku 1824 maďarsky, jeho manželce Juliáně pak na témže listě česky. Dominantním jazykem ve druhé generaci rodiny sice již byla čeština, ale maďarština se objevuje v různých soukromých přípisech česky psaných rodinných dopisů apod. F. HREJSA, *Jan Szalatnay*, s. 15, 105–107, 127.

38 Tamtéž, s. 12, 29–32, 34–35.

39 V předchozím období byl nástup původem českých kazatelů velmi pozvolný. Prvním domácím tolerančním pastorem (a jediným v tzv. rané toleranční době) byl roku 1789 pražský rodák František Čížek, původně učitel, na luteránském sboru v Hošťálkově. Ještě dříve vykonávali funkce pastora více či méně oficiálně další kantoři, jako byl vysočinský Tomáš Juren. Srov. E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ (ed.), *Evangelíci*, s. 247.

V Jimramově byl místo Karla Blažka zvolen za kazatele východočeský rodák Jiří Opočenský.⁴⁰

Pastor Jan Véggh, který se odmítnutí svého syna sám dožil, nalezl viníka takového maření životního díla uherské toleranční misie v nacionalismu. Přední členové českých protestantských sborů prý volili za kazatele raději „české selské děti, pastevce volů a hus“, mladé hochy duchovně lhotejné, kteří by spíše byli dobrými sluhy, než ušlechtilé rostlé potomky uherských pastorů, ač tito procházeli od dětství systematickou přípravou na svůj budoucí kazatelský úřad: „...o našich dětech nechtěli ani slyšet, nýbrž jen o takovém Nešporovi, Opočenském, Kubešovi, Bubeníčkově... Já jsem té víry, že tito bezpříkladně nevděční čeští posluchači budou duchovními svého národa potrestáni. Vymřeli zde již ti skromní, šlechtní Češi, kteří trpěli pro své náboženství. Ti nynější [ve druhé čtvrtině 19. století], jelikož k nim náboženství přišlo snadno, bez námahy, a výchova kazatelů je nic nestála, nedovedou si vážít dobrého kazatele, ani hledět na to, odkud jim padají žaludy.“⁴¹

Jakmile „čeští synové“ s pomocí uherských pastorů v Čechách a na Moravě – kteří často zprostředkovali milosrdenství zbožných uherských příznivců a sborů – vystudovali v Uhrách teologii a vrátili se domů, upadla podle Jana Véggha vážnost maďarského/uherského národa. Mladí kazatelé prý poštváli české věřící proti Maďarům. České sbory chtěly staré uherské pastory vyhnat a mladé potomky jejich rodin odmítaly. Objevily se hanlivé nápisy na farách, kde uherští pastoři bydleli: Vykrmují svá břicha, přišli proto, aby naplnili své měšce! Podnapilý Végghův soused křičel před farním oknem: „Vy uherská prasata, vy nemůžete mezi sebou dobrého duchovního trpěti, protože je Čech?“ Jiný Végghův posluchač se rozhorlil ještě více: „Ty sakramentský uherský šelmy se do Čech vedraly, ty musejí bejt odsad vymrskání!“⁴² Véggh svůj hněv obrátil proti předpokládanému původci nacionální nenávisti, novému českému reformovanému superintendentovi Matějovi Kubešovi. 17. května 1821 mu mj. napsal:

„A kdo jsi, který titul *Hoch* si osobuješ, a násilím a hrozbami snažíš se ho domoci? U nás všech a vůbec mezi krajany tvými jsi všední pověstí, z bahna a hnoje nedávno vyhrabaný, od pluhu odvedený, špinavý žebravý student, dobročinností dobrodinců postavený na nohy a zapáchající dosud hnojem. [...] Nevzpomínáš, že farnost kšelská na mou radu si tě zvolila? Moji přízeň k tobě tak mi splácíš? Radím

40 S. BOLOM-KOTARI, *Svoboda svědomí*, s. 191, 390–393, 399–401.

41 F. HREJSA, *Jan Véggh*, s. 107, 115–116; Johann WÉGGH, *Nachricht von der Entstehung der Reformierten Kirchengemeinden in Böhmen*, 1819, s. 160–182 (překlad textu a doslovu, uloženy v pozůstalosti Bedřicha B. Bašuse, soukromá sbírka).

42 F. HREJSA, *Jan Véggh*, s. 105–107.

ti ze zbožného a otcovského citu, odlož vrozenou ti selskou, hloupou pýchu a lakotu, pro niž jsi již ve veřejnosti znám. [...] Buď vděčen národu maďarskému a jeho synům, žijícím zde ubohým životem. Buď pamětliv, že první základní kámen reformovaného náboženství v Čechách my a národ náš zde položili.⁴³

Interpretaci dramaticky vyhlížejícího česko-maďarského konfliktu za zdmí tolerančních sborů usnadňuje existence třetí skupiny pastorů, kteří přicházeli na místa „tolerančních otců“, totiž absolventy teologických škol uherského původu. Představovali pokračování „toleranční misie“ a posilovali její kosmopolitní charakter. Zatímco téma prvních uherských pastorů v osmdesátých letech 18. století bylo předmětem pozornosti při studiu česko-maďarských vztahů, pastoři, kteří přišli v 19. století, na probuzení zájmu v souvislostech uhersko-českého kulturního transferu teprve čekají. Počet však není souměřitelný s prvotní vlnou, jednalo se spíše o jednotlivce.⁴⁴ Ještě v roce 1812 se na Moravu z Uher dostal absolvent z Pápy István Gartsik (Štěpán Garčík), o rok později přichází debrecínský absolvent Péter Mészáros. Druhý jmenovaný hned zakotvil v Liptále, kde svou životní pouť po téměř půlstoletí farářské služby roku 1862 ukončil. Štěpán Garčík po kratším intermezzu v jiných sborech zamířil do Velké Lhoty u Dačic, kde byl kazatelem čtyřicet let (1826–1866).⁴⁵

Nacionální konflikt mezi kazateli a věřícími v první třetině 19. století měl podle všeho jen omezený rozsah. Spíše jej lze popsat jako ztrátu výjimečnosti, sesazení uherských pastorů z piedestalu nenahraditelnosti.⁴⁶ Původem uherské kazatelské rodiny se v širší míře nestaly terčem nenávnosti, musely však přijmout fakt, že jejich domnělá či skutečná „jinakost“ je sledována a využívána novou domácí kazatelskou „konkurencí“. Ostatně sami údajní původci, mladí kazatelé českého původu budovali svoji společenskou síť stejným způsobem jako kdysi na počátku toleranční doby uherští „otcové“. Že jejich počínání nebylo motivováno nacionální záští, ale spíše snahou najít své „místo na slunci“, naznačuje udržování tradice užívání maďarštiny ve vzájemné komunikaci, běžné mezi českými reformovanými

43 Tamtéž, s. 110–112 (překlad původního latinského znění).

44 Podle statistiky z výkazu sborů moravské reformované církve za rok 1821 tvořili tito nověji přichozí pastoři z Uher 11 % z celkového počtu kazatelů, pastoři první generační vrstvy (zakladatelské generace) 22 %, jejich potomci 17 %, pastoři domácího původu pak 44 %. Moravský zemský archiv, fond Moravské místodržitelství – starší (B 14 st.), kart. 4315, fol. 1068–1071.

45 G. KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ – H. STOKLASOVÁ, *Evangeličtí kazatelé*, s. 58.

46 Trpké výtky Jana Végha na adresu českých pastorů – s poukazem na příklady členů rodin uherských pastorů, kteří v Čechách zastávali přední církevní úřady po celé 19. století – odmítá např. Josef DVORÁK, *Styky českého a maďarského kalvinismu*, Křesťanské listy (Pittsburg) 33, 1931, s. 427.

kazateli ještě v polovině 19. století.⁴⁷ Stará a nová síť se brzy – také z nedostatku jiných možností – prolnuly. To nebránilo, aby některé rody původně uherských pastorů působily ve svých sborech po generace. Jejich potomky najdeme v Českobratrské církvi evangelické dodnes.

O létech těsně předcházejících revoluci roku 1848 lze říci, že většina kazatelů (bez výraznějšího ohledu na to, ke které z výše zmíněných skupin patřili) žila se svými sbory v kulturní a společenské izolaci, zásadně větší než v bouřlivém období kolem vyhlášení Tolerančního patentu. Z aktivních jednotlivců je nutno zmínit příslušníka druhé generace uherských pastorů Samuela Nagye (1802–1863). Úspěch vanovického rodáka započal na studiích v Debrecíně, kde vedle teologie absolvoval i práva. V den smrti otce Jiřího (6. dubna 1824) přijal v téměř dynastickém obřadu jeho úřad pastora. Synova pozice ještě posílila po jmenování moravským reformovaným superintendentem, „snad největším, kterého Morava měla“ (1842). Jeho mnohaletý zápas o povolení stavby nového evangelického chrámu ve Vanovicích⁴⁸ se postupně propojil se zápasem o rovnoprávnost evangeliků v Rakousku. Vážnost, kterou získal svým vzděláním, energickým vystupováním, církevním úřadem a koneckonců i užívaným predikátem, byla nemalá. Stal se výtečným obhájcem církevních práv.⁴⁹

Třetí generační vrstva

Bylo přirozeným vývojem, že se s každou další generační vrstvou po Tolerančním patentu stávalo evangelickými kazateli více a více rodáků z domácích komunit věřících. Význam rodin původem uherských pastorů klesal podobně, jako ubývalo specifík uherského dědictví v těchto rodinách ve prospěch plné integrace s českým prostředím. Rok 1848 byl pro českou protestantskou společnost přelomový také proto, že iniciativu v tolerančních církvích po více než šesti desítkách let viditelně převzali pastoři domácího původu. Nejvýraznějším z nich byl nepochybně Bedřich

47 Srov. ETF UK, katedra církevních dějin, torzo pozůstalosti Rudolfa Říčana, kart. 43, neuspořádané (překlady maďarsky psaných dopisů kazatelů). Luteráni si psali latinsky, česky a německy.

48 Chtěl se vyrovnat největším katolickým chrámům v okolí. Zatímco žádost o povolení katedrálního dvojvěží byla v té době zamítnuta, podařilo se mu roku 1843 prosadit zvláštní druh zvonů. Použití zvonů bylo přitom tolerančními předpisy evangelikům zakázáno. F. BEDNÁŘ, *Památník*, s. 44, 423–424.

49 „V Čechách neměla církev superintendenta, který by se mohl rozhledem a nebojácností postavit vanovickému Nagyovi po bok.“ Tamtéž, s. 31.

Vilém Košut, pražský evangelický kazatel helvetského vyznání. Navzdory podobnosti se jménem maďarského revolucionáře Lajose Kossutha (jež umožnila šíření pověstí, že Čechy jsou ve spojení s uherskou revolucí) šlo o potomka evangelického rodu z Valašska.⁵⁰

Rok 1848 razantně otevřel dveře „evangelického ghetta“, v němž věřící již téměř se samozřejmostí setrvali několik desetiletí. Objevila se nevidaná šíře veřejného a kulturního prostoru, zhodnocovaného jednak dovnitř, mj. úsilím o spojení evangeliků do jedné plnoprávné církve, jednak vně, např. plány na reevangelizaci Čech.⁵¹ Členové tolerančních sborů začali využívat nástroje masové komunikace, začal vycházet první evangelický časopis Česko-bratrský hlasatel. Pozoruhodně se měnila dosud střídmá evangelická vizualita, jak svědčí tiskem šířené rytiny Desatera Božích přikázání s vyobrazením Svatováclavské koruny, kterou evangelici předtím spojovali s římskokatolickým kultem. Nově se stala symbolem (reevangelizovaného) českého národa.⁵²

Smělé výhledy do budoucnosti se nutně spojovaly s reflexí dosavadního stavu, náhle vnímaného jako neudržitelný. Bylo nutno se vyrovnat s otázkou dlouhé stagnace, kterou z radikálních pozic nešlo interpretovat jen jako pouhý důsledek politiky doby předbřeznové. Evangeličtí publicisté a faráři v jedné osobě – jako český kazatel pražského německojazyčného luteránského sboru Josef Růžička – pokládali otázky: Jak to, že se evangelici probouzejí až nyní? Kdo zavínil jejich dlouholetý spánek? Nové výklady se pojily s důsledky masové podpory národního hnutí a ideje slovanství.⁵³

„Již jako evangelici jsme nenáviděni, a ještě více jako Slované, dvoje to veliké neštěstí pro nás,“ napsal úvodník Česko-bratrského hlasatele v obraně evangelického

---

50 Košutové patřili k rodům s úctyhodnou historií. Erbovní rychtář (dědičný fojt) Tomáš Košut, patřil k čelným osobnostem evangelického hnutí kolem roku 1777. Byl pro víru vězněn a odsouzen k zabavení majetku a k vysídlení do Uher. Jeho synem byl Jan Košut (1765–1836), toleranční reformovaný pastor. Synem Jana Košuta byl pak Bedřich Vilém Košut (1819–1893), člen vlastenecké společnosti Repeal, který se zapsal do církevních i národních dějin v revolučním roce 1848. E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ (ed.), *Evangelici*, s. 519–522.

51 K plánované reevangelizaci Čech chtěl přijmout bratrskou konfesi, ale – aby byla obecně přijatelná – jen velmi volně, ve shodě s českými osmačtyřicátníky. Jan Blahoslav ČAPEK, *Československá literatura toleranční 1781–1861*, II. díl, Praha 1933, s. 224.

52 Desatero Božích přikázání, kolorovaný tisk, Muzeum Náchodska, inv. č. XIX-2-549.

53 Josef LUKÁŠEK, *Bedřich Vilém Košut a náboženské poměry v revoluční době r. 1848*, Praha 1927, s. 25–31, 106, 120, 178; srov. TÝŽ, *Česká evangelická církev v době revoluční roku 1848*, Praha 1937; Petr MELMUK, *Svědectví roku 1848 o náboženské a konfesní situaci v Čechách*, in: Z. R. Nešpor – K. Kaiserová (eds.), *Variety české religiozity*, s. 355–364.

slovanství proti útokům německého tisku v říjnu roku 1849.⁵⁴ Revoluční nacionalismus potřeboval své ukotvení, své historické zdůvodnění. Směr, jakým se úvahy českého protestantismu v letech 1848–1849 ubíraly, zachycuje Česko-bratrský kalendář na rok Páně 1850, s jeho kapitolou nazvanou Domácí církevní dějepis od roku 1781. Toleranční patent byl vzkříšením, faktické odstranění většiny tolerančních omezení během revoluce pak logickým pokračováním, probuzením po vzkříšení. Podobně národ sám: v době Tolerančního patentu započalo národní obrození a revoluce je jen dalším stupněm. Čím dříve pak národ porozumí svému reformačnímu duchu, tím dříve dojde k jeho opravdovému rozkvětu.⁵⁵

Příčin, proč se kýžený cíl – proběhlé revoluci navzdory – zdál stále v nedohlednu, byla podle mínění Česko-bratrského kalendáře celá řada. V zásadě šlo o předvídatelné schéma dobra a zla, rozdělení na „my“ a „oni“: oni, totiž nepřející, národu cizí úřady, nepřející, oni, národu cizí katolíci, zdánlivě naše, avšak ve skutečnosti nám vnucená cizí kalvínská a luterská konfese. V neposlední řadě pastoři – cizinci nebo potomci cizinců, jež pro svůj chlad k národním snahám potají i veřejně bránili spojit církev a národ. Cizí pastoři církev národně umrtvili. To jejich vinou ztratili evangelíci tolik času. Slovanské hodnocení ovšem rozlišovalo – zatímco uherský Slovák byl bratrem, uherský Maďar příkladným cizincem. Nejisté slovenské národní povědomí v případě nejednoho „slovenského“ kazatele a naopak příklady součinnosti „maďarských“ tolerančních pastorů s českými obrozenci (např. Jan Věgh s Václavem Matějem Krameriem)⁵⁶ revoluční optika přehlížela.

„Toto všecko, myslíme, mělo naše první vyznavače po toleranci pohnouti k tomu, aby raději k Slováckům co svým národním pobratřencům se uchýlili pro nové evangelické víry na půdu českou vstípení, nežli k Maďarům. A také bychom sobě značnějšího prospěchu pro naše budoucí vyvinování z toho slibovali... Slovenští duchovní, mocni jsouce již jazyka našeho, záhy blahodárněji mohli oučinkovati nejen ku vzdělání posluchačů samých, nýbrž i k získání jiných věřících, kteří jen poloviční přesvědčení o pravdě našeho náboženství a náchylnost k němu měli. [...] I zajisté by se slovenští duchovní hned tehdáž k tomuto šlechetnému snažení mužů vlasteneckých byli připojili a *za nimi by i národ byl šel* a my evangelíci bychom o vzkříšení české národnosti větší zásluhy sobě byli získali, nežli potud

54 *Obrana církve evanjelické proti Prager Zeitung-u*, Česko-bratrský hlasatel, 17. října 1849, č. 83, s. 1.

55 *Česko-bratrský kalendář na rok Páně 1850*, vyd. J. Růžička, Praha [b.d.], s. 141–152.

56 F. HREJSA, *Jan Věgh*, s. 41. Ve vnější prezentaci evangelické církve toho v padesátých letech 20. století využil např. Luděk BROŽ, *Od tolerance k dnešku*, in: A. Molnár a kol., *Od reformace k zítřku*, Praha 1956, s. 144.

máme a to by nám vroucí oučastenství u celého národu způsobilo. Toto však maďarští duchovní učiniti nemohli, nechťíce zapřítí svoji národnost a tak náš lid téměř na nejnovější časy od tohoto vlasteneckého snažení odloučen byl.“⁵⁷

Revoluce předznamenala nástup třetí generační vrstvy rodin uherských pastorů, směřující k plné integraci s protestantskou, a vzhledem k uvolňování nerovnoprávných předpisů také s většinovou společností. Požadavky revoluce do jisté míry zohlednilo tzv. Protestantské provizorium z ledna 1849, které rušilo diskriminující označení evangelíků a jejich farářů, povinné platby katolickým farářům, omezení při stavbách kostelů apod. Ještě důležitější byla symbolická rovina nařízení, kdy rodící se neabsolutistický režim nabídl možnost odvozovat státní legitimitu nejen od katolické, nýbrž i od obou evangelických církví, což tyto církve vděčně přijaly.⁵⁸

Plná integrace třetí generační vrstvy se projevovala například širokým spektrem kariér potomků z rodin kazatelů mimo farářskou službu (mimo jiné lékaři, právníci či architekti), které byly předtím v první a druhé generační vrstvě prakticky vyloučeny. Zaměříme-li se na případ rodiny Szalatnayů, sledované v první i druhé generační vrstvě, v celkovém počtu dvaceti sledovaných jedinců třetí generační vrstvy nadále převládá církevní směřování (šestkrát různé úspěšná farářská kariéra u potomků mužského pohlaví, pětkrát uplatnění jako manželka faráře v případech žen, jeden případ církevní učitelky v novobratrském Ochranově). V mimocírkevním uplatnění vynikají průmyslníci Benjamin Szalatnay a Jan Pavel Szalatnay, který byl také ředitelem cukrovaru ve Velimi. Emma Szalatnayová se vdala za Leopolda Křikavu, ředitele cukrovaru v Čakovicích. Příkladem úřednické kariéry v komerční sféře je Josef Gustav Adolf Szalatnay, vrchní úředník v Creditanstalt. Pozoruhodné jsou dva návraty do uherského prostředí, a to v případě bratrů Josefa a Jana Šedivých (potomků Lydie Szalatnayové a kazatele Josefa Šedivého). U obou bratrů šlo o farářskou dráhu.⁵⁹ Jinak se „uherské dědictví“ projevovalo v rámci rodin minimálně, převrstvováno někdy až ostantivním češtvím, byt lze na příkladu Szalatnayů doložit, že např. znalost maďarštiny se v rodině udržovala až do 20. století.⁶⁰

V rámci českého protestantismu byl zřejmě nejvýraznějším představitelem třetí generační vrstvy Heřman z Tardy (1832–1917). Vedle farářského povolání

57 *Česko-bratrský kalendář na rok Páně 1850*, s. 145–146.

58 Z. R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 494–495.

59 F. HREJSA, *Jan Szalatnay*, s. 34–42.

60 Tamtéž, s. 105.

v reformované církvi zastával v letech 1867–1904 úřad vrchního církevního rady ve Vídni. Působil také jako vydavatel knih a autor četných článků, v letech 1865–1867 redigoval vlivný církevní časopis *Hlasy ze Siona*.⁶¹ Tardyho veřejné působení z větší části spadá do období po vyhlášení Protestantského patentu (1861), odstraňujícího zbývající formální překážky rovnoprávnosti s katolickou církví. Zároveň šlo o počátek liberální éry, jež ve spojení s touhou evangeliků po vyléčení traumatu z vědomí menšinovosti přinášela zásadní rozpor.⁶² Veřejný prostor naplněný očekáváními modernity byl k zpravidla nepřilíš inovativním vystoupením evangelických představitelů vlažný, byť byli liberálové idejím reformace teoreticky nakloněni. Zrovnopraňující změny nijak podstatně neovlivnily společenský a kulturní vývoj směřující k formalizaci církevního křesťanství.⁶³

Navzdory dynamickým celospolečenským proměnám zůstal z toleranční doby zachován fenomén evangelických farářů coby „chudé elity“, a to bez zvláštního ohledu na jejich rodinný původ. Očekávaná úcta k důstojnému povolání, vzdělanosti či přednímu místu v rámci (lokální) komunity jen sotva korespondovala s realitou hmotné nouze některých farářských rodin. Nešlo jen o pojetí chudoby relativní (*das glänzende Elend*), ale nejednou o skutečné hmotné strádání: „...uplynou mnohdy dva a tři týdny, že maso žádné v domě nevidíme, ač by sme si ho aspoň dvakrát v týdnu přece přáli, ale když již ani brambory v domě nejsou a není groše, za kterýž by sme si takové zaopatření mohli a rádi opatřili, tu dostupuje bída svého nejvyššího stupně, a tak jest tomu u nás již od některého času.“⁶⁴ Životní realita kazatelů souvisela s venkovským charakterem evangelických církví v jejich sborech, umístěných často v chudých oblastech. Přesouvání jádra církvi z venkova do měst probíhalo jen zvolna, zásadnější impuls získalo až po roce 1918.⁶⁵

---

61 F. BEDNÁŘ, *Památník*, s. 63–64. V luteránské církvi je dobře zdokumentovaným zástupcem třetí generační vrstvy kazatel Karel Eduard (z) Lány (1838–1903), který roku 1870 založil časopis *Evanjelický Církevník*. K vztahu k rodné zemi jeho předků R. ŘÍČAN, *Mladá léta Karla Eduarda Lányho*, s. 58–59.

62 Srov. E. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ (ed.), *Evangelici*, s. 532–533.

63 Z. R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 482.

64 Dopis reformovaného faráře Karla Švandy z Horních Vilémovic Janu Karafiátovi, tou dobou faráři v Hrubé Lhotě na Valašsku, 29. 6. 1889. Archiv Farního sboru Českobratrské církve evangelické v Hrubé Lhotě, sign. R-III-C-1/3.

65 Pomalá urbanizace evangelických sborů byla záležitostí českou a reformovanou, naopak v převážně německojazyčné luterské církvi docházelo již od poloviny 19. století k výrazné urbanizaci posílené, resp. fakticky vyvolané imigrací ze zahraničí a především přestupovým hnutím. Za upřesnění děkuji recenzentovi této studie.

Uherský kontext

Výzvu pro další mezinárodní bádání představuje uchopení celého období integrace protestantských tolerančních kazatelů z pohledu „druhé strany“, Uherského království. Bylo doloženo, že kazatelé a jejich potomci zůstávali se zemí svých předků v různě intenzivním kontaktu. O jaký druh interakce šlo a jak se proměňoval? Lze hovořit o oboustranném kulturním transferu? Interpretaci konkrétních případů je možno posoudit jen v kontextu znalosti shodných rysů i rozdílů českého a uherského tolerančního prostředí, podob právního, ekonomického a sociálního postavení dané socioprofesionální skupiny.

S jistou dávkou zjednodušení můžeme konstatovat, že obě prostředí procházela ve vztahu ke konfesním záležitostem nekatolíků v 18. a 19. století obdobným vývojem, v rámci něhož se však značně lišila míra intenzity jednotlivých procesů. Hovoříme-li o rekatolizaci v Uhrách, máme na mysli misie, budování konfesního katolického školství a dlouhodobě neúspěšnou snahu postavit protestantské církve mimo zákon, případně jejich činnost co nejvíce omezit. Představitelé protestantských církví zůstávali v defenzivě, počet nekatolického obyvatelstva postupně klesal z většiny na dvacet procent (což je stále desetkrát více, než se přihlásilo k tolerančním církvím v Čechách a na Moravě po roce 1781). Věřícím se uzavíraly možnosti výraznějšího sociálního vzestupu.⁶⁶

Podstatným rozdílem oproti situaci za řekou Moravou bylo zachování církevních institucí. Ačkoli právní statut uherských protestantů byl zvláště v prvních dvou třetinách 18. století velmi labilní, přežili rekatolizaci se síti lokálních komunit (úzce vymezená artikulární místa) i vyšších úřadů (superintendence), ba vlastních teologických škol. V zemi se udržela vrstva protestantských elit – zásadní roli sehrála šlechta, zejména v roli patronů jednotlivých církevních sborů – a socioprofesionální vrstva kazatelů. Uhry byly cílem (nejen českých) náboženských exulantů, zároveň ale místem, odkud nekatolíci z důvodu náboženského, v různých vlnách vyostřeného pronásledování utíkali, což se týkalo i elit.⁶⁷

Z uvedených důvodů mělo vydání Tolerančního patentu přelomový význam také pro uherský protestantismus, bez ohledu na údajně jasné porušení uherské ústavy při vydávání císařského reskriptu, vedeného mimo jiné vůlí uspořádat stejným způsobem církevní poměry v habsburských dědičných zemích a v Uhrách.

66 E. KOWALSKÁ, *Evanjelické a. v. společenstvo v 18. století*, s. 7–8

67 Srov. TÁŽ, *Na dalekých cestách, v cudzích krajinách*; Ján BRADÁČ, *Prednáška o superintendentovi Danielovi Krmanovi*, Myjava 1940, zvl. s. 35–46.

Podobně jako čeští, také uherští nekatolíci řešili v následujících letech praktické otázky zřizování nových církevních sborů, staveb kostelů a škol, a také dvojího zdanění v podobě diskriminačních plateb katolickým farářům, které se Josef II. neodhodlal zrušit. Platba tzv. štolý zůstala jak značným zdrojem příjmů pro katolickou církev, tak i symbolem jejího dominantního postavení. Při zakládání nových sborů, zdá se, čekaly uherské protestanty na některých místech dokonce větší obstrukce než české. Přesto se udává, že za rok a půl po Tolerančním patentu vzrostl počet evangelických církevních sborů o 130.⁶⁸

Rozdíly obou prostředí plynou na povrch při srovnání charakteristiky sborů. Sedm tisíc evangelíků v Prešpurku (Bratislavě, v době vlády Josefa II. největším uherském městě) tvořilo ve dvou samostatných církevních obcích více než čtvrtinu obyvatel města. Jednalo se o jednu z nejpočetnějších komunit v Uhrách s důstojným zastoupením šlechty a elitních měšťanů. Váha evangelíků a jejich celková akceptace zbytkem společnosti byly na zcela jiné úrovni než v Praze nebo Brně, kde se jednalo o hrstku věřících, často zahraničního původu, příchozích přechodně nebo nedávno (vojáci, manufakturní zaměstnanci, později samostatní podnikatelé).⁶⁹ Chybějící usazené evangelické měšťany počtem zčásti kompenzovali venkované z okolních obcí. Tento zdánlivě sociálně a jazykově nesourodý celek ale na druhé straně vykazoval pozoruhodnou dynamiku, jež sehrála svoji roli v kulturních dějinách pozdního osvícenství.⁷⁰

Toleranční patent zcela obnovil český protestantismus, zatímco protestantismus uherský „jen“ posílil a stabilizoval. Vrstva pastorů v Uhrách disponovala větší silou při dialogu se státní mocí. Josefské státní zásahy do interních záležitostí (např. reformu liturgie) tak mohl významný církevní představitel Michal Institoris Mošovský odmítat s poukazem na nemožnost nadiktovat je shora, neboť v rámci evangelické církve neexistuje hierarchická posloupnost a o celocírkevních záležitostech může rozhodnout výhradně synoda. V Čechách a na Moravě určily základní strukturu evangelických církví josefské předpisy. Šlo o dvě samostatné

68 Uherští římskokatolíci biskupové dokonce sestavili jakýsi „katalog obstrukcí“, který se přidával k oficiálním úkonům a svědectvím (evangelici museli prokazovat zaplacení daní, absenci dluhů soukromých osob aj.). E. KOWALSKÁ, *Evanjelické a. v. společenstvo v 18. století*, s. 41–42, 51; János BARTA, *Tolerančný patent Jozefa II. a jeho prijatie v Uhorsku*, *Historia Ecclesiastica* 3, 2012, č. 1, s. 41–52.

69 K brněnským evangelickým podnikatelům srov. Bohumír SMUTNÝ, *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948. Encyklopedie podnikatelů a jejich rodin*, Brno 2012.

70 Srov. Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí – pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006, s. 112–113; Anton ŠPIESZ, *Bratislava v 18. století*, Bratislava 1987, s. 28; Josef SCHRÖDL, *Dějiny Evanjelického církevního zboru augsburského vyznania Bratislava*, Bratislava 2017.

superintendence jako nejvyšší církevní orgány pro Čechy a Moravu a jim nadřízenou konsistoř ve Vídni.⁷¹

Jaká byla reflexe českého působení uherských pastorů v zemi jejich původu? Za pomoci českým a moravským spoluvěřícím při organizační a duchovní obnově institucionálního protestantismu stál jak pragmatický misijní aspekt, tak i rovina symbolická, v níž uherský protestantský národ „vracel národu českému světlo, jež kdysi přijal od husitů.“⁷² Uherští církevní představitelé, zvláště luteránské církve, těžce zápasili s misijní specifičností českého prostředí. Misijní neúspěchy slovenských luteránů byly dány jejich liturgickou tradicí, jejíž konzervativnost museli hájit jako prvek své identity ve vlastním uherském prostředí, které je ohrožovalo (církevně i nacionalisticky chápanou) maďarizací a germanizací. V odlišném prostředí českých zemí nedokázali luteránští pastoři pružně reagovat na odpor věřících, pro něž byli tak konzervativní, až je pokládali za (přestrojené) katolické kněze.⁷³

Známý jsou příklady „druhého života“ uherských pastorů v Čechách a na Moravě. Svou činnost v nových domovech doplňovali nenápadně udržovaným, leč nepřerušeným kontaktem s domovem starým. Udržoval se především korespondenčně, dopisy i zásilkami, například tokajského vína, za něž pastor Michael Blažek děkoval svému šlechtickému patronovi Gedeonu Rádayovi z jihomoravské Nosislavi 4. dubna 1783.⁷⁴ Blažek rovněž navázal spojení s předtiským kalvínským superintendentem Samuelem Szalayem. Szalay jej informoval o přípravách k odchodu maďarských reformovaných kazatelů do českých zemí. Blažek mu na oplátku psal o místech, kde by jich bylo nejvíce zapotřebí. Že šlo o jiný svět, než popisoval svým věřícím v Nosislavi, ukazuje odlišné podání jeho cest po Moravě. Zatímco ve svém nosislavském deníku píše česky o dvou osmidenních cestách na žádost místních evangelických rodin, superintendentovi Szalayovi je líčí jako rozšiřování vlivu, „velkou misijní cestu“ na podporu zřízení samostatných kalvínských sborů.⁷⁵

---

71 Jan G. JANATA – Václav ŠUBERT – Heřman z TARDY, *Památka roku slavnostního 1863 tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství*, Praha 1864, s. 233–236; E. KOWALSKÁ, *Evanjelické a. v. společenstvo v 18. století*, s. 80–81.

72 F. HREJSA, *Jan Věgb*, s. 114.

73 Srov. Z. R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 248–249.

74 A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, <http://www.radayleveltar.hu/C64-7.rtf> (2. 6. 2018).

75 Srov. R. PRAŽÁK, *Maďarská reformovaná inteligence*, s. 104.

Důležitou složku uherské reflexe představuje studium ideového pozadí českých kazatelů či adeptů kazatelského povolání, kteří postupně doplňovali a střídali místa po tolerančních zakladatelích v českých sborech. Téměř všichni studovali v Uhrách, což bylo dáno jednak kontakty a zázemím zprostředkovaným představiteli uherské toleranční mise v Čechách a na Moravě, jednak úředními omezeními, dlouho bránícími studiu mimo území habsburské monarchie. Někteří studenti si vzhledem k hmotné nouzi nemohli dovolit vyšší studia a spokojili se s nižšími kalvínskými lycei v Miskolci a Lučenci, případně luterskými školami v Prešpurku a Modré. Vyšší typ studií – kalvínská kolegia – vyhledávali čeští studenti nejvíce v Blatném Potoce a Debrecíně.⁷⁶ Pro tyto studenty nemusely být jen Uhry studijní „přestupní stanicí“, někteří se v této zemi po čas nebo trvale usadili a působili v pastorských povoláních. Jiní zanechali různá svědectví o svém studiu, z nichž je zřejmé, že působení českých studentů v Uhrách přineslo impulsy pro rozvoj národního hnutí.⁷⁷ Odklon českých studentů od uherských škol, zejména v době třetí generační vrstvy uherských pastorů, byl znamením změny a konce přímého vlivu uherského dědictví v české protestantské společnosti.⁷⁸

Závěr

„Mužové tito byli pro svůj maďarský národ ztraceni: srostli s českým lidem, ano někteří z nich založili přímo farářské rody české církve... Potomci tolerančních apoštolů budovali církev toleranční, rozšiřovali její práva, bojovali za její svobodu. V některých sborech stalo se tradičním příkazem, že voláni byli za faráře synové a vnukové těch, co počali ve sboru pracovati za doby toleranční. Sbor vanovský, jenž od svého založení s nepatrnými výjimkami po dobu 140 let má za faráře rodinu Nagyů, jest pozoruhodností nejen českou, ale přímo evropskou a svědčí nejen o veliké lásce sboru k rodině Nagyů, ale také o vynikajících vlastnostech tohoto rodu. Kdyby škrtnuta byla jména Szalatnayů, Molnárů, Nagyů, Šoltészů, Tardy-ch,

76 Tamtéž, s. 147–149. G. KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ – H. STOKLASOVÁ, *Evangeličtí kazatelé*, s. 58.

77 Srov. např. památník Václava Karafiáta z Prešpurku se zápisy Františka Palackého či Štěpána Lešky mladšího. Městské muzeum a galerie Polička, historické fondy, p. č. 3493 (Monumentum amicitiae Wenceslai Karafiat, Posonii de 20 Jan. 1817).

78 K odlivu českých bohoslovců z uherských učilišť po polovině 19. století přispěla existence vídeňské teologické fakulty, resp. nařízení tamních studií pro „předlitavské“ bohoslovce. Za upřesnění děkuji recenzentovi této studie.

byla by historie evangelické církve chudá. Proti jménům tolerančních rodin farářských jsou jména českých rodů farářských poměrně řídká, jakkoliv se staví čestně vedle rodin původem cizích, jako Opočenská a Nešporové.⁷⁹

Výzkum kolektivních identit a integračních procesů je vysoce aktuální téma, jak metodologicky, tak obsahově. Studium socioprofesionální skupiny, charakterizované jednak původem v jiném kulturním a jazykovém prostředí, jednak dynamickým procesem integrace tří generačních vrstev, nelze spoutat do jediného konceptu. Situace je o to složitější, že šlo o skupinu, definující samu sebe primárně nábožensky, jako minoritu protestantských kazatelů v minoritě českých protestantů, která sama během „dlouhého“ 19. století procházela procesem začleňování do většinové společnosti, ať už následkem postupného odbourávání zákonných diskriminačních bariér či vlastní aktivitou.

Jaké místo náleželo pastorům v proměňující se společenské struktuře, nelze jednoznačně vymezit, již vzhledem k výše naznačenému fenoménu „chudé elity“. Na jedné straně je vzdělání, specifický způsob obživy a u některých i šlechtický titul vyčleňovaly z většinové společnosti. Na straně druhé platilo, že vstup do světa skutečných elit byl většině z nich uzavřen, nejen vzhledem k přetrvávající ostrakizaci náboženské minority, nýbrž právě z ekonomických hledisek (chybějící majetkové zázemí). Jako elitu je můžeme označit na základě určité společenské prestiže, zejména v rámci protestantské společnosti, byť i to je sporné vzhledem k protichůdným svědectvím o dobovém sociálním statutu. Lze souhlasit s tvrzením, že jejich společenská prestiž většinou neprostupovala do ostatních společenských vrstev. Logicky se jeví jejich zařazení do skupiny tzv. drobné inteligence, formované osvícenskými reformami a komparovatelné v tomto rámci.⁸⁰

Teze, že širší kulturní a společenský význam evangelíků – a jejich uherských pastorů – byl v toleranční době mizivý s omezením prakticky jen na bezprostřední působení na věřící prostřednictvím kázání, katechizace a dalších duchovních činností, nepochybně odpovídá zhruba dvouprocentnímu zastoupení této menšiny v dobové populaci.⁸¹ Z hlediska vícekrát diskutované otázky významu evangelíků v národním obrození ovšem nelze popřít, že tato socioprofesionální skupina prospěla procesu českého národního sebeuvědomění již samotným faktem své existence – skupiny vzdělanců s profesně daným zájmem o kultivaci českého jazyka a jeho rozvíjení v kázáních jako základním nástroji svého povolání. Z hlediska jazyka šlo

79 F. BEDNÁŘ, *Památník*, s. 26.

80 Srov. G. KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ – H. STOKLASOVÁ, *Evangeličtí kazatelé*, s. 59.

81 Srov. J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA, *Luteráni*, s. 202.

v 18. století o ukázkové uplatnění opačného (tj. protigermanizačního, resp. protiunifikačního) společenského trendu – cizinci se učili česky a v rámci integrace přijímali specifika českého prostředí. České evangelické prostředí tento „externí prvek“ přijalo a přes přechodné konflikty využívalo k posílení vlastní identity. Uherští pastoři navíc přicházeli s podněty, jimiž ovlivnili většinovou společnost, byť šlo o jednotlivé případy.⁸² Uznání jejich dějinných zásluh i po změně společenské a politické situace v roce 1918 bylo důkazem završené plnohodnotné integrace.⁸³

---

82 S prvním pokusem rehabilitovat v domácím prostředí osobnost mistra Jana Husa přišel pražský luteránský pastor Matěj Markovic v roce 1783. Dosavadní autoři – jako Ferdinand Hrejsa – upozornili, že Markovic pouze tlumočil německé podání Kaspara Royka, aniž by docenili důležitost prvenství české publikace. F. HREJSA, *Dějiny české evangelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech*, Praha 1927, s. 73. Jiný pražský luteránský kazatel, Štěpán Leška s manželkou Rebekou, založil o deset let později salon pro setkávání společenství osvícenců a obrozenců (převážně katolíků, jakými byli také Šebestián Hněvkovský či Vojtěch Nejedlý), které pak žilo vlastním životem. Měl být salonem první novočeské básnické školy, kde se četly básně před uveřejněním a pak se posuzovaly. B. B. BAŠUS, *Zazpívám Pánu svému*, s. 12–21.

83 Tato studie vznikla v rámci projektu GAČR č. GA18-00885S „Zrození z osvícenských reforem. Integrace skupiny tolerančních kazatelů z Uher v procesu formování české společnosti (1781–1870)“.

Tolerance preachers from Hungary in the process of the formation of Czech society (1781–1870)

SIXTUS BOLOM-KOTARI

The presented conception of research into the activity of the socio-professional group of Hungarian toleration preachers in the Czech milieu and its subsequent application arises from a comparison of three generational layers into which the work of the toleration pastors can be divided. The boundaries of the individual layers include an entire specific toleration period with an overlap allowing the observance of the impact of the legal equalization of Protestant Churches. At the same time, it is possible to connect with key historical events that influenced the whole of society.

The first generational layer (1781–1815) is determined temporally by the Patent of Toleration and other Enlightenment or enlightened ideas inspired reforms on the one hand and then the Napoleonic Wars and their conclusion on the other hand. For the definition of the second (1815–1848) and third (1848–1870) generational layers, the natural turning point is the revolutionary transformation of 1848. The topic investigated was influenced by the declaration of the Protestant Law by Francis Joseph I. (1861), around the enforcement of which the specifics of the (discriminated) toleration non-Catholic religious communities gradually disappear. However, it's possible to observe further the echoes of a number of them, especially to the following milestone, the year 1918.

The research within the individual generational strata was concentrated around the dynamic process of the integration from two main connected perspectives, private integration (families) and public integration (careers). The networks of relationships and the characteristics of the social strategies of the minority group have not been neglected. It was a natural development that with each, further generational layer after the Patent of Toleration the Protestant preachers became more and more natives from the domestic communities of the faithful. The importance of the families of the originally Hungarian pastors similarly declined, as the specifics of the Hungarian heritage in these families waned in favour of full integration with the Czech milieu.

Translation by Sean Miller

STUDIE

Nové politické elity maloměst na přelomu 19. a 20. století

JAN ZAPLETAL – MARKÉTA ZAPLETALOVÁ

JAN ZAPLETAL – MARKÉTA ZAPLETALOVÁ: New Political Elites in Small Towns at the Turn of the 20th Century

Using a micro-analytical approach, this study attempts to capture some important aspects of the formation of new town elites in six Habsburg „agrarian-spiritual“ small towns from different parts of the vast Monarchy in the seemingly unconnected environments of Lower Austria (Eggenburg, Horn, Retz), South Tyrol (Brixen) and Eastern Moravia (Uherský Brod, Uherské Hradiště). We present the key moments which document the accentuation of qualitative changes at the societal, economic and political levels in the Monarchy’s small towns at the turn of the 20th century. We further introduce the starting points linked to the capabilities of the town elites to impact successfully upon and influence various policy levels for the benefit of a municipal sphere from which they themselves sprang.

Key words: municipal elites – Habsburg small towns – local self-government – municipal infrastructure

Základní koncepce výzkumu života maloměšťanstva ve druhé polovině 19. století sleduje proces etablování měšťanských vrstev.¹ V českém kontextu akcentujeme problémy spojené s řešením národnostních antagonismů mezi českým a německým obyvatelstvem, zatímco v Jižním Tyrolsku vztahy mezi německým a italským obyvatelstvem. Problematika lokálních elit a vývoje místní samosprávy úzce souvisí s utvářením občanské společnosti. Výzkumy byly zahájeny studiem měšťanstva (*Bürgertum*) a poté se přesunuly do oblasti lokálních (měšťanských) elit na úrovni obecní samosprávy. V případech, kdy se dosavadní studie o jednotlivých městech dotkly tematiky komunálních elit, tak se více zaměřovaly na problematiku národnostních sporů nebo sledovaly vliv šlechty na samosprávu obcí.²

Historický výzkum vzdělaných městských elit (*Bildungsbürgertum*) a měšťanstva v malých městech (*Kleinstadtbürgertum*)³ probíhá v německy mluvících zemích ve střední Evropě desítky let. V českých zemích byla (do devadesátých let 20. století s výjimkami) tato problematika vývoje městských elit spíše opomíjena anebo na okraji zájmu hlavního proudu české historiografie. Stav bádání zachycuje několik sborníků a monografií, obsahujících souhrn dosavadního výzkumu, cíle, metodiku, využitelnou pramennou základnu, literaturu a dosavadní výsledky.⁴

- 1 Studie byla podpořena v rámci Fondu pro podporu vědecké činnosti Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.
- 2 Otázka podílu šlechty na vzniku občanské společnosti je v české historiografii akcentována; srov. např. Jiří MALÍŘ, *Formování občanské společnosti na Moravě a její deficit*, in: Martin Sekera (ed.), *Badatelské problémy 19. století. Sborník k nedožitým šedesátinám profesora Otty Urbana* (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica* 1997, č. 2, *Studia Historica* 46), Praha 2000, s. 107–123. Výzkum se samozřejmě mohl rozběhnout teprve postupně, protože chyběl dostatek analýz. Ovšem i tyto první výzkumy byly inspirovány projekty v Bielefeldu a ve Vídni, jichž se účastnili významní čeští badatelé (Jiří Kořalka, Jan Urban, Jiří Pokorný). Dále srov. J. MALÍŘ, *Nacionalizace obecní samosprávy a limity demokracie před rokem 1914 na příkladu Moravy*, in: Václav Ledvinka – Jiří Pešek (eds.), *Mezi liberalismem a totalitou. Komunální politika ve středoevropských zemích 1848–1948*, Praha 1997, s. 73–93; Milan HLAVAČKA, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*, Praha 2006.
- 3 Termín *Bildungsbürgertum* zahrnuje svobodná povolání, vyšší úřednictvo, inteligenci, profesory či středoškolské učitele; pojem *Kleinstadtbürgertum* nižší úřednictvo a učitele. Srov. Jiří KOŘALKA, *Tschechen im Habsburgerreich und in Europa 1815–1914. Sozialgeschichtliche Zusammenhänge der neuzeitlichen Nationsbildung und der Nationalitätenfrage in den böhmischen Ländern*, Wien – München 1991; dále Pavel KLADIWA, *Stav bádání k problematice formování a vývoje občanské společnosti v 19. (18.) století. Srovnání frankfurtského, bielefeldského a vídeňského projektu na téma Bürgertum*, Slezský sborník 2002, s. 124–140.
- 4 Lukáš FASORA – Pavel KLADIWA, *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850–1918. Dílčí výsledky výzkumu v České republice*, in: Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malíř (eds.), *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1918*, Brno 2006, s. 11–40; Jiří HANUŠ – Jiří

Nově byla analyzována komunální politika v širším smyslu, tedy s náhledem na obce jako na místo, kde se střetává politika s občanskou angažovaností. Zkoumaná problematika je prezentována z hlediska typologie městských sídel s odlišnými funkcemi. Prostřednictvím obecní samosprávy je také reflektován celkový ekonomický, společenský a národnostní život municipalit.⁵

Předkládaný text si primárně klade za cíl postihnout a v širších souvislostech vymezit lokální elity, základní vývojové tendence utváření hospodářského a politického života v agrárních maloměstech a zmapovat zázemí, působení a politické postoje místních elit na přelomu 19. a 20. století. Kdo nebo které kategorie osob se mohly počítat mezi elity v malých městech? Tedy, kdo kromě poslanců a vedení samospráv tvořil místní politické elity, jaké k tomu musel splnit nároky, v čem musel být činný a aktivní? U vybraných politických elit samospráv považujeme za důležité zdůrazňovat jejich angažmá v různých místních hospodářských, politických, kulturních, profesních a jiných grémiích (spolcích, záložnách, podnicích).

MALÍŘ (eds.), *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*, Brno 2006; Pavel KLADIWA, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914, I. díl Vývoj legislativy*, Ostrava 2007; Pavel KLADIWA – Andrea POKLUDOVÁ – Renata KAFKOVÁ, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914, II. díl, 1. svazek Muži z radnice*, Ostrava 2008.

- 5 Konsensus ohledně terminologického vymezení kategorií měšťanstva je dosahován jen velmi složitě. Zatímco v případě středních a velkých měst je terminologie ustálenější a v označování jednotlivých měšťanských vrstev badatelé nacházejí shodu, v případě malých měst a jejich měšťanských elit je názvosloví spíše nejednotné. V českém odborném kontextu je vzdělané měšťanstvo malých měst pronikající do místních mocenských struktur označováno často obecně jako „nové elity v místě nenarozené“. Označení pro místní měšťanské mocenské či majetkové elity pak obsahově nejlépe vystihuje náplň starého rakouského termínu „Honoration“, v němž následně dochází k potlačení rozlišení mezi starousedlíky a nově příchozími a rovněž se jeví jako vhodný kvůli historické a právní kontinuitě. V rámci této studie budeme kromě označení „tradiční elity“ pracovat s termíny „vzdělané měšťanstvo“ (kam patří podle uvedené struktury zemští úředníci a zaměstnanci samosprávy) a „drobné měšťanstvo“ (zde můžeme zahrnout pracující ve službách, obchodníky a řemeslníky), které jsou v souladu se staršími rakouskými kategoriemi sčítání lidu. Pro úplnost je třeba zmínit, že další – v této studii však neaplikovaná – možná kritéria vymezení lze propojit s daňovým censem, resp. právem volit, s profilací identity na základě toho, zda jsou tzv. stálými příslušníky měšťanské společnosti – jádro měšťanských vrstev (*Kernbürgertum*), anebo si osobně sice nárokují příslušnost k měšťanské společnosti, i když nedosáhli na aktivní volební právo – okrajové složky měšťanstva (*Randbürgertum*). Srov. Jürgen SCHMIDT, *Begrenzte Spielräume. Eine Beziehungsgeschichte von Arbeiterschaft und Bürgertum am Beispiel Erfurts 1870 bis 1914*, Göttingen 2005, s. 72–74; Lukáš FASORA, *Vzájemné vztahy měšťanstva a dělnictva na místní a regionální úrovni. (Metodické podněty z německé a rakouské literatury)*, in: Pavel Kladiwa – Aleš Zárický (eds.), *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*, Ostrava 2009, s. 50.

Budeme sledovat působení městských elit v šesti vybraných habsburských „agrárních“ maloměstech (v případě Brixenu v „biskupském“ maloměstě) z různých částí rozlehlé monarchie ve zdánlivě nesouvisejícím prostředí dolnorakouském (Eggenburg, Horn, Retz), jihotyrolském (Brixen) a východomoravském (Uherský Brod, Uherské Hradiště). Výběr měst byl veden snahou objasnit, nakolik se vymezení a procesy vývoje a etablování lokálních elit v těchto vzdálených částech rakouské monarchie lišily či zdali vykazovaly podobnosti.

Volba konkrétních sídel se pak v první řadě opírá o vymezení frankfurtské typologie, řadící města Brixen, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Eggenburg, Horn a Retz do skupiny tzv. správních center se silnou vazbou na zemědělské zázemí, ve kterých se nenachází velké průmyslové podniky. Jednalo se o obce se špatnými inženýrskými sítěmi, s minimálním či vůbec žádným napojením na procesy industrializace, kde zůstával lokální trh dominantní. Tato sídla, která můžeme nazývat provinčními⁶, fungovala jako správní centra, kde míra růstu počtu obyvatelstva převážně stagnovala a kde se od druhé poloviny 19. století migrací měnilo věkové rozvrstvení. Na přelomu 19. a 20. století to byla města s vyšším počtem úředníků, učitelů, řemeslníků a obchodníků, v nichž zemědělci z blízkého okolí na pravidelných trzích nabízeli své produkty. Obecně lze říci, že se potýkala s nižší dynamikou hospodářského růstu a v rámci celého Předlitavska v dlouhodobém časovém horizontu ekonomicky zaostávala za progresivnějšími průmyslovějšími sídly (jako byla např. Moravská Ostrava), z kterých se v průběhu 19. století stala města s nadregionálním významem.

Ve studii se zaměříme na zlomové okamžiky konce 19. století, které bylo spojeno s kvalitativními proměnami maloměst v rovině společenské, hospodářské i politické. Sledujeme městské elity jakožto spolutvůrce těchto změn a jejich schopnost úspěšně a dlouhodobě působit v komunální sféře, zároveň pozorujeme proces stírání hranic mezi veřejnou a soukromou sférou.

Lokální politické elity – vymezení pojmu

Pod pojmem lokální politické elity chápeme ve všech sledovaných maloměstech občany, mající v obci rozhodovací pravomoci, tedy zejména členy obecních samospráv a výborů. Okruh lokálních politických elit je velmi úzký, spojený

---

6 Srov. Jürgen REULECKE, *Geschichte der Urbanisierung in Deutschland*, Frankfurt am Main 1985, s. 46.

s mnohoobročnickým a nepotismem. Příslušníci těchto elit přizpůsobují rozhodování svým ekonomickým zájmům a kontakty s občanskou společností vedou prostřednictvím spolků, skupin a svazů, kdy dokonale využívají mechanismu obecních voleb, zvyhodňujícího největší daňové poplatníky.⁷ Městské elity můžeme považovat za skutečné tvůrce některých systémových proměn s tím, že ze své pozice a v rozsahu vlastní moci akcentovaly i změny v ekonomickém rozhodování.

Středoevropská historiografie zkoumá vliv tradičních vládnoucích vrstev – elit (*Honoration-es*)⁸ ve volených funkcích, jejich rozhodnost a sílu ovlivňovat politický chod a také to, jakým způsobem reagují na politické a ekonomické změny spojené s rozvojem urbanizace v malých a středních městech. V politické rovině se zvolení kandidáta do funkcí odvíjelo od sociální prestiže a společenského statusu. Obce měly právo svým „zasloužilým“ udělovat čestná občanství. A právě tohoto aktu bylo často využíváno v politickém boji na komunální úrovni, kdy čestní občané, vedení v první volební kurii, mohli ovlivnit výsledky voleb ve prospěch tradiční vrstvy.⁹ Působení tradičních městských elit na radnici bylo jen další z jejich mnoha funkcí a rolí ve společnosti. Jistota společenského postavení, daná původem, majetkem a rodinnými vazbami, byla předpokladem udržení jejich pozic.¹⁰

-
- 7 Srov. Hans-Gerd SCHUMANN, *Die soziale und politische Funktion lokaler Eliten. Methodologische Anmerkungen zum Forschungsstand*, in: Bernhard Kirchgässner – Jörg Schadt (eds.), *Kommunale Selbstverwaltung – Idee und Wirklichkeit*, Sigmaringen 1983, s. 30–38.
- 8 Pojmem „Honorations“ (v překladu z lat. „více než jen vážený“, také respektovaný, počestný, štedrý) je od 19. století označován občan, jenž na základě svého sociálního statusu v převážně malém městském prostředí je vlivným a uznávaným, a to i v případě používání vlivu neformálního. Typickými příklady jsou farář, lékař, učitel, později i úspěšný podnikatel. Srov. Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ, *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2004, s. 130.
- 9 Peter URBANITSCH, *Das Forschungsprojekt Stadtbürgertum in Cisleithanien 1861–1918. Neue Quellen und Zugänge zur Erforschung der Kommunalpolitik*, in: V. Ledvinka – J. Pešek (eds.), *Mezi liberalismem a totalitou. Komunální politika ve středoevropských zemích 1848–1948. Sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy, Documenta Pragensia XIV*, Praha 1994, s. 99–101.
- 10 Zřetelným příkladem nepotismu v městských funkcích je častá linie otec – syn nebo tchán – zeť (tzv. Hochzeitsvater). Srov. Pavel KLADIWA, *Obecní výbor Moravské Ostravy 1850–1918: komunální samospráva průmyslového města a její představitelé*, Ostrava 2004, s. 37; k problematice tehdejší politiky celkově srov. Jiří MALÍŘ, *K typu honoračního politika. Neformální osobní vazby a politická kariéra v 19. století*, in: Pavel Marek (ed.), *Osobnost v politické straně. Sborník referátů z konference „Úloha osobnosti v dějinách politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1861–1999“*, Olomouc 2000, s. 11–32. Dále srov. opomíjenou studii Tomáš WEISER, *Kdo vládl v Jihlavě. Pokus o sociometrickou analýzu jedné komunální elity*, in: V. Ledvinka – J. Pešek (eds.), *Mezi liberalismem a totalitou*, Praha 1997, s. 193–217; TÝŽ, *Návrh tezí k teoretické a metodologické inovaci oboru „sociální dějiny“ v české historiografii*, *Studie k sociálním dějinám* 6, Kutná Hora – Praha – Opava 2001, s. 9–21.

V rakouských oblastech, včetně jižního Tyrolska, je používána klasifikace elit na „staré“ a „nové“ spíše než „opoziční“ nebo „vládní“. Přičemž „staré“ jsou chápány jako konzervativní a „nové“ jako liberální. Zatímco příznivci a členové „nových“ pocházeli z větší části z méně majetných a vzdělaných vrstev, elity „staré“ zastupovaly bohaté měšťany a jejich nejvyšší představitelé disponovali nadprůměrným vzděláním. Vztah mezi „starými“ a „novými“ elitami se vyvíjel pozvolna.¹¹ Devatenácté století přineslo v habsburské monarchii výrazné zesílení účinnosti ekonomického faktoru jako prostředku sociálního vzestupu. Tradiční vrstva pohlížela se skepsí na manýry podnikatelů, zejména na „inspiraci“ v nákladném životním stylu se šlechtickými atributy. Zpočátku si tradiční vrstva udržovala odstup („exkluzivitu“), kdy zpravidla ve spolcích vznikla dělicí čára mezi „starými“ a „novými“, ale už během jedné generace tito dokázali splynout v novou, hospodářsky orientovanou, vládnoucí skupinu. Obě strany se zpočátku lišily především sociálním původem svých členů. Kromě toho musíme přihlídnout také k tomu, jak jejich příslušnost ovlivňovaly preference rodinných svazků pro jednu nebo druhou stranu.¹² V německých liberálních kruzích se dokonce objevovaly utopické vize, že v menších městech může fungovat liberální model „lepší společnosti na principu rovnosti“. Propojením „starých“ a „nových“ elit tyto ideje vzaly za své. Velkými lokálními podnikateli řízená komunální politika byla vytvářena na liberálním, nikoli na demokratickém základě.¹³

S pokračující urbanizací, výstavbou veřejných, správních a vzdělávacích zařízení, jakož i se stoupající racionalizací a diverzifikací hospodářského života, vznikla úzká měšťanská, vysoce kvalifikovaná elita. Lékaři, advokáti, notáři, úředníci, učitelé a soukromí zaměstnanci v řídicích funkcích vykazovali sice silnou fluktuaci (přece jen práce v provincii tvořila pro mnohé pouze odrazový můstek k další kariéře), ovšem záhy – i když někdy teprve po překonání vzájemných výhrad – se prostřednictvím spolků ve velké míře začlenili do honorační vrstvy. Svým umírněným

---

11 Srov. Adolf BÖSCH, *In Lustenau, da zankten sich die „Alten“ und die „Neuen“*. Ein Kapitel aus der *Lustenauer Parteiengeschichte*, Lustenau und seine Geschichte 3, 1992, s. 38–41, zde s. 39.

12 Srov. Hannes STEKL – Peter URBANITSCH, *Zusammenfassung: Kleinstadt und Bürgertum in Cisleithanien 1862–1914*, in: Titíž (eds.), *Kleinstadtbürgertum in der Habsburgermonarchie*, s. 471–472. Dále Alois MOSSER, *Die Industrieaktiengesellschaft in Österreich 1880–1913. Versuch einer historischen Bilanz- und Betriebsanalyse*, Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie 8, Wien 1980, s. 13–14.

13 Ernst BRUCKMÜLLER, *Wiener Bürger: Selbstverständnis und Kultur des Wiener Bürgertums*, in: Peter Urbanitsch – Hannes Stekl – Ernst Bruckmüller – Hans Heiss (eds.), „Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit“, *Bürgertum in der Habsburgermonarchie*, Bd. 2, Wien – Graz – Weimar 1992, s. 47.

vystupováním často získávali cenné politické body. Byli navrhováni jako kandidáti do občanských výborů a tvořili výrazný dynamický prvek kulturních a společenských institucí.¹⁴ Naopak v heterogenních národnostních oblastech se tato „nová“ elita často podílela na vyhrocování národnostních konfliktů. Zejména vystupovala proti národním zájmům Čechů, Slovinců, Italů a jiných národností v souladu se snahou o zachování dominantní role Němců.¹⁵ Podobné konflikty však existovaly i v mnoha českých a moravských městech, kde novou elitu tvořili Češi.¹⁶

Maloměsta si dlouho zachovávala četné vlastnosti starého typu *Bürgerstadt*. Stará stavební struktura včetně opevnění značně omezovala růst měst. Modernizační procesy ve městech a maloměstech reagovaly na silnou migraci. Důležitým „hybatelem“ změn, dohlížejícím na modernizační postupy a asanaci, byla bezpochyby státní správa, která městům, pokud to bylo v jejím zájmu, dokázala vnutit svou vůli.¹⁷

Wolfgang Jacobeit charakterizuje maloměsta agrárního typu jako „meziprostor“, kde místní finančně a majetkově saturovaná elita splývá s politickými elitami. Je to prostor „mezi městem a venkovem, stálostí a pokrokem, tradicí a vzděláním, cechovními výsadami a moderní profesionalizací“.¹⁸ Tato centra správy a služeb a sídla tradičních řemesel a maloobchodu zůstala středobodem okolních vesnic. Oproti velkoměstským občanským vrstvám existovala v agrárních

---

14 Peter URBANITSCH – Hannes STEKL (eds.), *Kleinstadtbürgertum in der Habsburgermonarchie 1862–1914*, Wien – Köln – Weimar 2000, s. 483.

15 TITÍŽ, *Zusammenfassung*, s. 474–475.

16 Pro českou společnost na přelomu 19. a 20. století byla sociální a kulturní role měšťanstva důležitým tématem. Jeden z důsledků změn představovala sociální diferenciaci mezi českými vzdělanci v závěru 19. století. Jiří Kořalka nabízí k porovnání vznik české hospodářské a vzdělané společnosti s rakouskou, s časovým posunem dvou až čtyř desetiletí, jež se spíše blížila západoněmeckému vývojovému modelu než jiným východoevropským zemím a národům. Jiří Kořalka zdůrazňuje fakt, že v první polovině 19. století pocházelo 43–55 % zástupců inteligence a vysokoškolských studentů z rodin řemeslníků a maloobchodníků. Srov. Jiří KOŘALKA, *Tschechische Bildungsbürger und Bildungskleinbürger um 1900*, in: P. Urbanitsch – H. Stekl – E. Bruckmüller – H. Heiss (eds.), „Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit“, s. 210–221, zde s. 210–211.

17 Jiří PEŠEK, *Městská správa mezi „Honorationes“ a „Leistungsverwaltung“ kolem roku 1900 ve střední Evropě*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (eds.), *Osm set let pražské samosprávy. Sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, Praha 2002*, s. 141–148. Srov. Wolfgang KRABBE, *Frühindustrielle Altilasten in der Blütezeit der Urbanisierung: Städtische Eisenbahn – und Bahnhofsprobleme um 1900*, in: Horst Matzerath (ed.), *Stadt und Verkehr im Industriezeitalter*, Köln – Weimar – Wien 1996, s. 109.

18 W. Jacobeit zde hovoří o „venkovské buržoazii“. Srov. Wolfgang JACOBEBIT, *Dorf und dörfliche Bevölkerung Deutschlands im bürgerlichen 19. Jahrhundert*, in: Jürgen Kocka (ed.), *Bürgertum im 19. Jahrhundert, Deutschland im europäischen Vergleich*, Bd. 2, München 1988, s. 315–339.

maloměstech osobitá varianta venkovských občanských vrstev, které byly utvářeny nerovnoměrným vývojem na periferii. Skupiny řemeslníků a živnostníků si v provinčním prostředí déle udržely vliv v lokální politice a zůstaly vedle úřednictva a dalších vzdělaných skupin klíčovými články obecní samosprávy.¹⁹

Charakteristika vybraných měst

V Brixenu (Bressanone), bývalém sídle biskupů (od 10. století), ležícím v Jižním Tyrolsku asi 40 km jižně od Brennerského průsmyku, nacházíme v mnoha ohledech příklad modelu biskupského maloměsta. V prostředí provinčního sídla se silnou agrární strukturou a vlivnou církví, jež bylo duchovním a správním centrem celé oblasti, byly vztahy mezi měšťany úzce spjaty s místní samosprávou a sdruženími, která korespondovala s jejich profesní činností.²⁰ Napoleonská sekularizace pronikavě zasáhla i zde do hospodářství, společenských vazeb a způsobila významné ekonomické ztráty a stagnaci. Politická elita (tradičně konzervativní) marně doufala ve zhodnocení významu města jako církevního centra a tomu přizpůsobila i opatrnou modernizační politiku. Úprava infrastruktury podpořila rozvoj města, nezajistila však jeho kontinuální hospodářský růst. Radikální změna zde nastala nástupem křesťanských socialistů do politiky v devadesátých letech 19. století a jejich drtivým vítězstvím ve volbách roku 1903, kdy konzervativci a liberálové utrpěli drtivou porážku ve všech volebních kuriích.²¹ To přispělo k transformaci Brixenu v moderní a turisticky vyhledávané lázeňské maloměsto v podhůří Alp.

---

19 L. FASORA – P. KLADIWA, *Obecní samospráva*, s. 796.

20 Srov. Helmut FLACHENECKER, *Brixen und Eichstätt im Mittelalter. Zwei geistliche Städte im Vergleich*, Der Schlern 66, 1992, s. 392–404.

21 Srov. Richard SCHÖBER, *Politischer Katholizismus am Fallbeispiel Deutschtirols*, in: Studi Trentini di Scienze Storiche 72, 1993, s. 620–634; Ulrike KÖNIGSRÄINER, *Stadtbürgertum und Politik in Brixen zwischen 1861 und 1914*, phil. Dipl. Arb., Wien, 1995, s. 89–93.

Tabulka č. 1

Přehled vývoje počtu obyvatel a národnostního složení sledovaných měst.²²

Město/Rok	1880	1890	1900	1910
Brixen*	4842 (165)	5524 (249)	5783 (231)	6542 (190)
Horn	2211	2576	2727	3125
Retz	1285	1265	1234	1310
Eggenburg	1827	2320	3194	3856
Uherské Hradiště**	3659 (1898)	3939 (1100)	5146 (937)	5174 (369)
Uherský Brod**	4435 (250)	4670 (390)	4912 (524)	5297 (624)

* V závorce je uveden počet obyvatel italské národnosti.

** V závorce je uveden počet obyvatel německé národnosti.

Dolnorakouská maloměsta – Retz a Horn – měla vcelku vyrovnanou vzájemnou pozici.²³ Změny v sociálních a ekonomických strukturách v obou těchto venkovských maloměstech byly zpomaleny, což nemuselo vždy přinášet pouze

22 Zdroje: Kurt KLEIN (ed.), *Historisches Ortslexikon. Statistische Dokumentation zur Bevölkerungs- und Siedlungsgeschichte. Südtirol*, Datenbestand: 31. 8. 2016, <https://www.oeaw.ac.at/vid/research/research-groups/demography-of-austria/historisches-ortslexikon/> (22. 4. 2018); Hans HEISS, *Das „lange“ 19. Jahrhundert. Brixen 1803–1918*, in: Barbara Fuchs – Hans Heiss – Carlo Milesi (eds.), *Brixen, Bd. 1 Die Geschichte*, Bozen 2004, s. 223; Elizabeth ULSPERGER, *Horn, Eggenburg, Retz – Kleinstädte an der Peripherie*, in: Hannes Stekl (ed.), *Kleinstadtbürgertum in Niederösterreich: Horn, Eggenburg und Retz um 1900*, Wien 1994, s. 21–24; Antonín VERBÍK – Metoděj ZEMEK a kol., *Uherské Hradiště – dějiny města*, Brno 1981, s. 330; Metoděj ZEMEK a kol., *Uherský Brod, minulost i současnost slováckého města*, Brno 1972, s. 224.

23 Rakouská společnost byla venkovská až do počátku 20. století, kdy se řada malých měst ještě stále nacházela v „agrární fázi“ vývoje. V roce 1910 žilo (dle tehdejšího federálního členění území) okolo 54 % populace v obcích s méně než 2000 obyvateli a 7 % v sídlech s 2000 až 5000 obyvateli. V Dolním Rakousku odpovídaly podíly obyvatelstva 70,6 % a 16,8 %. Srov. Emanuel Hugo VOGEL, *Die Entwicklung des Städtewesens in Österreich auf Grund der „Vorläufigen Ergebnisse“ der Volkszählung vom Jahre 1910*, Statistische Monatsschrift NF 16, Brünn 1911, s. 179–221.

negativa. Stále nedostatečně rozvinutá regionální infrastruktura „chránila“ maloměsta před příliš rychlými změnami. Města zůstávala centry správy a služeb, tradičních řemesel a maloobchodu pro své okolí, ve kterém dominovaly malé závody a tradiční pracovní zázemí.²⁴ V posledních desetiletích existence monarchie nepatřily Horn ani Retz mezi rychle se rozvíjející maloměsta Dolního Rakouska. V Hornu vzrostl ve sledovaném období počet obyvatel o 30 %, v Retzu o pouhých 5 %. Více méně „vynucená“ dynamika nových centralizačních a ekonomických procesů v závěru 19. století zapříčinila, že kapitál byl koncentrován v rukou tradičních elit, které v obou městech využívaly nízkonákladovou výrobu, založenou na levné pracovní síle, což pro ně ve srovnání s jinými, modernizovanějšími oblastmi představovalo určitou výhodu.²⁵ Sektorové alokace a strukturální zázemí byly ve městech Retzu a Hornu dlouhodobě identické. Důležitý existenční základ obcí tvořila široká komercializace vinařství a rolnictví. Obě maloměsta se zabývala obilnářstvím a obchodem se dřevem, které dodávala do Vídně. Nabízela specializované živnostenské činnosti pokrývající nové typy služeb, zprostředkovávala výstavy a vzdělávací akce a později poskytovala i konzultační služby související s agrárním hospodářstvím. Zemědělsko-obchodní zájmy elit brzdily společenské a hospodářské změny ve struktuře dolnorakouských maloměst. Kořeny ekonomického rozvoje obou maloměst lze najít v pozvolném růstu řemeslné výroby a obchodu se zemědělskými komoditami.²⁶

Naproti tomu Eggenburg patřil mezi 12 dynamicky rostoucích maloměst Dolního Rakouska, která v posledních desetiletích monarchie svůj počet obyvatel více než zdvojnásobila.²⁷ Město bylo, co do počtu domů, před Hornem (centrem politického obvodu), za kterým ale ještě roku 1869 Eggenburg počtem obyvatel zaostával, což se změnilo po roce 1900. Až do 20. století zůstalo zemědělství a vinařství hlavním zdrojem příjmů občanů, zatímco tu téměř chyběla finanční síla větších firem. V okrese existovalo jen několik menších továrních a průmyslových

---

24 Srov. Josef EHMER, *Ökonomischer und sozialer Strukturwandel im Wiener Handwerk von der Industriellen Revolution zur Hochindustrialisierung*, in: Ulrich Engelhard (ed.), *Handwerker in der Industrialisierung*, Stuttgart 1984, s. 78–104.

25 E. ULSPERGER, *Horn, Eggenburg, Retz*, s. 23–24.

26 Hans HAAS – Elisabeth ULSPERGER – Hannes STEKL, *Provinzbürgertum der Jahrhundertwende – Zwischen Tradition und Moderne*, in: H. Stekl (ed.), *Kleinstadtbürgertum in Niederösterreich*, s. 210.

27 Erno DEÁK rozlišuje „stagnující“ od „klesajícího“ a „dynamické“ maloměsto. Srov. ERNO DEÁK, *Die städtische Entwicklung in der franzisko-josephinischen Epoche: Eine quantitative Untersuchung*, in: Erich Zollner, *Österreichs Städte und Märkte in ihre Geschichte*, Wien 1985, s. 85–112, zde s. 105.

celků.²⁸ Horn se s Eggenburgem dělil o sídla státních úřadů. V Hornu, především díky geografické poloze, sídlilo okresní hejtmánství a finanční úřad a v Eggenburgu okresní soud.²⁹

Agrární centrum jihovýchodní Moravy, krajské město Uherské Hradiště, bylo pouze správním, nikoliv ale hospodářským a obchodním centrem regionu. Střetávaly se zde rozdílné zájmy tradičních honoračních vrstev a nespokojených řemesníků, živnostníků a inteligence. Rysy města, jakožto stagnující lokality, podtrhovalo politické složení zastupitelstva, v němž dominovali bohatí majitelé nemovitostí (*klassische Grossbesitzer*).³⁰ Udržení vlivu a sociálního statusu na maloměstě předpokládalo vlastnictví více nemovitostí, především nájemních domů.³¹

V Uherském Brodě byla společenská a částečně i hospodářská situace na konci 19. století velmi podobná té uherskohradištské. Ve městě sídlily okresní úřady, ale byla to zejména nevýhodná geografická poloha, jež obec brzdila v dynamičtějším hospodářském rozvoji, v němž by převládla řemeslná výroba. Pozdní infrastrukturní propojení města s významnější dopravní tepnou způsobilo, že byl Uherský Brod v předprůmyslovém období relativně uzavřeným hospodářským místem.³² Potravinářství představovalo dominující výrobní obor celého uherskohradištského kraje a cukrovarnictví, sladovnictví a pivovarnictví dokonce prodejem překračovaly i rámec monarchie. A právě ve skutečnosti, že potravinářství bylo zároveň nejvíce zdaněným výrobním odvětvím, spočíval zásadní problém dalšího rozvoje regionu.³³

---

28 H. HAAS – E. ULSPERGER – H. STEKL, *Provinzbürgertum der Jahrhundertwende*, s. 211.

29 Heinrich REINHART, *Geschichte und Gegenwart der Stadt Eggenburg. Festschrift zur 700 Jahr-Feier*, Eggenburg 1977, s. 47; Hannes STEKL – Friederike GOLDMANN, *Eggenburg*, in: Othmar Pickl (ed.), *Die Städte Niederösterreichs*, Bd. 1, Wien 1988 (*Österreichisches Städtebuch* 4/1), s. 197–213.

30 Srov. Ernst BRUCKMÜLLER, *Herkunft und Selbstverständnis bürgerlicher Gruppierungen in der Habsburgermonarchie. Eine Einführung*, in: Týž – H. Stekl – P. Hanák – I. Sármány-Parsons, *Bürgertum in der Habsburgermonarchie*, Wien – Köln – Weimar 1990, s. 14.

31 Jiří ČOUPEK, *Ungarisch-Hradisch – Bürgertum und Stadtpolitik*, in: Peter Urbanitsch – Hannes Stekl (eds.), *Kleinstadtbürgertum in der Habsburgermonarchie 1862–1914*, Wien – Köln – Weimar, Böhlau, 2000 (*Bürgertum in der Habsburgermonarchie IX*), s. 377.

32 M. ZEMEK a kol., *Uherský Brod*, s. 192–193; Jan SKÁCEL, *Z dějin Slovácka, Gottwaldov 1958*, s. 124; Jan JANÁK, *Průmysl a živnosti někdejšího Hradištského kraje po dovršení průmyslové revoluce na Moravě*, *Slovácko* 32, 1990, s. 8–9.

33 J. JANÁK, *Průmysl a živnosti*, s. 18–20.

Na základě srovnání s regionálními případovými studii³⁴ nalézáme dva hlavní scénáře politického vývoje a soužití elit ve sledovaných maloměstech:

Tradiční měšťanské elity a nová, rychle bohatnoucí skupina měšťanů (obchodníci, podnikatelé, lékaři, advokáti) existují delší dobu vedle sebe, aniž by to vedlo k sociální a politické integraci obou skupin, přičemž tradiční elity stagnují, zatímco podnikatelské a vzdělané elity jsou na vzestupu (Uherské Hradiště, Eggenburg, Uherský Brod).

Klasický maloměstský model, kdy tradiční měšťanské vrstvy absorbují úzkou skupinu vzdělaného měšťanstva, přičemž je funkčně a sociálně integrují a dokáží se po delší dobu, minimálně však do začátku 20. století (Brixen), stát efektivní bariérou proti vzestupu nových voličských skupin mezi maloměstským obyvatelstvem a jejich politickým požadavkům (Retz, Horn).

Brixen

Už na počátku 19. století dochází v Brixenu k okolnostmi vynucené proměně elit. V důsledku epidemie tyfu jsou zdecimovány tradiční rodiny a napoleonskou sekularizací (1803) dochází k poklesu počtu církevních osob ze 154 v roce 1812 na méně než třicet osob v roce 1848.³⁵ Politická atmosféra tu lavírovala mezi konsenzu a konflikty, které přerůstaly v hádky a v uplatňování parciálních zájmů jednotlivých skupin. Od osmdesátých let 19. století se objevily silné antipatie mezi konzervativci (tradiční starousedlíci) a liberály (orientováni na obchod) a později mezi konzervativci a křesťanskými socialisty. Katoličtí konzervativci s liberály předváděli i na poměry Tyrolska velmi tvrdé politické boje. Konzervativci dlouho těžili ze

---

34 František SPURNÝ, *Mährisch – Schönberg – Eine Domäne der deutschen Industrie*, in: P. Urbanitsch – H. Stekl (eds.), *Kleinstadtbürgertum*, s. 307–354; Thomas HELLMUTH – Ewald HIEBL, *Bürgertum einer Salinenstadt. Hallein 1850–1918. Zur Entwicklung politischer Partizipation in Kleinstädten 1850–1918*, in: Peter Urbanitsch – Hannes Stekl, *Stadtbürgertum und Politik in der Habsburgermonarchie 1860–1918*, Wien – Köln – Weimar, 2000 (*Bürgertum in der Habsburgermonarchie*, VIII), s. 257–306; Kurt TWERASER, *Der Linzer Gemeinderat 1880–1914. Glanz und Elend bürgerlicher Herrschaft*, Historisches Jahrbuch der Stadt Linz, 1979 (1980), s. 293–341.

35 Shrnutí H. HEISS, *Le città di Bressanone, Brunico e Chiusa fino alla secolarizzazione 1803*, (Veröffentlichungen des Südtiroler Landesarchivs), Bozen 2000, s. 12; TÝŽ, *Chronik und Stadtgeschichte. Brixen 1800–1882*, in: Hans Heiss – Hermann Gummerer (eds.), *Brixen 1867–1882. Die Aufzeichnungen des Färbermeisters Franz Schwaighofer*, Wien – Bozen 1994, s. 317–403, s. 327–333.

zvláštního statusu Brixenu v Tyrolsku v rámci monarchie.³⁶ Následkem válek, sekularizace a migrace se zvýšila role kvalifikovaných řemeslníků, zemědělců a vzdělaných, ekonomicky dobře situovaných vrstev (lékaři a právníci) v městské radě a konzervativní vrstva získala část z nich politicky na svou stranu.³⁷ Konzervativci zůstávali v samosprávních záležitostech nadále defenzivní a spíše město „udržovali“, než by se pouštěli do obnovy městské infrastruktury. Navíc, závažná rozhodnutí o komunální politice konzultovali s biskupstvím, které mělo stále důležité slovo ve významných společenských programech.³⁸

Na konci osmdesátých let 19. století politické pnutí sláblo a jednání probíhala do značné míry bez zásadnějších konfliktů, přičemž italský prvek zde nehrál žádnou roli (v roce 1910 se k italské národnosti v celém Jižním Tyrolsku hlásila necelá 3 % obyvatel a nejinak tomu bylo v Brixenu).³⁹ Téměř idylický obraz tohoto města popsal Jacques Peirates, pozdější socialistický starosta Štrasburku, jenž v mládí procestoval střední Evropu a krátce v Brixenu pracoval jako tiskařský sazeč. Očekával, že v „německém Římě“, na počátku devadesátých let 19. století ne zcela kladně naladěném vůči sociální demokracii, uvidí známky fanatického klerikalismu nebo násilných politických konfliktů, ale byl „příjemně“ zklamán.⁴⁰ Na přelomu 19. a 20. století začínaly být pozice konzervativců oslabovány rozšiřujícím se volebním právem.⁴¹ Dokonce i ve městě s tak silným konzervativním zázemím jako byl Brixen, se liberálům podařilo dosáhnout až na úřad starosty a dostat se do výborů, kde by bez jejich znalostí a kompetencí velké stavební projekty

36 Thomas GÖTZ, *Konfession, nationale Identität und österreichisches state-building. Liberalismus und Kulturkampf in Tirol (1861–1874)*, Jahrbuch zur Liberalismusforschung 9, 1997, s. 13–52.

37 Srov. Lothar GALL, *Vom alten zum neuen Bürgertum. Die mitteleuropäische Stadt im Umbruch 1780–1820*, in: Týž (ed.), *Vom alten zum neuen Bürgertum. Die mitteleuropäische Stadt im Umbruch 1780–1820, Stadt und Bürgertum 3*, München 1991, s. 1–18.

38 Srov. Paul RAINER, *Vorgeschichte und Gründung durch Fürstbischof Vinzenz Gasser*, Der Schlern 47, 1973, s. 192–203.

39 Srov. Otto BOELITZ, *Das Grenz- und Auslandsdeutschtum, seine Geschichte und seine Bedeutung*, Oldenbourg 1930, s. 79; Karl RAINER, *Regionale Selbstverwaltung und Minderheitenpolitik. Das Fallbeispiel Südtirol*, in: Matthias Theodor Vogt – Jan Sokol – Dieter Bingen Jürgen Neyer – Albert Löhr (eds.), *Minderheiten als Mehrwert*, Frankfurt am Main 2010, s. 205–207.

40 Stefan FISCH, *Goethe, Bebel e Zola: l'apprendistato itinerante nell'Europa cattolica di Jacques Peirates (1869–1935)*, in: Angelo Ara – Eberhard Kolb, *Regioni di frontiera nell'epoca dei nazionalismi. Alszia e Lorena Trento e Trieste 1870–1914*, Annali dell'Istituto storico italo-germanico 41, Bologna 1995, s. 347–384, zde s. 364.

41 Roku 1888 mohlo volit 10,5 % obyvatel a v roce 1913 již celá šestina (15,7 %). Srov. Jürgen KOCKA, *Bildungsbürgertum – Gesellschaftliche Formation oder Historikerkonstrukt?*, in: Týž (ed.), *Bildungsbürgertum im 19. Jahrhundert*, Bd. IV. Politischer Einfluß und gesellschaftliche Formation, Stuttgart 1989, s. 13.

jistě selhaly.⁴² Zbylé „bývalé“ elity těžce nesly vzestup skupin, u nichž byl silnější trend vstupovat do korporativních sdružení než preferovat tradiční vazbu k domu a pozemku. S nástupem křesťanských socialistů do vedení obce, symbolizovaným novým starostou Otto von Guggenbergem, byl do Brixenu přinesen také nový politický styl s výraznými prvky využívání nových mediálních technik a volebních sloganů. S jeho osobou došlo k personalizaci politické činnosti. Poprvé se v Brixenu dostala do popředí osoba starosty, nikoliv kooperující skupiny (konzervativci, liberálové).⁴³ S demokratizací volebního práva mohl být pozvolna v Brixenu prosazován „Kurstadt“⁴⁴ model a pod vedením nové samosprávy byly provedeny dílčí sociální reformy. V rámci habsburské monarchie byl Brixen nejen díky své výhodné poloze na jih od Alp, ale také díky značnému úsilí samosprávy na vzestupu, k němuž přispívalo také místní lázeňství a postupně se rozvíjející turismus.

Osobností, která představovala spojení honoračních vrstev s těmi liberálními, byl brixenský lékárník Ignaz Peer, jenž navázal a předčil své předky rozšířením rodinného podnikání o zájem na místní politice a jako člen městské rady. Politicky se angažoval až v pozdějším věku, a to s výraznými liberálními názory, s vizí zlepšit nejistou situaci města. Jako spoluzakladatel liberálních spolků se zpočátku setkával s odmítavými projevy nepřátelství mezi svými brixenskými konzervativními přáteli. Od roku 1890 intenzivně využíval svého společenského postavení, které bylo ztělesněním pozice honoračního měšťana, plně vědomého si síly a rodinného zázemí, zdůrazněného mimo jiné i výběrem manželky.⁴⁵ Honorační měšťané Brixenu, vlastníci rozsáhlé nemovité majetky, systematicky udržovali vliv sňatky s příslušníky rodin významnějších obchodníků a vzdělanostních vrstev až do přelomu století. Peerův švagr Hans Heiss působil ve výboru občanů, jako smírčí soudce a byl považován za člověka s vyváženými názory hledajícího kompromisy.⁴⁶ Peer pokračoval prostřednictvím nákupu zemědělské půdy v agrárních zájmech své

---

42 Srov. H. HEISS, *Chronik und Stadtgeschichte*, in: H. Heiss – H. Gummerer (ed.), Brixen 1867–1882, s. 380–387.

43 H. HEISS, *Das „lange“ 19. Jahrhundert. Brixen 1803–1918*, in: Barbara Fuchs – Hans Heiss – Carlo Milesi – Gustav Pfeifer (eds.), Brixen I. Die Geschichte, Bozen 2004, s. 231–232.

44 Kurstadt – „lázeňské město“, jehož rozvoj je spojen s rozmachem lázeňského turismu. Ten následně pozitivně ovlivňuje změny a procesy ve vývoji města. Srov. Burkhard FUHS, *Mondäne Orte der vornehmen Gesellschaft. Kultur und Geschichte der Kurstädte 1700–1900*, Hildesheim 1992, s. 20–22.

45 Srov. TÝŽ, *Bürgerliches Leben in einer Bischofsstadt. Eine Familienchronik*, Brixen 1987, s. 28–30.

46 Srov. H. HEISS – H. GUMMERER (eds.), *Brixen 1867–1882*, s. 405–429.

rodiny a s finanční podporou manželky získal pozemky, které, jak se později při rozšiřování města ukázalo, znamenaly hodnotnou investici.⁴⁷

Další z významných měšťanů, obchodník Wilhelm Seidner, není nepodobný uherskohradištskému staviteli Schaniakovi, o němž se ještě zmíníme dále. Společné jim bylo nejen zapojení do spolkových záležitostí, ale také do stavebních a urbanizačních akcí svých měst. Seidner přes dvacet let zastával odpovědné pozice v obecním výboru a působil v roli ředitele agend stavebního úřadu. Jeho doménou bylo především stavebnictví, kdy načrtl plány důležitých veřejných a soukromých budov v centru města.⁴⁸ Nikdy nebyl podezříván z osobního obohacení či zneužití společenského postavení. Seidner je živým důkazem změn v městské společnosti, neboť byl všeobecně vzdělaným, politicky aktivním občanem, naplňujícím ideály moderní doby. Zajímavou a progresivní osobností byl také barvířský mistr Franz Schwaighofer, jenž se výrazně odlišoval od svých konzervativních příbuzných a přátel, neboť byl příslušníkem jedné z tradičních honoračních rodin. A i když Schwaighofer působil v tradičním řemesle, silně se angažoval ve veřejných záležitostech v oblasti vzdělávání a podporoval změny, které byly v ostrém protikladu k názorům konzervativních měšťanů.⁴⁹

Období brixenské samosprávy první dekády 20. století ztělesňuje osobnost starosty Otto von Guggenberga. Ten byl svými oponenty nazýván „Otto Veliký“, neboť v době svého starostování v letech 1903–1913 nastavil nový politický styl vedení (leadershipu) a výkonnou moc výrazně soustředil kolem své osoby. Schopný a pracovitý starosta prováděl změny v zájmu širokých společenských vrstev a jeho mimořádně dynamická politická aktivita byla spojena s proměnou tradičního, nepříteli dynamického biskupského města v moderní lázeňské centrum jihotyrolské oblasti. Brixen se v té době v očích křesťanských stran jevil jako místo, kde politické strany mohou překonat ambivalentní vztahy ke katolickému táboru ve prospěch obce. Otto von Guggenbergovi se podařilo najít kompromis mezi nutnou modernizací, především s ohledem na infrastrukturu, a současně potřebou neohrozit ve městě jeho původní mocenské, ekonomické a sociální vazby.⁵⁰ Inovace se dotkly

---

47 H. HEISS, „*Fortschritt*“ im kleinstädtischen Raum *Stadtapotheker in Brixen 1787 bis um 1870*, in: Týž, *Das Archiv der Stadtapotheke Peer in Brixen*, Veröffentlichungen des Südtiroler Landesarchivs 13, Innsbruck – Wien – Bozen 2005, s. 25–29.

48 U. KÖNIGSRÄINER, *Brixen – Von der bischöflichen Residenz zur Kurstadt*, in: Hannes Stekl – Peter Urbanitsch (eds.), *Kleinstadt und Bürgertum*, Wien 2000, s. 243–244.

49 H. HEISS – H. GUMMERER, *Brixen 1867–1882*, s. 424–426.

50 Srov. Andrea Di MICHELE, *I podestà italiani della provincia di Bolzano*, *Geschichte und Region*, Storia e regione 8, 1999, s. 55–65; H. HEISS, *Das „lange“ 19. Jahrhundert. Brixen 1803–*

zejména cestovního ruchu. Jako příklad efektivnosti veřejné správy pod jeho vedením lze zmínit to, že v letech 1899–1913 se počet noclehů turistů v Brixenu zvýšil z 2400 na 11 500 nocí. Byla vybudována nová silniční síť, postavena moderní nemocnice, později sanatoria a další lázeňská zařízení a hotely. Přímo jméno Otto von Guggenberga je pak spojeno s vyhlášenou soukromou klinikou.⁵¹ Faktem zůstává, že pod jeho vedením bylo po desetiletích nečinnosti provedeno mnoho zásadních kroků k modernizaci města, které se postupně stalo centrem jihotyrolského turismu. Zvyšoval se jeho ekonomický výkon, rostla produktivita a s ní i sebevědomí.

Tento vývoj byl však narušen roku 1913, kdy von Guggenberg na funkci starosty ze zdravotních důvodů rezignoval a záhy začalo mezi jednotlivými politickými tábory docházet i k násilným střetům, které pak pokračovaly i za světové války. Ekonomický kolaps již „italského“ Brixenu, který následoval po vzestupu z přelomu století, je právě úzce spojen s přechodem města po první světové válce do italských rukou. Tehdy byly silně poškozeny letité vazby, což se nejvýrazněji projeвило hospodářskou recesí v oblasti obchodu, lázeňství a turismu.⁵²

Horn

Stejně jako v některých jiných městech srovnatelné velikosti se v Hornu smířili se ztrátou dřívější politicko-vojenské role města, ale ani zdejší vládnoucí elity nebyly ochotné provádět žádné inovace a souběžně podporovat vznik vzdělanostní struktury a kulturních institucí. Jejich netečnost vrcholila v poslední třetině 19. století tvář v tvář snahám modernizovat stávající samosprávné procesy.⁵³ Ekonomika Hornu byla stále prodchnutá zemědělským prostředím, založená na agroprůmyslu a obchodu se zemědělskými komoditami. Větší firmy tu byly spíše

---

1918, in: B. Fuchs – C. Milesi – G. Pfeifer (ed.), *Brixen I*, s. 201–236; H. HEISS, *Chronik und Stadtgeschichte*, s. 377–397.

51 U. KÖNIGSRAINER, *Brixen – Von der bischöflichen Residenz*, s. 246–251.

52 Srov. Andrea LEONARDI, *Mobilità imprenditoriale e di capitale nella nascita e nello sviluppo dei „Kurorte“ austriaci nel secolo XIX*, in: Giovanni Luigi Fontana – Andrea Leonardi – Luigi Trezzi, *Mobilità imprenditoriale e del lavoro nelle Alpi in età moderna e contemporanea*, Seminario permanente per la Storia dell'economia e dell'imprenditorialità nelle Alpi 3, Milano 1998, s. 209–225.

53 E. ULSPERGER, *Horn, Eggenburg, Retz*, s. 18, s. 26.; Helmuth FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft vom ausgehenden Mittelalter bis zu den theresianisch-josephinischen Reformen*, Wien 1964, s. 255.

výjimkou. Velký městský pivovar nepřežil sílící konkurenci v pivovarnictví a vysoké investice do technologických inovací, a i později v meziválečném období zůstávala stále největším zaměstnavatelem tradiční dřevařská společnost Johanna Steinera.⁵⁴ Honorační rodiny skrývaly své vysoké úvěrové závazky, které sloužily z části jako investice do zavedených společností, ale i k zajištění životního stylu a udržení společenského statusu.

Příkladem může být obchodník a starosta Josef Kirchner, zakládající člen a ředitel hornské městské spořitelny. Po vypořádání pozůstalosti a splacení soukromých dluhů činila zbylá aktiva pouhých pár tisíc korun. Podobně na tom byl známý hornský profesor gymnázia Franz Meindlhumer, aktivní v místní politice a vedoucí řady spolků, u kterého závazky převážily nad aktivy.⁵⁵ Lesklá fasáda tak skrývala finanční obtíže. Místní elita v čele s jedním z nejprominentnějších občanů Hornu, dlouholetým starostou a mnohonásobným funkcionářem Adolfem Fischerem, byla přesvědčena, že je možné prosadit základy občanské společnosti po vzoru velkých měst, ale obávala se několika věcí: závislosti na centru po zavedení změn, ztráty identity a vlastní kultury a zejména sílícího vlivu křesťanských socialistů i na úrovni jednotlivých rakouských zemí.⁵⁶ Primárně agrární podoba ekonomiky přetrvávala v Hornu až do nástupu křesťanských socialistů do vedení samosprávy, kdy první křesťanskosociální starosta Christian Weinmann začal na počátku 20. století provádět dalekosáhlé změny za podpory mladého ředitele hornského gymnázia Wilhelma Miklase. Weinmann hrál dlouho důležitou roli v politickém životě hornské společnosti. Několikrát byl zvolen do zastupitelstva obce, kde zastával funkci radního a později starosty, ale jeho kariéra nikdy nepřesáhla hranice Dolního Rakouska. Naproti tomu Miklasovi se podařil skvělý politický vzestup nejen mezi křesťanskými socialisty, ale i v celostátním měřítku, který vyvrcholil jeho zvolením třetím rakouským prezidentem v politicky i ekonomicky obtížném období třicátých let 20. století.

---

54 Martina FUCHS, *Das Horner Bier*, in: Rund ums Bier. 85 Jahre KÖStV Waldmark, Horn 1989, s. 23–30.

55 Niederösterreichisches Landesarchiv (NÖLA), Bezirksgerichte (BG) Horn, Verlassenschaftsakt (VA) 149/1907; NÖLA, BG Horn, VA 334/1919; E. ULSPERGER, *Kurzbiographien*, in: H. Stekl (ed.), *Kleinstadtbürgertum in Niederösterreich*, s. 127.

56 Srov. Eugen FRISCHAUF, *Ein Nothschrei aus den Niederösterreichischen Landstädten*, Monatsblatt des Alterthums-Vereins in Wien 6/11, 1900–1902, s. 41–42.

Retz

Retz se v závěru 19. století jeví jako populačně stagnující maloměsto s podprůměrnou mírou růstu obyvatel, ale zároveň s finančně silným maloměšťanstvem, které mělo větší množství disponibilních zdrojů. Stabilita Retzu byla spojena se soukromým vlastnictvím domů, ale o velkých urbanizačních změnách tu mluvit nemůžeme. Nová výstavba v podstatě neprobíhala, a pokud ano, tak se omezovala na rodinné vily. Během více než čtyřiceti let (1870–1910) bylo postaveno pouze osm novostaveb.⁵⁷ Retz dokázal hospodářsky profitovat z rozvíjejícího se dolnorakouského vinařství. Rostoucí počet zpracovatelských závodů na přelomu 19.–20. století koresponduje s tím, že se město po hospodářské stránce vyvinulo v důležité centrum vinařské produkce, které bylo do určitého stupně konjunkturního vývoje závislé na této oblasti zemědělské výroby a dokázalo z ní též těžit.⁵⁸ Hospodářský rozvoj města byl spojen s tradiční a podnikatelskou honorační elitou producentů a obchodníků s vínem, konkrétně s Antonem Mössmerem, Vinzenzem Lieblem a Thomasem Verderberem. Dominantní postavení mezi podnikateli patřilo Antonu Mössmerovi, který těžil z nárůstu obchodu s vínem. Stál za zřízením odborné školy pro vinaře, ve spojení s dalšími obchodníky a producenty založil v Retzu zemědělský svaz podporující konání zemědělských výstav.⁵⁹ Mössmer s Thomasem Verderberem si díky modernizaci dolnorakouského vinařství udrželi své vynikající, téměř monopolní postavení až do dvacátých let 20. století.⁶⁰ Přední, finančně zajištěné rodiny v Retzu (Hugo a Maurice Raymannovi, Vinzenz Liebl, rodina Verderber-Richter, Anton Mössmer) odváděly dohromady více než čtvrtinu (27,8 %) přímých daní a udržovaly si tu značný ekonomický vliv. Obchod s vínem se ukázal jako jistý zdroj bohatství, kterého podnikatelé v jiných oborech nebyli schopni v regionu dosáhnout.⁶¹ Vinařské „klany“ se často dopouštěly monopolních praktik a jemné represe vůči menším konkurentům. Tito vlivní obchodníci s vínem a zároveň členové samosprávy uzavírali zvláštní dohody s řadou obchodníků.

57 E. ULSPERGER, *Horn, Eggenburg, Retz*, s. 24.

58 H. HAAS – E. ULSPERGER – H. STEKL, *Provinzbürgertum der Jahrhundertwende*, s. 209–212.

59 Erich LANDSTEINER, *Wein und Weinbau in Niederösterreich im 19. und 20. Jahrhundert. Untersuchungen und Materialien zur bäuerlichen Kultur der Weinreben und der Produktion des Weines in Niederösterreich*, Wien 1986, s. 53.

60 Rudolf RESCH, *Retzer Heimatbuch II., Von der beginnenden Neuzeit bis zur Gegenwart*, Retz 1951, s. 341.

61 H. STEKL, *Vermögen und Lebensstil – Mangel, Solidarität, Repräsentation*, in: H. Stekl (ed.), *Kleinstadtbürgertum in Niederösterreich*, s. 132–134.

Vzniklá vzájemná závislost ekonomické a politické moci v průběhu volebních kampaní byla opakovaně diskutována. V zájmu ochrany a udržení vlastních finančně-politických zájmů a postavení však zároveň poskytovali finanční podporu veřejným akcím, zájmovým klubům, spolkům a charitativním službám.

I přes tlak nadregionální konkurence a poměrně rychlou recesi v devadesátých letech 19. století se ve městě udržely původní formy živnostenské organizace práce se silnou vazbou na místní tradiční rodiny. Verderberové a sňatky spříznění Richterové hráli zásadní roli ve společenských a podnikatelských sférách. Individuální ekonomický vzestup v podstatě podmiňoval propojení „starých“ a „nových“ rodin. Sňatkem tak získaly nové elity zásadní společenský kapitál, aniž by na jeho budování musely léta pracovat. Vyplatila se jim aktivita v sociálních vztazích a v podpoře spolků, a když nutně potřebovaly získat peněžní prostředky, vazby a vztahy jim pravděpodobně pomohly otevřít mnohé dveře i k zajištění nových obchodních kontaktů. Příkladem byl starosta Alois Richter, jenž zřídil muzeum a později byl vyznamenán Zlatou medailí a titulem čestného občana. Richter vlastnil dům na náměstí, pozemky ve staré části města a okolí a dva domy ve Vídni, zároveň byl jedním z předních sběratelů mincí a medailí v Rakousku. Thomas Verderber podporoval rozvoj městských spolků a různých dobročinných organizací. V Retzu byl vysoce respektovaným občanem, který až do úctyhodného věku 90 let zasedal v městské radě a až do své smrti stál v čele místní spořitelny, na jejímž zřízení se podílel.⁶² Velké majetkové rozdíly mezi měšťany v Retzu na počátku 20. století ukazují dvě stránky politického života ve městě. Jednak jak důležitou roli hrálo volební právo vylučující nemajetné z podílu na rozhodování samosprávy, a současně poukazují na to, že míra movitosti byla pro obyvatele maloměst a způsob jejich života zcela determinující.⁶³ V Hornu a Retzu pouhá čtvrtina nejbohatších obyvatel města odváděla kolem 80 % (80,2 % v Hornu a 79,5 % v Retzu) všech daní, naproti tomu zbylé tři čtvrtiny daňových poplatníků pouze kolem 20 % (19,8 % v Hornu a 20,5 % v Retzu) daní.⁶⁴

---

62 R. RESCH, *Retzer Heimatbuch II.*, s. 70–73.

63 Srov. Maria Rainer LEPSIUS, *Zur Soziologie des Bürgertums und der Bürgerlichkeit*, in: Jürgen Kocka (ed.), *Bürger und Bürgerlichkeit im 19. Jahrhundert*, Göttingen 1987, s. 79–100, zejména s. 96.

64 Jan ZAPLETAL, *Skladba voličů východomoravských měst na přelomu 19. a 20. století a porovnání volebního cenzu s vybranými agrárními dolnorakouskými městy*, *Východní Morava (dějiny – lidé – krajina)* 1, Brno 2011, s. 76.

Eggenburg

V 19. století představoval Eggenburg prosté provinční město, odříznuté od hlavních dopravních tras, bez možnosti provádět změny v rámci modernizačních procesů, které již probíhaly v jiných částech habsburské monarchie. Situace v Eggenburgu nebyla v té době příliš příznivá ani pro vznik moderní střední třídy. V provinčním maloměstě chyběly nezbytné podmínky pro vznik institucí a společenských vrstev, které by podpořily její rozvoj. Ve městě chyběla určitá idea společenského života opírající se o kulturní tradici měšťanského intelektualismu a spojovaná v prvé řadě s fungováním tradičních vzdělávacích a kulturních institucí (škola, divadlo, spolky).⁶⁵ Obchodní elity se věnovaly především prodeji zemědělských produktů na vídeňských trzích. Po roce 1870 došlo k obratu, kdy město pocítilo příliv vzdělaných obyvatel z okolí Vídně a z této nové situace začalo těžit. Napojením na železniční síť vzrostla prestiž města, což napomohlo správnému rozvoji a strukturálním změnám, spojeným se zřízením nových správních orgánů na nejnižší úrovni (okresního soudu a finančního úřadu), to také současně posílilo vztahy se spádovými oblastmi. Proměny je možné sledovat rovněž v rovině politické, kdy širší společenské vrstvy obyvatel přestávaly být pasivní a aktivněji se angažovaly v lokální politice. Dost možná lze chápat vzestup vzdělanější střední třídy (nejen v Eggenburgu) jako určitý fenomén. V malých provinčních městech se vzdělaní občané těšili mnohem většímu respektu než ve městech větších. Na druhou stranu tito lidé často přicházeli na maloměsto s pocity méněcennosti, že jim byla odepřena odpovídající kariéra ve velkoměstě.⁶⁶ Vzestup vzdělané střední třídy v Eggenburgu by byl nemyslitelný bez lidí, jako byli notář a uznávaný odborník v oblasti folklóru Eugen Frischauf, obchodník a dlouholetý starosta Franz Gamerith, ředitel měšťanské školy Josef Merth, stavebník Carl Zotter a geolog Johann Krahuletz. Patřili mezi ty elity, které daly rozvoji města nový impuls.

65 Srov. Wolfgang KASCHUBA, *Deutsche Bürgerlichkeit nach 1800. Kultur als symbolische Praxis*, in: Jürgen Kocka (ed.), *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, Bd. 3, München 1988, s. 9–45.

66 Richard FERGE, *Ober-Städtebau und Siedlungswesen mit Nutzenanwendung auf Eggenburg*, Eggenburger Heimatkalender 2, 1921, s. 59–65; Eggenburger Zeitung, 3. Jg., 27. März 1908. Dále srov. E. ULSPERGER, *Bürgertum in der niederösterreichischen Provinz – Die Kleinstadt Eggenburg*, in: P. Urbanitsch – H. Stekl – E. Bruckmüller – H. Heiss (eds.), „Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit“, s. 121–122.

Ve společnosti velmi oblíbený a odborně uznávaný Johann Krahuletz ve svých výzkumech úzce spolupracoval s univerzitou ve Vídni.⁶⁷ Starosta Gamerith, zakladatel eggenburských zahrad (prvních svého druhu v Rakousku), si uvědomoval důležitost a význam Krahuletzových vědeckých objevů a podpořil vznik muzea naturálií. Stavitel Carl Zotter se etabloval mezi ekonomické a politické elity v Eggenburgu do značné míry nejen díky svým osobním kvalitám jako byla pracovitost, energičnost, ambicióznost, ale současně též díky svým technickým a obchodním dovednostem. Počet občanů patřících k vzdělanějším (vzdělanostní skupině) byl v Eggenburgu omezený a tito lidé zůstávali poměrně dlouho v politické defenzivě vůči tradiční vrstvě starousedlíků, reprezentující tradiční mentalitu. Nicméně nový „vhled“ těchto vzdělaných lidí, představujících zde střední třídu, na problémy maloměsta, byl pro celou společnost ve svém důsledku obohacující. Na rozdíl od původního městského patriciátu nebyli zatíženi lpěním na „tradiční“ ani konzervativních způsobech řízení obecní samosprávy a velmi pozvolna prosazovali modernizaci obce ve všech jejích strukturách.⁶⁸

Uherské Hradiště

Zatímco již v sedmdesátých letech 19. století téměř ve všech rakouských zemích dominovaly ve volebních kampaních duely mezi liberály a konzervativci, v Uherském Hradišti převládaly souboje tradičních „komunálních stran“. „Staré“ strany (Ústavověrná – purkmistrovská, moravská Národní) vždy zdůrazňovaly, že jsou pouze lokálními a necítí se být provázány s žádným z politických táborů. Ovšem tyto výroky byly často čistě taktické. Milníkem politického vývoje se staly obecní volby v roce 1886.⁶⁹ Tehdy se proti německé Ústavní straně (Deutsche Verfassungspartei) spojila moravská Národní strana s konzervativní purkmistrovskou (radniční) stranou, tvořenou členy obecního výboru české národnosti zvolenými na kandidátce s umírněnými Němci, v čele se starostou Janem Protzkarem. Městská rada nabyla výrazné české rysy, přičemž definitivní proměna

---

67 Srov. heslo *Johann Krahuletz*, in: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Bd. 4, Wien 1969, s. 193.

68 Srov. E. ULSPERGER, *Bürgertum in der niederösterreichischen Provinz*, s. 125–127.

69 Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále SOKA UH), Archiv města Uherské Hradiště III (dále AM UH III), inv. č. 795, Volby do městského výboru a zastupitelstva (1850–1891).

přišla po vítězství českých stran po volbách v lednu roku 1890.⁷⁰ Následujících voleb se německé strany dále nezúčastňovaly (od roku 1893), a proto se mohl městský výbor usnést, že i vnitřní úřadování na radnici bude v budoucnu pouze české.⁷¹

Ve městě vládla po velkou část druhé poloviny 19. století Ústavověrná strana vedená obchodníkem Janem Protzkarem. Tato honorační strana, ne ryze německá, jejíž jádro tvořila početná vrstva národnostně indiferentních starousedlíků, měla své zájmy zejména v hospodářské oblasti a byla spojenectvím prorakousky a provládně orientovaných měšťanů, neodmítajících kooperaci s německými stranami. V městském výboru vykonávala správu nad obecním majetkem, sledovala hospodaření zemědělského velkostatku, měšťanského pivovaru aj. Strana sice udržovala německý charakter města, ale na její kandidátce se do městského výboru dostali i představitelé české politiky, jako byli notář Josef Ganzwohl nebo advokát František Alois Šrom, členové moravské Národní strany. Strany se zpočátku lišily především národnostním původem svých příznivců a členů. Na stranické preference měly vliv zejména rodinné a obchodní vazby. Na setkáních s voliči jednotlivých kurií strany získávaly přehled o náladě, jaká panovala mezi jejich stoupenci, a potom vytvořily prognózy týkající se očekávaného výsledku voleb, z nichž většina až s udivující přesností vycházela. Na veřejnosti se pouze německy hovořící starosta Protzkar ocital pod stále větším tlakem Národní strany. V roce 1886 však dokázal vyjednat volební kompromis, díky kterému se udržel ve funkci starosty až do roku 1896, kdy abdikoval.

V Uherském Hradišti lze pozorovat sílu honorační elity, bezpečně ovládající I. a II. volební kurií. Od roku 1861 měly svého poslance i na zemském sněmu. Do této skupiny řadíme další majetné osoby, které v Uherském Hradišti nakupovaly nemovitosti, a to v největší míře Němci židovského původu. Tato velmi silná a vlivná třída měšťanů pak jen velmi pozvolna v dalších desetiletích vyklízela politické pole.⁷² Až po volbách v roce 1893 vzrostl ve II. volebním sboru vliv státních a městských úředníků a aktivních advokátů, kteří postupně ve městě ovládli politickou diskusi. Fluktuační v samosprávě byla v uherskohradištské

---

70 Významnou úlohu v národnostních sporech sehrál tisk. V roce 1884 začala být vydávána Antonínem Daňkem „Moravská Slovač“. Srov. A. VERBÍK – M. ZEMEK a kol., *Uherské Hradiště*, s. 345–346.

71 J. ČOUPEK, *Ungarisch-Hradisch*, s. 376.

72 SOkA UH, AM UH III, inv. č. 115, Gewerbersregister der kgl. Stadt Ung. Hradisch (1895–1907). Podle živnostenských rejstříků provozovalo v letech 1895–1907 svobodné a řemeslnické profese 469 měšťanů, z tohoto počtu během zmiňovaného období živnost složilo přibližně 200. Hostinskými a hotelovými službami se zabývalo 68 a jinými koncesovanými službami 39 měšťanů. Z významných měšťanů živnost ukončili J. Schaniak (v roce 1906 hostinskou koncesi), A. Prillinger či I. J. Brünn.

komunální politice velmi nízká, většina obecních zastupitelů si své křeslo podržela několik volebních období.⁷³ Brzy se vytvořila úzká vládnoucí skupina protkaná hustou sítí příbuzenských vazeb, která mezi sebe nikoho nepustila. Elitní vrstva byla nepočtená a mimo politickou samosprávu mezi ně můžeme zahrnout jen několik málo osob. V Uherském Hradišti bylo v období dlouhém téměř šedesáti let (1861–1919) zvoleno do obecní rady nebo přímo do úřadu starosty pouhých 23 osob. Za Protzkarova starostování si zastupitelský post stále drželi velkoobchodníci Robert Aulich a advokát Josef Frenzl.⁷⁴

K nepochybným elitám města můžeme řadit především osoby dvou starostů: Jana Protzkar a Josefa Stancla. Jan Protzkar⁷⁵ byl synem staroměstského mlynáře, profesí obchodníkem a majitelem dvou měšťanských domů, jenž se usadil v Uherském Hradišti v roce 1837 a vedl město dlouhé tři dekády. Protzkar byl představitelem umírněného, dnes bychom řekli až nadstranického politika. Původně byl zvolen jako protikandidát starosty Roberta Aulicha.⁷⁶ Vystupoval eklekticky a reprezentoval široké spektrum zájmových frakcí uherskohradištského měšťanstva. Německý, ale také český radikalismus odmítal. Domníval se, že nejdůležitějším aspektem posuzujícím měšťany má být stavovská příslušnost. Honorační strana, kterou zastupoval, byla klasickým prorakousky orientovaným a vládě loajálním stranickým uskupením. Protzkar si udržoval dobré vztahy s Němci i s Čechy. Byl to on, kdo do místní společnosti a politiky uvedl lékárníka Josefa Stancla, s nímž až do smrti udržoval i přes názorové rozpory přátelské vztahy.

Z německých elit především jmenujme advokáta Josefa Frenzla, místopředsedu místní školní rady. Frenzl, švagr vůdce německých liberálů na Moravě a uherskohradištského rodáka Adolfa Prombera, vedl hradištskou německou Ústavní stranu, ve které zastával umírněnější postoje. Po eskalaci místních nacionálních poměrů se později vrátil do Brna. V Uherském Hradišti

---

73 Srov. SOkA UH, AM UH III, inv. č. 795, Volby do městského výboru a zastupitelstva (1850–1891); SOkA UH, AM UH III, inv. č. 795, Volby do městského výboru a zastupitelstva (1893–1912); SOkA UH, Archiv města Uherský Brod (dále AM UB), inv. č. 207 a 208, Zápisy městského výboru (1879–1900); SOkA UH, AM UB, inv. č. 209, Zápisy městského výboru (1901–1905).

74 Srov. SOkA UH, AM UH III, inv. č. 795, Volby do městského výboru a zastupitelstva (1850–1912) – Volební seznamy a sčítací archy z let 1869, 1880 a 1890; J. ČOUPEK, *Ungarisch-Hradisch*, s. 378–379.

75 Jan Protzkar (1820–1903). Srov. SOkA UH, AM UH III, inv. č. 67, Kniha příslušníků obce I.; srov. Jiří JILÍK – Jana SPATHOVÁ – Igor STANCL, *U Zlaté koruny: příběh lékárny a lékárníka Josefa Stancla*, Uherské Hradiště 2007, s. 30–41.

76 J. MALÍŘ a kol., *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*, Brno 2012, s. 536–537.

patřil k nejmovitějším advokátům, významnou část jeho majetku tvořily nemovitosti a cenné papíry, které získával zejména nákupem akcií a obligací bank a železničních společností. Frenndl byl aktivním členem šesti výhradně německých spolků.⁷⁷

Národní stranu v Uherském Hradišti vedl až do nástupu do funkce náměstka zemského hejtmana advokát František Alois Šrom⁷⁸ a po něm rovněž právník Josef Fanderlík.⁷⁹ Na Fanderlíkův popud vstoupil v roce 1880 do Národní strany lékárník Josef Stancl.⁸⁰ Stancl pocházel z Vysokého Mýta a v roce 1877 se výhodným sňatkem s Antonií Schullernovou, dědičkou lékárny U zlaté koruny, etabloval jako lékárník a trvale se usadil v obci, když obecní příslušnost získal, podobně jako Protzkar, přijetím. Politickou kariéru zahájil na počátku osmdesátých let 19. století, v roce 1880 kandidoval do obecního výboru za Protzkarovu stranu. Fanderlík, jehož ambice sahaly do vyšších pater politiky Národní strany, přesvědčil vydavatele Slováckých novin a lékárníka Stancla, aby kandidoval proti oblíbenému Protzkarovi nejprve ve městě a poté i ve volbách do zemského sněmu. Protzkar a Stancl se vzájemně respektovali a postupně názorově sblížovali, odlišovali se pouze národnostním pohledem na některé politické otázky. Před komunálními volbami roku 1886 spolu uzavřeli koaliční dohodu a následně porazili Frenndlův německou Ústavní stranu. V roce 1896 se Protzkar vzdal kandidatury na starostu ve prospěch skvělého politického vyjednavče Josefa Stancla, který byl zvolen prvním českým

---

77 J. MALÍŘ, „Vláda“ advokátů. *K politické a socioprofesionální skladbě moravského zemského výboru v letech 1878–1918*, in: J. Malíř, Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků historika prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narozeninám, Brno 2005, s. 256; Martin RÁJA, *V čele občanských elit – Advokáti a společnost na Moravě v letech 1869–1914*, Brno 2011, s. 173.

78 Šromovi po odchodu z města přenechal svou klientelu významný hradištský rodák a zakladatel Národní strany na Moravě, poslanec a ministr Alois Pražák. Toho později Šrom vystřídal i ve vedení Národní strany.

79 Srov. J. MALÍŘ a kol., *Biografický slovník poslanců*, s. 172–174.

80 Josef Stancl (1851–1924). Srov. SOkA UH, AM UH III, inv. č. 67, *Knihna příslušníků obce II*. Dále J. MALÍŘ a kol., *Biografický slovník poslanců*, s. 643–646; Igor STANCL, *Lékárna U Zlaté koruny a její obyvatelé v minulém století*, Zpravodaj Uherského Hradiště, č. 4, 1991, s. 10; J. ČOUPEK, *Josef Stancl starší*, Tamtéž, č. 7, 1997, s. 14; Karel STRATIL, *Vzpomínka na Josefa Stancla*, Tamtéž, č. 2, 2001, s. 12–13; Jiří JILÍK, *Před 150 lety se narodil Josef Stancl*, Malovaný kraj, roč. 37, č. 3, 2001, s. 17; Jiří JILÍK, *Josef Stancl – tatíček vína*, Tamtéž, roč. 44, č. 2, 2008, s. 15; Miroslav RAŠTICA, *Nechoďme daleko*, Zpravodaj města Uherské Hradiště, č. 3, 2004, s. 14–15; *Vysoké vyznamenání p. starosty Josefa Stancla*, Slovácké noviny, roč. 27, č. 64, 20. 8. 1910, s. 3; *Významné jubileum*, Tamtéž, roč. 28, č. 16, 25. 02. 1911, s. 3; *Zakladatel Slováckých novin by oslavil 150 let*, Tamtéž, roč. 10, č. 9, 28. 2. 2001, s. 1. Srov. J. MALÍŘ, *Od spolků k moderním politickým stranám*, Brno 1996, s. 34.

starostou Uherského Hradiště.⁸¹ Stancl nebyl jen lokálním politikem, ale jako vzdělaný měšťan se silným národním cítěním významně zasahoval do společenského života města. Vydával a finančně podporoval list *Slovácké noviny*, který v probíhajícím „boji o radnici“ hrál v podpoře Národní strany zásadní roli. Měl vliv v řadě spolků a korporací a některé z nich mnoho let vedl (Sokol, sbor dobrovolných hasičů). Úhrnně byl členem deseti spolků (vinařský, střelecký, ovocnářský, včelařský aj.), přes které si zabezpečoval a zachovával stálý politický vliv. Zasedal v několika spořicíh a bankovníh institucích, ale spoluzakládal i obchodní a řemeslnické organizace. Jeho dům na hlavním náměstí se stal společenským salonem. Ve svém vinném sklepe v Mařaticích hostil řadu významných osobností uměleckého života – básníky, spisovatele, hudební skladatele i malíře. Josef Stancl je typickým představitelem lokální samosprávy, jenž svými postoji a vlivem trvale proměnil charakter města a strukturu samosprávy. Z jeho dětí se politicky angažovali a v městském výboru později zasedli synové Bruno a Josef, který byl rovněž zvolen starostou města.

Na rozvoj urbanistické podoby města měl klíčový vliv bohatý architekt a stavitel Josef Schaniak, který se v průběhu let stal jedním z čelných podnikatelů ve městě. V roce 1885 převzal rodinný podnik a vybudoval z něj největší stavební firmu v kraji, která díky kvalitě odvedené práce a přiměřeným cenám byla úspěšná v získávání státních i městských zakázek. Společensky se angažoval v pěti výhradně českých spolcích. Společenstvo živnostníků si ho zvolilo do svého čela. Bylo to jediné společenstvo, které sdružovalo všechny živnostníky z různých odvětví.⁸² Schaniak se stal největším zaměstnavatelem ve městě a svého vlivu dokázal patřičně využít.⁸³ Politické angažování v jeho podání nesloužilo primárně k získávání většího množství zakázek, neboť tyto byl schopen si zajistit napříč celým uherskohradištským krajem, ale naopak vzácně představuje politika sloužícího zájmům uherskohradištských měšťanů.

81 Srov. SOkA UH, AM UH III, inv. č. 795, Volby do městského výboru a zastupitelstva (1893–1912); J. JILÍK – J. SPATHOVÁ – I. STANCL, *U Zlaté koruny*, s. 43–47.

82 Josef Schaniak (1845–1905). Srov. SOkA UH, AM UH III, inv. č. 534, Společenstvo živnostníků 1887–1921. Stanovy z r. 1888 a 1890.

83 SOkA UH, AM UH III, inv. č. 595, Ceny a mzdy. Součástí fondu je zpráva o výši mezd vyplacených zaměstnancům – Kataster der unfallversicherungspflichtigen Betriebe. Tehdejší zákony umožňovaly flexibilně zaměstnávat a propouštět dělníky podle toho, zda má firma dostatek zakázek nebo ne. Pro po sobě jdoucí roky 1888 a 1889 máme dochované mzdové náklady největších soukromých uherskohradištských zaměstnavatelů. V roce 1888 Schaniak ve firmě zaměstnával 80 mužů, dvě ženy a 40 učňů, kterým na mzdách vydal 22 000 korun. O rok později zaměstnával pouze 40 mužů, přibylo žen (celkem deset) a 15 učňů, jimž vyplatil na mzdách celkem 14 800 korun.

V Uherském Hradišti lze mezi elitu zahrnout celou profesní skupinu – advokáty, která zásadním způsobem ovlivňovala a formovala lokální, ale i zemskou politiku (Pražák, Šrom). Advokáti patřili k elitě místní společnosti, a to nejenom svými příjmy, majetkem, ale také vlivem na spolkové a kulturní dění. Díky kontaktům a vlivu byli často voleni do obecního výboru. Značný vliv měli němečtí právní zástupci v uherskohradištském Spar und Kreditverein (Otto Winter, Emil Kollek).⁸⁴ Dva z advokátů (Jan Konečný a Václav Pitra) završili kariéru získáním starostenského postu. Jan Konečný zahájil vlastní advokátní praxi ve městě roku 1890 a již o dva roky později byl poprvé zvolen do obecního výboru Uherského Hradiště. V roce 1900 se stal náměstkem starosty města a o pouhé tři roky později starostou. Kredibilitu mezi občany mu zajišťovaly dvě funkce, které vykonával: funkce předsedy okresní školní rady a vrchního ředitele městské spořitelny.⁸⁵

Politický katolicismus na Slovácku se tradičně opíral o voliče na venkově, nikoli ve městě.⁸⁶ V Uherském Hradišti je s tímto proudem spojován advokát Jan Sedláček. Politický vliv katolíků jakožto samostatného politického subjektu (Katolicko-politická jednota) byl zcela zanedbatelný a zejména prostřednictvím individuálního členství docházelo k jejich spojení s purkmistrovskou stranou. Tradiční strany postupně přestaly být schopny konkurovat nastupujícím levicovým sociálním stranám. Ve vedení samosprávy se musely začít chovat ryze pragmaticky, čímž ztrácely radikální voliče. Spory konzervativně-křesťanských sil s pokrokaři pokračovaly po celou první a druhou dekádu 20. století. Strany se obviňovaly z defraudace, ze slabého „češství“ a vzájemně si dělaly naschvály i ve spolkových záležitostech (např. spory mezi Orly a Sokoly). Rozepře vyvrcholily v letech 1910–1912 soudní dohrou vedoucí k opakování voleb do III. volebního sboru, které soud stanovil na červenec 1912.⁸⁷ Tři dny před hlasováním purkmistrovská strana z voleb pro údajnou neregulérnost odstoupila.⁸⁸ Levice tak získala na radnici většinu, na dlouhá desetiletí ovládla samosprávu a její představitel inženýr František Beneš zůstal ve vedení města i po vzniku

84 Alois CHYTIL, *Chytilův úplný adresář Moravy*, Brno 1911, s. 316–318.

85 Michal NAVRÁTIL, *Almanach československých právníků*, s. 215.

86 Katolicko-politická jednota v Uherském Hradišti vznikla v roce 1892. O politickém katolicismu celkově: Pavel MAREK, *Český katolicismus 1890–1914, Kapitoly z dějin českého katolického táboru na přelomu 19. a 20. století*, Olomouc 2003.

87 SOkA UH, AM UH III, inv.č. 19, Kniha protokolů o sezeních obecního výboru, 23. 7. a 31. 7. 1912.

88 Tamtéž, inv. č. 795, Volby do městského výboru a zastupitelstva (1893–1912). Měšťanské straně nepomohl ani volební protest, podaný olomouckým advokátem a vůdcem národních katolíků Mořicem Hrubanem.

Československé republiky. Tímto začal postupný ústup významných uhersko-hradištských rodin z politiky.⁸⁹ S politickými změnami se dokázali úspěšně vyrovnat pouze obchodníci a řemeslníci německo-židovského původu, kteří se ve své většině původně přikláněli ke konzervativní purkmistrovské straně.⁹⁰

Uherský Brod

V Uherském Brodě se setkáváme se značně podobným politickým a sociálním rozvrstvením společnosti jako v blízkém Uherském Hradišti. Národnostně městu dominovala německo-židovská honorace (1870–1890) se silným vlivem zejména v obchodní činnosti. Komunální politiku ovládala německá Ústavověrná strana spolu s německou židovskou komunitou, z níž mnozí nebyli občany města, ale disponovali zde volebním právem pouze z titulu držby majetku. Jednalo se především o německé židovské velkoobchodníky, advokáty a lékaře. Ve městě neexistovala osobnost typu Jan Protzkara, která by dokázala otupovat hrany mezi německou Ústavověrnou a českou Národní stranou. Německé elity reprezentovali advokát Franz Seitz, bohatý měšťan Ludvík Brix nebo obchodník Isidor Brunn. České elity představovali dva katoličtí kněží Karel Skopalík a Jan Parobek, lékař a předseda uherskobrodské Záložny Alois Smita, lékárníci Matěj Pecháček a Ignát Seichert, okresní soudce František Eliáš a advokát Bedřich Weber. V šedesátých letech 19. století bylo rozložení politických sil vzácně rovnocenné. Po prvním delším Pecháčkově starostování v tomto období (1861–1870) ztratila Národní strana až do roku 1887 politický vliv. Dvacetiletá vláda německých elit byla možná jen proto, že jim nahrával volební systém, díky němuž bezpečně ovládali I. volební sbor.⁹¹ V dalším sboru získali většinu úředníci a čeští obchodníci. O hlasy III. sboru (řemeslníci a venkovští voliči) se vždy velmi tvrdě bojovalo. Obě strany zaměřily své úsilí na jeho získání. Metod existovalo mnoho, často šlo i o manipulaci daňového zvýhodnění, námitky vůči osobám zapisovaným druhou stranou do volebních seznamů nebo zamezování vdovám a bohatým ženám volit.

89 Tamtéž, inv. č. 115, Živnostenský rejstřík královského města Uh. Hradiště (1907–1919). Např. Josef Schaniak převedl roku 1912 svou velkou stavební firmu na společnost Alois Jaroš a command, Robert Aulich zavřel v roce 1915 svůj obchod se smíšeným zbožím.

90 SOkA UH, AM UH, inv. č. N – 18, Nová Slovač, č. 3, 20. 1. 1906, s. 1. Např.: Gottfried Karl Höning, Julius Schweiger, Julius Hugo Berger, Hermann Braun, Heřman Morgenstern, Abraham Klein, Ferdinand Seyfert, Karel Schindler aj.

91 Jan KUČERA, *Paměti královského města Uh. Brodu*, Brno 1903, s. 417–432 a s. 431–438.

Z lokálních aktérů samosprávy je třeba vyzdvihnout lékárníka Matěje Pecháčka, jenž se narodil ve Starém Šaldorfu u Znojma. Po studiích ve Znojmě přišel do Uherského Brodu, kde zakoupil dům na Dolním náměstí a stal se majitelem uherskobrodské lékárny U zlatého pelikána.⁹² Prostřednictvím svého vlivu v Besedě, Záložně a školské radě prosazoval české národní zájmy nejen na radnici, ale i v celém městě. Pecháček stál v čele dosti heterogenní koalice protiněmeckých honorací. Koncem šedesátých let 19. století se ale po vyčerpávajících volebních střetech netakticky a předčasně vzdal úřadu starosty a uvolnil tím místo konkurentovi, německému radnímu Ludvíku Brixovi.⁹³ Brixovou oporou se staly nově založené spolky (Řemeslnická beseda, Střelecký spolek a Kasino). Jeho pozice byla velmi křehká, protože v převážně českém městě se k německé straně hlásilo pouhých 250 osob. Politické chyby Čechů i přesto umožnily německým elitám kolem německé Ústavověrné strany na dvacet let ovládnout politický a společenský život. Brix si zapříčinil svůj pád katastrofálním hospodařením, ekonomickými přehmaty a machinacemi.⁹⁴ Kvůli zvyšování daní ztrácel podporu klíčové skupiny židovských obchodníků a umožnil návrat už zkonsolidovaných českých stran na radnici pod opětovným Pecháčkovým vedením.⁹⁵

Od devadesátých let 19. století vynikaly v lokální politice dvě osobnosti: Bedřich Weber a Ignát Seichert. Uherskobrodský advokát Bedřich Weber pocházel z Žeravic na Kyjovsku. Doktorem práv se stal ve Štýrském Hradci a poté nastoupil advokátskou praxi v Kyjově. Na žádost děkana Jana Parobka se v roce 1888 usadil v Uherském Brodě a okamžitě se zapojil do politického a společenského života. Byl zvolen předsedou spolku Občanská beseda a spoluzaložil Jubilejní krajinské muzeum v Uherském Brodě a současně zastával úřad předsedy Občanské záložny a místopředsedy Okresní školní rady. V roce 1890 se aktivně zapojil do volebního klání. Byl třikrát zvolen starostou v letech 1897, 1900, 1904 a jmenován čestným občanem Uherského Brodu. Také Ignát Seichert nebyl roditelým měšťanem. Narodil se v Klatovech a po studiu farmacie zastával asistentké místo ve Štýrském Hradci. V roce 1888 zakoupil v Uherském Brodě od Matěje Pecháčka lékárnu. Společně s Bedřichem Weberem reprezentoval české politické elity. Seichertovo stranictví však nebylo nikterak vymezené a stranickou příslušnost bral jen jako nutné zlo. To dokazuje rovněž proměnlivost jeho politických vazeb nejdříve na stranu Národní

92 MZA, Fond E 67, inv. č. 14403, pag. 27.

93 *Z našeho kraje*, Slovácké noviny, 17. 5. 1890, s. 1–2; SOKA UH, Pozůstalost V. Růžičky, inv. č. 6, s. 5.

94 J. MALÍŘ a kol., *Biografický slovník poslanců*, s. 117–118.

95 *Strany v Uherském Brodě*, Slovácké noviny, 22. 3. 1890, s. 1.

a později i Lidovou.⁹⁶ Vítězství českých stran v roce 1890 mu vyneslo post radního. Na přelomu 19.–20. století zastával úřad starosty Uherského Brodu a zasloužil se o založení městské spořitelny a v čele školské rady prosadil výstavbu Zemského vyššího reálného gymnázia. Prosadil se i na národní úrovni, když byl zvolen říšským a zemským poslancem. Působil též jako ředitel Zemské pojišťovny Markrabství moravského, v roce 1902 však odešel do Plzně, kde také zemřel.⁹⁷ Z podnikatelských a politicky angažovaných elit nelze nezmínit pivovarníka Františka Bedřicha Janáčka. František B. Janáček měl velké zkušenosti s moderním pivovarnictvím, které získal při svém působení v Plzni a v Berlíně. Po návratu domů se rozhodl vybudovat vlastní pivovar. Stavbu s nákladem 500 000 korun řídil uherskohradištský stavitel Schaniak. Janáček svou iniciativou a pracovitostí začlenil pivovar mezi přední závody na Moravě. Moderní technologie snížily náklady a pivovar už před válkou ovládl místní trhy a exportoval zejména do jihovýchodní Evropy a na Slovensko. Politicky se František Janáček jako radní aktivně angažoval v „bojích o školu“ a pomohl rozvoji komunálního finančnictví podporou vzniku městské spořitelny.⁹⁸

Koncem 19. století se změnila politická struktura města. Na Uherskobrodsku po volbách v roce 1891 posílila pokroková lidová strana a velký vliv získala konzervativní Katolická národní strana. Silná podpora umožnila Katolické národní straně jak ve městě, tak i v okolí získat takové dominantní postavení, že po volbách v roce 1905 byl starostou zvolen jejich představitel Hubert Herold (1905–1919). Ovšem o skutečném nástupu křesťansko-sociálních elit lze mluvit jen stěží, zejména opíraly-li se politicky i o německé židovské řemeslníky.⁹⁹

---

96 SOKA Uherské Hradiště, fond Seichert Ignát.

97 Radek TOMEČEK, *Bedřich Weber (1840–1905)*, *Studia Comeniana et historica* 28, 1998, č. 59–60, s. 156; Radek TOMEČEK, *Ignát Seichert (1847–1909)*, *Tamtéž*, s. 148.

98 Srov. SOKA UH, AM UB, inv. č. 208, Zápis městského výboru (1891–1900). Zápis z 12. 11. 1894 č. 607; Miroslav ŠVEHLÍK, *95 let pivovaru v Uherském Brodě*, *Malovaný kraj*, roč. 25, č. 6, 1989, s. 7; Jiří PAVELČÍK, *Pivovarnictví, Uherský Brod a Janáček*, *Malovaný kraj*, roč. 43, č. 2, 2007, s. 10–11.

99 Srov. M. ZEMEK a kol., *Uherský Brod*, s. 203–205.

Závěr

Průběh průmyslové revoluce spojený s nebyvalou silou vnitřní migrace vedl k roztržitosti regionů s odlišným stupněm industrializace a agrarizace, což přineslo na jedné straně nové problémy, na straně druhé nové příležitosti. Téměř všechny (budoucí) elity zkoumaných habsburských maloměst nebyly v obcích narozené. Do měst přicházely od sedmdesátých let 19. století za kariérou a často se ihned po příchodu aktivně zapojily do politického života, slibnou kariéru pak zakončily starostenským postem a někteří z nich také poslance mandátem v zemském sněmu nebo říšské radě. Zejména oblasti, které lze charakterizovat zaostalostí ve všech sférách – politické, hospodářské i sociální, se změnám vnitřní struktury společnosti přizpůsobovaly jen pozvolna. Dokud nebyla maloměsta napojena na nově budovanou dopravní infrastrukturu, zůstávala průmyslem nedotčena, se zastaralým hospodářstvím. Staré společenské vazby mohly nadále nerušeně existovat. Ekonomická transformace sledovaných maloměst se uskutečňovala se značným zpožděním. Tradiční vrstvy si byly vědomy ohrožení jimi preferované společenské struktury, ale současně byly nuceny akceptovat některé kroky, vedoucí k ekonomické a správní transformaci a modernizaci svých obcí. Nejen v rámci politického vývoje velkých a středních měst, ale také u maloměst lze pak ve sledovaném období mluvit o (konfrontačním) soužití dvou elit – tradičních, konzervativních a nových, liberálních. V závěru vymezeného období dochází v některých sledovaných maloměstech – Brixenu, Hornu a Uherském Brodě i k vzestupu elit zcela nových, které bychom mohli nazvat křesťansko-sociálními (národními).

Ve sledovaných habsburských maloměstech s podobnou strukturou správních center a se silnou vazbou na zemědělské zázemí dosáhla řada starostů dlouhého funkčního období: Otto von Guggenberg v Brixenu (1903–1913), Alois Richter v Retzu (1890–1906), Jan Protzkar v Uherském Hradišti (1865–1896), Ludvík Brix v Uherském Brodě (1870–1890) a za jejich často desítky let trvající vlády docházelo nejprve k pozvolným, ale v přelomových devadesátých letech 19. století pak ke zrychleným změnám. Velká část z nich se dokázala dostatečně rychle adaptovat na scénář nových změn a výzev.¹⁰⁰ Občanům a úředníkům samospráv dodávali jistotu a rozptylovali tak jejich obavy o další vývoj obce.

---

100 Srov. Gabriele FRÖSCHL, *Wels – Im Schatten der Landeshauptstadt*, in: H. Stekl – P. Urbanitsch (eds.), *Kleinstadtbürgertum*, s. 388–390.

Dlouhá kontinuita jejich úřadu dodávala pocit bezpečí a starostům auru „občana císaře“, který se stával takovým malým monarchou na maloměstě.¹⁰¹

V zastupitelstvech a v radách si až do první světové války udržely vliv staré měšťanské rodiny, což nejlépe můžeme sledovat v Uherském Hradišti na spřízněnosti rodin Pražáků, Pogliessů, Aulichů a Prillingerů, v Retzu rodin Raymannů, Verderberů, Richterů, a Mössmerů a v Brixenu sňatky provázaných rodinách Peerů a Heissů. Vlastnictví nemovitosti, jako jeden z důležitých znaků příslušnosti k místním elitám, zůstávalo dominantní ve všech sledovaných obcích (75 % zastupitelů vlastnilo dům). Klíčové sociální skupiny s kvalifikovanou pracovní náplní se aktivně podílely, spolu s tradičními společenskými elitami jednotlivých vybraných měst, na výkonu samosprávy. V I. sborech byli do obecního výboru voleni především starousedlíci, čestní občané, velkopodnikatelé, obchodníci, advokáti, notáři a vlastníci domů.¹⁰² Inteligence přicházela do moravských obcí ve větším množství po ovládnutí samospráv českými stranami v devadesátých letech 19. století, do dolnorakouských měst a jihotyrolského Brixenu již o dvacet let dříve. Tyto nové elity fakticky splynuly se zástupci tradiční honorace, kteří si vliv v samosprávě udrželi i na počátku 20. století.

Pozoruhodné je, že dvě z měst (Uherské Hradiště a Uherský Brod) vedli po volebním vítězství českých stran lékárníci a ve stejném období v Brixenu měl lékárník Ignaz Peer nezastupitelnou roli v místní politice. Uherské Hradiště řídil Josef Stancl a v Uherském Brodě se vystřídali na starostenském postu hned dva lékárníci: Matěj Pecháček a Ignát Seichert.

Od devadesátých let 19. století si drželi ve vedení obcí rozhodující politický vliv (s výjimkou Eggenburgu) zejména advokáti, lékaři a obchodníci. V pozvolném procesu sociální diferenciaci maloměstského obyvatelstva se svým časným vstupem mezi elity prosadili výrazněji advokáti než příslušníci jiných svobodných povolání. Jimi prosazované změny se mimo jiné odrazily v metodách používaných

---

101 Srov. Jürgen REULECKE, *Geschichte der Urbanisierung in Deutschland*, Frankfurt am Main 1985, s. 120–123; Wolfgang KRABBE, *Die deutsche Stadt im 19. und 20. Jahrhundert*, Göttingen 1989, s. 139–142; Oliver BARGHORN, *Auf dem Wege zur modernen Kleinstadt: Politik, Verwaltung und Finanzen norddeutscher Kleinstädte und Landgemeinden in der Zeit des Kaiserreiches 1871–1914 (Driesen Geschichtswissenschaft)*, Taunusstein 2008, s. 126.

102 Srov. H. STEKL, *Stadtbürgertum im Umbruch – Politik und Gesellschaft in Retz am Beginn des 20. Jahrhunderts*, in: H. Stekl (ed.), *Kleinstadtbürgertum in Niederösterreich*, s. 85–86, s. 112; J. ČOUPEK, *Ungarisch-Hradisch*, s. 363.

v předvolebním boji i na jednáních obecních zastupitelstev a jejich vliv na veřejné dění můžeme považovat za setrvale rostoucí a dlouhodobý.¹⁰³

Ve zkoumaných maloměstech nové elity změnilly ekonomicko-politický systém jen nepatrně. Ekonomická dominance a sociální role zůstávaly v rukou „transformujících se“ tradičních rodin. Celkovým výsledkem je tedy stále téměř statický obraz. Nicméně bylo by příliš zjednodušující tvrdit, že šlo o pouhou kontinuitu tradičních městských struktur. Vstupem nových elit se na jedné straně ukazuje, že prokazatelně v maloměstech došlo k modernizačním procesům a změnám. Na druhou stranu tyto skupiny, respektive jednotlivci, jen urychlili nevyhnutelný přechod maloměst, jakožto správních center se silnou vazbou na zemědělské zázemí, v modernizující se městskou společnost.

Vývoj elit v jednotlivých maloměstech byl ovlivněn celkovou hospodářskou situací, a proto by bylo vhodné v navazujících studiích sledovat zejména majetkovou strukturu veškerého městského obyvatelstva, neboť jen tak může vyniknout exkluzivita elitní skupiny. Chceme-li vytvořit přesnou analýzu maloměšťanstva Dolního Rakouska, východní Moravy, Jižního Tyrolska (dále Čech a ostatních předlitavských zemí), bude nutné vypracovat další srovnávací mikrostudie.

---

103 Srov. L. FASORA, *Sociální a profesní struktura brněnské komunální reprezentace v letech 1851–1904*, Český časopis historický 103, 2005, s. 354–356. V Uherském Hradišti byli dva (Jan Konečný, Václav Pitra) a v Uherském Brodě jeden (Bedřich Weber) zvoleni starosty obcí.

New Political Elites in Small Towns at the Turn of the 20th Century

JAN ZAPLETAL – MARKÉTA ZAPLETALOVÁ

New small town elites in the Habsburg Monarchy had a minor impact on the economico-political system. Yet, traditional families would, nevertheless, remain dominant economically and maintain their social role. They adapted egalitarian decision-making to their own economic interests and their contacts with the civic society were arranged through various associations, groups and unions, where they made excellent use of the mechanism of municipal elections. The final constant result is a nearly unchanging picture.

The course of the industrial revolution accompanied by the extraordinarily strong internal migration, brought with it new opportunities. Nearly all new elites in the towns under research are not born within those municipalities. They arrive there to carve out a career for themselves and immediately upon their arrival they become actively involved in political life. Their brilliant careers often culminate in the post of mayor, some even become members of the Land Diet or the Imperial Council.

The traditional municipal classes are well aware that the long-term „preservation” of the social structure is threatened and they are forced to confront new challenges. In small towns, the conservative classes attempt to bring into being specific social phenomena, which temporarily indicate the existence of a temporary social platform, resisting to political and economic transformation. Property ownership remains an important symbol of one's membership of the local elites. In Moravian municipalities, the intelligentsia becomes involved in greater numbers once the Czech parties come to dominate the self-government in the 1890s; though in the Lower Austrian towns and South Tyrolean Brixen this has already happened twenty years earlier. These new elites de-facto merged with the traditional notables.

The development of the elites in individual small towns was influenced by the economic situation as a whole, therefore it is necessary to continue to trace the property structure of the entire municipal population as the exclusivity of the elite group can only come to prominence in this way.

The municipal elites can be considered to be the true creators of some changes in the system, as from their position and within the scope of their own power, they also accentuated changes in the economic decision-making. Through

their investments and accompanying synergic effects, the elites guaranteed for themselves a long-term political influence, which, especially in the Moravian towns, served to the strengthening of newly arrived Czech self-governing bodies.

The rise of the intellectual classes' involvement shows, on the one side, that modern processes and changes demonstrably occurred in small towns. On the other hand these groups, respectively individuals, merely „retuned“ the inevitable transformation of small towns from being administrative centres with strong ties to their agricultural background in a state of retardation to a modernizing municipal society.

Translation by Alena Linhartová

STUDIE

Dialog archivistiky a historické vědy. Prameny a role archivů

MIKULÁŠ ČTVRTNÍK

MIKULÁŠ ČTVRTNÍK: The dialogue of archival and historical sciences: Sources and the role of archives

The study intends to build on the one hand on the methodology of historical science and on the other hand archival science, namely in the specific area of the so-called archival appraisal of records, or historical sources. After we focus in the first step on the recently deceased Canadian archival thinker and theoretician Terry Cook (1947–2014) and the theory he elaborated of the appraisal/selection of records called the *macroappraisal* theory, the author will in the second part systematize several levels on which the future potential importance of the historical sources will be constituted and from which it is also possible to interpret. The study concludes with the author's proposed conception of the so-called "archival hermeneutic circle" as one of the outcomes of reflections on the relationship between historical and archival science.

Keywords: methodology of history – historical sources – archival appraisal – archival theory – archival science – Terry Cook – macroappraisal theory – archival hermeneutic circle

„Už při pozornějším sledování historikova pramene a přemýšlení o něm vidíme, že tento pramen nepodává minulou skutečnost, jejíž autor byl svědkem, v celé té mnohotvarosti, ve které probíhala před jeho očima, resp. procházela jeho vědomím, nýbrž že v ní rozpoznává určité momenty větší důležitosti a opět jiné méně významné, že vybírá ze spousty fakt, utkávajících ve své souvislosti minulý děj, zjev, proces atd., jen některé, které chce fixovati slovním výrazem, sděliti druhému člověku [...] A s tímž zjevem jako v historickém prameni setkáváme se i ve vlastním díle historikově. I historik musí v spoustě fakt, kterou načerpal z nejrozličnějších svých pramenů, lišiti fakta význačná a fakta méně významná, musí tu zvyšovati, tu zase spíše potlačovati svoji pozornost, hodnotiti svůj faktový materiál.“¹

Český historik Zdeněk Kalista v citované pasáži podtrhuje fakt, že hodnocení není bytostným rysem pouze historikovy činnosti, nýbrž že je vlastní také historickému prameni, respektive jeho autorovi. Jak historik, tak i historický pramen (jeho autor) hodnotí skutečnost jej obklopující a činí určitý výběr z nekonečna fenoménů. Jinými slovy některé jevy zvýznamňuje, jiné nikoliv, či méně.

Kalista v této souvislosti odkazuje na termín *Wertbeziehung* (vztažení k hodnotám) Heinricha Rickerta, a přestože zde další jméno Kalista nevysloví, podstatná konotace je spojena s postavou Maxe Webera a jeho principiálním odlišením *Wertbeziehung* a *Wertfreiheit* (nezávislost na hodnotách).² Neméně významný by zde byl odkaz na jiného českého historika Jana Slavíka. Weber byl jeho podstatnou myšlenkovou inspirací, přestože jej Slavík v určitých polohách nepřesně interpretoval. Opomenul jednu z klíčových Weberových tezí, že ačkoli se v historikově díle děje vztažení k hodnotám v rámci konstituce předmětu našeho zájmu, samotné poznání (pomocí Weberovy specifické *ideálně typické metody*) má být naopak na vztažení k hodnotám nezávislé (*Wertfreiheit*).³ Otázka hodnocení a výběru však není doménou pouze historické vědy a její metodologie. Představuje také jednu z významných oblastí archivní teorie a samozřejmě praxe. Společným úběžníkem je přitom konstituce historického pramene. Cílem následujícího textu bude poukázat na jednu z možných cest, jakou by bylo možné vzájemně provazovat metodologii na jedné straně historické vědy, na straně druhé archivnictví či

1 Zdeněk KALISTA, *Cesty historikovy*, in: Týž, *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002, s. 21–187, zde s. 142.

2 Srov. především Weberovu studii z roku 1917; Max WEBER, *Smysl „hodnotové neutrality“ v sociologických a ekonomických vědách*, in: Týž, *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 1998, s. 64–108.

3 Jak si povšíml mimo jiné Miloš HAVELKA v knize *Dějiny a smysl*, Praha 2001, s. 113.

dokonce archivní vědy/archivistiky i praxe, a to v rovině archivního hodnocení a výběru dokumentů, respektive konstituce historických pramenů.

Historiografie a archivistika, ač je – co se týče doby jejich vzniku – dělí mnoho staletí, jsou obory příbuzné. Jejich vzájemné působení na sebe a ovlivňování se děje na mnoha rovinách. V historické vědě došlo ve 20. století k silné akceleraci vývoje, historiografie se diverzifikovala do mnoha nejrůznějších směrů, škol, tendencí. Naopak archivnictví jako svébytně se profilující obor má ve 20. století (na jeho počátku) teprve své kořeny. Přesto také u něj dochází v průběhu 20. století k výraznému vývoji a v dnešní době vedle otázky elektronických dokumentů, digitalizace atd. je to především specifická oblast výběru dokumentů, jejich hodnocení, která doznává dynamického vývoje. Aktualnost otázky archivního výběru, konkrétně problému archivního hodnocení dokumentů (*archival appraisal, évalution des documents, archivische Bewertung*) je zapříčiněna nejpravděpodobněji tím, že minimálně od doby druhé světové války došlo k obrovskému nárůstu množství dokumentů produkovaných nejen veřejnoprávními původci (v archivní terminologii pojem „původce“ znamená jakýkoli subjekt, jenž vytváří či shromáždí prameny a potenciálně archivovatelný materiál), ale především jimi. S nárůstem jejich množství také roste nutnost toto zvětšující se množství redukovat. Odtud lze chápat také tlak na vývoj nových teorií archivního hodnocení stojících v základu procesu výběru dokumentů. Nejprogresivněji zde v posledních desetiletích postupují především v Německu, Kanadě, Francii, Švýcarsku, Nizozemí, Austrálii a některých dalších zemích.

Je to zejména tato dynamická oblast archivní teorie i praxe, která nezbytně musí vstupovat do kontaktu s historickou vědou. Jejím potřebám do velké míry slouží, ale na druhé straně do velké míry také spoluurčuje její výsledky. Vzájemná reflexe historické a archivní vědy v oblasti archivního hodnocení, respektive z druhé strany hodnocení pramenů se tedy ukazuje jako velmi důležitá pro jejich rozvoj. V následujícím představím jednu z takových možných vzájemných reflexí, přičemž se pokusím ukázat, jak může historická věda obohatit archivní teorii a naopak jaké nové impulsy může archivistika a archivnictví dodat vědě historické. Klíčovým východiskem bude premisa, že dokument (tedy potenciální historický pramen) nestojí nikdy sám o sobě a jeho význam a smysl je konstituován vždy v rámci širších souvislostí a velmi rozmanitých a mnohdy komplexních a obecných kontextů.

V prvním kroku studie zaostří pohled na modely hodnocení dokumentů v německy mluvící oblasti. Posléze představí nedávno zesnulého kanadského archivního myslitele Terryho Cooka (1947–2014) a jím vypracovanou specifickou

teorii hodnocení/výběru dokumentů pojmenovanou jako teorie „makrohodnocení“ (*macroappraisal*). V další části bude autor systematizovat několik rovin, z nichž a v nichž lze rozumět dokumentu a budoucímu historickému prameni, respektive v jejichž rámci se utváří jejich potenciální význam. Za účelem systematizace těchto rovin bude brán ohled také na metodologii historické vědy, přičemž zvláštní akcent bude v určitý moment položen na specifický historiografický směr tzv. duchovných dějin (v německy mluvících zemích pojmenovaný jako *Geistesgeschichte*) a jejich svěbytné pojetí dějinné skutečnosti. Mimo jiné také na jejich příkladu se pak pokusím ukázat, v jakém ohledu se může metodologie historické vědy a vývoj v oblasti historiografie stát jedním z dobrých inspiračních zdrojů pro teorii archivního hodnocení, a to především v oblasti rozšíření možných kontextuálních rovin, v nichž a z nichž lze dokumentu rozumět a dokument vykládat. Následně bude načrtnut koncept, jež pracovně nazývám jako archivní hermeneutický kruh a který může figurovat jako jedno z vyústění úvah o vztahu historické a archivní vědy. V závěru textu se nakonec pokusím alespoň letmo nastínit některé možné způsoby, jak předchozí úvahy aplikovat v praxi konstituce historických pramenů v archivním prostředí.

Teorie hodnocení dokumentů v německy mluvícím prostředí

Pro přibližně tři poslední desetiletí platí, že lze pozorovat zvýšenou aktivitu v oblasti teorie archivního hodnocení, a to především v Kanadě a USA, v Německu, zvýšený zájem o archivní hodnocení je však zřetelný také například v Nizozemí či ve Švýcarsku. Zatímco v české archivní teorii i praxi stále ještě převažuje užívání termínu „archivní výběr“, slovenská archivní metodologie zná termín *archívne hodnotenie*. Upozornit je třeba zejména na Elo Rákoše, který *archívne hodnotenie* definuje jako jednu z klíčových činností archivní teorie a praxe. Cílem archivního hodnocení je pro Rákoše „poznat a určit, ktoré písomnosti a iné dokumenty môžu nadobudnúť hodnotu archívnych dokumentov“.⁴ Domnívám se, že by

---

⁴ Elo RÁKOŠ, *Metodológia a prax archívneho hodnotenia*, Slovenská archivistika 38, 2003, č. 2, s. 14. Elo Rákoš používá také termín „archivita“, který definuje jako „základný znak archívnych dokumentov, ktorý zahrňuje archívnu hodnotu, archívnu zrelosť, archívnu príslušnosť a trvalé archívne uloženie.“ Elo RÁKOŠ, *Metodológia a prax archívneho hodnotenia*, s. 14, pozn. č. 2. Srov. k tomu také: Elo RÁKOŠ, *Archivita – významný fenomén archívnej teórie a praxe*, Slovenská archivistika 36, 2001, č. 2, s. 3–12. Problému archivního hodnocení a archivní hodnoty se na Slovensku věnoval také Ladislav Vrteľ, ovšem spíše z obecnějšího, řekněme filozofujícího stano-

z důvodu lepšího vystihnutí smyslu archivářovy činnosti při výběru dokumentů do archivu či k definitivnímu zničení bylo vhodnější používat pojem „archivní hodnocení“ a v tomto smyslu bych se přikláněl k tradici německé (*Bewertung*) či anglofonní (*appraisal*) archivní terminologie. Tento výraz budu také v následujícím textu používat.⁵

Teorie hodnocení dokumentů je jednou z oblastí archivní teorie, která si v nejobecnější rovině klade za cíl teoreticky založit, jakým způsobem lze či je třeba stanovovat hodnotu dokumentu, tedy jakým způsobem určit, zda je daný dokument natolik cenný, aby se mohl stát archiválií a být trvale uchován, či nikoliv.⁶ V dalších

---

viska. Srov. Ladislav VRTEL', *Axiologické východiská teórie archivnej hodnoty*, Slovenská archivistika 25, 1990, č. 2, s. 100–110. Srov. také TÝŽ, *K niektorým otázkam archivistiky v predarchívnej sfére*, Slovenská archivistika 23, 1988, č. 1, s. 42–53.

- 5 K terminologickým obtížím a k jednomu z návrhů, jak je řešit, srov. Mikuláš ČTVRTNÍK, *Teorie „macroappraisal“ v pojetí Terryho Cooka a otázka archivního hodnocení*, Archivní časopis 59, 2009, č. 4, s. 314–336, zde s. 314–316.
- 6 Literatura k otázce archivního hodnocení srov. tamtéž a v komplexní podobě pak viz zejména tematický bibliografický soupis „Internationale Bibliographie – Archivische Bewertung und Überlieferungsbildung“ vytvořený na Fachhochschule Potsdam, zveřejněný na webu <https://www.fh-potsdam.de/studieren/fachbereiche/studium-informationswissenschaften/personen/schwarz-archivische-bewertung/> (28. 1. 2019). Srov. také bibliografické soupisy na stránkách Archivschule Marburg, dostupné na webu <https://www.archivschule.de/DE/service/bibliographien/> (28. 1. 2019). Zejména viz výběrovou bibliografii na téma Archivische Überlieferungsbildung, přístupná na webu https://www.archivschule.de/uploads/Bibliographien/ueberlieferung_auswahlbibliographie.pdf (28. 1. 2019). Z českých příspěvků jsou to především: Jaroslav VRBATA, *K některým obecním otázkám výběru archiválií*, Zpravodaj Pobočky ČSVTS SÚA 14, 1979, s. 12–67; TÝŽ: *Poznámky k některým obecním otázkám výběru archiválií*, Zpravodaj Pobočky ČSVTS SÚA 37, 1990, s. 23–29; Josef ŽABKA, *K aktuálním problémům výběru archiválií*, Zpravodaj Pobočky ČSVTS SÚA 26, 1984, s. 176–200; TÝŽ, *K problematice obsahu a formy při hodnocení písemností*, Zpravodaj Pobočky ČSVTS SÚA 31, 1986, s. 56–61; Václav BABIČKA, *I. konference archivářů ČSR – Výběr archiválií*, Archivní časopis 40, 1990, s. 38–41; TÝŽ, *Hledá se nový Muller, Fruin a Feith*, Archivní časopis 48, 1998, č. 4, s. 201–212; Václav BABIČKA – Tomáš KALINA, *Historický a provenienční princip v archivnictví I, II, III.*, Archivní časopis 38, 1988, č. 3, s. 137–153; Archivní časopis 38, 1988, č. 4, s. 193–206; Archivní časopis 39, 1989, č. 1, s. 2–18. Z množství německé literatury lze upozornit například na Robert KRETZSCHMAR, *Archival Appraisal in Germany: A Decade of Theory, Strategies, and Practices*, Archival Science 5, 2005, č. 2–4, s. 219–238. Viz také přednášku Roberta Kretzschmara na 46. Deutscher Historikertag v roce 2006, publikovanou jako Robert KRETZSCHMAR, *Komprimierter Pluralismus. Methodische Ansätze zur Informationsverdichtung und Integration verschiedener Perspektiven in der archivistischen Überlieferungsbildung*, in: Robert Kretzschmar – Clemens Rehm – Andreas Pilger (eds), „1968“ und die „Anti-Atomkraft-Bewegung der 1970er-Jahre“. Überlieferungsbildung und Forschung im Dialog (Werkhefte der Staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg A 21), Stuttgart 2008. Stručné shrnutí dějin pojetí otázky archivního hodnocení v Německu srov. Jürgen TREFFEISEN, *Archivübergreifende Überlieferungsbildung in Deutsch-*

rovinách se pak archivní teorie hodnocení zabývají tím, jaké různé hodnoty může dokument nabýt, tedy nejedná se pouze o dichotomii hodnotný-nehodnotný. Archivní hodnocení také není pouze o samotném výběru dokumentů, nýbrž podstatným způsobem určuje rovněž budoucí uspořádání vybraných archiválií a historických pramenů. Má tedy konstitutivní význam pro strukturu archivního fondu.

Hodnocení dokumentů a jejich výběr do archivu patří mezi důležité oblasti a často diskutovaná témata archivnictví. Důležitý vývojový mezník představuje nejprve proměna, která se začala významněji realizovat zejména v sedmdesátých letech 20. století ve Spolkové republice Německo, má však již starší kořeny. Jde o přechod od pouhého soustředění se na vyřazování nepotřebných dokumentů (německá terminologie hovoří o tzv. *Prinzip der bloßen Kassation*) směrem k *pozitivnímu výběru* archivování-hodných dokumentů (*Prinzip der positiven Wertausslese*).⁷ V této principiální proměně perspektiv viděl významný německý archivní teoretik Hans Booms dokonce pomyslný kopernikánský obrat v archivnictví.⁸

Archiváři se tak nově měli koncentrovat zejména na promyšlení, jaká kritéria by měla být uplatňována během konstituce historického pramenného bohatství uchovávaného v archivech a spolu s tím na utváření tradice v širokém slova smyslu. Začíná být tedy akcentován archivní proaktivní přístup na procesu do češtiny obtížně přeložitelného německého pojmu *Überlieferungsbildung*. Zřejmě první, který k tomuto přeorientování otevřeně vyzval, nebyl ale teprve Hans Booms, nýbrž již v padesátých letech Hermann Meinert. Metodologické předznamenání ovšem latentně shledáme v jeho úvahách již z konce třicátých let 20. století, když začíná používat termín pozitivní hodnocení (*positive Bewertung*, případně *positive Wertung*).⁹

---

land. *Die vertikale und horizontale Bewertung*, dostupné na webu: <http://www.forum-bewertung.de/beitraege/1022.pdf>, s. 1–7 (28. 1. 2019). Anglická verze: TÝŽ: *The Development in Germany of Archival Processing – The Vertical and Horizontal Appraisal*, *Archival Science* 3, December 2003, č. 4, s. 345–366.

7 Hans BOOMS, *Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung. Probleme archivarischer Quellenbewertung*, *Der Archivar* 25, 1972, H. 1, s. 23–28.

8 Hans BOOMS, *Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung. Zur Problematik archivarischer Quellenbewertung*, *Archivalische Zeitschrift* 68, 1972, s. 3–40, zde s. 25.

9 Hermann MEINERT, *Die Aktenwertung. Versuch einer methodologischen Zusammenfassung*, *Mitteilungsblatt der preussischen Archivverwaltung* 1939, s. 103–110. TÝŽ, *Von archivarischer Kunst und Verantwortung*, *Der Archivar* 9, 1956, H. 4, s. 281–286.

Konstituci historických pramenů v rámci procesu výběru dokumentů do archivu se věnovali i východoněmečtí archiváři.¹⁰ V šedesátých letech 20. století došli na teoretické rovině k závěru, že cílem nemá být hodnocení pouze dokumentů samotných, nýbrž primárně úřadů a organizací, které je produkují a podle jejich váhy a významu se teprve vztahovat k jejich materiálům. V praxi se pokusili zavést jakési třídy či kategorie těchto tzv. původců (tvůrců registratur) podle jejich společenské důležitosti.¹¹ Na teoreticko-metodologické rovině začali uvažovat tímto směrem v západním Německu již koncem padesátých let. V reakci na německý sjezd archivářů v Koblenzi v roce 1957 a s ohledem na nutnost razantnějších redukcí objemu archiválií přejímaných do veřejných archivů se Georg Wilhelm Sante a Wilhelm Rohr pokusili rozvinout jiný způsob přístupu k hodnocení významu dokumentů v rámci procesu archivního výběru.¹² Přes určité odchylky mezi jejich závěry byly jejich návrhy natolik příbuzné, že se začalo hovořit o Sante-Rohrovu modelu. V principu šlo již také jim o přenesení východiska pro posuzování důležitosti dokumentů z materiálů na jejich původce samotné. Čím významnější původce, tím hodnotnější jejich materiály. Sante-Rohrův model v sobě ovšem skrýval negativní důsledek v tom smyslu, že podstatně upřednostňoval v rámci hierarchických struktur výše postavené organizace či jejich součásti na úkor regionálních nebo níže postavených a dle tohoto modelu méně významných.

Posun akcentu od dokumentu směrem k hodnocení samotných původců lze pak v Německu pozorovat výrazněji přibližně od sedmdesátých let. Původci byli hodnoceni v systému státní správy. Zůstalo však v principu převážně u kontextu samotné státní správy. Širší či jiný kontext nebyl příliš uvažován.

Dozvuky uvedených úvah německých archivářů se projeví také ve Švýcarsku. Zde od devadesátých let 20. století zamýšlejí archiváři při hodnocení dokumentů vycházet také z postavení samotného původce (v rámci státní správy;

---

10 Konstituci pramenných archivních materiálů a archivnímu hodnocení v bývalé DDR se souhrnně věnoval Ingo RÖSLER, *Zur Erkenntnistheorie archivischer Überlieferungsbildung in Deutschland Ansichten eines Archivars der ehemaligen DDR*, dostupné na online na webu: <http://www.forum-bewertung.de/beitraege/1025.pdf> (28. 1. 2019).

11 Srov. především *Grundsätze der Wertermittlung für die Aufbewahrung und Kassation von Schriftgut der sozialistischen Epoche in der DDR*, Potsdam 1965, především s. 32 an. (§ 64 an.).

12 Georg Wilhelm SANTE, *Behörden – Akten – Archive. Alte Taktik und neue Strategie*, *Archivalische Zeitschrift* 54, 1958, s. 90–96; Wilhelm ROHR, *Zur Problematik des modernen Aktenwesens*, *Archivalische Zeitschrift* 54, 1958, s. 74–89; TÝŽ, *Zur Problematik des modernen Aktenwesens*, *Der Archivar* 10, 1957, s. 236–238.

v rámci funkcí, které plní).¹³ Ve švýcarském Spolkovém archivu v té době začali zavádět postup nazvaný *Priorisierung*. V jeho rámci se určují „prioritní třídy“ A, B či C, a to na dvou úrovních. Nejprve se „priorizují“ samotní tvůrci spisoven, registratur (*Registraturbildner*), následně pak samotné skupiny dokumentů, vymezené ve spisových plánech. Princip spočívá v tom, že se nadále již detailně nehodnotí veškeré skupiny dokumentů třídy B (analogicky v českém archivnictví skupiny typu „V“), které do té doby bývaly detailně probírány a posuzovány archiváři. Naopak tyto materiály jsou z naprosté většiny rozřazeny do tříd A nebo C (v českém archivním systému „A“ či „S“), a to podle kritéria prioritní třídy samotného tvůrce spisovny.

S podstatně jiným modelem přišel začátkem sedmdesátých let v západním Německu tehdejší prezident tamního Spolkového archivu Hans Booms. Zamýšlel prosadit vytváření tzv. „dokumentačního plánu“ (*Dokumentationsplan*). V principu odmítl Sante-Rohrův model jako příliš formalistický a orientovaný na úřad samotný a jeho agendy.¹⁴ Naopak on sám se snažil prosadit hledisko zaměřené více na obsah. Podle něj by měla být ustavena podstatná vazba mezi hodnocením pramenných materiálů během jejich výběru k trvalému archivnímu uchování z pozice archiváře na jedné straně a na druhé straně dobovým společenským hodnocením a společenskými hodnotami.¹⁵ Uchované historické prameny mají primárně poskytovat „podstatnou dokumentaci lidského konání v minulosti“.¹⁶ Na nejobecnější rovině by měl celek dochovaných archivních materiálů představovat celospolečenskou dokumentaci veřejného života. V rámci výběru pramenů k archivnímu uchování by pak měla být detekována společensky relevantní a pro společnost dobově důležitá a určující témata a hodnoty (Booms v této souvislosti používá termín *Leitwerte*).¹⁷ Do archivů měly být následně přebírány prameny, které o nich stejně jako o celkové dynamice společnosti nejlépe vypovídají.¹⁸ Pro tyto záměry navrhoval Booms vytvořit výše zmíněný dokumentační plán, na němž by pracovala široká skupina odborníků z různých oblastí a který by po obsahové stránce

---

13 Srov. VSA (Verein Schweizerischer Archivarinnen und Archivare) Arbeitstagung z 31. 3. 1995 a článek z ní vzešlý: Niklaus BÜTIKOFER, *Bewertung als Priorisierung*, *Arbido* 10, 1995, č. 11, s. 14–16.

14 H. BOOMS, *Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung. Zur Problematik archivarischer Quellenbewertung*, s. 21–23.

15 Tamtéž, s. 5.

16 Tamtéž, s. 13.

17 Tamtéž, s. 14.

18 Tamtéž, s. 38–39.

reflektoval, formuloval a sumarizoval hledané společensky a dobově důležité fenomény, k nimž měla být následně shromažďována příslušná pramenná dokumentace.

V západní Evropě Boomsův koncept nedošel ohlasu a uplatnění v archivní praxi, a to i přesto, že byl dlouholetým (v letech 1972–1989) prezidentem západoněmeckého centrálního spolkového archivu. Jeho ideje ovšem rezonovaly v USA a Kanadě.¹⁹ Jeho vliv se odrazil v modelu tzv. „dokumentační strategie“ (*documentation strategy*) vypracovávaném americkými archivářkami a archiváři převážně od poloviny osmdesátých let 20. století s určitými staršími přesahy.²⁰

Nejnovejším konceptem na poli metodologie hodnocení dokumentů v Německu je model zvaný jako „horizontální a vertikální hodnocení“ (*horizontale und vertikale Bewertung*). Vypracován byl od devadesátých let v Zemském archivu Baden-Württemberg, jeho kořeny ovšem sahají až do let sedmdesátých, kdy se hovořilo o horizontálně/vertikální integraci hodnocení.²¹ V jádru tohoto modelu stojí velmi důkladná analýza působnosti, funkcí a agend celých sektorů veřejné správy. Nejde tedy o posuzování úlohy jednoho úřadu, jediné organizace, nýbrž o komplexní hloubkový rozbor činností širokých oblastí správy věcí veřejných.²² Pro zemi Badensko-Württembersko tak tamní zemský archiv vypracoval model pro celek justice, policie, školství, vodního hospodářství, vnitřní

---

19 Zapůsobila mimo jiné jeho klíčová studie přeložená do angličtiny Hans BOOMS, *Überlieferungsbildung. Keeping archives as a social and political activity*, *Archivaria* 33, 1992, s. 25–33.

20 Srov. zejména Helen Willa SAMUELS, *Who Controls the Past?*, *American Archivist* 49, Spring 1986, č. 2, s. 109–124, zde zejména s. 114–124. Kanadskou reflexi modelu dokumentační strategie přinesl v přenesl v promyšlené úvah Helen Samuelové Terry Cook z počátku 90. let: Terry COOK, *Documentation Strategy*, *Archivaria* 34 (International Congress on Archives (ICA)), Summer 1992, s. 181–191.

21 Setkáme se s výrazy *horizontal/vertikal integrierte Bewertung*, případně *horizontale/vertikale Intergration der Bewertung*. Srov. například Friedrich P. KAHLENBERG, *Aufgaben und Probleme der Zusammenarbeit von Archiven verschiedener Verwaltungsstufen und Dokumentationsbereichen in Bewertungsfragen*, *Der Archivar* 25, 1972, H. 1, s. 57–70, zde s. 59.

22 K horizontálnímu a vertikálnímu hodnocení srov. například: Robert KRETZSCHMAR, *Vertikale und horizontale Bewertung. Ein Projekt der staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg*, *Der Archivar* 49, 1996, s. 257–260; J. TREFFEISEN, *Archivübergreifende Überlieferungsbildung in Deutschland*; Udo SCHÄFER, *Vertikale und horizontale Bewertung der Unterlagen der Wasserwirtschaftsverwaltung in Baden-Württemberg*, dostupné zde: http://www.landesarchiv-bw.de/sixcms/media.php/120/46752/bewertung_wasserwirtschaft.pdf (28. 1. 2019). Srov. také Robert KRETZSCHMAR (ed.), *Methoden und Ergebnisse archivübergreifender Bewertung*, Frankfurt am Main 2002. Srov. také další příspěvky na internetové stránce „Forum Bewertung“ věnované archivnímu hodnocení (výběru). Dostupné na webu: <http://www.forum-bewertung.de/> (28. 1. 2019).

správu, památkovou péči a podobně.²³ Analyzují se funkce, náplně práce a působnosti jednotlivých složek celého sektoru či rezortu, v porovnání s dalšími útvary v jeho rámci (v hierarchické struktuře na horizontální a vertikální úrovni, odtud také pojmenování modelu). Výsledkem je zaprvé stanovení struktury vznikající dokumentace podle věcných skupin, zadruhé rozhodnutí o tom, jaké části z ní budou převzaty do archivu k trvalému uchování a budou tudíž zařazeny do korpusu historických pramenů a jaké budou nevratně zničeny.

V českém prostředí to pak byl především Jaroslav Vrbata, který zdůrazňoval, že základem teorie výběru archiválií je „co nejpřesnější formulování společenského postavení původce“.²⁴ O podobně detailních modelech, jaké jsou aktuálně vypracovávány v Zemském archivu Baden-Württemberg, ale nemohla a, bohužel, ani dosud v české archivní praxi hodnocení a výběru dokumentů nemůže být vůbec řeč. Ostatně nakonec i Vrbata samotný v českých zemích určoval hodnotu materiálů primárně na základě analýzy jejich obsahu samotného, podobně jako to činí většina českých archivářů v běžné praxi archivního výběru a hodnocení dokumentů.

Kanadská teorie makrohodnocení Terryho Cooka

Specifický přístup k archivnímu hodnocení dokumentů, ale nakonec i k jejich pořádání, představuje teorie *macroappraisal* (makrohodnocení), vyvinutá v kanadském Národním archivu na konci osmdesátých let 20. století a formálně uvedená do praxe ve stejném archivu na počátku devadesátých let 20. století.²⁵ Nejvíce je diskutována v severoamerickém prostředí. Z francouzsky mluvícího

---

23 Konkrétní aplikace metody *vertikálního a horizontálního hodnocení* v Baden-Württembersku jsou dostupné na webu: <http://www.landesarchiv-bw.de/web/47076> (28. 3. 2018). Důkladným způsobem je metoda vypracována například pro policii, srov. http://www.landesarchiv-bw.de/sixcms/media.php/120/47158/bewertung_polizeimodell_glak.pdf (28. 1. 2019).

24 J. Vrbata, *K některým obecným otázkám výběru archiválií*, s. 29.

25 Srov. Terry COOK, *Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950–2000*, *Archival Science* 5, 2005, č. 2–4, s. 101–161, zde s. 103–104. Ke konkrétní podobě praxe *macroappraisal* v kanadském Národním archivu srov. tamtéž, s. 133–161. Z širokých debat o teorii *macroappraisal* vedle příspěvků Terryho Cooka srov. mimo jiné také speciální číslo časopisu *Archival Science* nesoucí název *Macroappraisal: Evolution and Application*, *Archival Science* 5, December 2005, č. 2–4, s. 1–402. Srov. také Richard BROWN, *Macro-Appraisal Theory and the Context of the Public Records Creator*, *Archivaria* 40, Fall 1995, s. 121–172. Není náhodou, že Candace Loewen či Richard Brown, kteří často publikují o teorii *macroappraisal*, byli Cookovi kolegové z Library and Archives Canada.

prostředí se jí věnuje především frankofonní Kanada,²⁶ ale postupně se začíná šířit i po Evropě.²⁷ Přesto pro oblast německého archivnictví je třeba vzpomenout slova německého archiváře, historika a současného nejvýznamnějšího německého myslitele v oblasti archivního hodnocení Roberta Kretzschmara, jenž poukazuje na dosti malou transatlantickou spolupráci mezi Německem a Severní Amerikou v oblasti archivního hodnocení dokumentů.²⁸

Hlavním architektem teorie makrohodnocení byl Terry Cook, jenž působil mezi lety 1993–1998 jako ředitel sekce Národního archivu Kanady zodpovědné za výběr dokumentů vládních úřadů.²⁹ Teorii vyvinul především pro posuzování materiálů vládních institucí, lze ji však použít také pro univerzity, krajské úřady, obchodní společnosti a podobně. Teorie makrohodnocení představuje ambiciózní pokus, který si činí nárok na to být do velké míry přehodnocením dosavadního přístupu k archivnímu hodnocení dokumentů. Nejenže předkládá specifickou a do určité míry také novou perspektivu, jak nazírat na dokument, který se má či nemá stát budoucí archiválií, nýbrž zároveň předpokládá proměnu role archiváře v samotném procesu výběru dokumentů, totiž směrem od spíše pasivního očekávání, co jejich původce do archivu předá, k aktivnímu přístupu, respektive spíše k vyhledávání funkcí původce, jejichž stopy by měly být trvale zachyceny a uchovány. Sice v docela jiném kontextu a smyslu, ale na rovině přeorientování od role pouhých destruktorů nepotřebného materiálu směrem k proaktivnímu vyhledávání cenných historických pramenů ze strany archivářů zde přitom můžeme pozorovat analogie k poválečnému vývoji některých akcentů německé archivní metodologie na tomto poli, jak jsme je letmo sledovali výše. Jaké jsou tedy základní principy teorie makrohodnocení v podání Terryho Cooka?

Cook vychází z vymezení teorie makrohodnocení vůči tradičnímu pojetí přístupu k dokumentu, který má být hodnocen: „Teorie hodnocení se tradičně

---

26 Viz především časopis vydávaný Společností archivářů Québecu *Archives. La revue de l'Association des archivistes du Québec*. Srov. například: Daniel DUCHARME, *La macro-évaluation des archives: l'expérience canadienne*, *Archives* 33, 2001–2002, č. 3 a 4, s. 45–65; Carol COUTURE, *L'évaluation des archives*, *Archives* 28, 1996–1997, č. 1, s. 3–31.

27 Srov. například Isabel TAYLOR, *The German appraisal discussion since 1990: an overview*, *Archives and manuscripts* 44, 2016, č. 1, s. 14–23, zde s. 14. Srov. také *Bewertung und Überlieferungsbildung 24. Internationales Archivsymposium im Regionaal Historisch Centrum Limburg, Maastricht (NL)*, *Der Archivar* 67, 2014, H. 4, s. 399–402, zde s. 400.

28 Srov. R. KRETZSCHMAR, *Archival Appraisal in Germany*, s. 229.

29 K Terry Cookovi srov. Mikuláš ČTVRTNÍK, *Terry Cook*, *Archivní časopis* 61, 2011, č. 1, s. 79–87; TÝŽ, *Archivář, člověk a myslitel. Terry Cook zemřel*, *Archivní časopis* 64, 2014, č. 3, s. 316–318.

zaměřovala více na hodnocení obrovského množství dokumentů na základě jejich „hodnoty“ pro aktuální či předpokládaný výzkum, než že by dokumenty chápala jako svědectví o funkcích, programech, aktivitách, jednáních a strukturách původce či původců dokumentů. Starý přístup se zaměřoval na hodnocení dokumentů; nový přístup se soustředí především na hodnocení, které funkce, které původce či instituce, které programy a aktivity je nejdůležitější dokumentovat. Tedy, překvapivě, nový přístup tvrdí, že poslední věcí, kterou má archivář při hodnocení dokumentů činit, je hodnotit dokumenty.³⁰ Či na jiném místě Cook píše: „Budu demonstrovat kontroverzní maximum: Zatímco archiváři hodnotí dokumenty podle jejich eventuálního využití a tudíž pro společenskou osvětu, neměli by v první řadě hodnotit dokumenty či pokoušet se předjímat jejich využití.“³¹

Cook tedy v rámci teorie makrohodnocení vyzývá k odstoupení od koncentrace na věcný obsah materiálu a k posunutí ohniska zájmu na funkce, aktivity, programy atd. instituce, organizace, úřadu, zkrátka původce, který dokument vytváří. Tyto funkce a aktivity původce je pak nutné nazírat v široce založené perspektivě situace jejich vzniku. Je třeba je zasadit do kontextu politického, sociálního, kulturního i dalších a na základě těchto kontextů také stanovovat hodnotu zmíněných funkcí, aktivit, činností institucí a také hodnotu samotných původců. V tomto smyslu pak Cook zakládá dichotomii „kontextu“ a „obsahu“ (*context-content*). Zatímco na obsah se má soustředit historik, archivář by měl sledovat především kontext vzniku dokumentů.³² Teorie makrohodnocení je postavena právě na přechodu od „informace založené na obsahu“ (*content-based information*) k „znalosti orientované na kontext“ (*context-centred knowledge*).³³

---

30 Terry COOK, *Building an Archives: Appraisal Theory for Architectural Records*, *American Archivist* 59, Spring 1996, s. 136–143, zde s. 139.

31 Tamtéž, s. 137. Položení akcentu na hodnotu dokumentu a na jeho společenské využití jsme pozorovali v českém prostředí výše již u Jaroslava Vrbaty. Orientaci na hodnotu dokumentu a určování jeho hodnoty na základě analýzy jeho obsahu předpokládá také Josef Žabka, viz studie citované v poznámce pod čarou č. 6. Ale platilo by to také v podstatě i pro Elo Rákoše na Slovensku, když hovoří o hodnocení fondů a sbírek v rámci archivu a o hodnocení spisoven původců v rámci předarchivní péče, srov. E. RÁKOŠ, *Metodológia a prax archívneho hodnotenia*, s. 18 an. V tomto ohledu zapadá i Rákoš do Cookem nazývaného „tradičního“ pojetí archivního hodnocení, kdy se hodnocení orientuje na dokument samotný, nikoliv na funkce, aktivity atd. dané instituce.

32 „This dichotomy of context versus content, provenance versus themes, is very important to keep clear, for it is the central, defining distinction of archivist versus historian, of appraisers versus users of archives.“ T. COOK, *Building an Archives*, s. 139, pozn. č. 6.

33 Ke vztahu *information a knowledge* u Cooka, i když z trochu jiné perspektivy, srov. také Terry COOK, *From Information to Knowledge. An Intellectual Paradigm for Archives*, *Archivaria* 19, Winter 1984–1985, s. 28–49.

Jako jeden z možných příkladů pak Cook uvádí materiály z oblasti architektury. Jako se dobrý architekt při stavbě budovy nemá zaměřovat na budovu samu, nýbrž zároveň by měl sledovat okolí, do kterého budovu zasadí, tak se i archivář má vztahovat k písemnostem o této budově. Při hodnocení dokumentů se nejedná pouze o danou fyzickou budovu, nýbrž jde zároveň a především o kontext, v jakém budova vznikla, jak byla využívána, v jakém politickém, sociálním a kulturním kontextu doby vznikla a proč vůbec vznikla.³⁴

Zmíněný posun od otázky ‚CO obsahuje dokument za informace‘ k otázce ‚JAK a PROČ dokument vznikl‘ pak Cook interpretuje zároveň jako obnovení smyslu pro provenienci či jako „znovuobjevení smyslu pro provenienci“. Provenience přitom představuje základní a výchozí princip, na němž stojí celý archivní obor.³⁵ Jak tedy máme Cookovi v tomto rozumět?

Cook odlišuje dvojí provenienci. Na jednu stranu staví „fyzickou provenienci“ (*physical provenance*), což bychom si mohli v případě určité stavby představit jako, kdo konkrétně budovu postavil, kdo ji financoval, jak budova vypadá a podobně. Na opačnou stranu pak Cook klade „kontextuální provenienci“ (*contextual provenance*),³⁶ popřípadě hovoří o provenienci „konceptuální“, „virtuální“ či „funkcionální“.³⁷ Tato obrací ve zmíněném příkladu písemností o určité budově pohled směrem k otázkám jako: V jakém politickém a kulturním ovzduší daná budova vznikla, ale také nevznikla – Cook upozorňuje, že není nesmyslné zachovávat dokumentaci i k některým budovám neuskutečným. České země poskytují krystalickou konkretizaci tohoto motivu v nedávné kauze projektu nové budovy Národní knihovny v Praze. I přesto, že se Kaplického projekt Chobotnice neuskutečnil, respektive právě také z toho důvodu, že se neuskutečnil, mohou pramenné doklady vztahující se k tomuto případu velmi dobře vypovídat o politickém, kulturním či dalším jiném kontextu jak vlastního ne-vzniku této

---

34 „Then exactly what are we documenting? The building [...]; the architect [...]; the architect’s firm; the broader institutional context in which many architects work, such as city or government public works departments; the many other players and communities which impinge on and influence the architect’s activities; the theorists and teachers of architecture as a profession; or, ultimately, the ideal of architecture itself? The answer is, of course, all of these. The function of architecture is, in short, complex and wide-ranging [...]“ T. COOK, *Building an Archives*, s. 139.

35 T. COOK, *Macroappraisal in Theory and Practice*, s. 124. Srov. také TÝŽ, *What is Past is Prologue. A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift*, *Archivaria* 43, Spring 1997, s. 17–63, zde s. 35 an. Terry Cook zmiňuje Toma Nesmitha, jenž použil výraz *rediscovery of provenance*.

36 T. COOK, *Building an Archives*, s. 141.

37 T. COOK, *Macroappraisal in Theory and Practice*, s. 131.

budovy, tak i mnohem širších souvislostech společenských, mentalitních, kulturních a dalších. Prameny zde mohou svědčit o tom, jaké funkce a aktivity společnosti, města, obce se v dané budově zobrazují, na jaké potřeby, požadavky občanů má odpovídat atd. Teorie makrohodnocení Cookovými slovy tedy vyzývá: „[...] dokumenty musejí být chápány především v kontextuálních okolnostech jejich vzniku a soudobého využití, mají-li být rozumně hodnoceny.“³⁸ Kontextuální rovina, ve které jsou dokumenty vytvořeny, je pak určena, shrneme-li na závěr, faktory jako jsou „funkce, programy, aktivity, činnosti, jednání, struktury, stejně jako procesy vzniku dokumentů, systémy a technologie“.³⁹ Ovšem zahrnout je třeba nakonec také výše již zmiňovaný širší kontext politický, sociální, kulturní atd.

Terry Cook hovoří o obnovení smyslu pro provenienci. Ovšem jedná se pravděpodobně ještě o mnohem více. Vezmeme-li totiž v potaz základní smysl klasické formulace provenienčního principu, vystoupí nám Cookovy formulace zřetelněji jako dosti odlišné.

Klasická podoba provenienčního principu přináší zásadu, že archiv vzniká organicky a je výsledkem (úřední) činnosti dané instituce, úřadu atd. Nový princip měl sloužit především pro uspořádání archivu,⁴⁰ když vyhlášoval: Struktura archivního fondu se má řídit strukturou úřadu (případně strukturou jeho archivu), od něhož archiválie pocházejí.⁴¹

Co je ovšem míněno onou strukturou úřadu? Jedná se především o vlastní organizační členění úřadu, či spíše o jeho činnosti a aktivity, které se zobrazily v jeho organizační struktuře? Významný český archivní myslitel, nedávno zesnulý Václav Babička se přiklání k druhé odpovědi, že totiž strukturou úřadu „nebylo míněno ani tak organizační členění instituce původce jako spíše náplň a struktura jeho úředních agend, jejichž odraz nalezl uplatnění ve struktuře registratury“.⁴²

38 T. COOK, *Building an Archives*, s. 141.

39 Tamtéž.

40 To si uvědomuje také Terry Cook a zároveň dodává, že se holandská příručka příliš nevěnovala výběru a hodnocení dokumentů. Srov. T. COOK, *What is Past is Prologue*, s. 21, 31.

41 „Das Einteilungssystem ist auf die ursprüngliche Organisation des Archivs zu gründen, die in der Hauptsache übereinstimmt mit der Einrichtung der Behörde, von der es stammt. Dieser von dem Verein der Archivare angenommene Grundsatz ist der wichtigste von allen, da in ihm der Hauptgrundsatz formuliert wird, von dem alle anderen Regeln ausgehen [...] Das andere System /pozn. autora: systém, který nově prosazují holandský archiváři/ dagegen stellt nicht willkürliche Rubriken fest, sondern nur diejenigen, welche durch die Art und Einrichtung des Archivs selbst angegeben werden, nämlich Rubriken, die sich decken mit den verschiedenen Zweigen der Behörde, von der das Archiv stammt.“ Samuel MULLER – Johan Adriaan FEITH – Robert FRUIN, *Anleitung zum Ordnen und Beschreiben von Archiven*, Leipzig – Groningen 1905, § 16, s. 26.

42 V. BABIČKA, *Hledá se nový Muller, Fruin a Feith*, s. 201.

V ústředním paragrafu 16 holandské archivní příručky, která dnes již téměř ikonicky předznamenala celé moderní archivnictví, by tomu nasvědčovala následující pasáž: „Stará organizace archivu nevznikla svévolně; není plodem náhody, nýbrž je logickým následkem zařízení úřadu, jehož funkce se odrážejí v archivu.“⁴³ Přesto většina výpovědí v holandské příručce hovoří explicitně především o organizaci úřadu zobrazující se v archivu úřadu, podle kterého by pak měl být strukturován také archivní fond. Lze však předpokládat, že organizace úřadu zobrazuje jeho činnosti, a tudíž mluvíme-li o organizaci úřadu, mluvíme implicitně také o organizaci a struktuře jeho činností.

Archivní fond je organickým celkem, je produktem činnosti daného úřadu a měl by tak zůstat v souvislosti s tímto úřadem, jehož je výsledkem.⁴⁴ Provenienční princip se tudíž v klasické podobě koncentroval na dvě hlavní oblasti činnosti: vymezení archivního fondu a určení podoby vnitřní struktury archivního fondu. V čem je pak odlišná pozice Cookova a obecně teorie makrohodnocení?

Nejprve je třeba poznamenat, že teorii makrohodnocení nejde v prvé řadě o stanovení principů uspořádání archivních fondů. Primární Cookův zájem nespočívá v požadavku, aby organizace archivního fondu odpovídala organizaci původce či aby zrcadlila činnosti sledované instituce a výstupy těchto činností, jak se zobrazují v organizaci její spisovny atd. Smysl Cookova redefinování principu proveniencie a zároveň důvod, proč se jedná o tak průlomový počín, spočívá v tomto: Cookovým principem proveniencie není již úřad a jeho organizační struktura, nýbrž je jím, stručně řečeno, funkcionální kontext vzniku dokumentu. Hlavní posun v Cookově stanovisku spočívá v tom, že provenienci již není míněna organizace původce, jeho struktura a jím zvolené uspořádání dokumentů a dokonce není provenienci míněna ani prvoplánová struktura jeho činností a agend. Provenienci jsou spíše významné funkce daného původce, které plní ve společnosti, a kontextualita těchto funkcí. Na jednom místě dokonce Cook explicitně vyslovuje

---

43 S. MULLER – J. A. FEITH – R. FRUIN, *Anleitung zum Ordnen und Beschreiben von Archiven*, § 16, s. 29.

44 „Ein Archiv wird also nicht willkürlich gebildet [...] Im Gegenteil, ein Archiv ist ein organisches Ganzes, ein lebender Organismus, der nach festen Regeln wächst, sich bildet und umbildet.“ Tamtéž, § 2, s. 4. K otázce provenienčního principu v české literatuře srov. například Miloslav VOLEF, *Problémy provenienčního principu v období mezi oběma světovými válkami*, Sborník archivních prací 8, 1958, č. 2, s. 151–175, zde s. 151; V. BABIČKA – T. KALINA, *Historický a provenienční princip v archivnictví I., II., III.*

tvrzení, že „nová“ provenience podle teorie makrohodnocení je více „funkcionální“ než „strukturální“.⁴⁵

Uvedené funkce, činnosti, programy původce však nemáme sledovat samy o sobě, nýbrž máme vždy brát v potaz kontext, ve kterém byly dané dokumenty vytvořeny, užší kontext funkcí instituce, na základě kterých byl dokument vytvořen, zároveň však také kontext politický, kulturní, společenský, ale také hospodářský (jistě by bylo možné uvést mnohé další, byť třeba méně obecně formulované). Na jednom místě dokonce Cook píše, že teorie makrohodnocení není pouze o funkcionální analýze. Makrohodnocení směřuje spíše k tomu, jakým způsobem probíhá samotný proces vládnutí (*governance*) ve státě, jakým způsobem komunikuje občan se státem, než že by se soustředilo pouze na otázku struktur a forem vlády (*government*) samotné.⁴⁶ Široce chápaná kontextualita kulturní, společenská, hospodářská atd. pak spolukonstituuje procesy vládnutí, a tudíž ji máme sledovat.

Takto široce pojatá kontextualita představuje vždy přítomnou složku ve formování činností určité organizace, instituce atd. Spoluutváří tak funkcionální kontext jejich aktivit a tedy také produkce jejich dokumentů. Spolupodílí se na zodpovězení otázky, zda a jaký význam daná činnost má a jakou funkci vlastně plní a jak ji plní. A tudíž také spoluurčuje, zda a jakým způsobem onu funkci dokumentovat, tedy zda a jakým způsobem archivovat patřičné dokumenty, které jsou produktem této funkce. Naopak provenienční princip ve své klasické formulaci, i když implicitně mohl vypovídat o činnostech daného původce, přesto vycházel a soustředil se na strukturu původce (strukturu jeho archivu) a neměl primárně na zřeteli kontextualitu této struktury, neptal se primárně po tom, jakou funkci má daná činnost plnit, jaký význam měla ve společnosti, a především se nekoncentroval na problém, jak a v jakém kontextu se daná funkce konstituuje či konstituovala, respektive jak kontext tuto funkci spoluutvářel.

---

45 „The ‚new‘ provenance is also more functional than structural.“ T. COOK, *What is Past is Prologue*, s. 31. Ke genezi posunutí perspektivy směrem k funkcím počínaje Hansem Boomsem srov. Tamtéž, s. 30–37.

46 „But macro-appraisal is about more than functional analysis, which is what some outside observers have mainly drawn from the Canadian model. Macro-appraisal focuses on governance rather than the structures and functions of government per se. Governance emphasizes the dialogue and interaction of citizens and groups with the state as much as the state’s own policies and procedures [...]“ T. COOK, *Fashionable Nonsense or Professional Rebirth. Postmodernism and the Practice of Archives*, *Archivaria* 51, Spring 2001, s. 14–35, zde s. 30.

Teorie makrohodnocení by tedy nemusela zasahovat pouze do otázky hodnocení dokumentů, nýbrž mohla by mít konsekvence také pro jejich budoucí uspořádání. Tím by se teorie makrohodnocení dotýkala oblasti, pro kterou byl provenienční princip především vyvinut.

Obrat od obsahu směrem ke kontextu, funkcím, formám atd. souvisí s další otázkou, kterou si Cook s odkazem na Hugh Taylora⁴⁷ klade. Totiž do jaké míry je archivářova práce, co se týče hodnocení dokumentů, práce empirická? Má vycházet z neustále narůstajícího množství písemností a dalších textových i netextových materiálů, jichž je v dnešní době takřka nekonečný počet, či má začínat u forem poznání, u stanovení funkcí, aktivit, programů určité společnosti, dané instituce, jedním slovem tzv. původce? Otázku by bylo možné položit si rovněž takto: Má být hodnocení dokumentů a jejich výběr postupem spíše induktivním či deduktivním? Jinak řečeno: Má archivář začínat u jednotlivého dokumentu a jeho obsahu a induktivním způsobem postupovat jaksi směrem „odzdola nahoru“, shromažďovat informace o dané instituci, původci prostřednictvím jednotlivých dokumentů. Či má naopak směřovat „seshora dolů“, tedy nejprve si stanovit či určit funkce, činnosti, aktivity dané instituce (a to s ohledem na širší společenský, kulturní, politický kontext) a až poté „sestoupit“ dolů za jednotlivými dokumenty, zaměřit svůj pohled již na předem vybrané skupiny dokumentů, které budou dobře ilustrovat již předtím vybranou funkci, program, aktivitu a podobně?⁴⁸

---

47 Hugh A. Taylor (1920–2005), původem britský archivář, posléze po svém odchodu ze Spojeného království v roce 1965 kanadský archivář a na severoamerickém kontinentě a zejména v Kanadě velmi vlivný a v mnohém ohledu průkopnický myslitel v archivním oboru. V Kanadě prošel provinciálními archivy v Albertě a Novém Brunšviku a v 70. letech působil jako ředitel historické sekce kanadského centrálního archivu (tehdy Public Archives of Canada). V té době se stal také jako jeden z velmi mála neameričanů prezidentem Asociace amerických archivářů (v letech 1978–1979). Nedlouho před jeho úmrtím vydal shodou okolností Terry Cook spolu s Gordonem Doddsem soubor nejvýznamnějších Taylorových studií: Terry COOK – Gordon DODDS, *Imagining Archives. Essays and Reflections by Hugh A. Taylor*, Lanham (Maryland) 2003. Sborník textů autorů, které během jejich archivní kariéry významně ovlivnil, vydala Barbara CRAIG, *Archival Imagination. Essays in Honour of Hugh A. Taylor*, Ottawa 1992. Cook sepsal rovněž Taylorův nekrolog: Terry COOK, *Hugh A. Taylor, 1920–2005*, *Archivaria* 60, Fall 2005, s. 275–282.

48 „In fact, the traditional approach of starting at the bottom and moving from the transaction up to its animating function, from the function to the creator, that is, moving from the specific to the general, from the matter to the mind, simply breaks down in the reality of modern bureaucracies and the massive volume of contemporary records.“ T. COOK, *Building an Archives*, s. 140. Je přitom zřejmé, že v praxi nelze tyto dvě činnosti, dva postupy od sebe striktně oddělovat. Rozdělení se činí pro účel teoretického konceptu, kterým si poté praxe může pomoci.

Z dosavadního zkoumání je zřejmé, že teorie *macroappraisal* volí druhou cestu. Označuje ji právě jako „makrohodnocení“ (*macroappraisal*). Od ní odlišuje krok, který má následovat až po provedení makrohodnocení a který nazývá jako „mikrohodnocení“ (*microappraisal*). Cook pak mikrohodnocení chápe jako tradiční přístup k hodnocení dokumentů, totiž jako postup, který aplikuje kritéria jako „doba vzniku, rozsah, jedinečnost, časové rozpětí, kompletnost, vztaženost k jiným dokumentům, křehkost, hodnověrnost, manipulovatelnost atd.“⁴⁹

Takto postavenou reflexi prakticky provádí při hodnocení a výběru dokumentů intuitivně jistě mnohý archivář při skartačním řízení, i když teoreticky ji nutně reflektovat nemusí. Lze ji dobře využít i pro bádání v nejrůznějších historiografických směrech. Posun zájmu od obsahu dokumentu ke kontextu vzniku dokumentu představuje jakousi základní rovinu teorie makrohodnocení. Terry Cook však nezůstává stát u výzvy k přechodu od obsahu ke kontextu, nýbrž postupuje na pomyslnou další rovinu a tentokrát již po obsahové stránce a nikoliv primárně formálně podrobněji specifikuje teorii makrohodnocení. V Cookově pojetí jde teorii makrohodnocení především o sociální kontext vzniku dokumentů, o interakci státu s občanem, skupinami občanů, společností. Zaměřuje se na socio-historické procesy: funkce, programy, činnosti, obecně služby, které stát prostřednictvím úřadů nabízí svým občanům a které také občan od státu vyžaduje. Makrohodnocení se nekoncentruje pouze na vlivné osoby, nýbrž dává prostor také lidem „dole“, znevýhodněným a neprivilegovaným občanům.⁵⁰

Teorie makrohodnocení tedy explicitně vyjadřuje, na jaké funkce se máme soustředit, respektive jaký kontext funkcí daného původce máme upřednostňovat

---

49 T. COOK, *Macroappraisal in Theory and Practice*, s. 131. Srov. také TÝŽ, *Building an Archives*, s. 142. Terry Cook se také věnuje praktické aplikaci teorie makro-hodnocení, jak ji uskutečňoval kanadský Národní archiv. Konkrétní uplatnění teorie makrohodnocení v praxi není již tématem tohoto příspěvku, ovšem stálo by za samostatné pojednání.

50 Makrohodnocení „focusses as well on documenting the impact of the state on society, and the functions of society itself; encompasses all media rather than privileging written text; searches for multiple narratives and hot spots of contested discourse between citizen and state, rather than accepting the official policy line; and deliberately seeks to give voice to the marginalized, to the „Other“, to losers as well as winners, to the disadvantaged and underprivileged as well as the powerful [...]“ T. COOK, *Fashionable Nonsense or Professional Rebirth*, s. 30–31. Srov. také TÝŽ, *Macroappraisal in Theory and Practice*, s. 128. Sociální hledisko také představuje důležitý rozdíl mezi kanadskou teorií makrohodnocení a holandským projektem PIVOT. Cook upozorňuje na fakt, že PIVOT sice představuje funkcionální metodologii, ovšem nekoncentruje se na sociální kontext, jako to činí teorie makrohodnocení: „While the Dutch PIVOT project is radical in its functional methodology, it remains more statist than societal in its focus.“ TÝŽ, *What is Past is Prologue*, s. 32.

a uvažovat jej jako klíčový a konstitutivní. Celá stavba teorie makrohodnocení tak představuje konkrétní odpověď na, jak se domnívám, úhelnou, první a nejdůležitější otázku, kterou si můžeme v oblasti archivního hodnocení položit, a to: O čem má potenciální historický pramen (především) vypovídat? Tato otázka je základnější a stojí ještě před otázkou, jaký dokument je natolik hodnotný, aby mohl být archivem určen k tomu, aby se stal kanonizovaným historickým pramenem.

Otázka „o čem má dokument/historický pramen (především) vypovídat“ stojí také před vypracováním základního principu teorie makrohodnocení, totiž spíše než samotné dokumenty sledovat funkce a činnosti původce v jejich kontextu, a to především v kontextu sociálním. Konkrétní odpověď teorie makrohodnocení však není jedinou možnou odpovědí na takto položenou a ústřední otázku archivního hodnocení. Odpovědí je celá řada a podle nich se také budou lišit rozmanité perspektivy pohledu na budoucí historické prameny a jejich hodnotové a významové roviny.

Na tomto místě se již otevírá vhodný prostor pro propojení perspektivy historické vědy a archivistiky. Nabízí se tu analogie archivního hodnocení a hodnocení v historické vědě. Problém hodnocení v historiografii je samozřejmě rozsáhlý a mnohvrstevnatý. Můžeme jej klást v obecné rovině například ve smyslu, nakolik historikův subjekt hodnotí či má hodnotit v rámci procesu historického poznání. Jedna z linií historiografického myšlení především druhé poloviny 19. století – ať již mluvíme o pozitivistickém dějepisectví, nebo v jiném smyslu slovy Zdeňka Beneše o empiricko-kritickém dějepytu⁵¹ – zdůrazňovala, že historikův subjekt by měl být z historického poznání co nejvíce eliminován. Předpokládala možnost nalezení objektivně platného historického faktu, jež hledala, přičemž velká část jejího úsilí přímo směřovala k tomu, aby historický fakt „očistila“ ode všech v tomto smyslu subjektivních nánosů a blížila se na této rovině v co možná největší míře objektivnímu poznání. Z druhé strany je to eminentně například český historik Zdeněk Kalista promlouvající z diametrálně odlišné pozice, když zdůrazňuje, že historikův subjekt nutně musí být přítomen v procesu historického poznání, a to nikoliv jen jako jakési nutné zlo, nýbrž jako konstitutivní složka, bez které se žádné historické poznání nemůže vůbec obejít.

Jak by vypadal takto vymezený problém hodnocení v rámci archivnictví, respektive archivního hodnocení? Na jedné straně by bylo možné ptát se, do jaké míry vstupuje do archivního hodnocení dokumentů archivářův subjekt. Problém

---

51 Mezi jinými například Zdeněk BENEŠ, *Šest zastavení nad stránkami Milníků dějin Josefa Šusty*, in: Josef Šusta, *Úvahy o všeobecných dějinách* (doslov), Praha 1999, s. 317–328.

by však bylo možné exponovat i z druhé strany: Nakolik je vůbec možné klást objektivní, „an sich“ a naprosto obecně platná kritéria hodnocení a tedy také i výběru dokumentů? Máme vůbec usilovat o nalezení nějakých obecně platných a na nás nezávislých objektivních kritérií, podle nichž budou archiváři určovat onu naprosto nepatrnou část z celku vznikající dokumentace k trvalému archivování a obdařovat ji epitetem historického pramene? Je to vůbec možné?

Problém hodnocení v archivnictví nespočívá přirozeně jen v tom, zda si subjekt „subjektivně“ určuje či má určovat, jakým způsobem a z jakých dokumentů v pomyslné před-pramenné fázi vybere nejcennější část a rozhodne o jejím konstituování do definitivní podoby historického pramene. Bylo by možné položit si otázku archivního hodnocení jinak: Na jaké dokumenty se archivář zaměřuje či má zaměřovat, jakou perspektivu archivního hodnocení a výběru volí či má zvolit? V tomto směru by bylo zřejmě plodné propojit tuto otázku s analogickou situací v historické vědě.

Ač se jedná o velké zjednodušení, přesto snad můžeme tvrdit, že jednou z charakteristik jednotlivých historiografických směrů je fakt, že daný směr, škola, proud a podobně vychází z (předem) stanoveného zaměření pozornosti na určitá fakta, skupinu fakt, na vybrané kategorie pramenů, ze zacílení na určitý výsek z celku minulého dění. Mikrohistorie orientuje svůj pohled na konkrétní, jedinečné, úzce vymezené pole či fenomén (vesnice, vesnická komunita, jednotlivý, obvykle „obyčejný“ člověk), jehož prostřednictvím chce dospět k obecnějšímu poznání (dobové mentality, hospodářství atd.). Hospodářské dějiny, hrubě řečeno, v některých svých podobách zase interpretují historickou skutečnost prizmatem hospodářského vývoje, sociální dějiny se koncentrují na společnost, společenské skupiny, jejich vývoj atd. Na počátku však stojí rozhodnutí, kterou úhelnou perspektivu pohledu na dějinnou skutečnost daný směr či subdisciplína zvolí. Perspektiv je mnoho a každá z nich se koncentruje na určitý výsek z „celku“ minulosti či se snaží vykládat a chápat minulost prostřednictvím vybrané oblasti zájmu, určitých kategorií fenoménů či pojmů.

Analogicky bychom mohli podobný postup aplikovat také na archivní teorii hodnocení a výběru dokumentů.⁵² Na počátku výběru a hodnocení dokumentů a potenciálních historických pramenů stojí volba určité perspektivy, která určuje následný přístup a pohled na dokumenty, z nichž část se stane archiváliemi

---

52 Jsem si vědom jisté kontroverznosti následující úvahy. Rád bych zdůraznil, že se zde jedná pouze o určitý myšlenkový experiment, jehož záměrem je především otevřít možnou diskuzi nad otázkou archivního hodnocení.

a historickými prameny. Podobně jako v historické vědě hovoříme o hospodářském či sociálním historikovi, o historikovi politických dějin, historikovi každodennosti a podobně, mohli bychom pak v archivnictví hovořit o „hospodářském archiváři“ (archiváři hospodářství), o „sociálním archiváři“ (archiváři společnosti), „archiváři každodennosti“ atd. Každý z nich by přistupoval k minulosti, respektive k dokumentům, v nichž zanechává minulost jistou stopu či vryp, ze své jedinečné perspektivy, předpokládaje, že jím preferované dokumenty tuto minulost (výsek z minulého dění) jsou schopny dobře či adekvátně odrážet. Respektive, jak by asi upozornil Terry Cook, nejde v prvé řadě o preferované dokumenty, nýbrž o preferované funkce, kontexty, aktivity. Pro ně však platí v tomto ohledu totéž jako pro vlastní dokumenty. I zde se jedná o upřednostňování vybrané funkce, zvoleného kontextu, kterých je celá řada a pro které platí, že každý může mít svoji oprávněnost.

Jeden z možných přístupů k diferenciaci archivářů analogicky podle situace v historické vědě, jak byl výše předestřen s vědomím jisté kontroverznosti této myšlenky, bychom mohli doplnit jiným pohledem na potenciální návaznost systematizace historické vědy a archivnictví. Představil jej v Německu v sedmdesátých letech 20. století v souvislosti s fenoménem tzv. kasací, vyřazováním dokumentů, Carl Haase.⁵³ Rozlišil ve svém pojetí dva základní okruhy dějepisických směrů. Na jednu stranu postavil „událostní dějiny“ (*Ereignisgeschichte*), na druhou pak „strukturní dějiny“ (*Strukturgeschichte*). Vývoj tehdejšího dějepisectví interpretoval tím způsobem, že se důraz postupně přenáší od individualizujícího, událostního dějepisu směrem ke generalizujícímu, kvantifikujícímu dějepisu a zároveň že dochází k pokračující diferenciaci historických věd do stále dalších parciálních disciplín.⁵⁴ Haase zastává stanovisko, že archivnictví by mělo sledovat tento vývoj a přizpůsobovat mu své metody. Do této souvislosti pak klade svoji kritiku Hanse Boomse. Jedna z jeho základních tezí, totiž že archivně hodnotné je to, co je pro dobovou společnost důležité a pozoruhodné, dokáže – tak Haaseho kritika – naplnit potřeby událostního dějepisu, těžko však dějepisu strukturního, kvantitativního.⁵⁵ Haase tedy rozlišil dva základní způsoby přístupu k dějinám a jejich pojednání a analogicky podle nich také způsob archivního hodnocení.

53 Carl HAASE, *Studien zum Kassationsproblem*, Der Archivar 28, 1975, H. 4, s. 405–418; Der Archivar 29, 1976, H. 1, s. 65–76; Der Archivar 29, 1976, H. 2, s. 183–196. Především srov. Der Archivar 29, 1976, H. 1, s. 73 an.

54 C. HAASE, *Studien zum Kassationsproblem*, s. 72.

55 Tamtéž, s. 73. K Boomsovi trochu blíže viz výše partii Teorie hodnocení dokumentů v německy mluvícím prostředí.

Pokud bychom úvahu posunuli o krok dále, u „událostních dějin“ by pak bylo možné hovořit o „historikovi událostí“ („událostním historikovi“), respektive o „archivářovi událostí“ („událostním archivářovi“), u „strukturních dějin“ by to byl „historik struktur“ („strukturní historik“), respektive „archivář struktur“ („strukturní archivář“).

Jak by vypadalo tázání v historické vědě po tom, co mají archiválie především zobrazovat, o čem mají vypovídat? Hospodářské dějiny mají v hledáčku takové prameny, které nejlépe vypovídají o hospodářském vývoji státu, města, oblasti atd. Dějiny každodennosti upřednostňují archiválie dobře svědčící o každodenním životě člověka (či vybrané sociální vrstvy a podobně). Duchové dějiny nejvíce ocení archiválie nejlépe vypovídající především o duchu doby, respektive podle jejich stanoviska máme na archiválie pohlížet především z toho hlediska, jak svědčí o duchu doby (svého vzniku), jak se v nich daný duch doby projevuje. Po archivářovi by pak historik duchových dějin žádal, aby se soustředil na takové dokumenty, které nejlépe zrcadlí ducha doby svého vzniku. V případě Cookovy teorie makrohodnocení takovým akcentem budou sociální funkce příslušného původce. Výběr historických pramenů zde bude určován tím, zdali původce a jeho dokumenty plnili důležité funkce ve společnosti, respektive zdali se u nich odráží fungování soudobé společnosti, sociální kontext, především pak komunikace mezi občanem a státem na nejrůznějších rovinách, způsoby výkonu různých forem vládnutí, jejich rozmanité tvarování a podobně. Obdobně by bylo možné pokračovat i pro jiné historiografické směry.

Ve všech zmíněných úvahách se implicity stále nachází rekurs k snad nejpodstatnější otázce archivního hodnocení, jak byla položena výše: O čem má dokument/potenciální historický pramen (především) vypovídat? Tuto je přitom možné jaksí zarámovat do dimenze minulosti, a tak ji i v jistém smyslu rozvinout dále. Zněla by pak: O čem má dokument (především) vypovídat tak, aby umožnil co nejlépe či co nejvíce otevřít minulost či „něco“ z „celku“ minulosti? Ptáme se tedy, jaké oblasti minulého dění, jaké fenomény z celku minulého dění mají být především sledovány a které písemnosti či další druhy materiálů (které funkce: teorie makrohodnocení) by tomu mohly být co nejvíce nápomocny.

Tento „historický“ přístup je zřetelný při výběru starších dokumentů, ovšem má nepostradatelný význam také při hodnocení a výběru novějších či takřka současných pramenů. Jeden z možných pohledů na soudobé materiály může totiž vypadat tak, že archivář se jaksí transponuje do doby budoucí a z ní se jakoby vrací zpět ke svému dokumentu a pokouší se na něj dívat očima budoucnosti, a tím také

posuzovat, zda pro dobu budoucí by daný dokument mohl mít význam a jaký význam by to mohl či měl být. Zde se již otevírá motiv, který detailněji vypracuji na závěr studie, když předložím k odborné diskuzi koncept, pro nějž nacházím jako vhodný výraz termín „archivní hermeneutický kruh“.

Kontextuální roviny konstituce významu dokumentu, historického pramene

Výše jsme se v souvislosti s teorií makrohodnocení dotkli přesunu akcentu od sledování dokumentu samotného směrem ke zjišťování aktivit a funkcí, které plní původce samotný, a ke stanovisku, že dokumentu samotnému bychom měli rozumět především na základě porozumění kontextu, v němž tento vznikl. V následujícím předestřu návrh možné systematizace několika východisek, které využívají archivní teorie hodnocení. Vyjdu z rozlišení několika různých perspektiv, z nichž pohlížejí na textový i netextový „hrubý materiál“, který má být archivně hodnocen. Tedy jinými slovy – alegoricky vyjádřeno – „očištěn“ s cílem vydestilovat z něj tu nejcennější část a tuto jako historické prameny trvale uchovat. Zohledním rozlišení kontextů či kontextuálních rovin, v jakých vybrané archivní teorie hodnocení sledují svůj dokument. Přitom připojím jednu rovinu „novou“, která explicitně nebývá zvažována, s níž však archiváři implicitně často pracují. Jedná se do určité míry o umělé rozlišení. V praxi nastává, že archivář bere v potaz ne pouze jeden z uvedených kontextů, nýbrž uvažuje jich více. Zároveň je také třeba zmínit, že jsou zde reflektovány materiály především z provenience veřejnoprávních institucí, ovšem postup by bylo možné po jistých úpravách aplikovat i na jiné skupiny dokumentů a jejich původců. Různost kontextuálních rovin lze přitom vztáhnout jak na dokument samotný, tak i přímo na jejich původce. Jak dokument, tak daný úřad lze sledovat a rozumět jim z různých a rozmanitých kontextů, ve kterých se nacházejí.

1. Kontext organizace (úřadu, instituce). Jedná se o pomyslnou nejnižší kontextuální rovinu. Hodnota dokumentu se zde stanovuje pouze s ohledem na organizaci (původce), která jej vytvořila. Sleduje se jeho místo uvnitř této organizace; jakou roli hraje v rámci činností, funkcí organizace. V jistém smyslu by tomuto kontextu odpovídala klasická formulace provenienčního principu. Ač se tradičně definovaný provenienční princip koncentroval především na otázku uspořádání archivu, přesto lze zaměření jeho pohledu aplikovat také na otázku

archivního hodnocení. Provenienční princip v jeho striktním (v praxi obvykle neuplatňovaném) pojetí především zdůrazňoval, že struktura archivovaných dokumentů má odpovídat struktuře úřadu, od něhož archiválie pocházejí. Čili, jinými slovy, struktura archivního fondu se má řídit strukturou úřadu (případně strukturou jeho archivu), který vyprodukoval tento fond. Existují sice diskuze kladoucí si otázku, co je vlastně míněno onou „strukturou úřadu“, ty ovšem na vlastním zaměření pohledu na daný úřad, organizaci (její strukturu, strukturu jejích agend) nic nemění.

2. Kontext příbuzných organizací, úřadů (nadřízených, podřízených, na stejné rovině postavených) či jejich součástí (konkrétně například v kontextu celku státní správy). Jedná se, dalo by se říci, o pomyslnou vyšší kontextuální rovinu. Vybraná instituce, úřad zde má být sledován s ohledem na další jemu příbuzné organizace, útvary, instituce. Může se jednat o státní správu, ale kupříkladu v případě banky může být tímto kontextem celek finančního systému. Na tento kontext se soustředí mimo jiné dnes velmi diskutovaná a výše již dotčená metoda „vertikálního a horizontálního hodnocení“ vypracovaná v Německu. V rámci této metody se porovnávají úlohy a funkce sledovaných úřadů v rámci jejich vertikálního (nadřízené a podřízené složky) a horizontálního uspořádání (rozdělení kompetencí mezi úřady na stejné úrovni, jejich spolupráce atd.). Prostřednictvím zjištění úkolů, činností, kompetencí daného úřadu v kontextu kompetencí, činností, aktivit, spoluprací ostatních úřadů (jemu nadřízených, podřízených či stojících na stejné úrovni) pak archivář touto metodou dochází ke zjištění materiálů nejprůkaznějších, s největší výpovědní hodnotou.⁵⁶

3. Kontext (celo)společenský. Jedná se o ještě širší či komplexnější kontext, než jakým je souvislost s příbuznými organizacemi. Přestože zde stojíme již před velmi široce rozepjatou kontextuální rovinou, i pro ni lze shledat ekvivalentní teorii archivního hodnocení. Je jí v první řadě výše detailně analyzovaná teorie makrohodnocení. Do jisté míry by sem byl zařaditelný také Hans Booms a jeho koncept dokumentačního plánu.

4. Kontext doby v jejím celku. Archivní teorie hodnocení, která by přímo vycházela z hodnocení materiálů v rámci širokého kontextu doby, v níž dokument vznikl a kterou také svým způsobem zobrazuje, neexistuje. Je však jisté, že

---

56 „Durch den Abgleich von Aufgaben und Funktionen im vertikalen Behördenstrang (über- und untergeordnete Dienststellen) beziehungsweise horizontal zwischen Behörden und Abteilungen (Federführung, Mitwirkung, Stellungnahme) wird die aussagekräftigste Überlieferung recherchiert. Es erfolgt also eine Bewertung aus dem prozessualen Kontext heraus.“ J. TREFFEISEN, *Archivübergreifende Überlieferungsbildung in Deutschland*, s. 6–7.

v konkrétní praxi archivního hodnocení archivář často bere v potaz otázku, zda daná písemnost a potenciální historický pramen ilustrativně a kondenzovaně vypovídá o době svého vzniku, zda ukazuje na důležité dobové tendence a podobně. Jürgen Treffeisen například upozorňuje, že je při výběru dokumentů z oblasti justice důležité brát v potaz, které justiční případy byly reflektovány v médiích. Média mají totiž podle Treffeisena citlivý „čich na ducha doby“.⁵⁷

Dovolme si na tomto místě provést jeden myšlenkový experiment. „Doba“, epocha, dějinná etapa představuje v určitém smyslu ještě širší hledisko, než je společenský kontext. Pojem doby odkazuje na dnes již pozapomenutý historiografický směr duchových dějin, jehož jedním pilířem je právě zkoumání doby, respektive ducha doby.⁵⁸ Duchové dějiny se snaží rozumět jednotlivým fenoménům vycházejíce z porozumění „duchu doby“, charakteru doby, základním dobovým tendencím. Respektive pramen nabývá svého specifického smyslu podle toho, jak vypovídá o „svě“ době, o jejích specifických charakteristikách atd. Ekvivalentní archivní teorie hodnocení, respektive taková archivní teorie, která by brala v potaz posledně zmíněný kontext doby, by hodnotila, posuzovala, vykládala dokumenty na základě doby, ve které daný dokument vznikl, z významných charakteristik doby jejich vzniku. Písemnost, textový i netextový relikv minulosti jako takový nemá sám o sobě příliš smyslu. Jeho význam, jeho podstata – vycházíme-li z kontextu doby – se neurčuje pouze z něho samotného. Jedním z jeho konstitutivních prvků je skutečnost, jakou hrál roli ve své době a současně jak „svoju“ dobu v sobě samotném zobrazil. Erich Rothacker, německý filozof a jeden z významných představitelů německé Geistesgeschichte, to v rámci duchových dějin vyjádřil pojmem *Zeitausdruck*, Zdeněk Kalista hovořil o *dobovém prostředí* či

---

57 „Alles, was in der Presse genannt wird, fällt aus der großen Masse heraus. Daher sind alle Prozesse, die eine publizistische Kommentierung erfahren haben, grundsätzlich archivwürdig [...] Zudem hat die Presse ein gutes Gespür für den Zeitgeist.“ J. TREFFEISEN, *Archivübergreifende Überlieferungsbildung in Deutschland*, s. 16. Tato premisa našla své konkrétní uplatnění v praxi Landesarchiv Baden-Württemberg v rámci aplikace metody „vertikálního a horizontálního hodnocení“ (nejen) na oblast justice. Dostupné na webu: <http://www.landesarchiv-bw.de/web/46738> (28. 1. 2019).

58 K duchovým dějinám srov. například Mikuláš ČTVRTNÍK, *Geistesgeschichte in den tschechischen Ländern. Zdeněk Kalista und die Duchové dějiny*, Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 63, 2011, č. 1, s. 61–87; TÝŽ, *Geschichte der Geschichtswissenschaft: Der tschechische Historiker Zdeněk Kalista und die Tradition der deutschen Geistesgeschichte*, Hamburg 2010.

o *duchovém okolí*, do něhož duchové dějiny zasazují sledovaný jednotlivý jev, danou představou člověka a podobně.⁵⁹

Případná „duchovědějinná“ teorie hodnocení dokumentů by tak mohla představovat ještě pomyslnou vyšší, míněno obecnější rovina archivního hodnocení dokumentů, než jí byla například rovina makrohodnocení. Bylo by ji možné pojmenovat například jako „dobové hodnocení“ (ve smyslu hodnocení z hlediska doby, ducha doby, významných charakteristik příslušné doby).

Jako jedno z problematických míst se může jevit obtížná vymezenost pojmu *doba*, respektive *duch doby*. Nemožnost jednoznačné, přesné definice toho, co to má *doba* a její *duch* být, otevírá prostor pro intuici, jak upozorňuje Jan Horský.⁶⁰ Takové intuice se však není třeba příliš obávat. V samotné praxi archivního výběru dokumentů není ničím novým. Hermann Meinert jako jeden z archivních teoretiků přímo zdůrazňoval intuitivní, tvůrčí rys archivářovy činnosti hodnocení materiálů a budoucích historických pramenů, čímž se v jistém ohledu podle Meinerta archivář blíží umělci.⁶¹

Na druhou stranu by snad bylo možné stanovit určitá kritéria, jak „měřit“ ducha doby. Jednou z možností by mohl být výše zmíněný příklad médií, jak o nich uvažoval Jürgen Treffeisen. Pokud bychom uznali média jako schopná zachytit dobově typické tendence ve společnosti, nebyl by již velký problém vypracovat jisté postupy, jak zachytit tuto reflexi médií a promítnout ji také do hodnocení dokumentů. Jinou možností, jak do jisté míry „objektivizovat“ duchovědějinná kritéria hodnocení dokumentů, může být mimo jiné porada s odborníky v dané oblasti. Například Treffeisen v Baden-Württembersku konzultuje hodnocení soudních spisů přímo se soudci, přičemž klade důraz především na otázku, jaké druhy trestných činů považuje dotazovaný soudce jako typické pro sledovanou

---

59 „Lze říci obecně, že není pojmu a představy v myšlení lidském, jejíž obecná tvářnost, sdílená současníky téhož století – i pokoleními věky si vzdálenými – by se neproměnila jsouc zasazena do jiného prostředí dobového, do jiné myšlenkové struktury, do jiného duchového okolí.“ Zdeněk KALISTA, *Dějiny duchové*, in: Týž, *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002, s. 189–257, zde s. 198. Erich ROTHACKER, *Philosophiegeschichte und Geistesgeschichte*, Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 18, 1940, s. 1–25.

60 Z novějších reflexí srov. Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha 2009, s. 122–124. Ze starších srov. například TÝŽ, *Doba, duch doby*, in: Týž (ed.), *Kulturní a sociální skutečnost v dějzpytném myšlení*, Ústí nad Labem 1999, s. 119–152.

61 H. MEINERT, *Von archivarischer Kunst und Verantwortung*, s. 284–285.

dobu (měřeno například faktem, že v jisté dekádě došlo k výraznému nárůstu počtu trestných činů určitého druhu, v určité oblasti atd.).⁶²

Archivář, který by se vydal cestou duchovědějinného „dobového hodnocení“, by mohl být pojmenován (analogicky podle „duchového historika“) jako „duchový archivář“. V rámci archivního hodnocení by pak vycházel z otázky, zda a jak sledovaný dokument vypovídá o době, ve které vznikl, zda podstatným způsobem zobrazuje významné či typické charakteristiky doby svého vzniku. Tento postup by bylo nakonec možné vztáhnout nejen na hodnocení dokumentů či skupin dokumentů, nýbrž také na hodnocení samotných původců dokumentů. Ti by tak byli chápáni nejen v kontextu společnosti, kultury, hospodářství (které ovlivňují a kterými jsou ovlivňováni), nýbrž současně v kontextu své doby, jako její součást (dobou ovlivňování a určování a dobu ovlivňující, určující). Duchový archivář by pak stanovoval hodnotu daného původce mimo jiné právě podle toho, zda je pro svoji dobu nějakým způsobem typický, respektive příznačný. I toto kritérium by pak spoluurčovalo hodnotu vybíraných dokumentů.

Je přirozené, že takový postup by nebylo možné aplikovat na všechny původce a na všechny materiály, respektive jejich skupiny. Subjekty, které spadají do péče národních, oblastních i jiných archivů, jsou jasně stanoveny zákonem. Také jsou zákonem určeny některé skupiny dokumentů, které se mají stát budoucími archiváliemi. „Duchový přístup“ by se týkal především takových okruhů písemných i nepísemných materiálů, které se obvykle označují znakem „V“, pro něž platí, že je zcela výhradně na „hodnotícím“ archivářovi, zda z nich „udělá“ historické prameny nebo nikoliv. Nový postup by se mohl mimo jiné také projevit v samotném stanovování, vymezení a strukturování vybraných věcných skupin dokumentů.

Ústřední otázku „duchového archiváře“ – svědčí-li dokument významným způsobem o své době – by bylo možné posunout nakonec do obecnější polohy a svým způsobem otočit. Samotný výběr dokumentů (a jejich hodnocení) totiž vypovídá o tom, co daná doba považuje za důležité, za zachování hodné. Doba se totiž zrcadlí nejen ve vlastních dokumentech, nýbrž také v samotném aktu jejich archivního hodnocení a výběru. Mohu zde odkázat na některé konkrétní příklady: Tak například v době existence nacistického Německa vydalo tehdejší Říšské ministerstvo spravedlnosti prováděcí vyhlášky ze 17. září 1935, 15. března 1937

---

62 Informace čerpám z Fortbildungsveranstaltung Überlieferungsbildung und Bewertung im 21. Jahrhundert – Trends und neue Wege, vedené Jürgenem Treffeisenem a konané na Archivschule Marburg ve dnech 28. 6.–1. 7. 2009. Srov. také informace na webu: <http://www.landesarchiv-bw.de/web/46805> (28. 1. 2019).

a 11. srpna 1939, které určovaly postup při uchovávání z historického hlediska cenných dokumentů pro budoucnost. Je příznačné i pozoruhodné, že i na této rovině se odrazila ideologie tehdejšího nacistického režimu.⁶³ Stanovovalo se tak například, že se mají jako archiválie uchovávat dokumenty vztahující se na vůdce, vůdčí osoby strany a státu; na NSDAP, její členění, padlé z jejích řad, období jejího zákazu; „komunisty, marxisty, pacifisty a jiné nepřátele státu“; korupci a mravní provinění; židy a jejich aktivity v politice, justici, hospodářství; boj o příhraniční území a některé další fenomény. Že se pak takto profilovaný archivní výběr skutečně prováděl, dosvědčuje mezi jinými například dobře dochovaný fond Generalstaatsanwaltschaft bei dem Landgericht Berlin uložený v Landesarchiv Berlin. Narazíme zde na množství případů odsouzených či žalovaných členů NSDAP v dobách Výmarské republiky, například za verbální napadení veřejných činitelů v duchu nacistické ideologie, na případy, kdy byli nacisté souzeni za šíření letáků podporujících Hitlera a podobně. Objevují se také případy, kdy byli nacističtí představitelé napadeni komunisty⁶⁴ a mnohé další konkrétní doklady.

Na těchto dochovaných případech – tedy spisech, které byly již v nacistickém Německu určeny k trvalému uchování v archivu – velmi zřetelně vystupuje, jak se na archivním hodnocení dokumentů projevilo nacistické hledisko archivního výběru. S jistou nadsázkou lze tak hovořit o procesu „nacistické konstituce historických pramenů“.

Podobně pro pořádání některých fondů východoněmecké komunistické strany SED platila směrnice „Richtlinien über den Archivfonds der SED, die Struktur und die Aufgaben der Parteiarchive“, která však určovala rovněž postup pro doplňování těchto fondů o další komplementární materiály, jež byly tímto způsobem zařazovány do rámce archivního výběru.⁶⁵

Určování podoby archivního výběru/hodnocení se však nevyčerpávalo pouze na rovině právních předpisů a instrukcí, které byly posléze převáděny do archivní praxe. Například na podobu dochování archiválií provenienčně se

63 Ausführungsverordnung des Reichsjustizministeriums vom 17. September 1935, 15. März 1937 und 11. August 1939. Srov. *Deutsche Justiz*, 1935, s. 1374; 1937, s. 431; 1939, s. 1075. Cit. dle Bianca WELZING-BRÄUTIGAM, *Generalstaatsanwaltschaft beim Landgericht – Strafverfahren 1919–1933* (úvod k inventáři), Landesarchiv Berlin.

64 Landesarchiv Berlin, fond Generalstaatsanwaltschaft beim Landgericht – Strafverfahren 1919–1933 (A Rep. 358-01), inv. č. 521, 522 a mnohá další.

65 *Richtlinien über den Archivfonds der SED, die Struktur und die Aufgaben der Parteiarchive*. K dispozici mi bylo vydání z roku 1978. Jako jeden z konkrétních příkladů srov. fond Bezirksleitung Berlin der SED, Bezirksparteiarchiv – Personenakten a úvod k inventáři k tomuto fondu z pera Moniky Schmidt.

vztahujících k jednotlivým městům v regionu Braniborska měl veliký vliv poválečný vývoj východního Německa. Po rozdělení Německa a připadnutí Braniborska do sféry vlivu Sovětského svazu se zde uplatnila představa klíčového postavení státu (strany) v zemi. Význam samosprávy se ve vnímání tehdejších rozhodujících činitelů, a nejen jich, snížil. Toto se pak projevilo nakonec i na charakteru archivní práce, konkrétně také v oblasti archivního hodnocení/výběru dokumentů. Na dokumenty městské správy se začalo pohlížet jako na nedůležité, respektive jejich status a význam ve vnímání archivních institucí poklesl. Klíčový důraz byl kladen na uchování archiválií provenienčně pocházejících z činnosti státu, zatímco archiválie samospráv byly jako nedůležité často ve velké míře skartovány.⁶⁶

Tento případ zřetelně ilustruje, jak se dobová obecná ideologie promítla i do tak specifické práce, jakou je činnost archivů, které navíc, až na jisté výjimky, nepředstavovaly instituce, jež by byly významněji navázány na tehdejší mocenské činitele a ideologické aparáty. Naopak v archivech působili nejčastěji lidé s hlavním zájmem o historii a archiv byl obecně považován za místo, „kam nikdo nechce“, určené spíše za trest než za odměnu. Právě i v tomto kontextu je pozoruhodné a příznačné, že se v jeho zdech odrazily některé vlivné dobové myšlenkové tendence, jakou byla i představa o supremátu státu. Ukazuje se, že archivní výběr dokumentů i na tomto případě v sobě zrcadlí obecný dobový vývoj včetně roviny ideologické. To přitom nemáme na mysli takovou situaci, kdy byly archiválie či dokumenty záměrně ničeny, aby se nedochovala informace v nich obsažená a nemohla tak svědčit v prospěch zainteresovaných osob.

Případů záměrného ničení archiválií z uvedeného důvodu vymazání stop neblahé činnosti dotčených osob v různých dobách najdeme bezpočet. Česká zkušenost zná dobře případy z komunistické doby, respektive z doby konce komunistického režimu, kdy rozmanití představitelé tehdejší moci usilovali vymazat stopy své činnosti. Německé dějiny disponují také mnoha takovými situacemi ničení dokumentů, ve dvacátém století minimálně z nacistické a komunistické periody. Největší ztráty archiválií ve 20. století jsou definovány jako tzv. „Kriegsverluste“. Podíváte-li se do inventářů archivních fondů v německých archivech a z doby nacismu či jí předcházejících, narazíte takřka pravidlem na poukaz, že stav archivního fondu je dotčen tu více tu méně „válečnými ztrátami“, respektive bývá v opačném případě explicitně uvedeno, že se fondu „Kriegsverluste“ netýkají. Je také zřejmé, že se pod „Kriegsverluste“ neskrývají pouze ztráty

---

66 Informace čerpám z osobního rozhovoru s dlouholetým archivářem Landeshauptarchiv Brandenburg dr. Falkem Neiningereem uskutečněného v zimě roku 2015.

způsobené bombovým útokem, následným požárem a podobně, nýbrž jde často opět o záměrné ničení materiálů, které by mohly svědčit o činech, na které mělo být zapomenuto.⁶⁷ Bohužel z dochované archivní dokumentace lze jen zcela vzácně vyčíst detaily takového záměrného ničení.

Naneštěstí stejně tak lze z existujících podkladů k archivním fondům zjistit jen naprosto výjimečně metody a způsoby výběru historických pramenů k trvalému uchování v archivu, pokud se jednalo o případ již standardní archivní práce včetně skartačních řízení a nikoliv o záměrné ničení stop a důkazů. Pro badatele otevřeně přístupné archivní pomůcky v německých archivech takovou informaci z naprosté většiny nepodávají. Pokud bychom se přeci jen chtěli dobrat alespoň stručné informace o metodách archivního výběru/hodnocení u daného fondu, pak nám v německém stejně jako i českém archivnictví nejvíce poslouží pasáže v úvodu archivního inventáře věnující se dějinám fondu.

Aktuálně platná česká Základní pravidla pro zpracování archiválií stanovují standardizovanou strukturu úvodů k archivním inventářům. Dějiny archivního fondu či souboru představují jejich druhou kapitolu. Ideálně by její součástí měly také být informace o způsobu hodnocení a výběru dokumentů do archivu.⁶⁸ Česká pravidla ovšem podstatně vycházejí z mezinárodního doporučujícího standardu (Všeobecný mezinárodní standard pro archivní popis) publikovaného o několik let dříve, přičemž jej v některých konkrétních bodech adaptovala na české prostředí.⁶⁹ Tento mezinárodní standard rovněž nabádá, aby byly v rámci archivního zpracování a popisu uváděny u archivních fondů/souborů informace o správní historii jejich původce stejně jako o dějinách archivních fondů/souborů samotných. Tento ještě podrobněji rozvádí, že by u každého fondu v rámci oblasti souvislostí (kontextu) měly být zaznamenány mimo mnohé jiné detailní údaje o způsobu archivního hodnocení dokumentů zejména s ohledem na lepší porozumění a interpretaci ve

---

67 Velmi dobrou studii postihující tento fenomén pro oblast německého města Kolín nad Rýnem sepsal Everhard Kleinertz, německý historik a archivář, v letech 1994–2004 ředitel Historického archivu města Köln. Everhard KLEINERTZ, *Hausgemachte Probleme? – Die städtischen Behörden in Köln und die Aktenüberlieferung der NS-Zeit*, in: Horst Matzerath – Harald Buhlan – Barbara Becker-Jäckli, *Versteckte Vergangenheit. Über den Umgang mit der NS-Zeit in Köln. Aufsätze und Essays*, Köln 1994, s. 277–306.

68 Kolektiv pracovníků pod vedením Michala Wannera, *Základní pravidla pro zpracování archiválií*, Praha 2015, s. 37–38.

69 Jde o *ISAD (G): Všeobecný mezinárodní standard pro archivní popis*, Praha 2009. V originále *ISAD(G): General International Standard Archival Description*, Ottawa 2000.

fondu dochovaných pramenů.⁷⁰ Skutečná minulá i dnešní archivní praxe však perfekcionistickým představám českého i mezinárodního standardu obvykle v mnohém neodpovídá.

„Archivní hermeneutický kruh“ a otevřená dějinnost

Nejenže si budoucnost včetně historické vědy v jejích příštích formacích může zjednávat přístup k minulosti a jejímu porozumění na základě poznání způsobu archivního výběru/hodnocení dokumentů a tedy procesu konstituce historických pramenů, jak může vyplývat z dosavadního líčení. Budoucnost na své cestě k porozumění minulosti je navíc nucena nahlížet na minulost prostřednictvím filtru, jež přiložily zejména právě archivy na celek vznikajících materiálů a potenciálních historických pramenů během navýsost radikální destrukce dokumentárního bohatství v rámci procesu archivního výběru/hodnocení. Proč je tomu tak a v jakých ohledech lze rozumět takovému tvrzení?

Archivní řemeslo se vyznačuje velmi charakteristickým a svébytným rysem. Vyjádříme-li se obrazně: Archivář je vlastně jakýsi věštec obrácený do budoucnosti a z ní hledící nazpět nejen do své přítomnosti, ale ještě dále do minulosti. Snaží se předvídat, o co z minulosti bude mít zájem budoucí čas včetně jeho historické vědy. Je to vlastně přítomnost hledící do budoucnosti a z ní se vracějící zpět nejen do své přítomnosti, nýbrž ještě dále do minulosti. Co míníme touto představou?

Archivář, v příslušné, z této perspektivy minulé, době při uvažování o tom, jakou část z nezměrného celku dokumentární produkce trvale uchová a – mírně kostrbatě vyjádřeno – „zpramenní“ a jakou určí ke zničení, se vždy – ať již vědomě či neuvědomovaně – přenáší do budoucnosti a ptá se, o jaké materiály bude mít budoucí doba včetně historické vědy patrně zájem (a to při veškerém vědomí alespoň některých z archivářů, že taková snaha předvídat budoucí zájem je velmi ošemetná a ošidná). Především takové dokumenty pak bude přebírat do archivu.

Tento rys je nakonec přítomný, ač se tak nemusí na první pohled zdát, i v českém archivním zákoně (č. 499/2004 Sb.). Podíváme-li se na přílohu č. 2 archivního zákona, definující „dokumenty, které budou podle obsahu vždy předloženy k výběru za archiválie“, platí pro ni tentýž fenomén. Tento výčet archivování hodných dokumentů není obecně a jednou provždy „an sich“ platným,

---

70 *ISAD (G): Všeobecný mezinárodní standard pro archivní popis*, bod 3. 3. 2: Hodnocení, skartace a jejich časové rozvržení, s. 25–26.

dále nezpochybnitelným či po způsobu platónských idejí existujícím faktem. Je zase jen dobově podmíněným výtvořem, v tomto případě archivních legislativců, v němž opět rezonuje mezi jinými „ohled na budoucnost“. Tato se tak stává svým způsobem „kritériem archivního výběru“.

Koncept archiváře jako nazpět obráceného věštce spolu s faktem, že archivář mnohé z dokumentů určuje k nevratnému zničení, nás opravňuje k následujícímu tvrzení: Budoucí doba a její historická věda bude nucena poznávat minulost mimo jiné také na základě toho, co si daná minulá doba myslela o „své“ budoucnosti. Máme tu vlastně jakýsi kruh, jež si dovolím pojmenovat jako „archivní hermeneutický kruh“.

Oba členové pomyslného „archivního hermeneutického kruhu“ jsou navzájem provázáni a svázáni. Budoucnost tím, že její vlastní vztahování k minulosti, a tedy potažmo konstituování vlastní dějinnosti a tedy i sebe sama, je odkázána na minulost. Tato odkázanost platí nejen zaprvé v jinak zcela vágní poloze, že na minulosti vždy nějak staví a z ní vychází. Zadruhé se vyjadřuje ve faktu, že minulost pro budoucnost zachová pouze zlomek pramenného materiálu, pomocí něhož bude budoucnost přistupovat k minulosti. Avšak zejména zatřetí v tom smyslu, že budoucnost je ve svém rozumnění minulosti, dějinám a tak i sama sobě odkázána na podobu a charakter vazby a rozumnění, kterým se vztahovala minulost k této budoucnosti. A to mimo jiné právě výsostně ve specifickém případě archivního výběru/hodnocení dokumentů.

Vztaženost a odkázanost platí však i ve druhém směru, na čemž se současně ukazuje, jak máme rozumět posledně uvedenému tvrzení. Archivář, a tedy v našem rozvrhu minulost (hledíme-li na ni nyní z perspektivy budoucího vztahu k archivním materiálům), je během procesu konstituce historických pramenů ve svém aktu hodnocení a výběru dokumentů odkázán na budoucnost, a to tím, že se vždy bude tázat po tom, jaké materiály bude chtít mít budoucí doba k dispozici. Přenáší se do budoucnosti vždy ve chvíli rozhodování a bude odvíjet své rozhodování z výsledku tohoto svého tázání. Při tom bude navíc nevyhnutelně platit, že současně onen předpoklad budoucího zájmu nemůže z principu být ze strany vybírajícího archiváře nikdy předem ověřený a potvrzený. Vždy se bude jednat o pouhou domněnku, dohad a v nemalé míře intuici ze strany vybírajícího a hodnotícího archiváře, která může jediné stavět na různých více či méně hypotetických předpokladech o budoucím vývoji světa a dějin.

V archivní domněně se tak tedy konstituuje specifická podoba dějinnosti, která je ve své podstatě bytostně otevřená a která roste z předestřené „archivního

hermeneutického kruhu“ kořenícího ve vzájemné podmíněnosti a odkázanosti na jedné straně člověka konstituujícího klíčovou část pramenného svědectví o minulosti na předpokládání určité podoby budoucího zájmu o jistou část tohoto pramenného materiálu, na druhé straně z odkázanosti budoucnosti na to, jakou představu o ní měla její vlastní minulost, což se promítlo ve zvláštním případě i do fenoménu archivního hodnocení a výběru dokumentů, tedy v tom, co minulost zachovala pro budoucnost jako pramenný materiál. Ačkoli je „archivní hermeneutický kruh“ v určitém ohledu uzavřený, totiž v nevykročitelnosti nad vzájemnou odkázanost a podmíněnost jeho dvou klíčových činitelů a v nemožnosti zřeknutí se jeden druhého a odpoutání se od sebe, přesto právě v jejich svém způsobem dialektickém vztahu pramení specifická podoba dějinnosti v okruhu utváření pramenného dědictví, archivního myšlení a konkrétní praxe, která je podstatným způsobem otevřená. Těto dějinnosti zde rozumíme jako určité podobě bytostné vazby nejen mezi myšlením přítomného, respektive budoucího času vykračujícího směrem do minulosti, ale i naopak mezi myšlením přítomné doby (respektive minulého času) vykračující směrem do budoucna. Tato dějinnost je otevřená právě proto, že přítomnost v námi sledované specifické situaci konstituování pramenného materiálu vázaného podstatně na minulost může a má klást otázky budoucí době, třebaže s odpověďmi jen hypotetickými, že se přítomnost v tomto směru má otvírat nejen minulosti, z níž vybírá určitou minimální část k trvalému uchování, nýbrž že by měla udržovat živý vztah tázání a dialogu i s dobou budoucí. Na tomto dialogu jak s minulými epochami a jejími lidmi, tak i s časem budoucím lze stavět podstatnou otevřenost člověka přítomného okamžiku, každého z nás, a jeho otevřený vztah k autentickému a pravdivému porozumění minulosti i k vlastnímu postoji snažit se zachovat pro budoucnost to nejlepší, být tedy zůstavitelem dobrým a odpovědným.

***Závěrem: Kdo je původcem pramenů
a reálné uplatnění tezí studie v praxi***

Přeneseme-li se na praktickou archivní rovinu, bylo by v tomto ohledu jistě užitečné, kdyby se archivář hodnotící a vybírající budoucí historické prameny pokaždé pokusil reflektovat hlediska, podle nichž hodnotil materiály, když rozhodoval o nevratném zničení jejich absolutní části, na co kladl důraz při výběru několika málo procent z nich do korpusu kanonizovaných historických pramenů, proč

vybíral k trvalému archivnímu uložení zrovna ty které dokumenty, jaké metody a postupy volil během své, obrazně vyjádřeno, soudcovské role, během níž rozhodoval, co se stane historickým pramenem a co bude definitivně destruováno. Tuto svoji reflexi či spíše sebereflexi by pak mohl připojit k dokumentaci k materiálům – historickým pramenům vybraným nakonec k trvalému uložení v archivu. Budoucí doba by tak měla alespoň základní představu o kritériích, které minulost používala pro hodnocení dokumentů, a tedy konstituci historických pramenů. Měla by základní pojem o tom, co minulost pokládala za důležité pro budoucnost, a mimo jiné také podle toho by se mohla snažit porozumět době minulé.

Rozšíření kontextuálních rovin, ve kterých je možné uvažovat dokument, zároveň vybízí k otázce, zda různost těchto kontextuálních rovin zároveň nerozšiřuje možnou definici toho, co či kdo všechno je či může být „původcem“ dokumentů?

Podle tradiční definice provenienčního principu je původcem v podstatě daný úřad, organizace atd., který příslušnou písemnost i nepísemnost vytvořil (ad kontext č. 1). Pokud však již daný dokument přestáváme sledovat pouze z perspektivy jeho příslušnosti k určitému úřadu a jeho určitého zařazení ve struktuře úřadu a pokud mu nerozumíme již jen jako produktu pouze toho či onoho úřadu, pak vyvstává otázka, je-li právě pouze onen úřad původcem dokumentu? Nebylo by možné uvažovat jako původce či alespoň jako jakési „spolupůvodce“ právě ony další rozmanité kontextuální roviny, v nichž a z nichž lze dokument uvažovat?

V prvním plánu lze chápat dokument jako produkt daného úřadu, organizace atd. Ovšem v druhém plánu se již ukazuje, že dokument nevytvořil úřad jako takový, nýbrž že to byl jeho zaměstnanec. Vychází dále najevo, že úřad (respektive jeho pracovník) při jeho vytváření spolupracoval s dalšími příbuznými úřady na jeho vzniku (ad kontext č. 2). Je také zřejmé, že dokument nevznikl v jakémsi vzduchoprázdnu, nýbrž že jej spolupodnítila určitá politická, hospodářská, kulturní či obecně společenská situace (ad kontext č. 3). V neposlední řadě to pak může být také dobové ovzduší, které mohlo mít vliv na jeho vznik (ad kontext č. 4). Jistě by bylo možné shledat mnohé další činitele spolupodílející se na jeho konstituování.

Je takřka jisté, že dnes asi nebude nikdo uvažovat o tom, že by se takto široce pojatá definice původce promítla také do vytváření archivních fondů a do jejich pořádání. Těžko si lze představit, že by dnes mohl v nějakém archivu vzniknout fond nadepsaný „hospodářská krize z let 2008–2009“, „obrazoborectví husitské doby“ či „barokní doba“. Přesto alespoň vědomí toho, že pojem původce rozhodně

není neproblematický, může minimálně prohloubit reflexi o tom, jak a proč dokument a historický pramen vzniká a čeho je výsledkem. Nakonec i koncept dokumentační strategie Hanse Boomse krácel tímto směrem. Nebyl sice v prostředí klasických archivů ve výsledku realizován. Ale svým způsobem jeho obsahová perspektiva koresponduje s východisky, na nichž staví nejrozmanitější a v posledních desetiletích celosvětově valem přibývající dokumentační centra.

V masivním informačním závalu dnešní doby přichází opět ke slovu – jak se domnívám – archivní metodologií mezitím zavržený pertinenciální princip. Moderní archivnictví povstalo na tom, že razantně odmítlo princip pertinence ve smyslu svévolné reorganizace materiálů podle určitých a jim zpětně a uměle podložených obsahových hledisek. Bylo to v situaci končícího 19. století zcela oprávněné. Vůči pertinenci vyhlásilo za svůj výchozí princip provenienci a sledování originálního původu dokumentů včetně jejich původního uspořádání v rámci registratury. Dnes je však situace již docela jiná. Provenienciální princip byl během sta let v archivnictví po celém světě obecně akceptován. Nikdo z oboru již nehodlá přemanipulovat archivní fondy a registratury. Stojíme ale před jiným vážným problémem. Tím je za oněch sto let neuvěřitelným způsobem exponenciálně narůstající objem vznikajících informací, dat i jejich nosičů – dokumentů a jednou historických pramenů. Zde si s pouhým rekurzem na dodržování provenienciálního principu nevystačíme. Abychom se v neskonale masě dat a dokumentů vyznali, musíme do jejich zpracování pertinenci určitými cestami pouštět. Jde jistě zejména o důkladnější popis archiválií (tzv. metadata) i jejich původců a nové a propracovanější postupy při procesu vyhledávání informací, které chceme z materiálů vylézt.

To ale rozhodně neznamená, že by provenienci definitivně odzvonilo. Naopak. Pro porozumění aktuálně vznikajícím dokumentům i zachování smysluplných a budoucím výzkumem využitelných archivních pramenů je třeba provenienci pečlivě sledovat a v mnoha případech jí dokonce pomáhat utvářet. Jak si to můžeme představit v konkrétní archivní praxi?

Zejména jde podle názoru autora o utváření spisových plánů jako nedílné součásti spisových řádů, specifické normy zrcadlící a současně určující strukturu vznikající dokumentace u příslušného subjektu tvořícího dokumenty.

Je jistě otázka, jak by konkrétně vypadaly postupy, metody hodnocení a výběru dokumentů, pokud by byla uplatněna východiska definovaná v tomto textu. Účelem tohoto příspěvku bylo spíše obecné zamyšlení než vypracování konkrétních postupů, které by nakonec vydalo na (ne jednu) samostatnou studii. Stojí také za úvahu, jakým dalším směrem by se mohly případné pokusy o aplikaci

teoretických východisek v praxi ubírat. Nejnovější tendence v (nejen) českém archivnictví, jak se projevují například v novém archivním zákoně (č. 499/2004 Sb. v platném znění), v Národním standardu pro elektronické systémy spisové služby a v celé diskuzi kolem této problematiky, probíhající a týkající se výběru a organizace uchovávaných dokumentů, kladou zásadní důraz na jejich uspořádání v rámci hierarchické struktury spisového plánu. Jednou z cest, kudy by se mohla vydat praktická aplikace teoretických koncepcí hodnocení dokumentů, by mohly být například právě spisové plány, jejich podoba a sestavování. Je dosti pravděpodobné, že v budoucí době budou spisové plány ještě více nabývat na důležitosti a stanou se zřejmě ústředním faktorem budoucího uspořádání (ale také výběru!) archiválií. Nebude v silách omezeného počtu archivářů uspořádat neustále narůstající množství at již listinných nebo elektronických dokumentů a kvalitně sestavený spisový plán tak bude zaplňovat prostor namísto pořadajících archivářů v archivech. Pro teorie hodnocení dokumentů by tak bylo velmi efektivní, aby napřely síly směrem ke spisovým plánům a k tvorbě jejich struktury.

Jednu z cest by mohl představovat německý (bádensko-württemberský) model horizontálního a vertikálního hodnocení dokumentů. Jeho nespornou silnou stránkou je, že analyzuje dokumentaci celých sektorů veřejné správy. Porovnává a váží význam jednotlivých útvarů v rámci široké komparace s dalšími útvary a usiluje o standardizaci výsledného nakládání s dokumentací napříč veřejnou správou. Některé francouzské archivy přitom kráčí obdobným směrem, byť méně důkladně a strukturovaně.⁷¹ Veliká výhoda takového postupu spočívá v zaostření pohledu na skutečně důležité celky dokumentace hodné stát se historickými prameny, v šíři perspektivy pohledu na celek veřejné správy a jejího fungování a v neposlední řadě ve schopnosti lépe eliminovat multiplikáty, kterých mezi archivními prameny v posledních letech valem přibývá. Nakonec součástí výsledných modelů horizontálního a vertikálního hodnocení je i tu více tu méně detailní vhléd do agendy příslušných úřadů. Modely totiž nezůstávají stát – jako se bohužel děje v české správě dokumentů a archivnictví – u prostého výčtu věcných skupin dokumentů, nýbrž přistupují k rozboru a popisu jednotlivých agend a působností. V neposlední řadě pak u mnoha z nich stanovují konkrétní metody (vzorkovací i jiné) výběru dokumentů určených k trvalé archivaci. Výsledné modely tak představují vynikající nástroj jak pro archivy, tak i pro veřejnou správu a původce

---

71 K archivnímu hodnocení ve Francii srov. Mikuláš ČTVRTNÍK, *Předarchivní péče ve Francii na přelomu 20./21. století*, *Paginae historiae* 20, 2012, č. 2, s. 313–332.

dokumentů a přispívají k zefektivnění a zrychlení procesu konstituce pramenného dědictví v archivech.

Jinou z možností by mohla být Cookova teorie makrohodnocení. Znamenalo by to přistoupit ke komplexnímu posuzování funkcí jednotlivých původců v širších souvislostech zejména pak v jejich společenském kontextu, s ohledem na vztah a interakci na jedné straně občana, na straně druhé státu a samosprávy. Ať by šlo o jakýkoliv model, podmínkou úspěchu je však konkretizace a aplikace na rovině spisových norem.

V českém prostředí, v oblasti správy dokumentů velmi konzervativním a setrvačným, to bude přitom velmi obtížné. Znamenalo by to přestavění celé struktury spisových plánů do podstatně jiné podoby, než jaká existuje dnes. V konkrétní praxi by se mělo jednat zejména o doplnění stávajících spisových plánů o obsahovou analýzu dokumentace vznikající u původce, která v českých plánech zahrnuta není. Dále by zejména u některých institucí mělo být přistoupeno k detailnější stratifikaci materiálu. Nejurgentněji to platí pro justiční orgány a státní zastupitelství, jejichž agenda je již po dlouhá desetiletí členěna do velmi obecných skupin (typicky: spisy občanskoprávní, trestní a podobně). Absolutní většina materiálů přitom spadá do kategorie dokumentů typu „V“, v jejímž případě jsou archivy doposud nuceny provádět víceméně detailní, a tudíž velmi pracný výběr. Vzorem pro změnu českých spisových plánů by podle názoru autora měly být v ideálním případě německé horizontální a vertikální modely hodnocení.

Motorem změny se přitom mohou stát snad jen přehlédnuté spisovny, tlak jejich zřízovatelů na jejich uvolňování a současně neschopnost archivů za stávajících podmínek operativně a v reálném čase reagovat na tyto tlaky. Nejurgentněji se tento stav dnes projevuje v oblasti justice a v jejím rámci pak obzvláště prakticky u veškerých soudů na území Prahy. Přestože Ministerstvo spravedlnosti buduje v Hostivicích jednu halu za druhou za účelem uložení spisů pražských soudů, tyto jsou prakticky okamžitě po dostavění zaplněny. Problém s akutním nedostatkem místa nevyřeší ani zcela zcestné nápady, s nimiž přichází totéž ministerstvo, jakým je například hromadná digitalizace veškerých soudních spisů, nerealizovatelná z finančních důvodů i personálních kapacit. Nehledě přitom na mnohem vyšší náklady na dlouhodobé uchování digitalizovaných dokumentů v porovnání s uchováním listinných materiálů, jak prokazují vícere kalkulace prováděné v zahraničí.⁷² Spíše pesimisticky laděným paradoxem je, že jsou to spisové normy

---

72 Některé konkrétní kalkulace výše nákladů na dlouhodobé uchování dat provedl Jonas Palm ze švédského Národního archivu v textu Jonas PALM, *The Digital Black Hole*, dostupné online na

právě soudů, které mají extrémně dlouhou tradici a téměř neměnnou setrvačnost.⁷³ Navíc archivy mají v jejich případě mizivou naději reálně zasáhnout do jejich podoby a přimět soudy změnit dlouhodobě zaběhlou praxi.

***

Cílem studie bylo propojit a navázat na sebe – nepochybně nikoliv nepolemicky – historickou vědu a archivní teorii, metodologii a nakonec potažmo i praxi. Přestože některé konkrétní vývody nemusí být akceptovány v této podobě, může snad být přínosem již samotné uvědomění si, že existuje mnoho možných perspektiv hodnocení dokumentů, a to jak pro archivnictví samotné, tak také pro historickou vědu. Historická věda ve svých rozličných fasetách demonstruje, že jakýkoli jev, fakt, událost, které se možná jednou stanou „historickými“, ale také dokument a tedy také historický pramen nestojí nikdy samy o sobě, nýbrž jejich význam je vždy spoluurčován jejich *okolím*, souvislostmi, v nichž jsou zapuštěny, kontextem, ať již dobovým, sociálním, kulturním nebo politickým. Tento kontext, domyšleno do důsledku, tak představuje jakéhosi „spolu-původce“ sledovaného dokumentu a historického pramene. Rozmanitost akcentů, s nimiž historická věda přistupuje k historickým pramenům a k samotné historické skutečnosti, ukazuje i pro archivní praxi, že tento pramen je nositelem celé škály informací, sdělení a významů a zrcadlí v sobě rozličné a široké spektrum odlesků minulé skutečnosti. Z druhé strany je však obohacována i sebereflexe historické vědy. Ukazuje se jí, že existuje množství přístupů k archivnímu hodnocení dokumentů. Dále pak, že různost perspektiv jejich výběru do archivu k trvalému uchování – tedy klíčové části procesu konstituování historických pramenů – spoluurčuje, s čím pak později bude historická věda pracovat jako s pramenným materiálem. A nakonec bude mít také dopady na to, jak jej bude mít historická věda vlastně uspořádaný. Jedná se o důležité uvědomění: prameny historikům „nespadly z nebe“. Stojí za nimi jejich určitý výběr a hodnocení a za ním opět určité pozadí, které podmiňovalo přístup archivářů

---

webu https://www.ica.org/sites/default/files/WG_2005_PAAG-the-digital-black-hole_EN.pdf (28. 1. 2019).

73 Podíváme-li se na vývoj skartačních řádů soudů od 50. let 20. století dodnes, přestože byly průběžně novelizovány (v letech 1959, 1961, 1964, 1993, 1998, 2011, 2013), základní struktura věcných skupin se prakticky nemění. Aktuální spisový plán je vydán jako Instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 19. 12. 2008, č. j. 94/2007–OIS–ST, kterou se vydává skartační řád pro okresní, krajské a vrchní soudy ve znění instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 7. 1. 2011, č. j. 112/2010–OD–ST a instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 4. 2. 2013, č. j. 204/2011–OD–ST.

a jejich roli v procesu konstituování historických pramenů. V neposlední řadě se projevují i hlediska samotných původců pramenů včetně záměrných i nezáměrných destrukcí rozsáhlých pramenných celků. Největší destrukce ale dnes představují samotné archivy určující aktuálně přibližně 95–97 % z celku vznikající dokumentace k nevratnému zničení. Nakonec jde o povědomí o tom, že i samo hodnocení dokumentů již svým způsobem vypovídá o době jejich výběru a uchování a o rozmanitých kontextech, v nichž byly vytvořeny a v nichž byly také zhodnoceny, absolutně převažující část z nich nevratně zničena a naprosto nepatrný jejich zlomek nakonec určen k trvalému uchování v archivech. Zlomek, který tedy byl u archivního soudného stolce posouzen jako materiál hodný stát se historickým pramenem.

The dialogue of archival and historical sciences: Sources and the role of archives

Mikuláš Čtvrtník

The study intends to build on the one hand on the methodology of historical science and on the other hand archival science, namely in the specific area of so-called archival appraisal of records, or the constitution of historical sources. The key starting point is the premise that a document (a potential historical source) is never in and of itself, that its meaning is always constituted within a broader context and very diverse and often complex and general contexts.

In the first part, the study focuses first on a view of the recently deceased Canadian archival thinker and theoretician Terry Cook (1947–2014) and the theory he elaborated of the appraisal (evaluation/selection) of documents called the *macroappraisal* theory. Within the framework of the theory of macroappraisal, Cook wants to move away from the concentration on the factual content of the material and shift the focus of attention to the functions, activities, programmes, etc. of the institution, organization, office, in archival terminology the so-called creator, who fashioned the records. These functions and activities of the creator must then be placed and viewed in a broad-based perspective of their origin, in the political, social, cultural, etc. context, and on the basis of this context, set the value of the mentioned functions, activities, actions of the institutions as well as the value of the records creators themselves. Whereas Cook interprets his approach as a renewal of the sense of provenance, this basic and initial principle, upon which the entire archival field stands, the study submitted endeavours to show that Cook's theory of macroappraisal means much more. The main shift lies in that provenance no longer means the organization of the creator, its structure and the arrangement selected by it for the records and provenance does not even mean the schematic structure of its activities and agendas. Provenance are rather significant functions of the given creator, who fulfils (these functions) in society, and the contextuality of these functions.

In the second part of the study, it continues to a systematization of several levels, from which and in which it is possible to understand the record and future historical source, or in its framework their potential importance is formed, where the theory of macroappraisal represents only one of the possible levels here. While on the notional lowest level, records are evaluated only within the context of the

creator's organization, on a higher level, the record is assessed with regard to its inclusion and understanding in relation to its related organizations and authorities (see for example the so-called "Vertical and horizontal archival appraisal methodology in Germany"), for instance generally the government, within the superiors, subordinates and on the same level of the placed entities. The theory of macroappraisal judges the document in a still broader and more complex context, when it considers the society-wide context, on the basis of which the functions, activities, actions and programmes of the given organization and the records creators are evaluated. On the notional highest level, there is then the context of the historical period in its entirety. On this level, the archivist should assess whether the given record and potential historical source testifies in an illustrative and condensed way the time of its origin, whether it points to important tendencies and characteristics in the given time in history. In order to systematize these levels, the methodology of historical science will also be taken into account, where a special emphasis will be placed at a certain moment on the specific historiographic direction of the intellectual history (in German-speaking countries called *Geistesgeschichte*) and their peculiar conception of historical reality. Among other things, using their example, the study will try to show how the methodology of historical science and the advancement in the area of historiography can become one of the good sources of inspiration for the theory of archival appraisal, especially in the area of extending possible contextual levels in which and from which the record can be understood and interpreted.

The author concludes the study with the proposed concept of the so-called "archival hermeneutic circle" as one of the outcomes of the consideration of the relationship of historical and archival science. On the one hand, the future is always dependent on the past, because it will only have the archival materials available that its "past" archivists have selected for it, and the past period placed in the corpus of canonized historical sources. However, on the other hand, these actually "past" archivists are substantially tied to the future in the constitution of the source legacy and archival appraisal and selection of the records, namely in that they always transfer to the future at the moment of the decision what they will preserve permanently for precisely the needs of future generations, which part of the immense whole of documentary production they will permanently conserve and what they send to be destroyed, because their decision develops very often or perhaps usually – naturally always only hypothetically – from the answer: What might the future period have interest in from the archival legacy of the past? The

archivist is actually a kind of seer turned to the future and looking back from then not only to its present, but even further into the past. S(he) tries to predict what future time will be interested in, including its historical science. It is actually the present looking to the future and from it returning not only to the present but even further to its past.

The future, including future historical science, will inevitably be forced on its way to understanding the past to look at the past through a filter that has been placed in particular by archives on the whole of the emerging materials and potential historical sources during an utterly radical destruction of documentary wealth in the process of archival selection / appraisal.

The specific form of open historicity also grows from this. Its openness is based on the presence of our monitored specific situation of the constitution of the source material connected substantially to the past being able to and having to ask the question of the future time, although with only hypothetical answers, that the presence in this direction is to open not only the past from which a certain minimal part of for permanent preservation is selected, but that it should maintain a lively relationship of questioning and dialogue with the future.

The study considers the specific phenomenon of the process of the constitution of the historical sources in order to show that the sources did not merely “fall from the sky” for historians. That there are certain appraisals, selections and assessments behind them and again a certain background behind them, which conditioned the approach of the archivists and their roles in the process of constituting the historical sources. That the appraisal of the records itself already testifies in a way about the time of their selection and preservation and the various contexts in which they were created and in which they were also appraised and evaluated, the absolute majority of them irreversibly destroyed, and their very small fraction ultimately intended for permanent preservation in archives and thus, as an archival court, judged to be material worthy of becoming a historical source.

Translation by Sean Miller

RECENZE

Božena KOPIČKOVÁ

Česká královna Žofie. Ve znamení kalicha a kříže

Praha, Vyšehrad 2018, 304 s., ISBN 978-80-7429-974-2.

Jde o první odbornou monografii věnovanou druhé manželce Václava IV. Ačkoliv na královnu Žofii Bavorskou narážel každý historik, který interpretoval vládu Václava IV. a zavraždění Johánka z Pomuku, jež bylo tradičně, i když nesprávně spojováno s panovníkovou žárlivostí na mladou manželku, pokusil se o ucelený pohled na Žofiinu osobnost a život pouze Tomas Krzenck.¹ Božena Kopiczková navázala na tuto studii, čímž se zařadila mezi badatele, kteří v posledních dvou desetiletích znovu pozorně analyzují prameny z přelomu 14. a 15. století a usilují o objektivní pohled na vládu Václava IV.²

Biografii královny Žofie rozdělila Kopiczková do sedmi částí, přičemž hlavní osu tvoří jednotlivé etapy jejího života. Mezi kapitoly na této časové ose autorka věnovala také další důležité oddíly, v nichž vytvořila prostor pro hlubší poznání osob v Žofiině okolí a jejich vztahu k reformním myšlenkám mistra Jana Husa stejně jako pro osvětlení dobové kultury cestování a přijímání urozených návštěv.

V první kapitole se autorka zaměřila na mládí wittelsbašské princezny. Opakovaně poukazovala na skutečnost, že bavorští a celkově němečtí historikové přecházeli zpravidla Žofiinu existenci mlčením. Jejich nezájem, počínající již v 15. století, byl tak nápadný, až naznačoval snahu zapomenout na princeznu, jež byla provdána za zatracovaného Václava IV. a ještě po jistou část života podporovala husitské hnutí. Ostatně také v případě Žofiina schopného strýce Fridricha Moudrého doložila Božena Kopiczková v pracích německých historiků opominání jeho spolupráce s Václavem IV., kterou ona sama považovala právě z hlediska Žofiina osudu za klíčovou. Přesvědčivě nabídla hypotézu, podle níž zařadil vévoda z Landshutu v roce 1388 pohlednou Žofii do svého poselstva s cílem zaujmout císaře vdovce, což se také podařilo.

Druhá, obsáhlá část knihy byla věnována manželskému soužití Václava IV. a mladičké Žofie. Autorka doložila přesvědčivě, že prvotní zalíbení nevyprchalo a manželé

1 Tomas KRZENCK, *Sophie von Wittelsbach – eine Böhmenkönigin im späten Mittelalter*, in: Gerald Beyreuther – Barbara Pätzold – Erika Uitz (edd.), *Fürstinnen und Städterinnen. Frauen im Mittelalter*, Freiburg im Breisgau – Basel – Wien 1993, s. 65–87.

2 Z důležitých publikací výběrově Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IVa 1310–1402*, Praha – Litomyšl 2003, s. 426–455; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000, s. 29–211; Václav Štěpán, *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397*, Český časopis historický 92, 1994, s. 24–44; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce, II. Kořeny české reformace*, Praha 1993, s. 214–257; Martin NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010; Jiří KEJŘ, *Husův proces*, Praha 2000.

si byli dlouhodobě oporou. Využívala přitom nestranné prameny, mezi něž náležely itineráře cest odhalující společně strávená období na některých hradech, oceňující vyjádření panovníka v darovacích listinách, zmínky o sadách ke kurtoaznímu stolování v inventářích, stejně jako ikonografii knižních iluminací. Značnou pozornost věnovala také královu marnému očekávání dědice, přičemž shromažďovala důkazy pro tvrzení, že Václav IV. se s bezdětností vyrovnal a svou manželku kvůli ní nijak neosočoval, což nebylo na sklonku 14. století nijak běžné. Příčinu neplodnosti královského páru hledala autorka ve zdraví krále, přičemž poukazovala na dochované rady lékaře Mistra Albíka z Uničova.

Z politických událostí se Božena Kopičková zaměřila především na pokus o královu otravu v roce 1393, který považovala za zlomový mimo jiné tím, že král po něm podle dobových svědectví stále pociťoval žízeň, kterou poměrně často zaháněl alkoholem. Necelý rok poté se musel vyrovnat s ponižujícím zajetím panskou jednotou. I když v případě Václava IV. jmenovala autorka vnější okolnosti, jež zhoršovaly královo postavení i zdravotní stav, jenž byl dalším zdrojem potíží, naznačovala, že ke královně se nadále choval vhodně. Zajímavou částí práce bylo ostatně právě shromáždění důkazů, že v Českém království měl Václav IV. nepoměrně lepší pověst než za jeho hranicemi. S jeho osobou byly dokonce spojovány zkazky o králi převlékajícím se do prostých šatů a následně trestajícím zjištěná bezpráví.

Další podnětné části druhého oddílu představoval rozbor královniny korunovace z roku 1400, jakož i výsledky bádání o kulturních zájmech, které měl Václav IV. se svou druhou manželkou společně. Na základě zmínek o darech a předmětech z pozůstalosti doložila autorka hru v šachy a vyslovila několik zajímavých tezí o pravděpodobném složení královské knihovny a oblíbených titulech.

Ve třetím oddílu knihy se Kopičková zaměřila na královniny dvořany a důvěrníky. U některých osob potvrdila zjištění předchozích badatelů, u jiných vyvracela zažitá tvrzení. Např. Jíra z Roztok, který se roku 1393 stal hofmistrem královnina dvora, byl zpravidla posuzován jako rychle povýšený oblíbenec krále Václava IV., jemuž se zřejmě zavděčil při loveckých akcích.³ Na základě důsledného studia různých pramenů však Kopičková dokládala, že Jíra z Roztok byl spíše pracovitý úředník, jehož schopnosti začal využívat již Karel IV. Celkově autorka dospěla k závěru, že na dvoře královny Žofie působili lidé z okolí Václava IV. Oba manželé si vybírali osoby z řad nižší šlechty, přičemž mnoho z nich sympatizovalo s reformními myšlenkami mistra Jana Husa i jeho předchůdců. To zvláště platilo pro Bratrstvo obruče a kladiva, na které autorka upozornila, jmenovala některé jeho členy, avšak ponechala zamlženou otázku, jaké byly hlavní cíle tohoto spolku.

Čtvrtý oddíl byl věnován atraktivní problematice středověkého cestování. Autorka zde analyzovala zahraniční cesty, jichž se česká královna zúčastnila. Nesledovala přitom jen složení výpravy, její itinerář a politické cíle, ale podařilo se jí působivě vylíčit i atmosféru v navštívených městech, ubytovací prostory, počasí, hostiny i další zábavu.

---

3 Tuto charakteristiku osobnosti a vzestupu Jíry z Roztok převzal i Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986, s. 167.

Poněkud slabší byl naopak pátý oddíl, který autorka nazvala „Od blahobytu k chudobě“. Titul nezvolila zcela příhodně, neboť se v této kratší kapitole zabývala pouze majetkem, jímž Žofie disponovala za vlády svého chotě. Ten byl přitom po smrti Alžběty Pomořanské více než dostatečný. Kapitola proto působí dojmem, že byla původně provázána se závěrečným oddílem, jenž značnou měrou pojednával o finančních starostech ovdovělé Žofie, že však posléze autorka od spojení upustila, neboť narušovalo časovou osu.

Velmi zajímavou část představuje šestý oddíl, v němž Kopičková představila královnin vztah k českému reformnímu učení. Přesvědčivě vykreslila působení reformních kazatelů a ohlas, který získávali v Praze přelomu 14. a 15. století. Následně se zabývala důležitou otázkou, které vlivné osoby, zvláště ženy, utvrzovaly Žofii v jejích sympatiích k husitskému hnutí. Zajímavá byla též analýza královniných listů, určených duchovním. Autorka na jejich základě doložila, že Žofie začala pod vlivem reformních myšlenek jednat s některými konzervativními preláty dosti stroze.

Naopak poněkud přebytečné je příliš podrobné pojednání o Husově procesu, které zastínilo následující otázkou po Žofiině odvrácení se od husitského hnutí. Autorka totiž vykreslila její nezdařené setkání s bratrem Arnoštem, který o Vánocích 1418 u Žofie nepochodil s žádostí, aby přestala podporovat husitské duchovní, a následně ve zkratce pojednala o skutečnosti, že královna se od husitství poměrně rychle odvrátila poté, co proti ní papežský legát Fernando v únoru 1419 vyhlásil pūhon.

V závěrečné sedmé části se autorka soustředila na Žofiininy osudy po smrti Václava IV. Poněkud pateticky představila smutek, který měla královna prožívat, když doprovázela na tažení do Čech v roce 1420 Zikmunda Lucemburského a navštívila některá místa, která znala z dřívějších let. Přínosně naopak pojednala o Žofiině vdovském životě v Bratislavě. Využila listy, v nichž královna opakovaně žádala své bratry o důraznou přímluvu u Zikmunda Lucemburského. Žofiin švagr totiž nijak nespěchal s vyřešením jejího zajištění, které ztratila, když se v Českém království rozhořela husitská revoluce a nebylo samozřejmě možné vybírat důchody z jejích věnných měst. Autorka představila celý problém dosti objektivně, přičemž poukázala i na problémy, jimž musel ve stejné době čelit Zikmund. Ačkoliv hlavní téma závěrečné části tvořilo Žofiinino vymáhání podpory a vztah k císaři a jeho choti, přidala autorka i důležitou kapitolu, v níž sledovala osobnosti, které královnou obklopovaly v posledních letech jejího života.

Celkově je biografie královny Žofie pro českou historickou vědu velmi přínosná. Zatímco v zahraničí mají kvalitní životopisy význačných žen z doby středověku dlouhou tradici, v českém prostředí jde spíše o ojedinělé práce.⁴ Tato navíc vznikla na základě pečlivého studia pramenů a její autorka nesledovala pouze politické a rodinné události, nýbrž představila Žofiininy osudy na pozadí dobové kultury a myšlenkového světa lidí, kteří se rozhodovali mezi katolickou církví a rodícím se reformním hnutím.

Publikace má proto velkou šanci oslovit nejen odborníky, nýbrž také veřejnost. Ta ji pravděpodobně přijme se zájem, pouze může být zaskočena faktem, že právě nejznámějšímu

---

4 Milena LENDEROVÁ, *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002; Božena KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna. Královna česká*, Praha 2008.

a mezi laiky nejrozšířenějšímu příběhu z života královského páru Václava IV. a Žofie, a to zavraždění Johánka z Pomuku, vymezila autorka poměrně málo místa a nepokoušela se ho důsledněji osvětlit.

Kateřina Pražáková

Petr ELBEL

Pravé, věrné a křesťanské příměří... Dohody o příměří mezi husity a stranou markraběte Albrechta na jižní Moravě

(= Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, č. 452)

Brno, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2016, 154 s.,

ISBN 978-80-210-8369-1, ISSN 1211-3034.

Petr Elbel v poslední době, kromě velmi minuciózní ediční práce na vydávání registářů listin a listů císaře Zikmunda Lucemburského pro XI. svazek Regest Imperii, velmi významně přispěl několika studii k dalšímu prohloubení poznání reformního husitství a husitské revoluce na Moravě. Lze připomenout především jeho příspěvky o roli šlechty při obsazování husitských far podle citační listiny biskupa Jana Železného v roce 1418, o straně Zikmunda Lucemburského v českých zemích a na jeho dvoře, o využití téměř neznámého pramene církevní správy pro poznání husitské a katolické šlechty na Moravě a nejnověji jeho studie o příměří v jižních Čechách a na jižní Moravě.

Na poslední studii nyní navázal vydáním samostatné a zde recenzované monografie o pramenném souboru příměří na jižní Moravě. Jeho nová knížka se skládá z předmluvy, tří kapitol, exkurzu, tří příloh včetně edice průměrných listů, jejich tabulkového zpracování a situační mapy. Doplněna je pak obrazovou přílohou, seznamem pramenů a literatury, jmenným a místním rejstříkem a anglickým resumé.

V prvé úvodní kapitole Petr Elbel stručně seznámil s vývojem instituce příměří od antického Říma („indutiae“) přes raněstředověký termín „treuga“ a vrcholně středověký Boží mír („pax Dei“) až po pozdně středověké landfrýdní hnutí. V husitských Čechách zprvu příměří využívali jak odpůrci husitů a zejména Oldřich z Rožmberka, ale stejně tak i husité k zajištění svého týlu. Na konci dvacátých let 15. století již začala převažovat iniciativa katolické strany nejen v Čechách, ale i v okolních zemích, která si příměří s husity dokonce nákladně vykupovala mnohatisícovými částkami zlatých. Na Moravě pro prvotní převahu převážně katolické strany krále Zikmunda Lucemburského a markraběte Albrechta V. Habsburského zprvu k uzavírání příměří vůbec nedocházelo, první příměří uzavřeli z oboustranného zájmu kníže Přemek Opavský se svou stranou s husitskými hejtmany Dobeslavem Puchalou a Petrem Holým před 23. březnem 1425 na hradě Hlubočky u Olomouce. Po roce 1426, z doby „husitské hegemonie“ na Moravě přitom právě pochází významný soubor průměrných listů z let 1427–1433, který jako první neúplně využil Augustin Neumann v roce 1930. Tento soubor se nachází v Archivu města Brna, fond A 1/3 – Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 7329, ve sbírce městského písaře Jana Munky z Ivančic, označované jako Staré paměti brněnské (s. 15).

Ve druhé kapitole autor pojednal o diplomatickém rozboru příměrných listů a příznávacích listů k příměří z jižní Moravy v husitském období. Přesněji specifikoval, že se jedná celkem o 24 listů a listin, z nichž 21 pochází ze zmíněné sbírky z Archivu města Brna a další dvě z Moravského zemského archivu v Brně a jeden z Rakouského státního archivu ve Vídni. Přitom samotných příměrných listů je pouze třináct, z toho pět originálů a ostatní jsou opisy, a k nim se řadí tři příznávací listy k příměří. Posledních osm listů a listin tvoří tři listiny o neškodění poddaným a služebníkům nepřátelské strany, tři listy o přistoupení k příměří a dva listy s dodatečnými ustanoveními. Všechny tyto písemnosti jsou psány česky a protože se uchovaly v archivu města Brna na katolické straně, byly vydány nepřátelskou husitskou stranou. Naopak příjemci písemností jsou též jmenovitě uvedeni a v příměrných listech se objevují některá stálá ustanovení jako o možnosti vypovězení příměří, jmenování ubrmanů (rozhodčích soudců) a řada obsahových ustanovení například o zajištění volného pohybu kupců aj. Ze všech příměrných listů se nejvíce vymyká ten z 2. srpna 1433, který se strukturou svých ustanovení již blíží landfrýdu.

Teprve třetí kapitola je plně historická, když pojednává o dohodách o příměří v kontextu husitské jižní Moravy. Petr Elbel si zde položil základní otázku, zda je dochovaný soubor příměrných listů svědectvím jejich zdejšího největšího rozšíření, nebo jde jen o náhodně dochovaný soubor příměří? Domnívám se, že poté kdy registroval pouze jedno svědectví o příměří v Jihlavě v roce 1427 a asi tři svědectví o příměří v Olomouci v letech 1425, 1426 a 1430 (poslední mezi Janem Tovačovským a Haškem z Valdštejna), oprávněně se přiklonil k výjimečnosti příměří na jižní Moravě, obdobně jako v Čechách zase zejména v jižních Čechách. Správně konstatuje, že na jižní Moravě byla katolická strana markraběte Albrechta V. Habsburského v rámci Moravy nejsilnější a vyrovnávala mocenské pozice husitské strany. Obdobně tomu bylo v jižních Čechách s příměřími Oldřicha z Rožmberka s tábořským a dalšími husitskými bratrstvy a snad ještě v západních Čechách (plzeňský landfrýd) (s. 29).

Po úvodním přehledu historické situace autor postupně rozebral deset příměří a jiných dohod od roku 1427 až po příměří z 2. srpna 1433. Hned u prvního ze 7. května 1427 autor poukázal na opožděnost tohoto příměří za příměřími z Olomouce z let 1425 a 1426. Nicméně také poukázal na možnou souvislost se současným tažením hlavy moravských šlechtických husitů Jana Tovačovského z Cimburka na severovýchodní Moravu od prosince 1426 asi do května 1427, k němuž se vztahují jak listy města Olomouce reagující na žádost knížete Přemka Opavského o pomoc, tak list Přemka Opavského ze 14. února 1427 konstatující vsazení posádek kacířů do Přerova, Hranic a Oder, a konečně list markraběte Albrechta Habsburského ze 14. května 1427 slibující pomoc Olomouci (s. 31). Tažením a listům Olomouce jsem se věnoval ve své knize *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce*, Nový Jičín 1998, s. 96–101, potvrzující list Přemka Opavského objevil Martin Čapský, *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*, Brno – Opava 2005, s. 264–266, a Albrechtův list nyní našel Petr Elbel. K tomu můžu ještě dodat, že nejnověji jsem našel ještě další list purkrabího na hradě Vikštejně Jindřicha Kosíře z Litultovic z 19. dubna 1427 o zabavení zásobovacího konvoje Ctibora z Cimburka na Drahotuších (bratr Jana Tovačovského) táboritům mezi Hranicemi a Odrami a téměř

jistě mířící do Oder, neboť Hranice a Odry leží východně od Drahotuš, srov. Jiří Jurok, *Vyzařování moravského husitství do Slezska, Slovenska a Rakouska*, in: Husiti a bratřiči na Slovensku, Červený Kláštor – Kežmarok – Stará Lubovňa 2016, s. 33–62, zvl. s. 37. V recenzované knize následují dále popisy jednak dohody o pravidlech rytířské války z října 1428 a poté první ze specifických příměří o zajištění bezpečného vinobraní ze září a října 1429. Následuje důležitý rozbor příměří dosud všeobecně kladeného do roku 1429 (podle Ladislava Hosáka, ten ho kladl i do roku 1428). Elbel jej celkem přesvědčivě na základě dochovaného opisu z Moravského zemského archivu (pokládaného dlouho za ztracený) datuje do roku 1430 a list sám do 24. března 1430. List Albrechtovy strany v čele se zemským hejtmanem Janem z Lomnice vypovídal o sněmu husitské a katolické šlechty v Prostějově, kdy bylo i se zplnomocněním krále Zikmunda a markraběte Albrechta (po jednáních s husity v Bratislavě v roce 1429) uzavřeno příměří s husitskou stranou v čele s Janem Jičínským z Kravař a Janem Tovačovským z Cimburka včetně radikálních husitů Smila z Moravan a Dobeslava Puchaly z Wegier, spolupracujících s tábory. Autor dává příměří na Moravě ve dnech 26. března až 6. května 1430 přijatelně do souvislosti s předběžnou dohodou s markrabětem Friedrichem Braniborským na hradě Beheimsteině z 10. února 1430, slibující husitům slyšení na říšském sněmu v Norimberku 23. dubna 1430 (s. 35–43.) Poslední příměrné listy a přiznávací listy k příměří ze září a listopadu 1430, února 1431, října 1431 a března a dubna 1432 mají společný fakt stejného složení katolické či Albrechtovy strany v téměř stálé podobě s zemským hejtmanem Janem st. z Lomnice, podkomořím Joštem Hechtem z Rosic, Janem ml. z Lomnice, dolnokounickým proboštem Janem, hejtmanem na Špilberku Vilémem Waldnerem a městem Brnem (někdy též s kališníkem Haškem z Valdštejna), zatímco na husitské straně vystupují různí představitelé husitské šlechty a někdy též hejtmané tábořských posádek v Moravském Krumlově a Ivančicích, stejně jako v Třebíči a Měříně (s. 44 n.).

Jako další zajímavé nové poznatky v rámci příměří v březnu a dubnu 1432 uvádí Petr Elbel jednak zmínku v listě z 10. dubna 1432 o deperditu o příměří mezi Haškem z Valdštejna a Janem Tovačovským z Cimburka (již druhé příměří po roce 1430) a ještě nejmenovaným panem z Račic (s. 50), a dále přepad a dobytí kláštera Hradisko radikálním husitou Smilem z Moravan v noci z 2. na 3. května 1432, což mohlo být podle Elbela namířeno proti uzavíraným dohodám v Chebu (chebský soudce) a jednáním s basilejským koncilem (s. 52). To by jistě bylo zajímavé osvětlení útoku Smila z Moravan, jenž – jak připomíná autor – patřil po jistou dobu kolem roku 1428 do šlechtické skupiny Jana Tovačovského z Cimburka spolupracujícího se sirotky (srov. mou knihu *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*, České Budějovice 2006, s. 121–122). Nicméně tu bych ještě dodal, že v roce 1432, kdy se Smil z Moravan objevuje v husitské posádce v Odrách, tato posádka – již od roku 1429 po srpnovém jednání Prokopa Holého s litevským knížetem Zikmundem Korybutem na hradě Sovinci a pravděpodobně již od konce roku 1428 – zřejmě spolupracovala s tábory. Každopádně obě bratrstva patřila k radikálním husitům a Smil z Moravan tím pádem taktéž. Jen o něco později v červnu 1432 moravští husité Jan z Vrbna a Blažek z Borotína dobyli na Slovensku Skalici a Trnavu – k tomu nově doplnění o jejich vzájemné spolupráci a přijetí mé téze a důkazu o moravském šlechtickém svazu pod

vedením Jana Tovačovského z Cimburka u Miroslav Lysý, *Husitská revolúcia a Uhorsko*, Bratislava 2016, s. 103 n. a 124 n. (Nově jsem rozšířil svůj důkaz ještě v uvedené studii *Vyzařování moravského husitství*, s. 44–46.)

Poslední příměří uzavřené mezi stranou markraběte Albrechta Habsburského a husitskou stranou v čele s Petrem Strážnickým z Kravař 2. srpna 1433 se již blížilo landfrýdu zejména ustanoveními zabezpečujícími opět výkon práva. Na základě dalšího Albrechtova listu z 6. srpna 1433 souhlasícího s prodloužením příměří Petr Elbel dospěl k názoru, že toto příměří bylo uzavřeno o pár dní později jako tříměsíční a antidatováno. Na s. 60 autor konstatoval, že zatím nemůže zodpovědět svou otázku, proč se nakonec v příměří dohodnutý sněm 8. září 1433 nekonal. Domnívám se, že odpověď znám, na sněm se zřejmě odmítl dostavit Jan Tovačovský z Cimburka se svým uskupením, protože právě v září vytáhl na Slovensko, kde vložil posádku do Topolčan a pokusil se se všemi tamějšími husitskými posádkami zaútočit na Bratislavu.

Třetí kapitolu autor uzavřel shrnutím o dvou základních typech příměří: jednak uzavřených z hospodářských důvodů, včetně příměří zajišťujících bezpečné vinobraní, a jednak příměří uzavřené z politických důvodů, připravující cestu k mírovým jednáním nebo z důvodu vyčerpání obou stran jako v Čechách. Od Čech se ale jihomoravská příměří lišila mocenskou vyrovnaností obou stran a tím nezařazením požadavku na finanční úhradu příměří slabší katolickou stranou stejně tak jako nezařazením požadavku přijetí do určité doby čtyř pražských artikulů. Takové příměří ze severní Moravy a Opavska známe ještě ze září 1431, kdy bylo uzavřeno mezi husitskými radikálními bratrstvy a vévodou Přemkem Opavským.

V závěrečném exkurzu o dohodách o příměří jako pramenu pro topografii a prosopografii husitské jižní Moravy Petr Elbel navázal na požadavek Josefa Války z osmdesátých let 20. století o nutnosti vyhotovení detailní topografie a prosopografie husitské Moravy. Poukázal přitom nejen na dosavadní četné chyby v dílech a edicích Augustina Neumanna, jež z toho důvodu opravuje v exkurzu prostřednictvím sestavení dvou tabulek podrobně referujících o všech příslušnicích jednak katolické strany Albrechta Habsburského a jednak husitské strany ve všech příměřích na jižní Moravě (s. 69 n.).

S exkurzem jsou bezprostředně spjaty tři přílohy: edice všech 24 příměrných listů a příznávacích listů k příměřím, tabulka shrnující přehledně základní údaje o účasti smluvních stran a obsahu všech dokumentů kromě jednoho listu č. 15 a mapa příslušníků obou stran mírně opravující autorovu mapu v stati Petr Elbel, *Za vlády markraběte a krále Albrechta Rakouského (1424–1439)*, in: Libor Jan, *Dějiny Brna. Středověké město*, Brno 2013, s. 145–173, zvl. s. 162. Do edice se vloudily pouze dvě malé chybičky na s. 87 v č. 5 je špatně uvedeno datum písemnosti 21. března 1430, správně na s. 37 je 24. března 1430, a na s. 106 v č. 20 vypadl v záhlavním registru písemnosti Hašek z Valdštejna. Tatáž datační chyba se zřejmě vloudila i do zmíněné přílohové tabulky na s. 114 opět u č. 5, kde je chybně uvedeno 21. března 1430 a rovněž data příměří jsou posunuta o tři a jeden den v rozmezí 23. března – 5. května 1430 (oproti s. 38, zde výše v textu). Ve vzpomínuté mapě lokalizující účastníky příměří ze dvou tabulek v exkurzu kromě jižní Moravy nacházíme i některé aktéry ze střední Moravy například Jana Tovačovského z Cimburka a Smila z Moravan a ze severní

Moravy Jana Jičínského z Kravař a Dobeslava Puchalu z Wengier v husitské posádce v Odrách a některé jiné.

Knížku o příměřích uzavírá deset vyobrazení příměří a již vzpomenutý seznam pramenů a literatury, jmenný a místní rejstřík a anglické resumé.

Co dodat na závěr? Jestliže Petr Elbel v pozoruhodné analytické práci na vynikající úrovni rozebral třináct jihomoravských příměří, lze konstatovat, že tato odpovídala reálné situaci na husitské jižní Moravě. A to tak, že se připojují k jeho hodnocení mocenské vyrovnanosti obou nepřátelských stran na jižní Moravě zejména kolem Brna. Na jihovýchodní, střední a severní Moravě a Opavsku panovala v letech 1426–1434 „hegemonie husitů“ a k třem uvedeným příměřím z Olomoucka z let 1425, 1426 a 1430 a jednomu z Jihlavy z roku 1427 lze již přidat pouze další příměří z Olomoucka z roku 1432 a příměří z Opavska z roku 1431. To je šest příměří oproti třinácti jihomoravským příměřím, nehledě na záhadné jednání o příměří obou stran v Olomouci 25. května 1425, které Elbel nezmiňuje. Na jižní Moravě byla Zikmundova či později od roku 1423 Albrechtova převážně katolická strana nejsilnější. A právě tato strana si zde vymohla nejvíce příměří, to vyplývá i z faktu, že zatímco ve většině příměří vystupuje v podstatě stále stejný blok šlechticů a města Brna, tak husitskou stranu zastupují nejrůznější husitští šlechtici a někdy též táborští hejtmané husitských posádek. Proto iniciativu v sjednávání příměří lze přisoudit Albrechtově straně.

Elbelova monografie je současně dalším důležitým posunem v husitologickém bádání na Moravě, jež postupuje do stále větší hloubky a vrhá stále jasnější světlo na dějiny husitské revoluce na Moravě. Lze tak stručně připomenout první spíše jen nárysová předválečná díla Rudolfa Urbánka, Otakara Odložilíka, méně známého Florianu Zapletala a s velkou kritickou výhradou Augustina Neumanna, poválečné práce Františka Hoffmanna, Jaroslava Mezníka a Václava Štěpána o předhusitské Moravě, hospodářských a národnostních poměrech ve městech a o bojových družinách, Jany Nechutové o moravských předchůdcích Jana Husa, stejně tak jako Josefa Války o husitské Moravě se specifickou podobou husitství a husitské revoluce, Věry Fialové o moravském táborství a Ladislava Hosáka zaměřujícího se spíše na regionální průběh husitské revoluce a konečně současné práce podepsaného o stranách a prosopografii straníků moravských markrabat Prokopa a Jošta a rozhraničení husitských stran na Moravě během husitské revoluce, Tomáše Baletky o dvoru markraběte Jošta a husitech z řad pánů z Kravař, Miroslava Plačka a Petera Futáka o husitech z rodu pánů z Kunštátu, Karla Mlatečka o husitských pánech z Boskovic, Milana Krajčí o husitských pánech z Cimburka, Martina Čapského o protihusitském vévodovi Přemkovi Opavském a Bohdana Kaňáka o husitství ve středomoravských městech. Petr Elbel na všechny tyto jmenované navázal a zejména analýzou dosud neznámých nebo málo využitých pramenů toto husitologické bádání, dalo by se říci, pozvedl na další vyšší stupeň.

Jiří Jurok

Petr CHELČICKÝ

Spisy z Kapitulního sborníku

(= Sběrka pramenů k náboženským dějinám, sv. 5)

K vydání připravil Jaroslav Boubín.

Praha, Historický ústav 2018, 498 s., ISBN 978-80-7286-322-8.

Náročné projekty se snadněji ohlašují než plní. Když Jaroslav Boubín před patnácti lety v tomto časopise otiskl studii o tehdejšímu stavu zpřístupnění díla Petra Chelčického (ČČH 102, 2004, s. 273–296), bylo souborné kritické vydání Petrových spisů v nedohlednu. Dnes již má odborná veřejnost Boubínovou zásluhou k dispozici čtyřicet z přibližně padesáti Petrovi připsaných spisů. Patnáct z nich, z toho sedm dosud nevydaných, obsahuje soubor spisů z Kapitulního sborníku. Jaroslav Boubín se Chelčickému věnuje dlouhodobě, a jelikož se na svůj editorský záměr připravil řadou studií i monografií o tomto mysliteli (2005), upustil v jednotlivých svazcích své ediční řady od obecně historických úvodů a zaměřil se na nezbytné informace o vydávaných spisech. V hutných, přesto však výstižných statích vychází vstříc čtenáři, zahlcovanému lavinou jiné literatury, kterou by měl zvládnout. V tomto ohledu Boubínův úsporný a ryze odborný styl může být poučením pro mladší badatele.

S výjimkou samostatně vydaného stěžejního díla *Siet víry* zatím Jaroslav Boubín postupuje podle rukopisných sborníků obsahujících Petrovy spisy. Po rukopisu „Pařížském“ (2008) a „Olomouckém“ (2016) přišel na řadu patrně nejcennější ze všech pěti, sborník knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta se signaturou D 82. Kapitulní sborník, který jako jediný připomíná Petrovo jméno, uvedl do literatury Jaroslav Goll. Petrovo autorství několika textů, o nichž měl Goll ještě pochybnosti, upřesnili další badatelé, jejichž poznatky Boubín posuzuje nanejvýš vnímavě. Přesto je příznačné, že počet Petrovi přiznaných děl časem narostl, ačkoli důvody pro to v odpovídající míře nepřibýly. Vysvětlení je možné hledat jednak v nepřiznané apriorní touze znalců nalézt hledané, jednak ve stavu dochování řady spisů, u nichž nelze spolehlivě rozpoznat, zda šlo o varianty, opisy či výtahy. Jaroslav Boubín si i v tomto ohledu počíná obezřetně a na možné výhrady sám upozorňuje. Obdobně rovněž bere v potaz dosud nepoznané vazby mezi jednotlivými opusy a opuskuly, které jsou neméně závažné jako jejich samotné zařazení do autorsky profilovaného sborníku.

Téměř žádné souborné vydání díla středověkých autorů se nemůže vyhnout „plevám“ přichyceným k zrnům. Mimo jiné se to ukázalo i v případě Husových sebraných spisů. Kdo však ví, zda příští badatelé nenaleznou větší porozumění právě pro ty spisy, které se dnes mohou jevit jako okrajové výplody významného autora. Sám vydavatel v případě Kapitulního sborníku uvádí, že naprosto zásadní význam v něm mají traktáty „O boji duchovním“ a „O trojím lídu řeč“, dále též systematický výklad sakrální teologie ve „Zprávě o svátostech“ a zlomek jediného rukopisného záznamu „Sítě víry“, jež se jinak dochovala pouze v tisku z roku 1521. Jelikož však Jaroslav Boubín zlomek vydal jako jednu z příloh kritické edice tohoto Petrova spisu, od jeho další publikace upustil. V případě několika dalších textů, které se vyskytují ve dvou, nebo dokonce ve třech sbornících, dal editor přednost jejich opětovnému zařazení, přestože se jejich dochovaná znění podstatně neliší („Řeč o základu zákonův lidských“, „Výklad na pašiji sv. Jana“). U jiných jde buď o varianty

jednoho díla („O trestání srdce“), o rozdílné adaptace („O rozeznání duchuov pro blud řeč“), nebo o výrazné odlišnosti v délce apod. („Antikristova poznání tato sú“).

Celá edice se vyznačuje znaleckým přístupem, pečlivostí i všemi náležitostmi vědeckého díla tohoto druhu. Postrádám jen podrobný věcný rejstřík, který může časem nahradit elektronické zpřístupnění edice nebo závěrečné rejstříky ke všem svazkům Boubíňovy promyšleně koncipované a tolik potřebné souborné edice děl našeho předního středověkého myslitele a svérázného negraduovaného bohoslovce.

František Šmahel

Lotte HELLINGA

Incunabula in Transit. People and Trade

(= Library of the Written Word – The Handpress World, vol. 62)

Leiden – Boston, Brill 2018, xiv + 519 s., ISBN 978-90-04-34035-0.

Vydání závažné práce o evropském prvotisku a o osobnostech s ním tiskařsky nebo obchodně spjatých je mj. podnětem, abychom se blíže podívali na světově proslulou autorku tohoto díla. Britská historička a přední badatelka v oblasti evropské inkunabulistiky druhé poloviny 20. století Lotte Hellinga (* 1932) se specializuje na dějiny raného knihtisku a období přechodu od rukopisných památek k dílům tištěným. Badatelský okruh jejích zájmů je ovšem široký: kromě bibliografické dokumentace zkoumá problematiku knižního obchodu, dějiny knižní vazby i dějiny čtenářství. Pochází z Amsterdamu z rodiny významného nakladatele a vydavatele Emanuela Querida (1871–1943). Na amsterdamské univerzitě vystudovala a posléze v letech 1967–1976 také vyučovala. V roce 1959 nastoupila do Britské knihovny, kde dlouhá léta vedla oddělení prvotisků a posléze zastávala funkci zástupce ředitele knihovny. Roku 1990 byla přijata do Britské akademie (v letech 1991–1994 byla členkou její rady) a také do Nizozemské akademie věd. Město Mohuč jí roku 1989 – jako vůbec první ženě – udělilo Gutenbergovu cenu. V letech 1991–2002 Hellinga působila ve funkci generální sekretářky Konsorcia evropských vědeckých knihoven (Consortium of European research libraries).

Odborná činnost Lotte Hellinga je spjata s výzkumem raného holandského knihtisku,¹ který brzy rozšířila na studium knihtisku anglického² a evropského. Její bibliografie obsahuje vedle dílčích článků a studií několik monografií a řadu bibliografických soupisů raného knihtisku. Aktivně činná byla též jako organizátorka mezinárodních konferencí věnovaných problematice tisků 15. století a redaktorka následných sborníků. Byla jednou z prvních badatelek, která se zajímala o počítačové metody zpracování bibliografických záznamů a digitalizaci dokumentů. Iniciovala vznik mezinárodního

1 Wytze Gerbens HELLINGA – Lotte HELLINGA, *The fifteenth-century printing types of the Low Countries*. 1, 2, Amsterdam 1966.

2 Dlouhodobě se zabývala biografií, profesní činností i knižní produkcí anglického tiskaře Williama Caxtona. Sérii studií završila dílem: Lotte HELLINGA, *William Caxton and early printing in England*, London 2010.

virtuálního katalogu *Incunabula Short Title Catalogue* (ISTC), zpracovávaného od roku 1980. Tato souborná databáze, budovaná pod dohledem Britské knihovny integruje bibliografické záznamy prvotisků, dodávané jednotlivými národními institucemi (z České republiky s ISTC spolupracuje Národní knihovna ČR).³ Do důchodu odešla Hellinga r. 1999,⁴ ale odborné a publikační činnosti se nepřestala věnovat. Nyní píše knihy, které se díky jejím dlouholetým zkušenostem a znalostem knižní kultury raného knihtisku právem řadí mezi „bestsellery“ evropské knihovnědy.

Ve své zatím poslední knize „Inkunábule v tranzitu. Lidé a obchod“ navazuje Hellinga na svůj předchozí soubor esejí „Texty v tranzitu. Od rukopisu ke korektuře a tisku v 15. století“.⁵ Obě publikace spojuje nejen jméno autorky, ale i to, že vyšly ve stejné brillovské edici „Library of the Written Word – The Hand Press World“ a prezentují autorčiny starší studie, v nichž synteticky shrnuje dosavadní výsledky svých bádání i bádání svých kolegů a koriguje své dřívější soudy, doplněné novými poznatky (i kritickým zhodnocením nově vydané odborné literatury). Obě knihy podávají fundovaný a široce koncipovaný pohled na vývoj rané knižní kultury 15. století. Odráží se v nich autorčiny dlouholeté zkušenosti i jedinečný vhlad do dané problematiky, dovolující často nové až překvapující závěry. Obě knihy nesou v názvu slovo transit: v tomto případě jsou „ústředními hrdiny“ prvotisky sledované v transičním pohybu napříč celou tehdejší vzdělanou Evropou. Tento pohyb byl iniciován nabídkou a poptávkou knižního trhu a ovlivňován celou plejádou lidí kolem výroby a prodeje knih (typografy, písmolijci, tiskaři, nakladateli, iluminátoři a výtvarnými umělci, knihvazači, obchodníky a knihkupci, majiteli a sběrateli).

První soubor autorčiných prací „Texts in transit“ byl věnován především standardním postupům při převodu rukopisu do tištěné podoby v letech 1459–1496: různým manipulacím s rukopisným textem při vzniku tištěných vydání, tiskovým korekturám, práci sazečů a také reedicím již vydaných tisků a s tím spojeným korektorským úpravám, změnám závislejích na poptávce trhu i s ohledem na čtenáře apod. Tematizovány byly tiskárny v Římě, Benátkách, Mohuči či Westminsteru. Kniha z roku 2018 pak zkoumá svět inkunábulí především z hlediska knižního trhu a obchodu, prodeje a koupě na základě

- 3 Z dalších internetových databází souborného charakteru, přinášejících konkrétní informace k ranému evropskému knihtisku, uvedme databázi „Material evidence in Incunabula“ (MEI), databázi majitelů prvotisků „Owners of Incunabula“ (obě tvoří spolu s databází TEXT-Inc“ a databázi ilustrací prvotisků „15cILLUSTRATION“ součást ambiciózního mezinárodního projektu iniciovaného Oxfordskou univerzitou „15cBOOKTRADE“, zaměřeného především na výzkum dějin evropského knižního trhu a obchodu a distribuci knih i jejich vlastníkům v době raného knihtisku). Informačně cenná je též databáze historických knižních vazeb 15. a 16. století budovaná z iniciativy berlínské Státní knihovny a dalších německých knihoven – „Einbanddatenbank“ (EBDB) a databáze filigránů „Watermarks in Incunabula printed in the Low Countries“ Královské knihovny v Haagu (WILC).
- 4 Na její počest vyšel sborník, na němž se podíleli známí domácí i zahraniční badatelé, kolegové a přátelé, *Incunabula. Studies in fifteenth-century printed books presented to Lotte Hellinga*. Edited by Martin Davies, London 1999.
- 5 Lotte HELLINGA, *Text in Transit. Manuscript to Proof and Print in the Fifteenth Century*, Leiden – Boston 2014.

inzerce či knižních aukcí. Hellinga sleduje putování prvotisků od výrobce a distributora ke kupujícímu a čtenáři, a to jak na základě obchodní marketingové politiky a důmyslně propracované sítě knižních trhů, budovaných nakladatelsky a obchodně zdatnými osobnostmi 15. století, tak formou maloobchodního prodeje či prodeje přes veřejné dražby. Sleduje „cestování“ knih od majitele k majiteli, a to jak v 15. století, tak během dalších tří století.

Období od vzniku knihtisku do konce 15. století je relativně krátké období, v němž se knihtisk teprve rozvíjel a v němž tištěná knižní produkce byla kvantitativně i geograficky přece jen omezena na rozdíl od pozdějších období. To umožnilo badatelům poměrně brzy formou tištěných soupisů zmapovat celou nejstarší světovou tištěnou knižní produkci. Vyznačovala se různou, vesměs ještě archaickou typografií, anonymitou nebo nedostatečnou biografickou identitou svých výrobců, torzovitým, často rozptýleným dochováním v mnoha evropských i světových institucích či dalšími specifiky, které ztěžují její identifikaci. Komplexní badatelský přístup, uplatňovaný dnes při popisu knih raného knihtisku, klade důraz nejen na správnost bibliografických údajů, ale také na exemplářové zvláštnosti dochovaných knih (tj. informace o knižní vazbě a vlastnické provenienci). Spolu s elektronickým zpřístupňováním všech zjištěných informací, týkajících se „early printed books“, přináší tento přístup v celoevropském měřítku ovoce v podobě mezinárodních souborných internetových on-line databází, obsahujících stále nové nebo zpřesňující poznatky ohledně datace prvotisků, určení jejich místa vydání a tiskařských oficín, ale také jejich prodeje a distribuce i uživatelské recepce v rámci jednotlivých geografických lokalit a sociálních prostředí.

Recenzovaná publikace obsahuje 13 kapitol, věnovaných tématům, jimiž se Lotte Hellinga zabývala ve své profesní kariéře a k nimž se často vracela; doplněny jsou bohatým dokladovým materiálem ve formě příloh, rejstříkem osobních a místních jmen, obsahujícím věcná hesla k daným jménům se vztahující, i černobílými a barevnými ilustracemi vybraných dokumentů. Nejedná se však o pouhé souborné vydání autorčiných starších prací, nýbrž o jejich nově doplněné či přepracované verze. Autorka v nich kriticky rekapituluje literaturu, týkající se dané problematiky (včetně revize svých původních badatelských stanovisek), kterou vidí novými očima nebo v jiných souvislostech. V jejím nazírání se odráží autorčina zkušenost a odborné znalosti a také současný stav bádání v oblasti inkunabulistiky, preferující komplexní obsahový i formální rozbor dochovaných exemplářů. Najdeme zde články, věnované známým, autorkou zkoumaným osobnostem anglického, nizozemského a německého knihtisku a jejich typografii.

Primárně patří její zájem prvnímu anglickému tiskaři Williamu Caxtonovi a jeho spolupracovníkům či následovníkům, tj. Colardu Mansionovi, vlámskému písaři, tiskaři, překladateli a ilustrátorovi působícímu v Bruggách, Wynkynovi de Worde, tiskaři a nakladateli alsasko-lotrinského původu působícímu v Londýně a udržujícímu kontakty s Holandskem (kap. 8 a 9). Dále přichází Peter Schoeffer starší, mohučský tiskař, nakladatel a knihkupec, pokračovatel Johanna Gutenberga, a to ve spojitosti s Nicolasem Jensonem, benátským rytcem a tiskařem, autorem proslulé antikvy, který po jistou dobu pobýval v Mohuči v Schoefferově tiskárně (kap. 3).

Do této tematické skupiny můžeme zařadit rovněž rozsáhlou studii, v níž se Hellinga nově, prizmatem knižního trhu, vrací k tématu, o němž psala již před 25 lety, totiž prvnímu tištěnému – mohučskému – vydání *Catholiconu* (1460–1470), populárního latinského encyklopedického slovníku určeného k interpretaci Bible (kap. 5).⁶ Autorka se zabývá nejen otázkami jeho vzniku (datací a především osobami, odpovědnými za jeho vydání a výrobu), ale poukazuje rovněž na dobové kulturně-politické okolnosti jeho vydání. Jsou to otázky, které řešili i jiní badatelé, s jejichž názory Hellinga ne vždy souhlasila. Dozvídáme se, že již Johann Gutenberg měl před rokem 1462 v plánu vydat *Catholicon* tiskem, bylo pro něj připraveno tiskové písmo, ale politická situace v Mohuči, Gutenbergův exil, konfiskace jeho majetku a jeho smrt projekt zhatily. Plánu se pak organizačně ujal kancléř městské rady Mohuče Konrad Humery, který využil obchodních zkušeností a kontaktů Petera Schoeffera k vytvoření konsorcia tiskařů a mecenášů (nejen německých) k financování a provedení editorský a tiskařsky náročného projektu (technicky obtížný proces tisku na třech lisech současně ve speciálně zřízené místnosti, ruční úprava a výzdoba exemplářů atd.). Sám Schoeffer se aktivně podílel na marketingovém prodeji, finanční odpovědnost byla však rozdělena mezi členy konsorcia. To velmi napomohlo šíření a recepci díla, jehož vydání bylo ideologicky, podobně jako celý mohučský knihtisk té doby, spjato s reformačním hnutím. Autorka zdůrazňuje skutečnost, že dílo nevydal jednotlivec, jak se dříve uvádělo („The Printer of *Catholicon*“), ale skupina tiskařů a sponzorů a že se z hlediska sdílení investic ve vydávání publikací jednalo o významný organizační projekt a ambiciózní „anonymní“ experiment.

Další okruh studií se týká knižního trhu období raného evropského knihtisku. Tvoří jej především skvěle napsaný biografický a profesní medailónek nakladatele a knihkupce Petera Schoeffera, který prodával nejen svoje vlastní tisky, ale i knihy vydané tiskaři v Norimberku, Benátkách, Basileji, Paříži, a udržoval síť obchodních agentů, často riskantně i ve vzdálenějších částech Evropy (kap. 4). Dále jsou tu dvě studie o prodeji prvotisků: První z nich tematizuje prodej formou knižních aukcí na konci 15. století v Mechelen, Courtrai a Saint Olmer (kap. 1), druhá prodej knih pomocí inzerce v dobových letáčích, které konzumenty lákaly na nově vydanou knihu či je informovaly o knihách nalézajících se ve skladě tiskařů a knihkupců. Letáky byly vylepovány na zdi či vrata veřejných institucí nebo byly šířeny tzv. „z ruky do ruky“, často v hostincích, kde bylo možno inzerované knihy rovněž koupit (kap. 2).

Přínosu studia knižních vazeb pro typografii, knižního obchodu ve vztahu k určení původu tištěného materiálu v nich užitého si všimá příspěvek „Fragments Found in Binding: The Complexity of Evidence for the Earliest Dutch Typography“ (kap. 6). Autorka tu věnuje pozornost zlomkům oblíbených elementárních školních příruček, neilustrovaných učebnic latiny, tištěných v Holandsku i jinde v Evropě, zvaných podle svého autora donáty. Tyto tisky spotřebního charakteru se často používaly jako knihvazačská makulatura. Z dochovaných zlomků, které tvořily součást vazeb prvotisků i pozdějších tisků, lze vyčíst řadu cenných informací o původu těchto efemérních tisků (typ tiskového písma, místo

---

6 Dnes je známo 80 exemplářů tohoto vydání, rozptýlených po celé Evropě, a 24 edic vydaných před r. 1501.

vydání, jména prvních majitelů, pokud se v nich dochovaly jejich rukopisné poznámky). Dochované zlomky mohou představovat důležitý důkazní materiál pro šíření zmíněných školních učebních pomůcek v době raného knihtisku. Makulatura, užitá pro vazbu tisků v podobě zlomků se může ocitnout daleko od místa, kde byly jednotlivé listy naposledy používány jako integrální součást celých příruček. To pomáhá mj. identifikovat místa, kde byl v minulosti realizován prodej, koupě a používání těchto příruček a osoby, které se podílely na jejich výrobě a distribuci. A nejen to. Vzhledem k tomu, že části těchto tisků byly jako makulatura používány pro vazbu tisků vydaných ve stejném městě či oblasti, mohou pomoci identifikovat místa vydání či tiskaře tisků, s nimiž byly vazebně spjaty.

Významný důkazní materiál s cennými informacemi o pohybu knih na trhu období raného knihtisku a první poloviny 16. století mohou představovat i jiné školní příručky, zejména ty, které obsahují rukopisné poznámky týkající se inspirativní recepcce obsahu těchto tisků. K té mohlo docházet dokonce s odstupem mnoha let: Hellinga uvádí příklad ohlasu antverpského prvotisku v anglickém středním školství první až druhé poloviny 16. století, tedy v době rozkvětu latinských školních představení (viz kap. 10 „Aesopus Moralisatus, Antwerp, 1488 in England“). Jedná se o rukopisné poznámky k obsazení rolí ve školním latinském představení (interludia či frašky) provozovaného žáky, dle autorčiny hypotézy ve škole v městě Hitchinu na východě Anglie za vedení „schoolmastera“ Ralpha Radcliffa, literárně činného učitele latiny a řečtiny, který mohl být i autorem zmíněných rukopisných poznámek. I když pro existenci tisku v Hitchinu není dostatek průkazných dokladů, stejně jako není jasné, kdy a za jakých okolností se kniha vydaná v Antverpách⁷ ocitla v Anglii, autorka je přesvědčena o tom, že tento tisk se už v 16. století musel nacházet v anglickém školním prostředí – geograficky někde mezi Shrewsbury, Cantebury a Hitchinem.

Holandskými latinskými prvotisky (vydanými v Utrechtu), sloužícími jako školní příručky, jež se vyskytovaly ve variantních edicích a frekventovaly ve školním prostředí jako různě poskládané soubory či texty svázané dodatečně do konvolutů, se zabírá studie, která je zároveň názorným příkladem toho, jak filigranologický rozbor papíru zlomků prvotisků použitých jako knihvazačská makulatura může spolu s určením vlastnických přípisků ve zlomcích dochovaných pomoci určit místo vydání celých tisků (kap. 7 „Prelates in Print“). Oněmi „preláty“ jsou míněni vzdělaní iniciátoři tisku řady humanistických textů v Utrechtu a zároveň majitelé autorkou analyzovaných holandských prvotisků. Prvým byl Wilhelm Hess (zemřel 1477) „decanus Traiectensis“, v Itálii vystudovaný doktor práv, nadšený bibliofil, druhým Antoine Hanneron (1410–1490), probošt u sv. Donáta v Bruggách, literárně činný profesor a rektor univerzity v Lovani, působící též jako diplomat ve službách burgundských vévodů (byl nevlastním bratrem vévody Karla Smělého), v Utrechtu pobývajícím v letech 1460–1463.

Problematické vlastnické proveniencí prvotisků v 17. a 18. století věnovala pak autorka pozornost ve třech příspěvcích (kap. 11–13). První se týká vlastnické identifikace mohučských prvotisků, pocházejících z významné středověké knihovny frankfurtských dominikánů a aukčního prodeje čtyř konkrétních prvotisků, k němuž došlo r. 1718. Knihy

---

7 Tisk, dříve ve fondu Královské knihovny, dnes v Britské knihovně v Londýně.

zmíněných dominikánů, které se dnes nacházejí převážně ve frankfurtské Universitní knihovně, rozptýleně pak v Královské knihovně v Kodani, Britské knihovně, pařížské Národní knihovně a ojedinele i v USA, lze identifikovat podle rukopisného exlibris „fratrum predicatorum conventus franckfordenis“, vpisovaného do knih zjevně už kolem r. 1500, popř. podle původních signatur z počátku 16. století a pozdějších vlastnických přípisů. Druhá studie mapuje skoro detektivním způsobem osudy sedmi prvotisků z tiskařské dílny Williama Caxtona, které původně tvořily konvolut. Ten patřil anglickému právníkovi, proslulému bibliofilovi a sběrateli Thomasu Rawlinsonovi (1681–1725).⁸ Konečně třetí příspěvek, závěrečná studie celé publikace, seznamuje čtenáře s knižními akvizicemi anglického sběratele, vášnivého bibliofila a mecenáše umění, bankéře, knihkupce a vydavatele Josepha Smitha (1674–1770), který působil jako konzul v letech 1744–1760 v Benátkách a měl blízké vztahy s celou řadou italských umělců. Jeho knihy („*Bibliotheca Smithiana*“) spolu s dalšími cennými sběratelskými předměty koupil ještě za Smithova života (r. 1763) anglický král Jiří III. V současnosti se nacházejí v Britské knihovně v Londýně. Smithova knižní sbírka obsahovala 250 prvotisků, převážně italské provenience. Ty byly podrobně popsány v katalogích, vydaných roku 1724 a 1737. Jednotlivá vydání i exempláře se tak dodnes dají dobře identifikovat.

Lotte Hellinga v knize nezapře badatelský přístup, blízký metodickým postupům, známým z francouzské školy Annales: zejména jasné formulování problematiky kladením řady otázek, na něž se autorka postupně snaží odpovědět (i když mnohé otázky zůstávají nezodpovězeny nebo jsou odpovědi prezentovány formou pracovních hypotéz). Podobně jako např. francouzský historik Roger Chartier dokáže i Lotte Hellinga z konkrétních údajů „vyčtených“ z knižních exemplářů či z internetových databází, týkajících se inkunábulí, sestavit poutavé, čtenářsky až napínavé příběhy. Jsou to příběhy, které zažily prvotisky na své pouti od výrobců přes knižní trh ke čtenářům a majitelům, ale také příběhy lidí, kteří měli podíl či účast na výrobě, výzdobě a distribuci a čtenářské recepci knih.

Lotte Hellinga je jedním z nejpovolanějších odborníků v oblasti dějin evropské knižní kultury, autorkou schopnou novátorsky skládat kamínky informací v celistvý a smysluplný obraz kulturního světa zkoumaného období a evokovat vzrušující atmosféru raného období knihtisku, dobu, která evropskou kulturní orientaci silně ovlivňovala i v dalších stoletích.

Současné evropské bádání v oblasti knižní kultury 15. století je do jisté míry inspirací také pro badatelské úsilí českých bibliografů a knižních historiků. Recenzovaná publikace patří k velmi inspirativním pracím svou metodologií a obsahově srozumitelnou i jazykově a stylisticky přitažlivou prezentací někdy i velmi odborných informací široké (nejen anglicky hovořící) kulturní veřejnosti. Lze o ní říci to, co v 15. století platilo pro evropské šíření produktů raného knihtisku – svět inkunábulí nezná hranic.

Jaroslava Kašparová

---

8 Knižní sbírka byla po Rawlinsonově smrti rozprodána v letech 1722–1734 v šesti samostatných aukcích. Konvolut byl rozvázán v letech 1725–1727.

Jiří KUBEŠ a kol.

V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740
(= Česká historie, sv. 35)

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2018, 638 s., ISBN 978-80-7422-574-1.

Výzkum mezinárodních vztahů tvořil již od 19. století nedílnou součást a po dlouhou dobu nejdůležitější složku historického bádání. Odborné práce, které postupně vznikaly, se snažily především detailně vylíčit dílčí diplomatická jednání a ozřejmit, jak k jednotlivým mezinárodním smlouvám či ujednáním došlo. Tradice veskrze pozitivistického popisu se udržela hluboko do 20. věku. Teprve od poslední třetiny minulého století se povolna pod vlivem kulturního obratu a z něj vycházejících nových politických dějin začalo prosazovat odlišné paradigma nazírání do té doby odosobněných velkých, událostních dějin, diplomacii a mezinárodní vztahy nevyjímaje. Zejména díky působení kulturní a historické antropologie se do centra badatelské pozornosti opět dostal člověk, poznání jeho myšlenkového světa, hodnotového žebříčku i (ne)každodenního života.¹ Mnozí historikové a historičky proto upřeli svůj zájem k dříve zcela opomíjeným tématům, jako byly způsoby chování a jednání jednotlivých vyslanců, jejich účast na všedním životě hostitelského dvora, tamní ceremoniální praktiky, utváření komunikačních sítí ambasadorů, vnímání obrazu „toho druhého“, kulturní transfer, a k mnoha dalším otázkám.²

Na naznačeném koncepčním a metodologickém půdorysu je také vystavěna recenzovaná kniha kolektivu autorů pod vedením Jiřího Kubeše. Ti se v úvodu publikace pokusili ve stručnosti naznačit historiografický vývoj studia mezinárodních vztahů a evropské diplomacie na prahu novověku od 19. století do současnosti a zasadit svou práci do kontextu jeho vývoje. S lítostí museli konstatovat, že k diplomacii rakouských Habsburků ve druhé polovině 17. a první půli 18. věku doposud neexistuje, na rozdíl od jiných raně

---

1 Radek SOBĚHART – Irena KOZMANOVÁ – František STELLNER, „Kulturní obrat“ jako impuls pro spojení hospodářských a politických dějin?, in: Irena Kozmanová a kol. (edd.), *Nové přístupy k metodologii hospodářských a politických dějin*, Praha 2013, s. 10–44; Doris BACHMANN-MEDICK, *Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*, Reimbek bei Hamburg 2018.

2 Ursula LEHMKUHL, *Diplomatiegeschichte als internationale Kulturgeschichte: Theoretische Ansätze und empirische Forschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Soziologischem Institutionalismus*, *Geschichte und Gesellschaft* 27, 2001, s. 394–423; Jessica C. E. GIENOW-HECHT – Frank SCHUMACHER (edd.), *Culture and International History*, New York-Oxford 2004; Sven EXTERNBRINK, *Internationale Politik in der Frühen Neuzeit. Stand und Perspektiven der Forschung zur Diplomatie und Staatensystem*, in: Hans-Christof Kraus – Thomas Nicklas (edd.), *Geschichte der Politik. Alte und neue Wege*, München 2007, s. 15–39; Christian WINDLER, *Symbolische Kommunikation und diplomatische Praxis in der Frühen Neuzeit. Erträge neuer Forschungen*, in: Barbara Stollberg-Rilinger – Tim Neu – Christina Brauner (edd.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln-Weimar-Wien 2013, s. 161–185.

novověkých evropských zemí či územních celků, moderní synteticky zaměřený pohled.³ Jedinou výjimku tu představuje monografie, původně bonnský habilitační spis, Klause Müllera z roku 1976.⁴ Tu Kubeš se spolupracovníky pokládali i po více než čtyřiceti letech od vydání za mimořádně inspirativní, neboť byla vystavěna na kvalitním a rozsáhlém archivním výzkumu. Současně si Müllerova práce kladla po koncepční stránce veskrze moderní otázky, které předjímalý pojetí výše zmiňovaných nových kulturních dějin. Za závažný nedostatek publikace však lze z dnešního pohledu považovat úplnou absenci výzkumu v českých a moravských archivech a knihovnách (s. 12).⁵ Proto se Kubešův tým rozhodl na Müllerovu práci navázat, zaplnit toto „bílé místo“ na mapě dějin habsburské diplomacie a rozšířit dosavadní poznatky.

Výsledkem je publikace o diplomatických cestách a každodenním životě vyšší šlechty z českých zemí na zahraničních ambasádách habsburských císařů v letech 1640 až 1740. Ačkoliv autoři uvedli, že se podobně jako Klaus Müller zabývali vzorkem přibližně 134 urozených diplomatů, je třeba toto číslo brát s určitou rezervou. Již jen letmý pohled do jmenného rejstříku naznačí, že zpracovali množství údajů k daleko většímu počtu osob. Za drobný „problém“, s nímž se autoři vypořádali nepříliš šťastně, lze považovat termín „česká a moravská aristokracie“, který se objevuje přímo v názvu knihy. V tomto ohledu je uvedené užší geografické vymezení zkreslující a zbytečné. Autoři sice pod zmiňovaným označením chápali urozené jedince, jejichž movitý majetek se alespoň z části nacházel v českých zemích, a těžiště práce skutečně tvoří činnost šlechty, která zde vlastnila inkolát. Na druhou stranu se však velmi zevrubně zabývali rovněž osobami z jiných zemí habsburské monarchie, Římsko-německé říše, Apeninského poloostrova či Španělska, což by bývalo dobré zohlednit v názvu publikace.

Za poněkud zavádějící lze považovat i označení „aristokracie“. Přestože autoři hned v úvodu konstatovali, že se v práci zaměří „především na příslušníky vyšší šlechty zastávající významnější diplomatické hodnosti: velvyslance, vyslance a zplnomocněné ministry“ (s. 16), na mnoha místech zmiňované sociální kritérium výrazně upozadili a upřeli pozornost i k osobám z jiných společenských prostředí. Mnozí habsburští diplomaté, především nižšího stupně (vyslanci, poslové, zplnomocnění ministři, rezidenti a další) totiž nepatřili k vyšší šlechtě, ba dokonce ani k urozeným osobám! Určení původu a regionálního ukotvení habsburských diplomatů totiž činí složitým a nepřehledným řada jednotlivců, které nelze na první pohled vůbec zařadit do geografických, ba ani sociálních souřadnic.⁶

3 Pouze výběrově Jeremy BLACK, *The British Diplomats and Diplomacy 1688–1815*, Exeter 2001; Heiko DROSTE, *Im Dienst der Krone. Schwedische Diplomaten im 17. Jahrhundert*, Berlin 2006; Judith MATZKE, *Gesandtschaftswesen und diplomatischer Dienst Sachsens 1694–1763*, Leipzig 2011; Pavel MAREK, *La embajada española an la corte imperial 1558–1641. Figuras de los embajadores y estrategias clientelares*, Praha 2013.

4 Klaus MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648–1740)*, Bonn 1976.

5 Srov. K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 11–12.

6 Mark HENGERER, *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne*, Konstanz 2004, s. 64–105.

V případě recenzované publikace tedy jde o syntetizující pohled českých historiků a historiček na diplomatický sbor rakouských Habsburků ve druhé polovině 17. a první půli 18. století. Je proto škoda, že geografické a sociální vymezením v názvu pojednání zbytečně zužuje předmět bádání. Obsah knihy svědčí o mnohem širším záběru.

Z koncepčního hlediska lze práci rozčlenit do dvou vzájemně propojených celků. V první části se autoři syntetizujícím způsobem zaměřili na objasnění jednotlivých aspektů, souvisejících s obecnými podmínkami působení ambasád. Nejprve se zdařile zamysleli nad významem císařského titulu, vývojem mocenského postavení rakouských Habsburků na vrcholu pomyslné hierarchie evropských panovníků na prahu novověku a s tím spojenými ceremoniálními výhodami diplomatů, které jim náležely jako přímým zástupcům nejvyšší postaveného vladaře v Evropě. Náznorně ukázali, že ceremoniální pravidla přísně a do nejmenších detailů regulovala oficiální jednání představitelů konkrétních států. Současně autoři naznačili, s jakými ceremoniálními nástrahami a pestrou škálou konfliktů se diplomaté museli v jednotlivých zemích vypořádávat, aby dostali svým povinností a obhájili velmocenské postavení císaře Římsko-německé říše. V tomto podání nepředstavoval diplomatický ceremoniál rigidní systém vzájemné interakce, ale živoucí mechanismus, jenž se sice pozvolna, ale přece jen vyvíjel a měnil.

Habsburští diplomaté nakonec během 18. století o vydobyté výsady přišli: od výše uvedené hierarchizace panovníků bylo upuštěno a diplomaté byli postaveni na stejnou úroveň. Přesto ceremoniál i nadále přesně definoval pravidla kontaktů mezi suverény, přičemž nešlo o nějaký abstraktní mezinárodní systém, ale o sociální, mezilidský vztah mezi evropskými vládci, který osobně zajišťovali právě jejich diplomaté. Proto byli nuceni ho bezpodmínečně ovládat. K povinnostem ambasadorů náleželo absolvovat jménem svého pána slavnostní vjezd do metropole hostitele, veřejnou audienci spojenou s akreditací a na konci mise závěrečné slyšení, zpravidla spojené s oficiálním rozloučením, v jehož průběhu byl předán rekreditiv. Nejen během těchto veskrze slavnostních okamžiků museli diplomaté náležitým způsobem reprezentovat svého císaře.

Dále autoři představili vyslanectví jako jakousi „sociální jednotku“. Diplomat totiž do zahraničí nikdy necestoval sám. Doprovázely ho desítky či stovky osob, přičemž rozsah domácnosti ambasadora byl veskrze individuální. Po organizační stránce se však snažil napodobit dvůr císaře. Důležité místo v jeho struktuře připadlo legačnímu sekretáři, který zastupoval vyslance a v případě nemoci či dokonce úmrtí mohl nastoupit na jeho místo. Stranou pozornosti nelze nechat ani genderový aspekt výkladu a nezastupitelnou úlohu manželek diplomatů, jež svým mužům často aktivně pomáhaly při plnění každodenních povinností. S personálním zabezpečením ambasády úzce souvisel pronájem či vlastnictví vhodných prostor, v nichž poselstvo během dlouhého pobytu v cizí zemi pobývalo. Ty musely co do rozlohy, vnitřního uspořádání i hmotného vybavení interiérů odpovídat mocenskému postavení císaře. Apartmány vyslance zrcadlově odrážely uspořádání císařských pokojů, přičemž k ústředním prostorám patřila audienční místnost s baldachýnem a obrazem panovníka pod ním.

Za jednu z nejzdařilejších kapitol první části knihy lze považovat pasáž o vyslaneckých kaplích a tamním duchovním personálu. Mimořádně zajímavá je především

analýza konfliktů mezi císařskou ambasádou a místní samosprávou v nekatolických zemích ohledně využívání kaple osobami, které nebyly členy diplomatovy domácnosti. Zde se autoři neomezili na pouhý popis jednotlivých sporů, ale na jejich půdorysu hledali odpovědi na otázky každodenního soužití dvou odlišných konfesí a významu diplomatické imunity ve vztahu k náboženskému vyznání vyslance v konfesijně rozdílném prostředí. Kromě toho se letmo dotkli dalšího možného vyprávěcího potenciálu pramenů o zmínovaných konfliktech. Ty totiž ve své podstatě odrážely určité „velké“ politické, náboženské a kulturní procesy uvnitř Římsko-německé říše i v rámci Evropy, kupříkladu proces konfesionalizace.

Na závěr prvního oddílu se autoři zamysleli nad konkrétními úskalími i celkovým přínosem, spojeným s absolvováním dlouhodobého pobytu v zahraničí v očích jednotlivých diplomatů. Vydat se na zahraniční misi obnášela nemalá finanční a sociální rizika, protože dvorská komora hradila jen část výdajů. Právě finanční možnosti urozených jedinců hrály často rozhodující roli při rozmyšlení, zda misi přijmout.

Neméně závažný problém přinášela dlouhodobá nepřítomnost šlechticů v habsburském soustátí, zejména ve Vídni. Ti v průběhu ambasády nemohli osobně hájit vlastní zájmy u císaře a museli se spoléhat na pomoc vlivných dvořanů. Na druhou stranu časově omezená role diplomata představovala vhodnou investici do budoucna, neboť tímto krokem si šlechtici symbolicky zavazovali panovníka a doufali, že jim na oplátku za vykonanou námahu propůjčí některý (prestižní) dvorský úřad. Interakce mezi císařem a vyslancem probíhala na principu reciprocity. Za to, že velmož na sebe vzal břímě ambasády a nemalých výdajů s ní spojených, mu vladař nabízel přízeň a především trvalé zakotvení ve struktuře vídeňského dvora, případně v císařské armádě, zemské správě či hierarchii katolické církve.

Druhý oddíl knihy tvoří čtivé, analyticky pojaté kapitoly, jež tematizují diplomatická zastoupení rakouských Habsburků ve vybraných evropských zemích. Autoři na konkrétních příkladech ukázali zvláštnosti i shodné rysy diplomatického dění napříč Evropou. Pozornost postupně upřeli ke Španělsku, papežskému státu, Anglii, Švédsku, polsko-litevskému státu, Rusku, jednotlivým kurfiřtům, knížatům a svobodným městům Římsko-německé říše. Kromě postižení obecného vývoje diplomatických styků podunajské monarchie s každou z výše uvedených zemí či územních celků na prahu novověku se zaměřili na bližší ozřejvení příznačných rysů každodenního života vybraných (urozených) zástupců císaře v jednotlivých koutech Evropy. Vedle poznatků o oficiálních i zákulisních jednáních zde nechybějí barvitá líčení různých nedorozumění a konfliktů s obyvateli cílových destinací a hodnotářů hostitelských dvorů, pořádání nákladných slavností, ale i vnímání hospodářských, kulturních, náboženských, politických a sociálních odlišností či kulturního transferu a zprostředkovávání nákupu nejrůznějších pochutin a uměleckých předmětů, jakož i angažování umělců a řemeslníků do služeb císaře nebo dalších urozenců z podunajské monarchie.

Po stránce koncepční lze za velký problém považovat skutečnost, že v knize chybí pasáže o činnosti habsburských diplomatů ve Francii a Osmanské říši (a snad také v Benátské republice, tradičním spojenci rakouských Habsburků). Autoři publikace si tuto skutečnost dobře uvědomovali. Svůj krok ospravedlnili konstatováním, že „jejich začlenění by vytvořilo

z knihy monstrum, v němž by touha po úplnosti zakryla důrazy a významy, které chtěli autoři české odborné i laické veřejnosti sdělit“ (s. 19). U Francie a Vysoké Porty pokračují ještě odkazem na to, že se jim „nepodařilo sehnat odborníky, kteří by se tímto tématem pro danou zemi zabývali a byli dostatečně jazykově vybavení“ (s. 19). V domácí historiografii možná skutečně neexistují odborní pracovníci na danou problematiku, ovšem v dnešním globalizovaném světě není problém obrátit svou pozornost do zahraničí. V případě Osmanské říše například k německým, rakouským či maďarským historikům a historičkám, u Francie k tamním badatelům, zabývajícím se dějinami střední Evropy či francouzsko-habsburskými vztahy v 17. a 18. století, případně na studenty nebo absolventy doktorských studijních programů ve Francii, kteří pocházejí z České republiky a v rámci své disertační práce se zabývali podobnými tématy.

Mnohem závažnější je však „tvrzení o monstru“. V textu knihy je sice roztroušeno velké množství cenných zmínek o habsbursko-francouzských a habsbursko-osmanských diplomatických vztazích, resp. o vzájemné interakci diplomatů obou zemí. Začlenění zmiňovaných kapitol by však bylo pro publikaci důležité, ne-li klíčové. Je třeba si uvědomit, že tradiční mocenské soupeření habsburských císařů a francouzských králů o velmocenské postavení v Evropě zásadním způsobem ovlivňovalo a rytmizovalo politické dění v mnoha koutech evropského kontinentu.⁷ Každá z obou uvedených mocností se zde snažila prosazovat vlastní zájmy a získat tu kterou zemi na svou stranu. Existují např. četné studie, které tematizují politická zápolejí francouzských a habsburských diplomatů v Rzeczpospolité o rozhodující vliv na polské krále a proměnlivost zahraničně-politické orientace Polsko-litevské unie ve druhé polovině 17. století.⁸ Zmiňovaná ostrá rivalita se pak zákonitě promítala do každodenní činnosti a života zástupců panovníků obou znesvářených zemí v různých evropských metropolích; toho se ostatně autoři dotkli v některých kapitolách recenzované práce. V tomto ohledu by proto bylo velmi důležité a mimořádně přínosné blíže ozřejmit právě působení diplomatů rakouských Habsburků u francouzského královského dvora.

---

7 Jeroen DUINDAM, *Vienna and Versailles: The Courts of Europe's Dynastic Rivals, 1550–1780*, Cambridge 2003; Christoph KAMPMANN – Katharina KRAUSE – Eva-Bettina KREMS – Anuschka TISCHER (edd.), *Bourbon – Habsburg – Oranien. Konkurrierende Modelle im dynastischen Europa um 1700*, Köln – Weimar – Wien 2008, s. 27–57; Olivier CHALINE, *Ludwig XIV. und Kaiser Leopold I. als Herrscher. Mythos oder Wirklichkeit des absoluten Fürstentums?*, in: Helmut Neuhaus (ed.), *Die frühe Neuzeit als Epoche*, München 2009, s. 35–50.

8 Pouze výběrově Kazimierz PIWARSKI, *Między Francją a Austrią. Z dziejów polityki Jana III Sobieskiego w latach 1687–1690*, Kraków 1933; Zbigniew WÓJCIK (ed.), *Historia dyplomacji polskiej II (1572–1795)*, Warszawa 1982; Michał KOMASZYŃSKI, *Die Rivalität zwischen Habsburgern und Bourbonen am polnischen Hof im 17. Jahrhundert*, Österreichische Osthefte 32, 1990, s. 116–128; Ryszard SKOWRON (ed.), *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV–XVIII wieku*, Kraków 2009; Aleksandra SKRZYPIETZ, *Francuskie zabiegi o koronę polską po śmierci Jana III Sobieskiego*, Katowice 2009; Joanna MATYASIK, *Obóz polityczny króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Warszawa 2011.

Obdobné konstatování se týká Konstantinopole, kam od 16. století často směřovala různá habsburská poselstva, ovšem pokusy ustavit zde stálé diplomatické zastoupení selhaly. Absence stálého diplomatického zastoupení v metropoli Osmanské říše také patřila k argumentům, proč autoři recenzované publikace nezařadili do její druhé části kapitolu o této ambasádě. (Na druhou stranu je třeba uvést, že do carského Ruska rovněž směřovala po celé 16. a 17. století pouze příležitostná diplomatická poselstva. Stálé vyslanectví se zde podařilo ustavit až v polovině dvacátých let 18. věku /s. 383–384/).⁹ Zkoumaná perioda však představovala ve vzájemných vztazích přelomové období, kdy se po tureckém obléhání Vídně v roce 1683 změnila dosud obranná politika podunajské monarchie vůči Osmanské říši v ofenzivní.

Stejně jako v případě Francie ovlivňovala po celý raný novověk „turecká politika“ činnost habsburských diplomatů v dalších evropských zemích, a to nejen v těch, které se aktivně nebo formou subsidií účastnily bojů proti „odvěkému nepříteli veškerého křesťanstva“ (například Benátky, papežský stát, Polsko-litevská unie, Rusko, Římsko-německá říše). Navíc vzhledem k výrazným hospodářským, kulturním, náboženským, politickým i společenským odlišnostem lze na příkladu (ne)každodenního života habsburských poselstev v turecké metropoli velmi dobře studovat témata související s vnímáním jinakosti. Právě výzkum vztahů a vzájemného vnímání napříč jednotlivými kulturami či civilizacemi patří v současnosti k hlavním tématům evropské i světové historiografie.¹⁰

Z koncepčního hlediska je třeba ještě upozornit na skutečnost, že se autoři zaměřili výhradně na analýzu stálých zastoupení habsburských císařů ve vybraných evropských zemích. Stranou pozornosti ponechali příležitostná mírová jednání (kongresy) a uzavírání stejnojmenných smluv mezi nejrůznějšími evropskými mocnostmi. Těch se v letech 1640 až 1740 uskutečnilo nemalé množství, přičemž císařští diplomaté se jich přímo účastnili jako jedna z rokujících stran, případně vystupovali v úloze prostředníků. Šlo buď o jedince vybrané císařem ad hoc – pouze k absolvování konkrétního rokování, nebo jím panovník mohl pověřit svého stálého zástupce v dané zemi. Tato jednání a každodenní interakce s dalšími zahraničními diplomaty, často velmi dobře zdokumentovaná nejen v písemné podobě, však nabízejí mimořádně zajímavou a leckdy jedinečnou látku k poznání některých

9 K habsbursko-osmanským vztahům na prahu novověku inspirativně například Marlene KURZ – Martin SCHEUTZ – Karl VOCELKA – Thomas WINKELBAUER (edd.), *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie in der Neuzeit*, Wien – München 2005.

10 O tom například Christian WINDLER, *Diplomatie als Erfahrung fremder politischer Kulturen. Gesandte von Monarchen in den eidgenössischen Orten (16. und 17. Jahrhundert)*, Geschichte und Gesellschaft 32, 2006, s. 5–44; Michael ROHRSCHEIDER – Arno STROHMEYER (edd.), *Wahrnehmungen des Fremden. Differenzenerfahrungen von Diplomaten im 16. und 17. Jahrhundert*, Münster 2007; Hillard von THIESSEN – Christian WINDLER (edd.), *Akteure des Außenbeziehungen. Netzwerke und Interkulturalität im historischen Wandel*, Köln – Weimar – Wien 2010; Sebastian JOBS – Gesa MACKENTHUN (edd.), *Agents of Transculturation. Border-Crossers, Mediators, Go-Betweens*, Münster-New York – München – Berlin 2013; Susan RICHTER – Michael ROTH – Sebastian MEURER (edd.), *Konstruktionen Europas in der Frühen Neuzeit. Geographische und historische Imaginationen*, Heidelberg 2017.

témat, jimiž se autoři recenzované publikace zabývali především v první části práce, kupříkladu diplomatického ceremoniálu. Navíc k nim, především k těm nejvýznamnějším, existuje bohatá literatura včetně edic nejrůznějších pramenů.¹¹

Recenzované pojednání představuje jeden z prvních českých, synteticky zaměřených pohledů na diplomatická zastoupení rakouských Habsburků v různých koutech Evropy druhé poloviny 17. a první půle 18. století. Autoři názorně ukázali, že diplomaté nezastupovali nějaký odosobněný stát, ale konkrétního panovníka – císaře Římsko-německé říše. Koncept neosobního státu sice již na sklonku 16. a v první polovině 17. věku tematizovali filozofové a právní teoretici Jean Bodin či Hugo Grotius, jako (hlavní) aktér mezinárodní politiky však stát začal vystupovat až v 18. století, zejména v průběhu francouzské revoluce. Právě vládci, jejich nejbližší rádci a zástupci v různých koutech Evropy představovali skutečné tvůrce zahraniční politiky podunajské monarchie.¹²

Stranou pozornosti nelze v recenzi ponechat heuristickou stránku práce: Autoři pracovali s rozsáhlými soubory pramenů uložených v mnoha evropských archívech a knihovnách, kterým dosavadní historická věda věnovala často pouze okrajovou pozornost. Navíc se v ní pokusili o interdisciplinární pohled na zvolenou problematiku, neboť na některých místech dokázali propojit poznatky z oblasti historie, dějin umění, muzikologie, teatrologie, politologie a přirozeného práva. Publikace představuje též mimořádně cenný prosopograficky orientovaný příspěvek (nejen) k individuálním kariérám nejvýznamnějších císařských diplomatů v letech 1640–1740. Dokládá to pečlivě zpracovaná příloha s jejich základními biografickými daty, názvy zahraničních destinací, v nichž působili, údaje o kariérním postupu po návratu z diplomatické mise a informací, zda posléze získali vysoce ceněný Řád zlatého rouna (s. 391–397). Stranou pozornosti nelze nechat ani obrovské množství údajů k jejich služebníkům a k zaměstnancům ambasád v jednotlivých zemích. Recenzovaná publikace bude proto do budoucna sloužit jako jeden z odrazových můstků k dalšímu výzkumu diplomacie rakouských Habsburků na prahu novověku.

Rostislav Smíšek

---

11 Zvláštní místo nejen ve vztahu k císařské diplomacii v tomto ohledu zauímají prameny k dějinám vestfálského míru. O této skutečnosti výmluvně vypovídá monumentální ediční řada *Acta Pacis Westphalicae*, založená v roce 1962. Do roku 2013, kdy se jejím garantem stalo Zentrum für Historische Friedensforschung na univerzitě v Bonnu, v ní vyšlo celkem 48 svazků. Byly vydány nejen oficiální dokumenty, (tajné) instrukce, různé aktový materiál a dochovaná korespondence vyslanců jednotlivých evropských mocností, ale také osobní deníky přímých účastníků jednání, prameny městské proveniencie a mnohé další. Maximilian LANZINNER, *Neuere Forschungen zum Westfälischen Friedenskongress und die Acta Pacis Westphalicae*, Historisches Jahrbuch 133, 2013, s. 426–462.

12 Christian WINDLER, *Afterword: from social status to sovereignty – practices of foreign relations from the Renaissance to the Sattelzeit*, in: Tracey A. Sowerby – Jan Hennings (edd.), *Practices of Diplomacy in the Early Modern World c. 1410–1800*, London 2017, s. 254–266.

Isabel RÖSKAU-RYDEL

Zwischen Akkulturation und Assimilation. Karrieren und Lebenswelten deutsch-österreichischer Beamtenfamilien in Galizien (1772 – 1918)

(= Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Bd. 55)

Berlin, de Gruyter Oldenbourg 2016, 552 s., ISBN 978-3-11-034378-6.

Kulturalisticky orientovaný výzkum Haliče prodělává od začátku devadesátých let 20. století nebyvalý rozkvět. Týká se to zejména historiografie a literární vědy. Pozoruhodné na tomto vývoji je přitom jeho silné zaměření jednak na kulturní a sociálně-kulturní dějiny, jednak na dějiny diskurzu o Haliči. Nepřehlédnutelným znakem je i silný mezinárodní charakter. Pomineme-li podrobné monografické studie k sociálním a politickým dějinám, pak nelze ani tvrdit, že by v jeho rámci zcela převládala polskojazyčná bádání a publikace. Stejnou měrou se do výzkumu zapojila také německá, rakouská, americká a ukrajinská historiografie a literární věda.

Markantním průvodním znakem přitom byl a zůstává nadnárodní charakter tohoto výzkumu, nacházející výraz v řadě příkladů široké spolupráce. Teprve nedávno (2017) po dvou kohortách doktorandů skončil úspěšný „doktorandský kolég“ na univerzitě ve Vidni, který se věnoval různým, zejména kulturním a sociálním aspektům haličských dějin. Halič přitahuje pozornost jako v mnohém ohledu specifický region, který byl již v době svého trvání v letech 1772 až 1918 předmětem mnoha stereotypů, mýtů a kulturních imputací a který se podílel na vytváření dalších mýtů i po svém zániku.

Není divu, že se zde kulturněhistorický výzkum tak výrazně zaměřil na dekonstrukci. To se ovšem neobešlo bez dekonstruktivistických klíšé (invention, idea of, imagining atd.) a predikabilních výsledků takových výzkumů. Pozoruhodné však je, že ruku v ruce s dekonstrukcí šlo již od 90. let 20. století vytváření mýtů nových, odpovídajících kulturně-ideologickým predilekcím doby, a to i v samotné historiografii: Stejně jako jiné regiony či místa v široce pojaté střední Evropě se na Halič zpětně promítaly přímo arkadizující ideály „multikulturality“, formulované jako zájem o koexistenci kultur, jazyků, etnik a náboženství. V souvislosti s paušální kritikou „nacionalismu“ se v Haliči zpětně hledaly fenomény pronikání a výměny mezi kulturami.

Lvov, ale třeba i huculský venkov nebo nedaleké bukovinské Černovce (do r. 1849 součást Haliče) představovaly místa, do nichž se tento nostalgický mýtus koexistence soustředil nejvíce. Nebyl to však mýtus zcela nový, svým způsobem se začal vytvářet již hluboko v období habsburské vlády v 19., v náznacích dokonce už v 18. století. Příkladem zajímavého smíšení čtyř mytologických rovin – mýtů vzniklých v období existence Haliče jako království v rámci habsburské monarchie, mýtů vzniklých po jejím zániku a mýtů ryze současných (těch národních, např. na současné Ukrajině, i těch „multikulturalistických“), a zároveň jejich reflexe se v roce 2015 stala krakovsko-vídeňská výstava „Mýtus Haliče“, vzniklá v polsko-rakousko-ukrajinské spolupráci.¹

1 Jacek PURCHLA et al., *Mit Galicji*, Kraków 2014.

Výzkum Haliče přitom vykazoval a vykazuje určité tendence k materiálovému a tematickému zúžení: V literární vědě a literární historii je to např. nepřehlédnutelné soustředění se na několik autorů druhé poloviny 19. a začátku 20. století (Karl Emil Franzos, Leopold von Sacher-Masoch, Joseph Roth, Ivan Franko), takže se zde vytváří specifický pramenně-literární kánon. Pro historický výzkum pak obecně platí, že drtivá většina publikací se věnuje druhé polovině haličského období, tedy letům 1848–1918, s dalším zřejmým důrazem na první světovou válku a na období tzv. haličské autonomie. Roste zájem také o problémy ukrajinského národního hnutí a částečně i sociální dějiny venkova. Mnohem menší frekvenci se oproti tomu těší poslední čtvrtina 18. a první polovina 19. století.

Recenzovaná práce patří k oné malé skupině studií, které sice mají charakter tematicky jasně definované monografie, ale zároveň jsou chronologicky otevřené pro celé historické období od připojení těchto jihopolských oblastí k habsburské monarchii až po zánik podunajského mocnářství. Kniha navazuje na zvýšený, i když spíše v obecné rovině než v konkrétních projektech formulovaný zájem o problematiku společenských identit, který se logicky otevřel v souvislosti s novou pozorností věnovanou „multikulturní“ Haliči.

Autorka otevřela téma, jež bylo v posledních desetiletích v historické reflexi haličské problematiky často připomínáno, ale studováno jen v obecnějších souvislostech nebo na velmi konkrétních příkladech: Zkoumá asimilaci a akulturaci, a to zejména ve vztahu k procesům integrace a sžívání původně „cizích“ skupin (hlavně úředníků, vzdělavců, představitelů svobodných povolání) s domácím, jazykově polským prostředím, a v období formování polského národa dokonce tendence těchto skupin přijímat již v druhé či třetí generaci vyhraněné formy polského národního vlastenectví. Vycházejíc z těchto obecných pozorování a soudů o „polonizaci“ původně nepolských elit, rozhodla se Isabel Röska-rydel, německá badatelka spojená s krakovským akademickým prostředím, podrobit téma kritické sociálně- a kulturně-historické analýze. Její práce vyšla již roku 2011 v původní polské verzi.² O čtyři roky později následovala přepracovaná a upravená verze německá, která je předmětem této recenze.

Východiskem pro práci se stal již od 19. století tradovaný topos německojazyčných rakouských úředníků a jejich rodin, pocházejících z různých částí monarchie, jejichž příslušníci podléhali procesům asimilace a „polonizace“. Pevnou součástí této tradice byla i teze o rozhodující roli polských matek pro polonizaci pozdějších generací původně rakouských úřednických rodin. Monografie se proto soustřeďuje na analýzu akulturačních a asimilačních procesů v takových úřednických rodinách, které byly přinejmenším původně německojazyčné, pocházely ze „starých“ částí podunajského mocnářství a setrvaly v Haliči po několik generací.

Právě generační aspekt hraje v práci klíčovou roli: autorka se zabývá tím, k jakým posunům docházelo v mezigeneračním srovnání. Na první pohled poněkud překvapivě zde za teoretické východisko posloužil známý, dnes již zcela klasický a v novější literatuře spíše kritizovaný třígenerační model asimilace/akulturace sociologa Hannibala Geralda

---

2 Isabel RÖSKAU-RYDEL, *Niemiecko-austriackie rodziny urzędnicze w Galicji 1772 – 1918. Kariery zawodowe – środowisko – akulturacja i asymilacja*, Kraków 2011.

Duncana.³ Ten byl ovšem vypracován na základě studia moderní společnosti a vesměs pracovních migrantů v americkém prostředí, zatímco v případě recenzované studie se jednoznačně jedná o příslušníky státních a úřednických elit, kteří v nové zemi působili jako představitelé státní moci a administrativně-byrokratického aparátu, v mnohém privilegovaní vůči domácímu prostředí.

Autorka si je však těchto konceptuálních disproporcí vědoma a aplikovala Duncanův model spíše jako fólii pro kladení otázky, nakolik je vůbec produktivní pro historizující perspektivu a historickou analýzu. Omezení plynoucí z tohoto modelu navíc překonala dvěma rozšířeními. Za prvé v návaznosti na část sociologické literatury důsledně rozlišovala mezi akulturací a asimilací jako dvěma možnými, za příznivých okolností na sebe navazujícími fázemi. Akulturací se přitom rozumí přizpůsobení se, porozumění a pochopení kultury a sociálních vztahů v novém prostředí při zachování vlastní, od nového prostředí odlišné individuální a kolektivní identity. Asimilace je pak již chápána jako plné přijetí a autentická internalizace místní kultury, spojená s identifikací s touto kulturou a společností (v haličské tradici popisovaná jako „polonizace“). Za druhé pak autorka Duncanův model rozšířila na základě svého empirického materiálu a svých pozorování o zahrnutí čtvrté generace. V mnoha případech právě až u ní sledovala rozhodující završení asimilačních procesů.

Na tomto pozadí se Röska-Rydel alespoň rámcově vypořádala s koncepty akulturace, asimilace a identity. V posledním případě se však soustředila mnohem více na rovinu individuální (osobní) identity a kontext socializace. Naproti tomu jen letmo se dotkla identit kolektivních, které však mají pro vysvětlení akulturačně-asimilačních procesů a „polonizace“ nemenší význam. Na pozadí části německojazyčných studií má práce Röska-Rydel nesporně sympatický rys, že se obejde bez paušálních, spíše ideologicky než analyticky formulovaných předsudků vůči kategorii kolektivní identity, jejíž aplikaci je tak často podsouvána nereflekovaná afirmace, esenciální redukcionismus a aktivní politika identity.

Vlastním základem pozorování se pro autorku staly profily deseti vybraných rodin s řadou generací úředníků, částečně známých z různých kontextů i mimo Halič (Baum, Mehofer). Biografie příslušníků a jejich postoje byly podrobně sledovány potud, pokud to prameny umožňují. K hlavním aspektům výzkumu patří jejich zapojení do „místního“ společenského života, sňatkové preference a strategie, jazyková a kulturní orientace či kariéry představitelů těchto rodin. Stranou pozornosti nezůstává ani vnější pohled na ně, tedy vesměs jejich přijetí a obraz z perspektivy místní polské (rusínské) společnosti.

Röska-Rydel přesvědčivě popisuje skutečně silnou dynamiku, ale i meze asimilačních procesů. Přes jejich nespornou dominanci přitom dospívá k dekonstrukci dvou již zmíněných, od 19. století tradovaných stereotypů či dokonce mýtů: Za prvé ukazuje, že „polonizační“ asimilace zdaleka nenastávala nutně či automaticky a že existuje dostatek příkladů po generace trvající distance mezi úřednickými rodinami a domácím prostředím. Za druhé pak prakticky zcela zpochybnila mýtus polských matek jako hybatelek akulturace a asimilace mladších generací: ve světle autorčiniých pozorování zde neexistovala ani zákonitost, ani žádná pozorovatelná, natož pak přímá souvislost.

---

3 Hannibal Gerald DUNCAN, *Immigration and Assimilation*, Boston 1933.

Rozejít se je třeba s již zcela antikvanou představou o přeměně „Němců” v „Poláky”, neboť se ukazuje, že výchozí kolektivní identita představitelů úřednických rodin měla jen málo společného s etnickým němectvím a spočívala v řadě možných konfigurací, kde sociální příslušnost ke státní elitě s dominující němčinou (a částečně s propagací němčiny jako celostátního jazyka) měla sice podstatnou, ale nikoliv rozhodující roli. V rámci německojazyčných rodin s „migračním pozadím” hrály až do 19. století stále ještě významnější roli různé rozdíly (společenské postavení, konfese) než společenství jazyka či dokonce jakési etnicity.

Nesporný „polonizační” potenciál domácího haličského prostředí vůči německojazyčným úřednickým rodinám (a rodinám inteligence) vysvětluje Röskau-Rydel přesvědčivě domácími politickým a společenským vývojem. Klíčový zlom spatřuje v „autonomizaci” Haliče od padesátých a šedesátých let 19. století, kdy polština zcela ovládla veřejný život včetně veřejné administrativy a jakákoliv kariéra byla v jejím rámci prakticky nemožná bez suverénní polskojazyčnosti. Druhým obecným motorem byla identitotvorná dynamika polského národního hnutí spolu s identitotvornou otevřeností habsburské monarchie. Postupně se nacionalizující prostředí haličských měst vytvářelo tlak i pobídky k přijímání polské (zřídkka i rusínské/ukrajinské) národní identity, pokládalo otázku obcovacího jazyka na všech úrovních (včetně soukromé) za rozhodující a vnímalo každý přechod původně nepolských rodin k polskému vědomí a jazyku jako zisk a doklad své síly či vitality. Habsburská monarchie oproti tomu zůstávala v tomto směru vůči svým úřednickým elitám v provinciích otevřená, tolerantní a vesměs indiferentní: trvala na roli němčiny jako státního a elitního jazyka, ale jazykové orientace jednotlivců stejně jako jejich sňatky s představitelkami místní společnosti považovala za jejich soukromou záležitost a prakticky se o ně nezajímala; vyžadovala dynastický a státní patriotismus a politickou loyaltitu, ale nijak zásadně nepotlačovala další kulturní roviny identifikací představitelů „svého” aparátu. V tomto smyslu se vskutku zdá, že pobídky k akulturaci a u pozdějších generací i k asimilaci byly mnohem silnější než překážky, jež by se tomuto procesu stavěly do cesty.

Volba deseti rodin by se pro takovéto zobecnění mohla na první pohled jevit jako příliš omezený empirický materiál. Vzhledem k dlouhodobé a transgenerační perspektivě a k heuristické hloubce monografie se však jedná o skutečně intenzivní vyčerpání pramenných možností, které autorce dovolilo formulovat dost obecné závěry, hodící se navíc ke srovnání se situací v ostatních polských zemích v Prusku a Rusku. Práce Isabel Röskau-Rydel představuje zdaleka nejrozsáhlejší analýzu svého předmětu a nic nenasvědčuje tomu, že by mohla být v dohledné době materiálově nebo interpretačně překonána. Korekce a četná možná doplnění budou v příštím čase vstupovat spíše do vztahu a dialogu s tímto dílem.

Miloš Řezník

Hanns Christian LÖHR

Kunst als Waffe. Der Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg.

Idelogie und Kunstraub im »Dritten Reich«

Berlin, Gebr. Mann Verlag, 2018, 208 s., 18 tabulek,

17 fotografických vyobrazení v přílohách, ISBN 978-3-7861-2806-9.

Odborné i politické diskuze o osudu uměleckých děl, zkonfiskovaných či jiným způsobem zcizených nacionálními socialisty v Hitlerově Německu, a posléze i v okupované Evropě, vyvolávají i dnes, po více než sedmdesáti letech od ukončení druhé světové války, neutuchající zájem nejen v řadách odborné veřejnosti, ale především na poli mezinárodně politickém.

V příliší krátkém a velmi hektickém poválečném období, které předcházelo spuštění železné opony, upřeli spojenci svoji pozornost především na co nejrychlejší ekonomickou a politickou obnovu Evropy. Osud zavlčených kulturních statků zaujímal druhořadé místo. Následné bipolární rozdělení světa na dalších čtyřicet let zablokovalo doznívající poválečné naděje na navrácení tisíců kulturních předmětů zpět do zemí svého původu. K oteplení vzájemných vztahů mezi Východem a Západem v oblasti dokumentace, identifikace a navrácení uměleckých artefaktů a dalších předmětů kulturní povahy (mezi ně se kromě uměleckých artefaktů z oblasti malířství a sochařství řadí také užité umění, hudební nástroje, notové zápisy, knihovny, archivy a předměty náboženské a rituální povahy) došlo až na začátku devadesátých let minulého století. Tehdy, po pádu komunistických režimů se v tomto směru rychle zaktivovaly významné mezinárodní židovské organizace.¹ Vytrvalým tlakem na americkou administrativu Billa Clintona iniciovaly na poli mezinárodní diplomacie znovuotevření diskuze o otázkách odškodnění obětí holokaustu. Témata jednání na mezivládní úrovni se postupně rozšířila o problematiku pojistek, odškodnění nucených prací a také o restituce uměleckých předmětů a judaik, která byla v důsledku války zcizena, vyvlastněna, zkonfiskována či jiným způsobem uloupěna původním vlastníkům.²

Mezinárodní tlak nově se formujících zájmových skupin přispěl významným způsobem k rychlejšímu otevírání archivů v zemích bývalého Východního bloku a současně položil základy spolupráce a výměny informací mezi historiky západní a východní Evropy. Rozhodujícím pro nově se rodící vědní obor výzkumu provenience (původu) uměleckých předmětů však byl až začátek 21. století. Tehdy mezinárodní vědecké týmy i jednotliví

---

1 Jednalo se především o World Jewish Restitution Organization, European Council of Jewish Communities, American Jewish Committee a Conference on Jewish Material Claims against Germany, <http://fcit.usf.edu/holocaust/resource/assets/index.HTM> (21. 01. 2019).

2 Mezi významné mezivládní konference k tématu spoliovaných statků obětí holokaustu patřila Washington Conference on Holocaust Era Assets, konaná v roce 1998 https://1997-2001.state.gov/regions/eur/wash_conf_material.html (21. 01. 2019) a dále Holocaust Era Conference, konaná v Praze v roce 2009, https://www.lootedart.com/web_images/pdf2018/1.1.4%20Holocaust_Era_Assets_Conference_Proceedings_2009.pdf (21. 01. 2019).

badatelé začali postupně publikovat odborně relevantní výsledky svých výzkumů, což následně přispělo k rozšíření mezinárodní spolupráce.

Mezi mezinárodně uznávané odborníky z oboru provenience se bezpochyby řadí také německý historik Dr. Hanns Christian Löhrr. Široké pole jeho badatelského zájmu o dějiny Evropy po skončení první světové války se časem postupně vyprofilovalo až k úzce zaměřenému zájmu o téma umění a jeho stěžejní role v době nacistického Německa. To potvrzují i Löhrovy poslední publikace, v nichž detailně mapuje osudy významných uměleckých sbírek, soustředovaných v době druhé světové války v rukou nejvyšších vládních představitelů nacistického Německa, Adolfa Hitlera a Hermanna Göringa.

Löhrova nejnovější, v pořadí již čtvrtá monografie z období druhé světové války³ pouze nerozšiřuje knižní mozaiku válečných zločinců a všehoschopných „znalců umění“ o další jméno vlivného člena NSDAP, Alfreda Rosenberga, ale především jako první publikace svého druhu,⁴ detailně analyzuje rozsáhlou agendu specificky profilované organizace, tzv. „Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg“ (ERR), pod níž za druhé světové války spadala rozsáhlá agenda systematicky rozplánovaného rabování kulturního dědictví nepřátel Říše.

Na rozdíl od publikací, které se úloze ERR v nacistické mašinérii záborů kulturních statků věnují pouze obecně,⁵ například v kontextu legalizace krádeží, zavádění spoličnických mechanismů či způsobů sekvestrací na okupovaných územích, případně se soustřeďují na tu kterou vybranou oblast jejích aktivit, přináší Löhrova studie jako první svého druhu komplexní pohled do vnitřního uspořádání a chodu Rosenbergova Einsatzstabu. Autor sice chápe tuto prominentní a přísně hierarchicky vedenou organizaci, jejíž jednotlivé složky se na základě jednotčícího principu a vytyčených ideologických cílů staly nástrojem k realizaci „Vůdcovy“ deklarované představy o rasově a kulturně čistém umění, nedílnou součástí rozsáhlého polykratického aparátu nacistického Německa,⁶ nicméně hned v úvodu knihy si pokládá otázku, jak významnou

---

3 Hanns Christian LÖHR, *Das Braune Haus der Kunst. Hitler und der Sonderauftrag Linz*, Berlin 2005, TÝŽ, *Der Einserne Sammler: Die Kollektion Hermann Göring. Kunst und Korruption im Dritten Reich*, Berlin 2009, TÝŽ, *Hitlers Linz. Der Heimatgau des Führers*, Berlin 2013.

4 Činnost ERR v okupované Evropě se v knize o krádežích knih věnuje také A. Rydell. Nicméně jeho kniha patří spíše do kategorie literatury faktu než mezi vědecké studie, založené na výzkumu primárních zdrojů: Anders RYDELL, *Zloději knih*, Zlín 2017.

5 Patricia KENNEDY GRIMSTER, *Trophies of War and Empire, The Archival heritage of Ukraine, World War II and the International Politics or Restitution*, Harvard 2001, Peter M. MANASSE, *Veschleppte Archive und Bibliotheken, Die Tätigkeit des Einsatzstabes Rosenberg während des Zweiten Weltkrieges*, St. Ingbert 1997, Willem de VRIES, *Kunstraub im Westen, Alfred Rosenberg und der Sonderstab Musik*, Frankfurt am Main 2000, Michel RAYSSAC, *L'Exode des musées, Histoire des oeuvres d'art sous l'occupation*, Paříž 2007 aj.

6 Z anglického *polycratic*, uváděno zejména v souvislosti s nacistickým Německem jako vláda mnohých, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/polycratic> (23. 1. 2019).

roli v kulturní politice Hitlerova aparátu i ve spleťtí džungli nacionálně socialistických úřadů⁷ hrál Rosenbergův úřad⁸, ERR, ale i Rosenberg sám.

Po úvodní kapitole, popisující Rosenberga ve všestranných souvislostech, od dob mládí v Estonsku a v Rusku až po strmý kariérní postup mezi špičky nacistické strany, nabízí autor dnes již často citované teze Adolfa Hitlera, věnované umění a jeho nezastupitelné roli v německé společnosti. Ta měla být založená na rasově čisté kulturní politice. Samotné „Vůdcovy“ umělecké představy o dokonalé ladnosti tvarů zobrazované reality korespondovaly, v kontrastu k tehdy šokující moderně dvacátých a třicátých let, s jeho vizí nového Německa. To měly nově zrekonstruované sbírky umění posunout na piedestal kulturní velmoci světa. Tyto nacistické teorie reflektuje Löhr pouze prostřednictvím výčtu několika výstav tradičního i moderního německého umění.

Autor bohužel vyhradil stejně limitovaný prostor také poměrně zásadním a průlomovým událostem v kultuře, které charismatičtí řečníci NSDAP dokázali ve štvavých kampaních manipulativně proměnit v mocnou zbraň proti nepřátelům režimu. Snad právě proto nahlížely tisíce návštěvníků na výstavu *Entartete Kunst* v Mnichově v červnu 1937 s jistou dávkou pohrdání a jiní naopak s velkými obavami o budoucnost. Ty obavy se začaly částečně potvrzovat o dva roky později na prestižní aukci moderního umění Fischerova aukčního domu v Luzernu v červnu 1939.⁹

Chápe-li Löhr umění jako zbraň, o čemž ostatně svědčí i název jeho knihy, postrádá však právě tato stať autorovu hlubší analýzu klíčových pojmů, jakými byly pro národní socialisty „národ“, „rasa“ a „umění“. Ostatně právě tyto výrazy doznaly v národně sociální rétorice třicátých let značné radikalizace a nacističtí teoretici je úspěšně propojovali s národně podmíněnou rasovou morfologií. Snad právě z důvodů nedostatečně propracované úvahy o úloze umělce a umění ve společnosti evokují úvodní kapitoly Löhrovy knihy u čtenáře spíše autorovu snahu o popis kumulujících se historických událostí.

V kontrastu k absenci základních tezí o úloze německého národního umění vystihuje Löhr poměrně srozumitelně koexistenci rozličných ideologických tendencí, proudů a mocenských klik. Tento způsob vnitřně polykratického vedení státu, zaštiťovaného navenek jednotným vůdcovským principem a Hitlerovou osobou, dokládá autor popisem řady konkurenčních bojů uvnitř nacistického aparátu. V oblasti umění autor tento polycentrismus¹⁰ nápadně ilustruje nejen na protikladu Alfreda Rosenberga a jeho stranických konkurentů, ale také na osobě Adolfa Hitlera. I „Vůdce“ sám vědomě rozdmýchával rivalitu mezi svými nejbližšími spolupracovníky,¹¹ jejímž cílem bylo oslabit jejich pozice a zasít mezi ně nedůvěru. Ta posléze vedla k názorovým střetům a konkurenčním

7 H. Ch. LÖHR, *Kunst als Waffe*, s. 11.

8 V této souvislosti se jedná o tzv. APA, Aussenpolitisches Amt, do jehož čela byl Rosenberg jmenován Hitlerem 1. dubna 1933. In: Reinhard BOLLMUS, *Das Amt Rosenberg und seine Gegner. Studien zum Machtkampf im NS Herrschaftssystem*, Stuttgart 1970, s. 19n.

9 H. Ch. LÖHR, *Kunst als Waffe*, s. 22–25.

10 Polycentrismus je ve vztahu k Třetí říši chápán jako organizační princip, který se se snaží vyhnout přílišnému soustředování moci na jediné centrum.

11 H. Ch. LÖHR, *Kunst als Waffe*, s. 43, 169.

bojům o mocenskou převahu ve stranickém aparátu, v němž se právě umění stalo jedním z hlavních nástrojů Hitlerovy politiky.¹² Z „Vůdcových“ věrných spolustraníků učinila honba za cennými uměleckými díly nelitostné soupeře, zaštitující se nejenom vlastním stranickým postavením v hierarchii moci, ale i nacistickými organizacemi, které řídili a jejichž jménem o tyto umělecké cennosti usilovali.¹³

Začátek čtyřicátých let přinesl spolu s postupem nacistických vojsk do západní Evropy nejen zvýšenou poptávku po uměleckých předmětech z majetku již uprchlých či o emigraci žádajících Židů, ale postupnou institucionalizaci a legalizaci obecného vyvlastňování majetků kulturní povahy. Podle Löhra však Rosenberg překvapivě „... neplánoval a ani nepočítal s konfiskacemi na Západě. Avšak na tuto překvapivě výnosnou příležitost zareagoval ihned.“¹⁴

V oddílech, věnovaných obsazení západní Evropy, přichází autor s podrobnou chronologií zásadních dělicích linek. Ty naznačují až neuvěřitelnou duchapřítomnost a rychlost, s níž se ERR vypořádala s konkurenty. Řada z nich operovala v téže době ve stejně nepřehledném systému, plném prvopočátečních kompetenčních zmatků, které vznikaly v důsledku prvních záborů majetků kulturní povahy. Svým vítězstvím si ERR, i přes určité a místy vynucené ústupky ve prospěch „Vůdce“ a maršála Göringa, upevnil vedoucí pozici na poli konfiskací kulturního majetku. Löhr tuto tezi dále rozvíjí na příkladech činnosti tzv. *Sonderstab ERR*. Nově utvořené štáby se v rámci své přísně specializované činnosti zaměřovaly na vyvlastňování předem určených skupin kulturních statků.¹⁵ Autor těmto samostatně operujícím jednotkám věnuje značnou pozornost a podrobně rozebírá jejich činnosti pod hlavičkou ERR.

Jako nejdůležitější se nicméně vzhledem k zaměření této monografie jeví především analýza aktivit *Sonderstab Bildende Kunst*, které již v roce 2005 poměrně obsáhle popsala americká historička Patricia Kennedy Grimsted.¹⁶ Úkolem této zvláštní „umělecké“ jednotky byla ve Francii a v zemích Beneluxu rozsáhlá konfiskace soukromých uměleckých sbírek nejdříve převážně židovských vlastníků. Postupně však přišly na řadu také knihovny a archivy kulturních spolků židovských, zednářských, komunistických a sociálně demokratických organizací. Ve stejném úkolu rabování pokračoval ERR také na dobytých

---

12 V této souvislosti je možné zmínit například rivalitu mezi Joachimem von Ribbentropem jako ministrem zahraničí říšské vlády, Alfredem Rosenbergem jako šéfem zahraničně polického úřadu NSDAP (APA), Josefem Goebbelsem, říšským ministrem osvěty a říšským ministrem vnitra a šéfem Ahnenerbe Heinrichem Himmlerem. Názor o polycentrismu nacistického režimu popsal již na začátku čtyřicátých let významný německý politolog Franz Neumann in: Franz NEUMANN, *Behemoth. The Structure and Practise of National Socialism 1933–1944*, Chicago 2009.

13 Například RSHA, Gestapo, Wehrmacht, SA nebo SS.

14 H. Ch. LÖHR, *Kunst als Waffe*, s. 33.

15 Například Sonderstab Bildende Kunst, Sonderstab Archive, Sonderstab Musik a další, in: H. Ch. LÖHR, Tamtéž, s. 58–66 a 174–6.

16 Patricia KENNEDY GRIMSTED, *Roads to Ratibor. Library and Archival Plunder by Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg*, Amsterdam 2005, <https://socialhistory.org/sites/default/files/docs/err-ratibor-pkg.pdf> (24. 1. 2019).

územích východní Evropy, jen s tím rozdílem, že zde se jeho pozornost ihned zaměřila na sbírky státních institucí.

Löhrův popis fiskálních mechanismů, založený na archivním výzkumu, je pro badatele výzkumu původu děl neocenitelným zdrojem informací, nezbytných k určení provenience uloupeného statku. Löhrovy archivně podložené popisy pohybů zabavených kulturních předmětů od místa zaboru, lokaci depotů, určených k inventarizaci, katalogizaci až po místo dočasného skladování a následný transfer do místa určení v Německu představují jakési teoretické vzorce. Do nich se při určování původu nalezeného a doposud neidentifikovaného předmětu mohou dosadit informace o popsanych převodech vlastnických práv předmětů, počínaje původním vlastníkem a konče místem jeho určení. To z knihy současně činí nejen respektovanou vědeckou studii, ale i pracovní manuál.¹⁷ Na rozdíl od jiných badatelů sleduje pohyby umění nejen na okupovaných územích, ale zmiňuje též transfery majetků na anektovaném území Rakouska a v protektorátu Čechy a Morava.¹⁸

Löhrovi se s obdivuhodnou lehkostí podařilo umístit na časovou osu (od nástupu nacistů k moci v roce 1933 až do poválečných let 1945–1947, resp. 1957) hned několik významných momentů z tohoto období. Na základě historických pramenů i obsáhlé literatury zachytil v monografii posun nacistické politiky od prvotních násilných praktik stoupců NSDAP v oblasti purifikace německé kultury k efektivnímu, vysoce proorganizovanému programu masového drancování evropského kulturního dědictví. Původní improvizace nacistů se v tomto ohledu proměnila v dobře propracovanou a fungující mašinérii, v níž každý významný hráč, prostý jednotlivec i organizace, měl svoji přesně vymezenou roli. Löhr to dokládá na řadě jmen více či méně důležitých osob, resp. jejich začlenění do systému krádeží. Je až obdivuhodné, jak přehledně působí autorův text, uvážíme-li, že se do soustavy předem stanovených operací a postupů současně promítaly stranické, státní i ryze osobní zájmy nacistů, které mnohdy zásadně nabourávaly relativně zautomatizované mechanismy spoliací.

Pro dokreslení poválečných snah spojenců repatriovat co největší množství uloupeného kulturního majetku do zemí původu je kniha doplněna krátkým přehledem kompetenčních pravomocí spojenců v okupačních zónách Německa a popisem jejich vzájemné spolupráce při dohledávání vlastníků uměleckých předmětů, zajištěných spojenci po konci války v úkrytech bývalé nacistické Říše. Kromě seznamu zkratk a přehledných tabulek k činnosti ERR obsahuje kniha také jmenný rejstřík a unikátní obrazovou přílohu

---

17 Seznamy depotů pro umělecké předměty v Říši jsou v knize přehledně seřazeny v tabulkách. V tomto případě se však jedná pouze o konečné destinace. H. Ch. LÖHR, *Kunst als Waffe*, s. 179. Další dočasná skladiště pro uložení a třídění uloupených předmětů jsou součástí textu či poznámkového aparátu, více Tamtéž, s. 58, 64, 91, 98–99, 100, 106, 109, 118, 120–125, 128–129, 133 a 139–158.

18 V této souvislosti autor cituje P. K. Grimsted, která uvádí, že Říšský archiv byl na konci války přestěhován z Opavy do Plzně. H. Ch. LÖHR, *Kunst als Waffe*, s. 129, a dále, s největší pravděpodobností, zatím jako první hovoří o Depu úřadu Bildende Kunst také na zámku Lemberg v Čechách. Tamtéž, s. 116.

sedmnácti uměleckých děl, která se ztratila po roce 1945 a do roku 2017 ještě nebyla dohledána a vrácena právoplatným vlastníkům, či jejich dědicům.

Löhrova publikace si vytkla za cíl podrobně rekonstruovat a interpretovat události, které v průběhu a na sklonku druhé světové války vyústily v nevyčísitelnou finanční a materiální devastaci evropského kulturního dědictví. V některých směrech ale svůj cíl nesplnila zcela. Autorovi se sice podařilo vyplnit mnohá prázdná místa, která dnes díky této monografii dokreslují doposud neúplnou mozaiku činnosti Rosenbergovy organizace, bohužel však zcela opomněl napsat alespoň exkurz do Říší anektovaných území Rakouska a protektorátu Čechy a Morava, kde se již v době tažení nacistických vojsk do Francie roztáčela kola nacistická konfiskační mašinerie na plné obrátky. Touto praxí prověřené metody se staly předlohou pro zavedení konfiskačních mechanismů do západní a později i východní části dobyté Evropy. Komparací mechanismů a procesů spoliací a analýzou byrokratického aparátu konfiskačních úředníků by autor zákonitě musel dospět ke zjištění, že od obsazení Francie a Beneluxu již nacisté svoje metody pouze zdokonalovali a zefektivňovali. První zkušenosti s rabováním soukromých i státních sbírek však získali již roce 1938 v Rakousku a Sudetech a o rok později v protektorátu. I tam totiž žili Židé, zednáři, komunisté a sociální demokraté, jejichž majetky tvořily nedílnou součást kulturního dědictví těchto dvou zemí.

Renata Košťálová

Volker ZIMMERMANN – Michal PULLMANN (Hg.)

Ordnung und Sicherheit, Devianz und Kriminalität im Staatssozialismus. Tschechoslowakei und DDR 1948/49–1989

(= Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum, Bd. 034)

Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2014, 492 s., ISBN 978-3-525-37308-8.

K okruhům zájmu evropské historiografie, sledující procesy modernizace 19. a 20. století, patří také otázky kriminality a dalších forem násilí a jejich proměny v politických, sociálních a společenských souvislostech. Soustavnější výzkum těchto fenoménů můžeme registrovat také v českém dějepisectví.¹ Fenomény kriminality, nastolování společenského pořádku či způsoby represe státních bezpečnostních struktur v období komunistických režimů v Československu a v NDR se staly předmětem konference Collegia Carolina pořádané v kooperaci s Ústavem sociálních a hospodářských dějin FF UK v roce 2011, z něhož vyšel o tři roky později konferenční sborník. V něm vzhledem k cílenému komparativnímu zaměření konference vytvářejí některé z výsledných příspěvků odpovídající pandán mezi československou a východoněmeckou realitou.

Při dosavadním zkoumání československých dějin doby komunismu se ve výzkumu represe a nastolení pořádku zájem badatelů na přelomu druhého a třetího tisíciletí orientoval

---

1 V českém historiografickém prostředí vyšla nejnověji monografie k problematice násilí doby první světové války a poválečné éry. Viz Ota KONRÁD – Rudolf KUČERA, *Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*, Praha 2018.

primárně na postižení politicky motivované perzekuce vůči jednotlivým nepohodlným skupinám obyvatelstva, na fungování komunistické justice a bezpečnostních sborů, především Státní bezpečnosti.² Až v poslední době však vznikly také práce, jež se pohybují na pomezí zkoumání politicky motivované represe a kriminality mládeže. Jsou zaměřeny na reflexi nonkonformního prostředí mladých, zejména z okruhu příznivců hudebních žánrů, které byly vnímány komunistickými orgány jako okrajové a společensky závadné.³ Mezi německými badateli je možné registrovat i širší paletu zájmu, zahrnující otázky kriminality mládeže, tzv. asociálních živlů, hospodářských deliktů, a zkoumající roli Volkspolizei, tedy obdoby Veřejné bezpečnosti.⁴ Recenzovaný sborník otevírá výzkumné téma kriminality a represe v éře hegemoniální komunistické moci i na dalších rovinách.

Otázky, které si kladli vydavatelé sborníku, souvisely mj. se sociálně-politickými kontexty kriminality, například s tím, jak se promítala v otázce podpory, případně destabilizace socialistického systému (s. 7). Podrobněji jsou tyto úvahy rozpracovány v prvním tematickém bloku, který se věnuje obecnějším otázkám vztahu socialistického státu a kriminality. Ekonomicky motivovaná kriminalita mohla totiž v určitých fázích existence komunistické moci přispívat k udržování stability vzhledem ke zlepšení konzumního statutu obyvatelstva prostřednictvím zajišťování zboží, které bylo na oficiálním trhu nedostatkové. Vzhledem k obavám normalizační moci z její delegitimizace vystupovala tato proti všem skupinám, jež byly považovány za potencionální ohrožení stability režimu.

Michal Pullman rozpracovává problematiku nastolení normalizační moci optikou prosazení takových hodnot, jako „klid na práci“, „pořádek“, „socialistická zákonnost“, které vytvářely ideovou oporu režimu při potírání „asociálních“ a nekonformních projevů. Tato hesla byla užívána pro vytvoření nového společenského konsensu. Ten měl přispět k legitimizaci nové mocenské elity, která se ujala vlády po srpnové okupaci. Neschopnost režimu dostát deklarovaným snahám po zajištění pořádku a použití násilí při potlačování demonstrací vedlo na konci 80. let k erozi jeho autority a široké delegitimizaci v roce 1989.

-
- 2 K tématu politicky motivované trestněprávní perzekuce v době komunismu viz Karel KAPLAN, *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“*, Praha 1995; Karel KAPLAN – Pavel PALEČEK, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2001; Kol. autorů, *Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference pořádané Českomoravskou generální delegaturou Řádu karmelitánů, Českou křesťanskou akademií a Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR ve spolupráci a Arcibiskupstvím pražským 21.–22. 5. 2002 v Praze*, Kostelní Vydří 2002; Veronika HALAMOVÁ, *Politické procesy v Československu 1949–1953. Nástroj legitimizace komunistického režimu a homogenizace společnosti*, Ostrava 2014; Jaroslav PAŽOUT, *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969–1989)*, Praha 2017.
  - 3 K tématice alternativní kultury, hudební a současně společenské nonkonformity v normalizačním Československu viz Miroslav VANĚK, *Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956–1989*, Praha 2010.
  - 4 Christian RODE, *Kriminalologie in der DDR. Kriminalitätsursachenforschung zwischen Empirie und Ideologie*, Freiburg in Breisgau 1996; Sven KORZILIUS, „Asoziale“ und „Parasiten“ im Recht der SBZ/DDR. *Randgruppen im Sozialismus zwischen Repression und Ausgrenzung*, Köln 2005; Thomas LINDENBERGER, *Volkspolizei. Herrschaftspraxis und öffentliche Ordnung im SED-Staat 1952–68*, Köln 2003.

Volker Zimmermann do jisté míry podporuje Pullmannovu tezi v tom, že komunistický režim sice měl poměrně jasnou představu o rozměrech kriminality na základě vědecky pojatých statistik, účinnější potírání některých jevů by však bývalo vyžadovalo hlubší reformy. K nim režim pochopitelně nebyl ochoten a nakonec ani schopen. Tuto schizofrenii Zimmermann demonstruje na příkladu úplatkářství, které bylo sice oficiálně potíráno, ale v každodenní praxi tolerováno.

Druhý oddíl sborníku, věnovaný policejní reprezentaci, otevírá studie Tobiasa Wunschika zaměřená na mechanismy fungování státní a veřejné bezpečnosti v bývalé NDR. Václav Šmidrkal se soustředil na zatím historiograficky neuchopenou roli pracovníků Veřejné bezpečnosti v socialistickém bezpečnostním systému. Kriminalita a boj proti ní našla svůj odraz také v uchopení tohoto tématu v dobové popkultuře. To podle mého soudu nabízí ještě velký prostor k rozvoji dalšího bádání, a to i na základě komparativního srovnání. V československém i východoněmeckém prostředí vznikly kriminální filmy, které mj. sloužily zobrazení takových vzorů chování, jaké socialistický stát vyžadoval od svých občanů.

Tématem popkulturní reflexe kriminality a kriminalistů se zde zabýval Ciprian Cirniala, který se soustředil na srovnání typů socialistických policistů v dobové filmové a televizní tvorbě v Československu, NDR a Rumunsku. Na rozdíl od československého prostředí nevznikl ve východoněmecké tvorbě, ani v dalších socialistických státech, popkulturní „hrdina“ typu majora Zemana. Ten přispíval významně k režimní propagandě nejen tím, že vytvářel následováníhodný obraz pracovníka Bezpečnosti, ale jeho příběh dával podněty ke konstrukci odpovídajícího výkladu minulosti po roce 1945, a to včetně zhodnocení reformního pokusu Pražského jara 1968–69. Aspekt konstrukce obrazu socialistického policisty ve sborníku doplňuje i analýza obrazu zločince a kriminalisty v české filmové produkci od Petra Koury, který mapuje široký záběr prezentace těchto fenoménů na základě analýzy příkladů filmů kriminálního žánru období socialismu.

Velká pozornost je v knize věnována problematice kriminality mládeže. Podnětné jsou například výzkumy, které vycházejí z komparativního pojetí, jak je prezentoval Matěj Kotalík, když se zaměřil na srovnání policejního postupu vůči chuligánství v Československu a NDR od poloviny 50. do poloviny 60. let, kdy byly pojmy „chuligánství“ a „Rowdyturm“ recipovány v zákrocích bezpečnostních složek obou zemí vůči těmto projevům „deviantního“ jednání.

Podobným tematickým okruhem, ale v poněkud pozdějším chronologickém rámci, se zabývá i příspěvek k sociální situaci „punku“, kde jsou zastoupeny příspěvky reflektující obě země. Tématice společenských kontextů kriminality mládeže se věnovala také Christianne Brenner, která do svého badatelského fokusu zahrnuje téma života mládeže v normalizovaném Československu a metody a způsoby disciplinace, které byly používány vůči nepřizpůsobivým skupinám.⁵ V této studii tematizuje proměny recipování kriminality

5 Christianne BRENNER, „Život na úkor společnosti“: *Příživnictví jako nástroj disciplinace mládeže v socialistickém Československu sedmdesátých a osmdesátých let*, *Marginalia Historica* 3, 2012, č. 2, s. 96–104; TÁŽ, *Líné dívky, lehké dívky? „Příživnictví“ a disciplinace mladých žen v době normalizace*, *Dějiny a současnost* 2013, č. 7, s. 19–22; TÁŽ, „*Aber unsere Zeit hat ihre neue Romantik*“: *Der Sozialistische Jugendverband der Tschechoslowakei (1970–1989)*, in: Christiane Brenner –

mládeže ze strany socialistického státu. Poté, co se ukázalo, že ke zlepšení situace problémové mládeže nepřispěje její včlenění do systému socialistických masových a výchovných organizací, jež měly být zárukou přeměny nového socialistického člověka, přiklonil se stát k používání represivních prvků. To bylo zřejmé zejména v závěrečné fázi komunistického režimu v 80. letech. Podobnému tématu, tedy analýze kriminality mládeže a jejího potírání ve východoněmeckých poměrech se věnovala studie Caroline Fricke. Ta ho přiblížila v rámci regionálního zacílení na situaci v kraji Schwerin na severovýchodě Německa.

Spojitosť s tématem kriminality mládeže lze vnímat i u následujícího oddílu, který mapuje problematiku socialistické morálky. Martin Franc tu sleduje problematiku šikany a Jan Kolář mapuje situaci na poli užívání drog z hlediska životního světa a subkultury drogově závislých v 70. a 80. letech.⁶ Jejich příspěvky doplňuje Tomáš Vilímek případovou studií ke sféře hospodářské kriminality v automobilce Škoda v Mladé Boleslavi. Zjištěné skutečnosti dává do souvislosti se stavem společnosti a veřejným vnímáním této formy trestné činnosti.

Závěrečný celek příspěvků tvoří studie k otázkám tolerance a jejich mezí vůči odchýlením se od normality v představách komunistických orgánů, přičemž v tomto oddíle jsou příspěvky soustředěny výlučně na československé fenomény. Stanislav Holubec se věnuje otázce trestního stíhání homosexuality. Otevírá tak zatím nepřilíš často zkoumaný aspekt společenských dějin během komunistické vlády. Příspěvek Evy Pluhařové–Grigiené nastiňuje problematiku české sociální fotografie, zachycující lidi na společenském okraji, a to na příkladu tvorby fotografa Jindřicha Štreita.

Navzdory tomu, že je ve sborníku obsaženo osmnáct studií, podařilo se editorům udržet vnitřní kohezi tématu a publikace tak představuje solidní vhléd do zvoleného tématu, navíc v důležitém komparativním srovnání. Velká část příspěvků je založena na původních pramenech a poměrně detailně sleduje dosud málo či zcela opomíjená historiografická témata. Kniha tak otevírá možnosti dalšího podrobnějšího zkoumání nastiňených fenoménů v širších politických, ideologických i společenských kontextech.

Jaroslav Šebek

Josef PETRÁŇ – Lydia PETRÁŇOVÁ

Čestní doktoři Univerzity Karlovy 1848–2015

Praha, Karolinum 2017, 386 s., ISBN 978-80-246-3774-7.

Nedávno zesnulý historik Josef Petráň věnoval značnou část svého výzkumu dějinám Univerzity Karlovy, na níž strávil celý svůj profesionální život. Vedle lvího podílu na syntéze dějin vysokého učení pražského a univerzitních kolejí i vedle historie filozofické fakulty a dalších spisů jsou to dva významné spisy, které tvoří závěrečný akord jeho díla. V posledních

---

Karl Braun – Tomáš Kasper (Hg.), *Jugend in der Tschechoslowakei. Konzepte und Lebenswelten (1918–1989)*, Göttingen 2016, s. 359–388.

6 Kolář se tímto tématem zabýval podrobněji v monografické podobě: Jan KOLÁŘ, *O problému, který neměl být. Drogy v socialistickém Československu*, Brno 2018.

letech života, kdy již byl vážně nemocen, stihl profesor Petráň ve spolupráci se svou manželkou docentkou Lydií Petráňovou, historičkou a etnoložkou, dokončit jednak monumentální opus o proměnách pražské filozofické fakulty v době komunistické vlády (*Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta během komunistického experimentu 1948 – 1969 – 1989*, Praha 2015), jednak monografii o čestných doktorátech udělovaných univerzitou od poloviny 19. do počátku 21. století.

Vyznamenávání vybraných osobností čestnými doktoráty se sice na evropských univerzitách objevovalo už od konce 15. století, ale pražská univerzita k němu přikročila teprve v moderní době. Počínaje rokem 1848 udělovala doktoráty individuálně nebo ve větších skupinách, a to zejména při oslavách univerzitních výročí. Tři z nich byla zvláště důležitá – 500., 600. a 650. výročí vzniku univerzity v letech 1848, 1948 a 1998. Prvá dvě výročí názorně dokládají, pod jak velkým tlakem vnějších politických událostí se univerzita ocitala.

Nominace první skupiny budoucích čestných doktorů Univerzity Karlovy se velkoryse připravovala s několikaletým předstihem. Kromě postav zvolených z pragmatických důvodů (mj. příslušník vládnoucí habsburské dynastie arcivévoda Štěpán František, různí vysocí úředníci, aristokraté a preláti) to byly skutečně velké osobnosti vědy – z domácích geniální historik František Palacký, fyziolog Jan Evangelista Purkyně, slavista Pavel Josef Šafařík a další, ze zahraničních fyzik Christian Doppler, chemik Michael Faraday, právní historik Friedrich Carl von Savigny a mnozí další. V nominacích se projevily dílčí zájmy českých a německých univerzitních profesorů, nicméně výběr vrcholných vědců byl nanejvýš důstojný. Pečlivě připravovaná promoční slavnost se však vůbec nekonala, neboť vypukla revoluce 1848 a následující společenský neklid znemožnil velké shromáždění univerzitní obce. Diplomy byly nakonec čestným doktorům zcela neformálně rozeslány poštou.

V dalším století existence univerzity došlo k její pronikavé modernizaci a ke strukturálním změnám. Nejpodstatnější z nich bylo rozdělení starobylé vysoké školy na dvě pražské univerzity – českou a německou – roku 1882. Hromadné udělování čestných doktorátů bylo nahrazeno individuálním výběrem, který opět neodrážel zdaleka jen vědecké kvality uchazečů, ale také politické zájmy každé z univerzit. Na české straně sloužilo udělování čestných doktorátů k posilování věhlasu české intelektuální elity – tak byli oceněni mj. hudební skladatel Antonín Dvořák (1891) a básník Jaroslav Vrchlický (1892) – a zároveň osobností, které ze zahraničí podpořily české emancipační snahy (britsko-český aristokrat a historik František hrabě Lützow 1902 a francouzský historik Ernest Denis 1909). Německá univerzita, která se ocitla v menšinové pozici a orientovala se na sepětí s vysokými školami v Německé říši, se soustředila na etnické Němce. Ačkoli čestný doktorát nebyl určen vládnoucím panovníkům, roku 1911 jej bezprecedentně udělila německému císaři Vilémovi II.

Zvláštní kapitolu tvoří doba první světové války, kdy německá filozofická fakulta takto poctila maršálka Franze Conrada von Hötzendorf, náčelníka generálního štábu rakousko-uherské armády (1915). K takovým projevům ideologické militarizace univerzitního života se česká univerzita nepropůjčila, ačkoli i ona podlehla tlaku doby. Udělení čestného doktorátu práv následníkovi trůnu arcivévodovi Karlu Františkoví (1916), pozdějšímu císaři Karlu I., bylo projevem loajality, který navazoval na někdejší

Karlova studia českých dějin, práva a ekonomiky na české univerzitě. Naproti tomu vyškrtnutí Ernesta Denise ze seznamu čestných doktorů za to, že se společně s T. G. Masarykem (rovněž vyloučeným z profesorského sboru) účastnil protihabsburského odboje, bylo již projevem kapitulace před nátlakem vídeňské vlády (1916).

Za první Československé republiky převzala Univerzita Karlova politicko-diplomatické úkoly hlavní metropolitní univerzity. Z toho plynula snaha ocenit významné domácí osobnosti (T. G. Masaryka 1919, ale i první ženu, spisovatelku Elišku Krásnohorskou 1922), ale hlavně čelné představitele zahraničních států. Mezi prvními byl americký prezident Woodrow Wilson společně s dalšími hlavami a premiéry států Dohody (prezident Raymond Poincaré a premiér Georges Clemenceau za Francii a premiér David Lloyd George za Velkou Británii), jimž byl diplom předán na pařížské mírové konferenci roku 1919. Vstup USA do evropské politiky znamenal otevření Univerzity Karlovy i v tomto směru; čestný doktorát získali na jedné straně bývalý prezident Herbert Hoover 1938, stejně jako vědci – profesor botaniky na Iowa State University Bohumil Šimek 1919, filozof a prezident Columbia University Nicholas Murray Butler 1931 a další americké osobnosti. Mezi prvními čestnými doktory byli rovněž významní podporovatelé boje za samostatné Československo – francouzský filolog Louis Léger a britský publicista Robert William Seaton-Watson (oba 1919).

Po německé okupaci a po obnovení násilně zlikvidovaných českých vysokých škol nastalo tříleté přechodné období, během něhož získalo čestné doktoráty kromě prezidenta Edvarda Beneše (1945) několik silných vědeckých osobností ze západní Evropy a z tradičně spřátelené Jugoslávie. Avšak svobodné rozhodování univerzitních autorit skončilo komunistickým převratem v únoru 1948, který vedl k radikální sovětizaci vysokých škol a jejich podřízení vládnoucí straně. Tento ideologický diktát těžce postihl druhé velké jubileum – 600. výročí založení Univerzity Karlovy v dubnu 1948. Bylo dlouhodobě připravováno ve velkém stylu a výběr kandidátů jednoznačně preferoval západní vědce před těmi, kteří reprezentovali Sovětský svaz a jeho nové satelity. Kupříkladu z USA zde byli fyziolog a kardiolog Paul Dudley White z Harvardu a filosof John Dewey z Columbia University, významně byly zastoupeny Velká Británie, Francie a další státy včetně Vatikánu (proslulý prefekt Vatikánské knihovny a archivář římské církve kardinál Giovanni Mercati). Velkolepé slavnosti na Pražském hradě a v Karolinu se mělo zúčastnit 74 oficiálních delegací, ale nakonec jich přijelo pouze 46, neboť podstatná část západních kandidátů účast i doktorát odmítla. Ačkoli se slavnostní promoce konala a prezident Beneš na ní přednesl svůj poslední veřejný projev před abdikací, tato promoce se stala předzvěstí čtyř desetiletí podřízení vysokého školství totalitnímu politickému režimu. Bylo příznačné, že některé doktorské diplomy z roku 1948 (například pro italského filozofa Benedetta Croce) mohly být symbolicky předány až posmrtně na počátku devadesátých let 20. století.

V období 1948–1989 se zásadně změnila preference pro výběr čestných doktorů. Na jedné straně to byli politici, kteří v rámci uvítacího ceremoniálu dostávali doktoráty právních věd (mj. etiopský císař Haile Selassie I., indická ministerská předsedkyně Indíra Gándhí, íránský šáh Mohammad Reza Pahlaví, generální tajemníci OSN Kurt Waldheim a Javier Pérez de Cuellar, sovětský ministr zahraničí Andrej Gromyko). Na druhé straně

panovala převaha odborníků ze SSSR a zemí sovětského bloku; pokud se mezi nimi kupříkladu roku 1960 objevil americký ekonom Cyrus Stephen Eaton, byla jeho volba podmíněna skutečností, že předtím dostal mezinárodní Leninovu cenu za upevnění míru mezi národy. Pouze v době relativního uvolnění v šedesátých letech 20. století se výrazněji prosadila hlediska špičkových vědeckých výkonů. Tehdy se mezi nimi objevili mj. američtí nositelé Nobelovy ceny – chemik Peter Joseph William Debye 1965 a fyziolog John Carew Eccles 1969, či profesor slavistiky na Harvard University (těsně spjatý s meziválečnou Prahou) Roman Jakobson v roce 1968. Mezi čestnými doktory nechyběli vynikající vědci z Československa (mj. nositel Nobelovy ceny za chemii Jaroslav Heyrovský, endokrinolog Josef Charvát či historička Milada Paulová) a z dalších zemí. Celkově však tato perioda odrážela výraznou deformaci univerzity komunistickou mocí, což se nutně pomítlo i do jejího přístupu k vyhledávání ikonických postav vědy a vzdělanosti.

Osvobozená univerzita volila po sametové evoluci stejnou symboliku jako po obou světových válkách. Po T. G. Masarykovi (1919) a E. Benešovi (1945), stal se v roce 1990 prvním čestným doktorem prezident Václav Havel. Hned po něm následovali dva exulanti, kteří se podíleli na udržování demokratické tradice české kultury svou hudební tvorbou – dirigent a skladatel Rafael Kubelík (USA) a klavírista Rudolf Firkušný (Švýcarsko). Domácí představitelé nezávislé vědy a kultury se střídali se zahraničními podporovateli disentu (mj. kanadský historik H. Gordon Skilling 1990 a nizozemský politik Max van der Stoep 1993) a s osobami, od nichž byla očekávána mezinárodní podpora (předseda Komise Evropského společenství Jacques Delors). V některých případech šlo o specifické záměry, na prvním místě o snahu překonat dlouhodobé česko-německé rozpory před očekávaným vstupem České republiky do evropských struktur; takového druhu bylo udělení doktorátu právních věd bývalému německému prezidentovi Richardu von Weizsäckerovi (1995) i předchozí doktorát filozofických věd pro významného historika Ferdinanda Seibta (1994), který jako předseda Collegia Carolina v Mnichově představoval umírněnou a vůči Čechům vstřícnou část někdejších německých obyvatel Československa, kteří museli po druhé světové válce opustit starou vlast.

Vstřícnost vůči politickým nárokům však nebyla bezbřehá – nátlak ministerstva zahraničí na udělení čestného doktorátu německému kancléři Helmutu Kohlovi byl odmítnut. Naproti tomu udělení čestného doktorátu bývalému (41.) prezidentu USA Georgi Herbertu Walkeru Bushovi 17. listopadu 1999 bylo pojato jako vyjádření díků Spojeným státům v den desátého výročí sametové revoluce; zdůvodnění také nevycházelo z Bushovy mocenské pozice, ale uvádělo jeho „celoživotní dílo v oboru politických věd a kritického posuzování politiky v rozměrech skutečně globálních“.

Celkově projevovala Univerzita Karlova uměřenost v udělování doktorátů, zejména za rektorského působení vynikajícího organizátora, právního historika Karla Malého (1994–2000), který zodpovídal také za oslavy 650. výročí vzniku univerzity. Bylo to poprvé, kdy se oslavy mohly konat svobodně a zůstaly zcela v režii samosprávných orgánů. Tehdy bylo fakultami vybráno 23 kandidátů, z nichž 19 bylo promováno 8. dubna 1998, ostatní čtyři, kteří se z vážných důvodů nemohli na slavnost dostavit, obdrželi diplom dodatečně. I když za všechny oceněné promlouval francouzský historik Jacques Le Goff, bylo zjevné, že nastala doba zřetelné převahy lékařských a přírodovědných oborů; a také že jsou oceňováni

skuteční vědci ve světovém rozpětí od Kanady po Japonsko. Ovšem i humanitní a sociální vědy si zde našly své představitele. Například Spojené státy zastupovali psycholog Pavel Machotka a makroekonom George J. Staller, Polsko slavista Janusz Siatkowski, Rakousko historik Richard Plaschka a právník Herbert Schambeck, Rusko literární historik a propagátor Čapkovy tvorby Oleg Michajlovič Malevič.

V následujícím období se podíl USA jakožto vědecké supervelmoci dále posiloval. Čestným doktorátem byli poctěni jeden z objevitelů DNA a nositel Nobelovy ceny James Dewey Watson 1998, historik a teolog Jaroslav Pelikan z Yale University 1999, ekonom Joseph Eugene Stiglitz 2001, matematický lingvista Aravind Joshi 2013 a mnozí další vědci včetně nositelů Nobelových cen. Silně zastoupeny byly také Francie, Izrael, Německo, Švýcarsko a Velká Británie (za ni též polský sociolog Zygmunt Bauman 2002). Nejvyššího ocenění se za mimořádné zásluhy o interpretaci českých dějin v evropských souvislostech dostalo několika historikům z Británie (Robert J. W. Evans 2005 a Anne Hudson 2010), Francie (Marie-Elizabeth Ducreux 2009, Antoine Marès 2008 a Bernard Michel 2005) a Německa (Detlef Brandes 2001). Čestný doktorát Univerzity Karlovy se stal jedním ze symbolických nástrojů k rozvíjení mezinárodních kontaktů české vědy v celosvětovém měřítku a vhodným projevem jejich ocenění.

Kniha manželů Petráňových zachycuje tuto tematiku encyklopedickým způsobem (v drobných biogramech jednotlivých čestných doktorů) a zároveň analyticko-syntetickým způsobem při výkladu širších souvislostí výběru, nominací a promoci. Nejde o suchý výčet osob (ten je přenesen do přehledných tabulek se jmény vědců, jejich bližší charakteristikou, zdůvodněním ocenění a datací), nýbrž o dějové pásmo, v němž se prolíná vývoj univerzity ve složitých politických a ideologických konstelacích s osudy lidí, kteří utvářeli středoevropský, evropský nebo i globální rozmach vědy a kultury. Text je zpřehledněn bibliografií, seznamem vyobrazení (dokumentárních fotografií) a rejstříkem osobních jmen; zařazení rejstříku zeměpisných jmen by bylo usnadnilo rychlé vyhledávání kontaktů Univerzity Karlovy s jednotlivými zeměmi světa i s vysokoškolskými a vědeckými centry. Výklad je navíc doplněn edicí pramenů, především projevů některých oceněných osobností, mj. kanadského historika Gordona H. Skillinga či francouzských historiků Bernarda Michela a Marie-Elizabeth Ducreux; samostatně pozornosti je hoden rovněž programový projev prezidenta Edvarda Beneše z 15. prosince 1945.

Kniha o čestných doktorátech je založena na perfektní heuristice, což vyplývá ze skutečnosti, že Josef Petráň působil po celý život na pražské filozofické fakultě a na dlouhá léta se stal i ředitelem Archivu a Ústavu dějin Univerzity Karlovy. Díky tomu dosáhl nedostihně znalosti pramenů k dějinám této vysoké školy a po téměř sedmdesát let mohl poznávat její vývoj z autopsie. Navíc získal v Lydii Petráňové spolupracovnici s širokým rozhledem a vzácným smyslem pro preciznost. Společně vytvořili dílo, které vyniká mistrovskou interpretací látky a literárně přesvědčivým podáním zdánlivě neatraktivního tématu. Manželé Petráňovi představili toto téma jako průhled do intelektuálních dějin středoevropského prostředí a zároveň jako narativ o mezinárodních vztazích, v nichž se neustále střetala věda s politikou, osobními, institucionálními a nacionálními zájmy i se státní reprezentací.

Zvláštní zdůraznění si zaslouží závěrečná úvaha nad smyslem čestných doktorátů v současné době, soustředěná k nejdůležitější části doktorské sponze – k hledání a šíření pravdy (*ut veritas propagetur et lux eius, qua salus generis humani continetur, clarius effulgeat*). Autoři se ptají po zakotvení mnohoznačného pojmu pravdy a nacházejí je v jejím etickém rozměru. Tím se po šesti desetiletích vrací k morálnímu krédu z roku 1956, kdy Josef Petráň v odporu proti všudypřítomné režimní lži otiskl provokativní článek s názvem *Pište pravdu!* V posledním velkém spisu se historik vrátil ke svému mladickému vyznání a uzavřel kruh, v němž se snažil – nezávisle na panujícím režimu – tvořit poctivý, tedy pravdivý, obraz dějin.

Jaroslav Pánek

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Středověk

Michele C. FERRARI – Klaus HERBERS
– Christiane WITTHÖFT (Hg.)

***Europa 1215. Politik, Kultur und
Literatur zur Zeit des IV. Laterankonzils***

(= Beihefte zum Archiv für
Kulturgeschichte, Bd. 79)

Unter Mitarbeit von Harriet
Ziegler und Steve Riedl.

Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag,

319 s. s 19 černobílými a barevnými

vyobrazeními v textu, ISBN

978-3-412-50381-9.

Existuje mnoho jubileí, velkých i malých, regionálních i obecných, a jde „jen“ o to, jak se s nimi naloží. Povinností historiků je ovšem na ně smysluplně upozorňovat a jejich význam zprostředkovávat, a to jak v populární formě pro *foro publico*, tak vědeckým zpracováním a současně překonáváním dosavadních znalostí, resp. hodnocení. Před sebou mám titul, který ovšem nepřináší a ani nemůže přinášet to, co si předem neinformovaný čtenář po přečtení titulku knihy myslí, že může od redaktorů očekávat. Neboť jak politika, tak kultura či literatura uvedené doby jsou témata na vážný vědecký projekt, ne-li s vícesvazkovým výstupem, tedy rozhodně „německy“ důkladný. Právě řečená slova ovšem nemají být kritikou toho, co sborník ve skutečnosti přináší. Stačil by podtitulek, který by naznačil, že jde o „několik studií k době kolem IV. late-

ránského koncilu“, jak si to autoři i redaktori představovali.

IV. lateránský koncil byl z hlediska církve a jejího dalšího vývoje opravdu doslova světodějný, i když jeho dvě sezení trvala dohromady vlastně pouhé tři dny. Už jen tím koncil musil udivovat a udivuje dosud, uvážíme-li, co všechno se podařilo projednat a na čem se usnést. Svědčí to také o jeho pečlivé přípravě, která byla pevně v rukou svolavatele – papeže Inocence III. (1198–1216). Koncil představuje svým způsobem jeho odkaz.

Úvod editorů (s. 7–25) podává vítaně jednak rozsáhlejší encyklopedické poučení o samotném koncilu, který výrazně deklarovanou papežskou supremacií zasáhl i do českých dějin. Z něj totiž pražský biskup Ondřej načerpal inspiraci a krátkodobě i sílu, vymanit se z područí českého krále. Druhou polovinu úvodu pak tvoří stručné souhrny jedenácti předkládaných rozprav. Jednoznačně klíčovou statí svazku je studie Christophera H. F. Meyera o přelomovém významu tohoto koncilu pro církevní, zejména právní dějiny; možno říci až do Tridentina (s. 29–92). Nespecialistovi se zde dostává poučení o složitých vztazích jednotlivých základních knih kanonického práva s důrazem na 13. století. Na Meyera bezprostředně navázal Jochen Johrendt interpretací papežova výrazně zakódovaného úvodního koncilního kázání. Řezenský medievista Jörg Oberste se pak obíral dopadem závěrů koncilu na pastorální praxi a na právě vzniknuvší smutně proslulou inkvizici, bojující proti Albigenským a Valdenským.

Matthias Mayer sledoval Inocencův vztah k otázce kručíat (s. 123–149). Další dva příspěvky zabočily do dějin umění: Thomas Noll interpretoval v širokém kontextu známou mozaiku papežovu a další díla ve středověkém (starém) sv. Petru v Římě (s. 153–192, fotografická dokumentace s. 193–204 patří oběma rozpravám tohoto žánru). Bruno Reudenbach a Jochen Hermann Vennebusch posléze sledovali na několika příkladech nové způsoby uměleckého vidění ve 13. století.

Poslední skupinu příspěvků tvoří čtyři stati literárně historického charakteru: Susanne Friede zauvažovala o zrodu jazykově francouzských prozaických textů (s. 217–236), Tobias Bulang sledoval literární motiv Božeho soudu a v něm imanentní svár „teologična“ s básnictvím. Andreas Hammer hledal stopy ohlasů koncilu v hagiografické a šire teologické literatuře 13. století (s. 255–315) především v Pasionálu. V samém závěru posléze Christiane Witthöfft „lustrovala“ jeden z lateránským koncilem ustavených povinných výdobytků praktického církevního rituálu, totiž povinnost pravidelné zpovědi. Skoro každý si může vybrat z nabídky poučení a hlavně inspiraci i pro aplikaci těchto témat a jejich teritoriální i časové rozšíření, jak je o tom zmínka úvodem.

Ivan Hlaváček

Carola FÖLLER

***Königskinder. Erziehung am Hof
Ludwigs IX. des Heiligen von Frankreich***

(= Beihefte zum Archiv für
Kulturgeschichte, Bd. 88)

Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag
2018, 252 s., ISBN 978-3-412-50014-6.

Tematika doprovodné řady k Archiv für Kulturgeschichte je ke středověku velmi

vstřícná a může si z kvalitních německých disertací opravdu vybírat. Tentokrát představuje školu Johannese Frieda z Frankfurtu nad Mohanem prací doslova aktuální povahy. Nicméně první co čtenáře napadne, je, jakým způsobem se k otázce, uvedené v titulu práce, staví nedávno zesnulý patriarcha světové medievistiky Jacques Le Goff v Ludvíkově monumentální biografii, která je k dispozici i v češtině.¹ Krátké listování ale ukáže, že u něho jsou toliko některé poznámky, které se s recenzovanou prací nepřekrývají. Föllerová ovšem začíná poněkud (tedy dosti) netradičně Karlem Velikým v kontrapunktu s dítětem americké antropoložky, působící v Mexiku. Ale naštěstí se autorka záhy vrací ke kořenům současného stavu bádání o dětství ve středověku, jak toto téma oživil Philippe Ariès a na něj navazující literatura.

Pak již autorka přechází k vlastnímu, názvem knihy vymezenému tématu. První oddíl skicuje intelektuální prostředí Ludvíkova dvora a zamýšlí se nad vazbami mezi dvorem a univerzitou, které podle dnešního stavu bádání považuje za velmi limitované a vyzývá k jejich detailnějšímu studiu. Nicméně některé přední univerzitní osobnosti, doplněné dalšími církevními činiteli (zejména dominikány), patřily k intelektuálním oporám dvora. Ať šlo o Viléma z Auvergne, Roberta de Sorbon nebo Euda Rigauda.

Na to navazuje stručná charakteristika pozoruhodné řady děl, která vznikla na Ludvíkově dvoře; zejména šlo o práce Vincence z Beauvais, jehož traktát *De eruditione filiorum nobilium* je potom Föllerovou soustavněji probírán: jeho autor je správně považován za klíčovou osobu v otázkách výchovy

¹ Jacques Le GOFF, *Saint Louis*, Paris 1996; česky TÝŽ, *Ludvík Svatý*, Praha 2012.

dětí, pochopitelně dětí elit. Stal se ovšem autorem i dalších prací, které se různým způsobem dotýkají otázek výchovy. Zejména šlo o *Speculum maius*, po jehož interpretaci přicházejí na program i další autoři s podobně orientovanými traktáty. To se týká Petra de Fontaines a jeho díla *Conseil à un ami*, ale platí to i o vlastním výtvoru Ludvíkově, totiž o jeho ve francouzském jazyce sestavené *Enseignement*. Föllerová zdůrazňuje Ludvíkův zájem o výchovu vlastních dětí (a byl jich takřka plný tucet, tedy 11; řada z nich ovšem v dětském či mladém věku zemřela, takže hlavní otcova pozornost se soustřeďovala na stejnojmenného dědice trůnu a jeho sestry).

Hlavní zájem autorky se tak v úvodních partiích knihy upírá na obsah představených děl. Ten reflektuje jak z aspektu vlastní materie, tak i ze způsobu její prezentace. Hovořit o výchovných metodách (zejména Ludvíkových) v takřka moderních kategoriích je sice poněkud ahistorické, ale s rezervou akceptovatelné. Zaměření na zdůrazňování základních náboženských ctností se dalo pochopitelně předpokládat. Nemá smysl jít tu do detailů, ale přesto neuškodí upozornit na několik samostatných okruhů, kterými se výchova měla ubírat: Tak je to především *doctrina*, čímž se mínilo intelektuální vzdělávání adeptů počínaje naučením se číst (a jistě i psát) a vedením k samostatnému způsobu scholastického uvažování. Druhým okruhem pak byla *disciplina*, kladoucí důraz na morální normy chování. Dále byly na programu maximy náboženského charakteru: zbožnost, zachovávání církevních obřadů, ale nezapomínalo se ani na vzdělání právnické a zejména také na kontakty s okolím, především kleriky a (ne) překvapivě na vědomosti o správních a finančních záležitostech.

Z četby knihy získává čtenář dojem, že málo prostoru bylo u dvora vyhrazeno praktickým dovednostem, zejména pokud jde o každodenní potřebu každého vládce (nejen ovšem světského), totiž o znalost umění vojenského, jízdy na koni a získání a udržování potřebné „fyzické kondice“, včetně životosprávy. To v podání Föllerové podle mého soudu poněkud zaniká, i když jejich uplatňování bylo jistě častější potřebou, než různé aspekty činnosti intelektuální. Ostatně hovoří se tu – jak již naznačeno – o znalosti čtení (a ovšem rovněž předpokládané znalosti psaní), ale nikde jsem v knize nenašel bližší informaci o knihách, které by byly v majetku kohokoliv z královské rodiny, i když jistě bylo možno se obracet nejen na pařížskou univerzitu, resp. její rozvíjející se koleje, a ovšem i na různé starobylé kláštery (ostatně opatství v Corbie je výslovně zmínováno jako krátkodobý hostitel dvora už za Ludvíkových předchůdců). O knihách, které by patřily duchovním rádcům královské omladiny ani nemluvě. Postrádají se také jinak, zejména ovšem později, hojná lékařská konsilia.

Ale upozornění na tuto práci má i bohemikální konotace v tom smyslu, že alespoň některé aspekty výchovy příštího panovníka mohly být jako obecně platné v západním křesťanství rámcově aplikovatelné i jinde než ve Francii, tedy i v Čechách. Existence Knížecího zrcadla na pražském dvoře či v jeho prostředí (podle toho přikloníme-li se k teorii Steinherzové, či Novákové) tu je v každém případě důležitým svědectvím. Jistou indicií přidává i autorka této knihy, když závěrem, podávajíc soupis rukopisů s výchovnými díly, která směřují k mladému Ludvíkovi, uvádí také jeden český sborník (rukopis pražské kapituly sign. N XXXI), jenž mj. obsahuje „Liber

eruditionis principum“ s kolofónem, jenž si zaslouží citaci: *Scriptoris munus sit bos aut asinus unus.*

Ivan Hlaváček

Tomasz JUREK

Biskupstwo poznańskie w wiekach średnich

(= Dzieje Archidiecezji Poznańskiej, Tom 1) Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2018, 664 s., ISBN 978-83-232-3353-4.

Historie poznaňského biskupství už v minulosti neunikla značnému badatelskému zájmu (Józef Nowacki aj.), přesto si množství nových poznatků, nejen k vlastnímu biskupství, ale k celému dobovému jevišti, zaslouží opakovanou a moderně zpracovanou pozornost. Již osoba Jordána, „prvního biskupa v Polsku“, se setkala s řadou interpretací. Je dosvědčen k roku 968, tedy několik dekád před vznikem hnězdenské církevní provincie s věncem nově zřizovaných biskupství, vstupujících do života okolo roku 1000. O to víc se nabízí úvaha o smyslu zřízení episkopálního centra ve velkopolské Poznani, která fungovala i jako rezidenční místo prvních Piastovců. Proto Tomasz Jurek vcelku logicky pojímá objekt svého zájmu v kontextu širokých historických vazeb, provázaných zejména s úvodními etapami polského středověkého *regnum*, svázaného zejména s Měškem I. a Boleslavem Chrabrým. Autor se analyticky věnuje právě prvnímu a velmi podstatnému úseku trvání poznaňského biskupství. Téma, nedílné související se vzmachy i útlumy rané piastovské monarchie, si to ostatně zaslouží. Jakýmsi dílčím optickým předělem se tradičně jeví „najazd Brzetysława“ a jeho rozporuplné hodno-

cení v české a polské, ale i německé literatuře. Tomasz Jurek se kloní spíše k roku 1039 (připomíná i obvyklé polské datování 1038) a k přirozeným důsledkům válečných událostí počítá i následnou a zřejmě dost intenzivní lidovou reakci spojenou s anti-christianizačními prvky, která dokresluje představu skutečné monarchické krize (ve spojení s vývojem v Čechách a Uhrách se dá říci systémové krize). Komparativní náměty s českým prostředím se nabízejí zejména v otázce rozvoje diecézních struktur, vedle sítě drobných kolegiát. Jurek také poukazuje na vcelku zřetelně se rýsující fakt, že svatyněmi byly vybaveny především kastelánské správní hrady a také výraznější trhovía místa (s. 161–168), tedy podobnost s přemyslovskou monarchií nikoliv náhodná.

I díky tematickému rozběhu, dané stoupajícím množstvím pramenných dokladů, volí autor poněkud jinou skladbu v pasážích o vrcholném a pozdním středověku. Soustřeďuje se na několik vyhraněných okruhů, začínaje geografickým a historickým rázem poznaňského regionu, jeho symboly (patroni, katedrála, relikvie sv. Petra) až po důkladně zpracované územní vymezení diecéze, tak jak se pod vlivem okolností měnilo a posouvalo. To je rozvedeno i v kartografickém provedení. Autorův zájem se poté přenáší na poznaňské biskupy a jejich místo nejen v organizaci vlastní diecéze, ale rovněž na jejich politickou roli v historii regionu i v celopolských souvislostech. Vztah biskupa k městu Poznani a ostatním velkopolským městům, jeho pozice vůči hnězdenskému metropolitovi i dalším okolním biskupům patří k dílčím výšečím těchto kapitol, které přerůstají v obraz skladby a fungování jednoho z nejvýznamnějších pilířů polské středověké *ecclesiae*. Odtud již text míří k orgánům jednak biskupa, jednak

diecéze včetně dohlížecích episkopálních pravomocí. Konsistoř, vikáři, oficiálové a zejména katedrální kapitula. Samozřejmě je tu tematizována i katedrální škola, jedna z předních kulturních center středověkého Poznaňska, k tomu biskupův dvůr, biskupova kancelář i dómský poklad, archiv a knihovna. To se již dostáváme na práh raného novověku, především se však opět nabízí komparace s českými poměry, ať v Praze nebo Olomouci, pro mladší období od poloviny 14. století i v Litomyšli. Inspirací je v Jurkově kompendiu celá řada, některá více, některá méně srovnatelná s příbuzným českým milieum.

Ilustracemi pěkně vybavené a řemeslně dobře zvládnuté dílo (pro hlubší zájemce důkladný poznámkový aparát pod čarou) je především koncepčně promyšlené, nejsou to „dějiny pro dějiny“. Autor nabízí odpovědi nejen pro vlastní poznaňské biskupství, ale pro řadu souvisejících mediálních námětů. Knihu vybavenou rejstříky v závěru doplňují dvě rozsáhlé textové a podobně i kartografické přílohy, resp. prakticky vyčerpávající bibliografie, která dobře poslouží nejen k historii biskupství.

Josef Žemlička

jazyků, tedy s konkurencí latiny s češtinou a němčinou. Autorka se snaží zkoumat stav kultury písma v dlouhém řetězci větších i menších měst, ležících spíše než v pohraničí (border) mimo jádro českého státu. Činí tak pro dobu, kdy se v městech dramaticky rozšiřovala „komunita gramotných“, tedy písařů, kdy monopol latiny nejen v běžné písemné komunikaci, ale i v zápisech do městských knih prolomila čeština i němčina, kdy v městské společnosti zdomácnělo písemné pořízení a kdy si městské knihy pořizovala i menší města. Zároveň to – i z praktických důvodů – byl čas nástupu dobově „moderních“ typů písma. Autorka na tyto skutečnosti poukazuje, charakterizuje městské knihy, jejich písmo, kanceláře, písaře a na konkrétních příkladech ukazuje individuální morfologii písma jejich rukou. Z české periferie pak dokonce stručně obrátí zrak i na Prahu a na pronikání humanistického písma v srdci království. Škoda jen, že místo kulturně historického shrnutí výsledků autorčina bádání následuje v druhé polovině publikace (s. 123–193) jen paleografická čítanka fotografických ukázek písma jednotlivých knih a písařů.

Jiří Pešek

Hana PÁTKOVÁ

Script in town books in late medieval Bohemia. The development of script at selected border sites 1420–1520

Budapest, L'Harmattan 2017, 207 s., ISBN 978-2-343-11641-9.

Knihou zkoumá písma používaná na sklonku středověku v kancelářích vybraných českých (v zemském smyslu) měst. Svoji roli hrál fakt, že se ve zkoumaných městech oné doby setkáme s impaktem národních

Raný novověk

Petr MAREŠ (ed.)

Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egerberku z let 1570–1596.

(= Prameny k českým dějinám 16.–18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia. Series B, sv. 6) České Budějovice, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity 2015, 766 s., ISBN 978-80-7394-524-4.

Šlechtická korespondence patří mezi významné historické prameny, které umožňují nahlédnout do zákulisí velkých dějin, stejně jako do všedních starostí a rodinných kontaktů pohledem jejich přímých účastníků či pozorovatelů. Základním problémem, zejména pak pro starší období dějin, je však míra dochování těchto písemností. Unikátní a badatelsky dosud jen částečně vytěžený fond korespondence a dalších archiválií se dochoval v rámci roudnického archivu knížecí rodiny Lobkowiczů. Edičního zpracování se již dříve dočkaly například soubor korespondence rytíře Karla Častovce Myšky ze Žlunic¹ či rodinné dopisy mezi Polyxenou z Lobkovic, rozenou z Pernštejna, a jejím druhým manželem, nejvyšším kancléřem Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic². Také

rozsáhlá edice listů rytíře Albrechta Pětipeského z Chýš a Egerberka, kterou stejně jako právě připomenuté dopisy Karla Častovce zpracoval Petr Mareš, se opírá o roudnický lobkowiczký archiv. Z něj pochází významné jádro písemností, jež je doplněno o jednotlivosti z jiných archivních fondů.

V úvodní studii Mareš nejprve představuje Albrechta Pětipeského, jehož osudy nazírá právě prostřednictvím nových poznatků z editovaných dopisů. Po stručném genealogickém přehledu rytířské rodiny Pětipeských v 16. a 17. století (doplněném přehlednými rodokmeny na s. 674–678) se autor zastavuje u Albrechtových sourozenců, zejména pak u Václava Odolena (s. 9–12). Ten byl společně s Albrechtem společensky neaktivnějším příslušníkem rodu a zakladatelem jeho blahotické větve. Další oddíl je věnován Albrechtově manželce Barboře, rozené Hrušovské z Hrušova, s níž se Pětipeský oženil 13. listopadu 1569 ve Slaném. Autor zde upozorňuje na zajímavou skutečnost, že Albrecht v té době nebyl držitelem žádného pozemkového majetku (vlastnil finanční prostředky v podobě hotovosti a dluhopisů), avšak zastával zajímavé společenské postavení. Byl stolníkem na dvoře arciknížete Ferdinanda Tyrolského, královského místodržícího v Čechách. Usadil se až v souvislosti s koncem Ferdinandova českého působení, s nímž je spojen začátek jeho pozemkových transakcí. Těm je věnován druhý oddíl úvodu.

Někdy mezi lety 1568 až 1570 koupil Albrecht za 1950 kop grošů českých statek Hnidousy. Šlo o manské zboží náležející

1 Petr MAREŠ (ed.), *Karel Častovec Myška ze Žlunic. Život předbělohorského rytíře ve světle rodinné korespondence*, Ústí nad Labem 2000.

2 Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicé z Pernštejna*. (= Prameny k českým dějinám 16.–18. století. Řada B = Documenta

res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia. Series B, sv. 1), České Budějovice 2005.

ke Křivoklátu, jehož zástavním majitelem byl rovněž Ferdinand Tyrolský. Ani s jeho vlivnou podporou se však Albrechtovi nepodařilo tento majetek získat do dědičné držby. Zřejmě proto jej již v roce 1572 prodal a přesídlil na Cetno v Bolelavském kraji. Zde Mareš sleduje postupné scelování statku a krátkou držbu sousedního Malkova. Obě zboží však Albrecht postupně prodal v souvislosti s budováním nové majetkové základny. Tou se od roku 1577 stalo městečko Byšice s příslušenstvím, k němuž Albrecht získal ještě Horní Přívory a Bosyni. Podle nového sídla se také tato rodová větev Pětipeských nazývala byšickou. Podrobný popis těchto transakcí včetně popisu jednotlivých statků s jejich příslušenstvím se nachází na s. 31–40.

Ve třetím oddílu se Mareš zabývá Albrechtovým působením ve dvorských, královských a zemských službách. Dokládá zde, že po odchodu od dvora Ferdinanda Tyrolského upřel Pětipeský svoji pozornost k zemským institucím. Jako jeden z prvních členů rodu byl politicky aktivní a pravidelně se účastnil zemských sněmů. Na nich byl často volen do funkce relátora (tabulka na s. 49–50) i do některých dalších funkcí krajské správy, vyhrazených rytířskému stavu. Poměrně obsírně se autor zastavuje u úřadu výběrčího posudného, kterou Albrecht v Bolelavském kraji opakovaně zastával v letech 1574–1588. Třikrát byl rovněž ustanoven hejtmanem Bolelavského kraje za rytířský stav.

Mareš pak podrobně pojednává o Albrechtově kariéře v zemském vojsku, s nímž se zúčastnil tzv. patnáctileté války s Osmanskou říší. Sleduje vojenské schopnosti byšického rytíře a jeho vzestup, který se v roce 1596 završil Pětipeského jmenová-

ním plukovníkem s povinností naverbovat pluk o tisíci rejtarech v žoldu generálního sněmu zemí Koruny české. Ještě téhož roku v říjnu však Albrecht Pětipeský nalezl smrt v největší bitvě patnáctileté války u Mezökeresztes. Skonem na bojišti při hrdinském útoku jeho pluku proti Turkům Albrecht v očích současníků naplnil ideál křesťanského rytířství a stal se jeho vzorem. Díky tomu zůstala jeho památka živá a dostalo se jí i několikerého literárního zpracování nejen od současníků, ale rovněž v dalších generacích.

Kritická edice korespondence Albrechta Pětipeského obsahuje celkem 495 písemností z let 1570–1596. Vedle dopisů, které tvoří zásadní část, mezi nimi najdeme také smlouvy, řezané i jiné cedule, vojenské rozkazy, kšafy či dlužní úpis a výhostní list. Široké spektrum pramenů nechává čtenáře nahlédnout do různých rovin života tohoto rytíře od záležitostí zemských, přes správu majetku, až po udržování rodinných a přátelských vazeb. Editor v úvodním textu připojuje základní popis k podobě a dochování písemností, jejich dosavadnímu badatelskému zpracování. Přibližuje též ediční zásady. Editovaný materiál je řazen chronologicky, každý kus je opatřen pořadovým číslem s anotací, jež obsahuje údaje o autorovi, adresátovi, stručně též o obsahu, dataci a aktuálním místě uložení. Jejich obsah je pak komentován v obsažném poznámkovém aparátu. Za rozsáhlou edicí následuje seznam pramenů a literatury, přehledné rodokmeny rodu Pětipeských v 16. a 17. století a jmenový, místní i věcný rejstřík.

Edice početného souboru listů Albrechta Pětipeského z Chýš a Egerberka, předloženého v kvalitním edičním zpracování, je

cenným příspěvkem k hlubšímu poznání života české předbělohorské šlechty. Ve stejné ediční řadě navíc na Albrechtovu korespondenci volně navazuje ještě rozsáhlejší soubor písemností jeho syna Štastného Václava Pětipeského, které ve dvou svazcích připravil Miroslav Žitný.³ Obě edice tedy tvoří bezesporu zajímavý celek.

Lukáš M. Vytlačil

Alexandra HAAS

Hexen und Herrschaftspolitik.

Die Reichsgrafen von Oettingen und ihr Umgang mit den Hexenprozessen im Vergleich

(= Hexenforschung, Bd. 17)

Bielefeld, Verlag für Regionalgeschichte 2018, 319 s., ISBN 978-3-7395-1107-8.

Hlavním objektem zájmu knihy, původně saarbrückenské disertace, se staly rozsáhlé čarodějnické procesy, které v 16. a 17. století probíhaly v říšském hrabství Oettingen ve Švábsku (nyní Bavorsko). Jedním z autorčiných záměrů bylo ověřit nedávno formulovaný názor, že hlavním dějištěm honů na čarodějnice na území Říšskoněmecké říše byla malá teritoria se slabou vládou, málo rozvinutou správní strukturou a nanejvýš

dvojinanční trestní justicí, jakými byla právě říšská hrabství. Těch bylo na počátku 16. století cca 140. V souvislosti s nimi Haasová píše o „deficitních státech“, jejichž představitelé se snažili vytvářet obraz suverénního vládce „en miniature“, a proto mnohdy uskutečňovali bezohlednou mocenskou politiku. Autorka vycházela především z rozsáhlého výzkumu pramenů soustředěných v rodovém archivu knížat Oettingen-Wallerstein v Harburgu, který se svými cca 5000 běžnými metry archiválií patří k největším soukromým archivům v Německu.

Čarodějnické procesy v hrabství Oettingen v 16. a 17. století sledovala Haasová na pozadí neustálých vlastnických změn, rozdělování a scelování hrabství mezi jednotlivými příslušníky a větvemi rodu Oettingenů. První případy pronásledování provozovatelů magie lze na zkoumaném území zaznamenat na počátku 16. století. V hrabství koncem 15. století patrně krátce pobýval i autor Kladiiva na čarodějnice Heinrich Kramer-Institoris. V letech 1503–1573 podle autorčina zjištění proběhlo v hrabství Oettingen 306 řízení pro čarodějnictví a kouzelnictví, přičemž se vždy jednalo o jednotlivé procesy. Série hromadných či masových čarodějnických procesů zasáhly pak zkoumané teritorium v letech 1574, 1589–1594, 1611–1614, 1627–1631 a 1673 a vyžádaly si 227 obětí, z nichž 218 bylo popraveno a devět zemřelo ve vězení. Většina z uvedených procesních sérií časově spadala do kulminační fáze (většinou vymezované lety 1590–1630) honů na čarodějnice na území Říšskoněmecké říše.

K poslední popravě pro čarodějnictví došlo v hrabství Oettingen roku 1673. Ta znamenala zároveň faktický konec zdejších čarodějnických procesů. V průběhu 18. století

3 Miroslav ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Štastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600–1610*. (Prameny k českým dějinám 16.–18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia. Series B, sv. 7/1), České Budějovice 2015; M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Štastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611–1621*. (Prameny k českým dějinám 16.–18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia. Series B, sv. 7/2), České Budějovice 2016.

bylo zde možné zaznamenat již jen ojedinělé případy vyvolávání ďábla a praktikování různých pověr, jež nedospěly do stadia soudního projednávání. V souvislosti s relativně časným koncem čarodějnických procesů v hrabství Oettingen se autorka zamýšlí nad tím, do jaké míry mohl být skeptický postoj oettingenských hrabat vůči pronásledování ovlivněn skutečností, že hrabě Ernst II. Oettingen-Wallerstein (1594–1670) a jeho syn Wolfgang IV. (1629–1708) zastávali ve druhé polovině 17. a na počátku 18. století dlouhá léta úřad prezidenta Říšské dvorské rady ve Vídni a také několik dalších katolických příslušníků rodu působil ve stejné době u té samé justiční instituce.

Na otázku, nastolenou úvodem, odpovídá autorka nejednoznačně: poukazuje na velmi rozdílné a časově proměnlivé postoje jednotlivých větví hraběcí dynastie Oettingenů k honům na čarodějnice. Připouští také, že intenzita pronásledování závisela i na osobních postojích a konfesijní orientaci jednotlivých vládnoucích hrabat, mezi nimiž se vyskytovalo mnoho osob se skeptickým postojem k čarodějnickým procesům, avšak vyhranění odpůrci pronásledování byli spíše výjimkou.

Monografie A. Haasové představuje zajímavý, pečlivě zpracovaný a cenný srovnávací regionální příspěvek k dějinám raně novověkých evropských kouzelnických a čarodějnických procesů.

Petr Kreuz

Karin PÁTROVÁ

Hrdelní zločiny na brandýském panství v 16.–18. století

Brandýs nad Labem – Stará Boleslav – Praha, Kamil Voděra, Foto-grafika – Státní oblastní archiv 2018, 120 s. + 8 nečísl. s. barevných příloh, ISBN 978-80-88148-28-9.

Populárně vědecká monografie K. Pátrové je věnována trestnímu soudnictví a kriminalitě na středočeském panství Brandýs nad Labem v raném novověku. Autorka se při jejím zpracování mohla mimo jiné opřít o výsledky svých vlastních nedávných výzkumů brandýského městského soudnictví. V první části knihy Pátrová přibližuje městské soudnictví a výkon trestního práva především ve městě Brandýs nad Labem, které bylo od roku 1547 správním centrem komorního panství. Všímá si přitom též brandýských vězení, popravíšť a osob tamějších katů.

Ve druhé části (s. 47–106) autorka zachytila ve čtrnácti kapitolách obsahově zajímavé trestní, resp. kriminální případy z období od druhé poloviny 16. do konce 17. století, které byly projednávány městským soudem v Brandýse, soudem hejtmana brandýského panství a také městskými soudy městeček Čelákovice a Kostelec nad Labem. Zpracované případy dobře ilustrují komunikaci i vzájemnou interakci hejtmana, dalších úředníků brandýského panství a České komory s místními hrdelními soudy, zejména s městským soudem v Brandýse, a také s pražským apelačním soudem. Některé z podchycených případů představují zároveň poměrně významný příspěvek k poznání určitých specializovaných typů raně novověké kriminality. To se týká zejména skutkových podstat deliktu magie (kouzelnictví) v 17. století (s. 47–49 a 79–81)

a vyšetřování případu uměle vyvolaného potratu v 70. letech téhož století (s. 83–86). Pozornost si zaslouží i autorčina zjištění o spolupráci a interakcích soudů na brandýském panství se soudem Starého Města pražského ve druhé polovině 16. století (s. 95–102).

Textovou část práce uzavírá jednostránkové anglické resumé (s. 107). Následuje přehled použitých archivních i dobových tištěných pramenů, edicí a literatury, soupis vyobrazení, seznam použitých zkratk a místní rejstřík. Publikace je vybavena barevnou obrazovou přílohou a více než třemi desítkami černobílých vyobrazení. Zdařilá populárněvědní monografie zároveň v ničem podstatném neslevuje ze stávajících standardních nároků kladených na původní vědeckou práci o dějinách trestního soudnictví a kriminality.

Petr Kreuz

Albert SCHWEITZER

Johann Sebastian Bach

Překlad Denis Jerie, předmluva
k českému vydání Stanislav Bohadlo.
Praha, Editio Karez 2017, 692 s.,
ISBN 978-80-905117-4-3.

Albert Schweitzer (1875–1965) patří mezi pozoruhodné osobnosti 20. století s takřka renesanční šíří zájmů. Během svého devadesát let dlouhého života zanechal stopu hned v několika různých oblastech. Po doktorátu z filosofie a teologie pracoval jako kazatel a teolog, v roce 1902 se stal docentem teologie. Vedle toho se od dětství věnoval rovněž hudbě. Vystudoval hru na varhany na proslulé pařížské konzervatoři u varhaníka a skladatele Charlese–Marie Widora a čas-

to koncertoval (v letech 1923 a 1928 také v Praze). Zásadním životním milníkem se stalo rozhodnutí věnovat se medicíně (1905). Když Schweitzer roku 1912 absolvoval lékařské studium, rozhodl se ukončit kariéru teologa a odecestoval do Afriky. Působil v misijní stanici v Lambaréné v Gabonu, kde v roce 1927 založil novou nemocnici. Po válce se spolu s Albertem Einsteinem stal výraznou tváří odpůrců proti jadernému zbrojení a roku 1952 získal Nobelovu cenu míru.

Schweitzerovo obdivuhodné dílo však sahá také do oblasti hudebních dějin či muzikologie. V roce 1905 vydal ve francouzštině svoji knihu o Johannu Sebastianu Bachovi, kterou o tři roky později publikoval v rozšířené podobě německy. Cenná nebyla ani tak její biografická část, která vycházela ze starší biografie od Philippa Spitty, ale analytické a sémantické rozbory Bachových děl. Zde Schweitzer reagoval na ideové polemiky mezi zastánci absolutního hudebního umění, prezentovaného Johannesem Brahmem či Antonínem Dvořákem, oproti hudbě programní, jejímž čelným představitelem byl Richard Wagner.

Schweitzer jako první odkryl Bachův obraz v celé komplexnosti nejen jako autora absolutní hudby, ale též jako komponistu, který úzce propojuje slovo a jeho význam s hudební kompozicí a jejími prostředky. Vydání přitom využil svých znalostí evangelické teologie, o které svoje výklady opřel a zasadil je do širokého kontextu předcházejícího vývoje nejen od počátku wittenberské reformace Martina Luthera, ale ke křesťanské hudbě, biblickým významům a náboženské tradici vůbec. Schweitzer svým analytickým výkladem zásadně vstoupil do tehdy probíhající hudebně-estetické diskuse a pro moderní dobu tímto dílem otevřel prostor ke

komplexnímu porozumění Bachovým oratoriiím či kantátám, u nichž je zhudebněný text zásadním nositelem významu.

Pečlivý český překlad tohoto rozsáhlého díla připravil překladatel Denis Jerie. Důležitou roli pro výslednou podobu textu z odborného hlediska měly konzultace s hudebním vědcem Stanislavem Bohadlem, neboť překladatel v „Doslovu“ uvádí, že není profesionálním hudebníkem, ani muzikologem. Text doprovází nejen jmenný rejstřík, ale rovněž rejstřík hudebních děl, což je u práce analytického typu velmi cenná orientační pomůcka. Ačkoliv je dnes Schweitzerovo dílo o Johannu Sebastianu Bachovi v mnoha ohledech již překonané, náleží mu přesto významné místo v dějinách hudební historiografie jako milníku ve vývoji pohledu na osobnost a odkaz jednoho z nejvýznamnějších hudebních skladatelů vůbec.

Lukáš M. Vytlačil

Guido CARRAI

Maria Amalia, duchessa di Parma e Piacenza 1746–1804 / Marie Amálie, vévodkyně z Parmy a Piacenzy 1746–1804

Praha, Eleutheria 2018, 242 s.,
ISBN 978-80-270-3974-6.

V loňském roce vyšla v zrcadlovém italsko-českém vydání monografie, věnující se parmské vévodkyni Marii Amálii, rozené rakouské arcivévodkyni. Napsal ji historik umění Guido Carrai, autor studií o architektuře a divadle. Rodák z Florencie se dlouhodobě věnuje umění v Čechách: V roce 2007 publikoval studii *Architektura a diplomacie: Giovanni Pieroni, medicéjský zpravodaj u generála Valdštejna* ve sborníku vydaném k výstavě „Albrecht z Valdštejna

a jeho doba“. Dále se zaměřil na výzkum děl italských architektů P. A. Mattioliho a N. Sebregondiho.

Knihla přináší životopis rakouské arcivévodkyně Marie Amálie, osmého dítěte uherské a české královny Marie Terezie a císaře Františka Štěpána. Jako většina z dcer panovnického páru byla Marie Amálie zapojena do rakouské dynastické politiky, která se orientovala na upevnění spojenečství s bourbonskými dvory v Paříži, Madridu, Neapoli a Parmě. Nebylo jí dopřáno vdát se za bezvýznamného příslušníka falcké dynastie, musela si vzít svého o pět let mladšího švagra, parmského vévodu Ferdinanda. Na parmském dvoře se extrovertní a dominantní vévodkyně „nehodně“ pletla do politiky, intenzivně se věnovala lovu a po narození dědice příliš nedbala na manželskou věrnost. Na konci 18. století se musela vyrovnávat s důsledky napoleonské expanze do severní Itálie, s anexí Parmy i s předčasnou smrtí manžela v roce 1802. Za místo exilu jí byl určen Pražský hrad.

V úvodu životopisné studie jsou zhodnoceny nevydané prameny a základní zdroje, nicméně místo popsání metod se autor přihlásil k úkolu revidovat „příliš kruté“ odsudky jiných historiků. (Kapitolu „Marie Amálie Habsbursko Lotrinská v dokumentech Státního archívu v Parmě“ sepsal italský kurátor výstav a knihovník zaměřený na katalogizaci sbírek kulturního dědictví Graziano Tonelli.) Text knihy je strukturován chronologicky, ale nemá závěr, kde by autor shrnul nové poznatky a nová hodnocení.

Text zatěžují příliš dlouhé citace z nevydaných dokumentů. Například instrukce Marie Terezie dceři před odjezdem do Parmy v první kapitole (s. 159–166) nebo podobná pravidla z roku 1772 ve třetí kapitole (s. 182–189) jsou otištěny v úplnosti, aniž

je autor podrobil kritice či komentoval. Naopak pobytu v Praze (prosinec 1802 – červen 1804) je věnována bohužel poměrně nerozsáhlá šestá kapitola (s. 221–224). Text doplňují poznámky za kapitolou s odkazy na prameny a s místy rozsáhlými komentáři. Seznam vydaných pramenů a literatury není seřazen abecedně a chybí v něm citace archivů.

Úroveň knihy velmi poškozuje nekvalitní a chybný překlad z italského originálu, který vypracovala Lady Frédy. Je očividné, že překladatelka nemá zkušenosti s překlady vědeckých studií a že se neorientuje v terminologii světa dynastií, elity a politiky 18. století. Text nadto očividně neprošel recenzním řízením kompetentního historika, který by mohl opravit překladatelské chyby. Jako příklad uvedme, že neexistovaly tituly jako „císařská infantka“ nebo „princ volič“. Pro akt schválení sňatku mezi příbuznými se běžně používá termín dispens a nikoliv „výjimka“. Překladatelka si také plete „ministry“ s vyslanci, u jmen panovníků a šlechticů občas použila chybnou předložku („de Heister“, „Carlo di Zweibrucken“, „kníže di Boisgelin“). Nápadná je také nedůslednost při překladu jmen, neboť někdy je správně překládá do českého jazyka, jindy ponechává italskou verzi, např. parmský vévoda Filip je „don Filippo“.

Znepokojivé je, že Frédy neověřovala ani ustálené překlady historických událostí, jako je válka o rakouské dědictví, kterou přeložila jako „válka rakouské poslušnosti“. Podobně zkomolila názvy území či paláců („Zweibrucken“, „Laxembourg“, „náměstí Katedrály“) nebo názvy titulů („státní poradce“). Jindy psala o „indexu lidové popularity“, nebo nazvala vévodský pár „vévody“. Jak by mohl poslední modenský vévoda, jehož dcera si vzala bratra Marie Amálie, pocházet z rodu „Habsburků-d'Este“? Zatím-

co historické dokumenty Frédy přeložila, literární díla ponechala v originále (s. 181, 196–200). Text je zatížen i stylistickými a gramatickými pochybeními („žádají vel-vyslanci... jménem infanta Ferdinanda Parmského vévody ruku...“; „Byl natolik prozíravý, že okamžitě pochopil závislost obou infantů na slabých příjmech a výnosech, snažil se je brzdit a spravovat, ne-li je porazit.“).

Knihy vyšla ve velmi kvalitním provedení, v pevné vazbě a s rozsáhlou fotografickou přílohou, věnovanou portrétům Marie Amálie a obrazů míst, kde žila. Luxusní vydání je bohužel poškozeno absencí kvalitního úvodu a závěru i zcela neprofesionálním překladem.

František Stellner

19. a 20. století

Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA
Nobilitas Iudaeorum. Židovská šlechta střední Evropy v komparativní perspektivě

Praha, Agentura Pankrác 2018, 783 s.,
ISBN 978-80-86781-35-8.

Rozsáhlá práce o udílení šlechtických titulů osobám židovské víry nebo – posléze – též pouhého původu ze židovského prostředí se dělí na výkladovou část, jejímž autorem je Jan Županič (s. 6–244) a rozsáhlou ediční přílohu, kterou přesně připravil a stovkami nákrešů příslušných erbů, resp. příslušnými rejstříky, doplnil Michal Fiala (s. 245–774). Jan Županič se problematice nobilitovaných elit (s vynikajícími znalostmi genealogicko-heraldické povahy) věno-

val již v řadě důkladných pramenných prací, přičemž důraz vždy kladl na sociálně-historickou a politicko-historickou stránku problematiky. V anotované knize k tomu přistupuje problematika židovské emancipace, utváření moderních židovských elit a samozřejmě charakteristika a analýza překážek, které – doslova draze placené – sebereprezentaci židovských, zejména finančních a obchodních, posléze i dalších profesionálních elit kladla společnost „dlouhého“ 19. století. Autor přitom záslužně (a pro své velké téma nutně) překračuje horizont českých zemí a jako základ rozsáhlých rešerší i výkladu bere celé „dědičné země a Rakouské císařství“. Jen tak je totiž možno skutečně pochopit a vysvětlit fenomén židovských nobilitací a dát ho do relevantní souvislosti s postavením židovských „finančních baronů“ (ale kupříkladu také pokřtěných židovských filantropů, nobilitovaných papežem).

Práce má ale ještě jedna základně důležitý aspekt, a tím je komparace: Županič na jedné straně ukazuje vůči židovskému obyvatelstvu (při všem obvyklém antisemitismu) blahovolné Rakousko, jehož císař tradičně reagoval na nobilitační návrhy kladně a poskytl šlechtictví stovkám židovských zájemců. Do protikladu k němu staví diametrálně odlišnou situaci v německých částech dožívající svaté říše římské a zejména pak od roku 1871 v hohenzollernském císařství. Zde prošlo jen několik výjimečných návrhů na nobilitaci významných a bohatých židovských osobností, a to především (do roku 1870) v malých německých státech. Zásadní roli přitom nehrál jen a výlučně silný pruský, případně saský luteránský antisemitismus. Podobné poměry panovaly i v katolickém Bavorsku.

Takováto geograficky široká a strukturovaná komparace, nadto příslušně reflektovaná

v Županičově výkladu, nabízí přímo vzorový příklad postihnutí (*sub specie* špičkové „elitnosti“ zkoumaných osob samozřejmě relativně úzkého, ale zato v dobové optice mimořádně exponovaného) závažného a obecného problému na ohromném střeoevropském horizontu (od Baltu k Adrii, od francouzských hranic bezmála k Petrohradu). Sledovaná problematika povyšování židovských prominentů do šlechtického stavu je přitom kompetentně vložena do širšího dějinného kontextu. Za knihou stojí ohromný archivní výzkum (Praha, Vídeň, Berlin, Mnichov, Vatikán atd.) a neméně velký kritický a interpretační výkon. Jedinou „koncepční vadou“ knihy je její publikování v českém jazyce. Bylo by dobře, kdyby tuto „malíčkovost“ co nejdříve odstranilo nejspíše anglické nebo německé vydání této zajímavé a elegantní knihy.

Jiří Pešek

Barbora OSVALDOVÁ –
Jana ČENKOVÁ
Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami

Praha, Academia 2017, 204 s.,
ISBN 978-80-200-2754-2.

Impulsem k sepsání práce o československých novinářích, novinách a časopisech v období 1918–1938 se Barboře Osvaldové a Janě Čenkové patrně staly opakované odkazy na kvalitu meziválečné československé publicistiky v současné žurnalistice. Autorky pojaly knihu jako základní informaci o novinářských žánrech a jejich hlavních autorech, jíž předchází obecnější pohled na celou meziválečnou žurnalistiku. V první části knihy konstatuje Osvaldová několik

základních skutečností: Mezi válkami procházeli čeští žurnalisté různými periodiky a nebylo výjimkou, že zároveň přispívali i do konkurenčních tiskovin. Těch bylo značné množství a autorka se rozhodla, že nebude podrobně sledovat celé spektrum periodik s jejich náklady, také proto, že některá vycházela jen krátce pro velmi omezený okruh čtenářů. Vybrala jen základní tituly a nejrozšířenější žánry, přičemž zdůraznila úzkou spjatost meziválečné žurnalisty s politickými stranami, dědictví to předcházejícího období. Strany přitom paradoxně nemohly noviny vlastnit, což ovšem jejich vlivu na tiskoviny nijak nebránilo.

Tento vliv byl patrný zejména v komentářích, tedy žánru, jemuž Osvaldová věnovala velkou pozornost. Formu, jíž jeho prezentaci zvolila, zachovala pak i v případech úvodníku, fejetonu, soudničky či reportáže. Vždy žánr krátce charakterizovala, pak představila jeho hlavní autory a periodika, pro něž ten který autor psal. V kapitole s titulem „Ženská stopa“ psala o novinářkách: zde nemohou chybět jména Olgy Fastrové a Mileny Jesenské.

Druhá část knihy z pera Jany Čeňkové, obsahuje informace o české kulturní a literární publicistice, kulturních rubrikách novin a jejich autorech, nakladatelských časopisech, levicově orientovaných kulturních a literárních časopisech či uměleckých uskupeních, katolických autorech a jejich tribunách či listech pro umění a kritiku. Autorka sem umístila též medailonky Františka Xavera Šaldy a Arne Nováka. Všechny informace jsou v knize podávány velice úsporně a mohou sloužit jen pro základní orientaci. Další poučení budou muset čtenáři hledat v literatuře uvedené v přípojném seznamu.

Josef Opatrný

Helena MANDELOVÁ

Můj táta Josef Kafka. Litograf, fotograf, neznámý hrdina a Obrana národa

Praha, Helena Mandelová 2018, 175 s.,

ISBN 978-80-270-4142-8.

Historici zabývající se dějinami našeho protinacistického boje za druhé světové války často jen se zatnutými zuby hledí na to, jak leckdy zcela nenávratně mizí památky na tuto kapitolu našich národních dějin, uchovávané v rodinách aktérů tohoto zápasu. Výměna generací je bohužel nezřídká doprovázena likvidací této dokumentace, která už někdy mladé generaci nic neříká. Není třeba zdůrazňovat, o jak velké ztráty tady jde.

Tím více musí srdce historika zaplesat nad knihou Heleny Mandelové o jejím otci Josefu Kafkovi. Vstupní kapitoly zpracovávají historii rodu a poté vlastní životní osudy litografa a fotografa J. Kafky, doprovázené bohatým fotografickým materiálem, zpracované na základě jak dochovaných rodinných dokumentů, tak později i prvních vzpomínek autorky. Rok 1939 a německá okupace českých zemí zcela změnily životní cesty J. Kafky i jeho rodiny. 44letý litograf se dal do služeb vznikající vojenské odbojové organizace Obrana národa. Jeho boj proti nacistům, v němž uplatnil zkušenosti ze svého oboru přípravou falešných dokumentů a dalších materiálů pro příslušníky této organizace, však okupačnímu aparátu nezůstal utajen: 13. června 1940 jej zatkl gestapo. Následovaly výslechy, soudní proces, který skončil rozsudkem trestu smrti a po bezvýsledných žádostech o milost popravou 9. července 1943 ve věznicí v Berlíně-Plötzensee.

Po stručném souhrnu faktů následuje v knize „řeč dokumentů“, neboť autorka se ne-

spolehla jen na své vzpomínky či na rodinný archiv, ale hledala dále v příslušných archívech, zejména ve vojenském historickém archívu v Praze, kde jsou uloženy spisy oddělení 255 ministerstva národní obrany, jež vydávalo na základě zákona 255/46 Sb. osvědčení o účasti na národním boji za osvobození. Ty představují nenahraditelný a někdy také jediný zdroj informací zejména o příslušnících domácího odboje a politických věznicích v období druhé světové války. Materiály pak doplnila dokumenty z Národního archívu, který uchovává spisy německého fondu Reichsjustizministerium, týkající se procesů s odpůrci nacistického pořádku. Mandelová však nezůstala jen u vzpomínek na svého otce, ale věnovala pozornost i jeho spolubojovníkům, s nimiž stanul před soudem a jejichž činnost je zdokumentována vedle vzpomínek zejména publikovaným rozsudkem nad celou skupinou z 21. listopadu 1942 a jeho obsáhlým zdůvodněním.

Významnou součástí je pak korespondence uvězněného otce s rodinou, kterou Robert Kvaček ve svém vstupním „zamyšlení historikově“ nad knihou právem považuje za nejcennější. Nejcennější proto, že odráží složitou situaci, danou německou cenzurou, které se pisatelé z obou stran museli přizpůsobit. I přesto se však manželé dokázali navzájem povzbuzovat k překonání útrap a v důvěře v opětovné shledání, a korespondence tak dává nahlédnout do hloubky jejich vztahu i do odhodlání J. Kafky, který tváří tvář smrti dokázal také vymyslet a přinést řadu patentů a objevů v oblasti promítací techniky, jak dokumentují četné návrhy v přílohách. Autorka pak v závěru stručně shrnuje nejednoduché osudy své rodiny po osvobození.

Jedná se o knihu nejen odborně zdatně připravenou, ale také neobyčejně sličnou z hle-

diska typografického zpracování. K tomu závěrem nad řádky této knihy možná jen tiché povzdechnutí: dodnes nemáme syntézu, která by komplexně zpracovala historii Obrany národa jako jedné z největších a klíčových organizací našeho národního odboje.

Jan Němeček

Petr JANEČEK

Mýtus o Pérákovi. Městská legenda mezi folklorem a populární kulturou

Praha, Argo 2017, 359 s.,

ISBN 978-80-257-2315-9.

Prostřednictvím dekonstrukce mýtu o Pérákovi, pro českou společnost čtyřicátých let dvacátého století patrně nejznámější mýtické bytosti, sleduje autor problematiku kolektivní paměti v jejich časových a sociálních proměnách. V obecné rovině jej pak zajímá vztah folkloru, populární kultury a komunikačních médií a jejich závislost na vývoji politické scény. Jeho primárním zájmem je české prostředí, protože však období mýtické figury, skákající v českém podání za druhé světové války po pražských střechách a bojující proti okupantům a jejich domácím pomahačům, nachází i jinde v Evropě, představuje část jeho knihy právě komparace péráka s obdobnými figurami v Německu, Rusku a na Slovensku. Historické kořeny mýtu Janeček nachází až ve Velké Británii poloviny devatenáctého století, kde se Spring-heeled Jack zrodil v lidovém prostředí industrializovaného velkoměsta. Ve stejně industrializovaném, byť nejen velkoměstském, prostředí pak Janeček nachází vhodné podmínky pro šíření pověstí o muži, který se pohybuje pomocí per na nohách, i v prostředí českém. Spatruje přítom v urbánním fantómu (nejenom

v českém případě) produkt kulturní hybridizace, synkretický projev předměstské kultury dělníků spojující diskurz lidové kultury venkova s nově vznikající kulturou dělnickou. V českém prostředí klade tento proces do konce devatenáctého a začátku dvacátého století. Autor zdůrazňuje obtížnou rekonstruovatelnost fenoménu pro absenci orálních pramenů a předsudečnost písemných pramenů se silnou hodnotící tendencí.

Při analýze fenoménu pro období, které ho eminentně zajímá, tedy období druhé světové války, vychází autor z terénního výzkumu, kde hlavním materiálem pro jeho studium byly vedle dobového tisku orální prameny. Výsledkem je etnologická práce folkloristického charakteru s přesahem k historii, literární vědě, kulturním studiím či sociální psychologii.

Josef Opatrný

Jakub DRÁPAL

Defending Nazis in postwar Czechoslovakia. The life of K. Resler, defence counsel ex officio of K. H. Frank
Prague, Karolinum 2017, 213 s.,
ISBN 978-80-246-3730-3.

Drápalova biografie právníka Kamilla Reslera je anglickou verzí úspěšné, originální, na důkladném pramenném výzkumu českých archivů zbudované a čtivě napsané práce o výrazné osobnosti nejen českého právníctví, ale také kultury, vydané již na základě úspěšné disertace česky roku 2014.¹ Resler byl obecně proslulý tím, že byl obháj-

cem *ex officio* K. H. Franka. Autor ale kreslí celý běh života tohoto muže, pro jehož proslulost by stačilo, že jako obhájce ve věcech trestních hájil řadu českých odbojářů v procesech před nacistickými soudy (mj. Irenu Bernáškovou, Františka Berana, Františka Kordu nebo Ladislava Rašína). Po válce pak Resler zastupoval před lidovým soudem osobnosti typu Richarda Bienerta nebo Jiřího Stříbrného. Autor ale líčí i jeho pozdější právní podporu řadě českých umělců (zejména Stanislav Kostka Neumann a jeho rodina), s nímž byl tento pozoruhodný právník a aktivní bibliofil blízcě spřátelen. Právnícky je kniha zajímavá vysvětlením Reslerova důrazu na etiku obhajoby i nejhorších zločinců a vykreslením konkrétních rysů poválečného retribučního soudnictví.

Jiří Pešek

Lenka KRÁTKÁ

A History of the Czechoslovak Ocean Shipping Company, 1948–1989. How a Small, Landlocked Country Ran Maritime Business During the Cold War
Stuttgart, Ibidem Verlag 2015, 296 s.,
ISBN 978-3-8382-0666-0.

Lenka KRÁTKÁ

Domovský přístav Praha. Československá námořní plavba v letech 1948 – 1989
Praha, Karolinum 2016, 330 s.,
ISBN 978-80-246-3464-7.

Anotovaná práce si zasluhuje pozornosti a ocenění z několika důvodů. Třebaže (v našich podmínkách zdánlivě okrajové) téma československé námořní plavby bylo již pár-

1 Jakub DRÁPAL, *Poslušen zákonů své země a svého stavu. Kamill Resler – obhájce K. H. Franka*, Praha 2014, srovnej: Nina LOHMANN, *Nové publikace k dějinám protekto-*

rátu Čechy a Morava, ČČH 113, 2015, s. 1052–1060.

krát zpracováno, jednalo se převážně buď o práce částečně memoárového charakteru, nebo studie zabývající se především technickými parametry čs. lodí. Autorka naopak téma přiblížila jako politicko-ekonomický faktor, který byl ovlivněn zásadně dobou, v níž se vyvíjel, tj. v daném případě komunistickým režimem v Československu s jeho ekonomickými principy a především mezinárodními podmínkami studené války. Oba tyto rysy se, jak kniha přesvědčivě doložila, výrazně promítly i do vývoje snah o vlastní čs. námořní dopravu. Pokusy o tuto složku obchodních aktivit sice existovaly již v časech meziválečné republiky, podmínky po roce 1945, resp. 1948 tomuto úsilí však vtiskly zcela jinou podobu. I komunistický stát se od poloviny padesátých let pokoušel, byť zpočátku jen váhavě, budovat vlastní malou flotilu, v čemž, dodejme, nebyl vnitrozemským státem jediným. Její počáteční výstavba však souvisela především se snahou ČSR (resp. ČSSR) napomoci nedávno etablovanému komunistickému režimu v Číně prolomit mnohostrannou blokádu, kterou na něj uvalily USA a část jejich spojenců. S jedinou výjimkou tedy první lodě s československou vlajkou fakticky řídily čínské posádky, i když Praha a Peking podepsaly v r. 1959 formální dohodu o vzniku mezinárodní společnosti pro námořní dopravu.

Teprve od sklonku padesátých let ČSR přistoupila k výstavbě skutečné vlastní flotily, která brzy překročila desítku větších oceánských plavidel. Jak autorka pěkně ukázala, i do jejích dalších osudů výrazně zasáhla „velká politika“: nejprve sovětsko-čínská roztržka (která brzy vedla k útlumu a nakonec ukončení československo-čínské spolupráce), ale také bouřlivé události v čele s konfliktem ve Vietnamu a pochopitelně

i důsledky blízkovýchodního konfliktu 1967. Hlavní vektory obchodních relací, na jejichž realizaci se podílely i čs. lodě (blízkovýchodní, „indický“ a kubánský), pak – s pochopitelnými obměnami – pokračovaly i po roce 1970, kdy se také rozvíjela další výstavba čs. loďstva. Autorka zmapovala nejen technickou stránku tohoto procesu, ale také jeho výsledky ekonomické, v nichž se odrážely často obecné poměry světového námořního obchodu, a v neposlední řadě složku personální včetně důsledků nechalvaně známých normalizačních čistek.

Ačkoliv rezultat podílu čs. flotily na státním zahraničním obchodu nekončil vždy v aktivních hodnotách, svůj význam si námořní plavba udržela až do konce režimu, přičemž není bez zajímavosti, že její důležitou součástí měla být na sklonku režimu opět spolupráce s Čínou, nyní v podobě československo-čínského podniku. V závěru práce si autorka povšimla ještě smutného konce čs. loďstva po jeho privatizaci počátkem devadesátých let. Neblaze do ní „zasáhl“ – podobně jako do dalších takových kauz – Viktor Kožený. Třebaže flotila měla ještě v roce 1996 dvanáct lodí a čtyři další novostavby objednala v Jižní Koreji, byla v následujících dvou letech jako „nevýnosná“ novými majoritními vlastníky prostě rozprodána.

Monografie L. Krátké je nejen zajímavou četbou, ale také dobrou platformou pro další studium. Vedle bohaté bibliografie a odkazů na řadu dosud zcela nevyužitých pramenů kniha obsahuje též soupis všech československých lodí s jejich základními technickými parametry a v neposlední řadě i edici výběru vzpomínek čs. námořních důstojníků a lodníků na jejich služby. Je samozřejmě, že v některých aspektech (např. v souvislosti s exportem, k němuž lodi slou-

žily) mohl být výklad konkrétnější a chybí také jakékoliv srovnání, např. s provozem největší flotily vnitrozemského státu, Švýcarskem. To však knize neubírá na značném přínosu. Je dobře, že vyšla i v paralelním německém překladu.

Jindřich Dejmek

Josef OPATRŇY a kol.

*Vida y obra de Juan Bosch
en el contexto de la historia
de la República Dominicana*

Praha, Karolinum 2017, 136 s.,
ISBN 978-80-246-3533-0.

Drobná, ale zajímavá knížka, která vyšla jako supplementum k řadě Iberoamericana Pragensia, je věnována výrazné postavě karibské politiky i literatury Juanu Boschovi (1909-2001) a spolu s tím i Dominikánské republice (Kolumbově ostrovu Española). Bosch, pro elity latinskoamerické oblasti vlastně typická universální osobnost politika, sociálního vědce, reformního ekonoma, publicisty, historika a vysoce produktivního spisovatele, prožil většinu života v emigraci. Problémem ostrovního státu byla řada diktátorských režimů, závislých na USA. Bosch, ve třicátých letech etablovaný jako úspěšný spisovatel, vstoupil v padesátých letech do politiky. Pád Trujillovy diktatury mu otevřel cestu z emigrace domů a roku 1963 do prezidentské funkce. Potom, co se pokusil o sociální reformy, o uvolnění závislosti na USA a o spolupráci s Castrovou Kubou, byl však záhy s americkou podporou sesazen a v emigraci prožil další čtvrtstoletí. I po návratu do vlasti v roce 1990 v pokročilém věku Bosch opakovaně a neúspěšně kandidoval na prezidenta.

Knihla se snaží ukázat historické předpoklady Boschovy epochy, resp. různé kontexty

jeho života a díla. Sem patří i připomenutí československo-dominikánských vztahů: mezi válkami ryze obchodních, od roku 1942, kdy Dominikánská republika uznala exilovou československou vládu v Londýně, významně partnerských. Zájem ostrovního státu o partnerství trval dokonce i za diktatury v 50. letech, než vše převrstvil nucený československý obrat výhradně ke Castrově Kubě.

Jiří Pešek

Jakub DRÁPAL

Defending Nazis in postwar Czechoslovakia. The life of K. Resler, defence counsel ex officio of K. H. Frank,

Prague Karolinum 2017, 213 str.
ISBN: 978-80-246-3730-3

Drápalova biografie právníka Kamilla Reslera je anglickou verzí úspěšné, originální, na důkladném pramenném výzkumu českých archivů zbudované a čtivě napsané práce o výrazné osobnosti nejen českého právníctví, ale také kultury, vydané již na základě úspěšné disertace česky roku 2014. Resler byl obecně proslulý tím, že byl obhájcem ex offio K. H. Franka. Autor ale kreslí celý běh života tohoto muže, pro jehož proslulost by stačilo, že jako obhájce ve věcech trestních hájil řadu českých odbojářů v procesech před nacistickými soudy (mj. Irenu Bernáškovou, Františka Berana, Františka Kordu nebo Ladislava Rašína). Po válce pak Resler zastupoval před lidovým soudem osobnosti typu Richarda Bienerta nebo Jiřího Stříbrného. Autor ale líčí i jeho pozdější právní podporu řadě českých umělců (zejména S. K. Neumann a jeho rodina), s nímž byl tento pozoruhodný právník a aktivní bibliofil blíže spřátelen. Právnícky je kniha

zajímavá vysvětlením Reslerova důrazu na etiku obhajoby i nejhorsích zločinců a vykreslením konkrétních rysů poválečného retribučního soudnictví.

Jiří Pešek

Karel ŘEHKA

Informační válka

Praha, Academia 2017, 218 s.,

ISBN 978-80-200-2770-2.

Kniha pojednává o informační válce ve dvou dimenzích. Na jedné straně přináší přehled informačních válek, či využívání různého druhu informací i desinformací v konfliktech v historii, na druhé se pak zamýšlí nad problematikou informační války v současnosti s extenzí do budoucnosti.

První část publikace popisuje metody a způsoby vedení informační války v podobě různých propagandistických kampaní v době míru i ozbrojených konfliktů v historii počínaje starověkem a středověkem až po dvacáté století. Až do tohoto období autor zmiňuje jen základní momenty a teprve první a druhou světovou válku sleduje podrobněji.

Druhou světovou válku autor prezentuje jako největší boj propagandy v historii válek a konkrétně rozebírá způsoby, jakými vedli propagandu Spojenci a státy Osy. Vyzdvihuje zejména propagandu pomocí rozhlasového vysílání, kde považuje za nejsilnější nástroj vysílání BBC. Pozornost ale věnuje také aktivitám Japonska na tomto poli, kde hrál rozhodující roli Informační výbor vlády složený z novinářů a armádních činitelů, orientující propagandistické akce zejména na Austrálii a Britskou Indii. Jak Japonsko, tak Německo se bránilo propagandistickým akcím protivníka nejen zákazem poslechu

zahraničního vysílání, ale přímo úpravami radiopřijímačů.

V druhé části práce Řehka vysvětluje pojmy jako strategická komunikace, informační operace, elektronický boj, operace v počítačové síti či válka v kybernetickém prostoru. Dochází k závěru, že informační válka už několik let probíhá a jako hlavního protivníka západu představuje Rusko. Krátce charakterizuje hlavní cíle ruské informační války – Čečensko, Estonsko, Gruzii a Ukrajinu, aby došel k jednoznačnému závěru: informační působení na protivníka nebylo v historii nikdy tak důležité jako nyní a výsledek války v informačním prostředí bude rozhodovat o budoucnosti společnosti.

Josef Opatrný

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Hlas k interpretaci pestrých
evropských dějin

Text svolání široce mezinárodní skupiny evropských historiků zformulovala francouzsko-německá dvojice historiků soudobých dějin, aktuálně působících na universitě v Lille a nabídla k diskusi, resp. následně k podpisu a celoevropskému publikování. Stéphane Michonneau je odborník na španělské soudobé dějiny a na historii katalánského hlavního města Barcelony, Thomas Serrier zkoumá provázanost německých soudobých dějin s polskými a francouzskými a problematiku historické paměti. Jimi zkoncipovaný text není univerzálním návodem ani platformou společného postupu při jakémsi „správném“ psaní evropských dějin. Odmitá jakýkoliv „nadřazený“ celoevropský narativ a spíše ozřejmuje, jak – vzhledem k tomu či onomu dědictví národních, státních, zemských nebo menšinových dějin – odlišné mohou být pohledy na minulost i současnost a budoucnost kulturně i co do historické paměti různorodé Evropy v různých jejích částech. Ideálním úkolem historiků by dnes mj. mělo být hledání způsobu, jak učinit tyto v průběhu historických procesů „rozlámané“ a v národních nebo menšinových optikách nejednou kontradiktorní dějiny alespoň v základních rysech kompatibilní či přinejmenším navzájem – při všech disonancích a nutně odlišných diskurzech i narativech – pochopitelně napříč Evropou.

Historik není deskriptor a oslavovatel starých časů, ale jejich – stále znovu, hlouběji a jinak se pokoušející a přitom nutně chybný – interpretátor nejen pro odbornou komunitu, nýbrž také a zejména pro občanskou společnost. Nečiní-li tak, nabízí uvolněné místo žurnalistům, politikům a podnikavcům všeho druhu. I proto bychom měli vážně uvažovat nad textem, který sepsali a evropské diskusi nabídli kolegové z Lille.

Text provolání vyšel 17. 4. 2019 v listech The Guardian, El País, Der Tagespiegel, Gazeta Wyborcza, Jutarnji list, Efimerida tan Syntakton a La Libre Belgique. Následovalo otištění v dalších asi dvou tuctech evropských deníků a týdeníků.

Jiří Pešek

Velká evropská různorodost není nebezpečím – nýbrž šancí

Evropa je pestře sešitým kobercem, plným neviditelných hranic. A to není vůbec tak špatné. Nechte nás nově objevovat své dějiny.

Ve chvíli, kdy se blíží volby do Evropského parlamentu, začíná mít veřejnost pocit, že se vytrácí idea Evropy. Denně můžeme pozorovat slábnutí projektu, který – jak věříme – byl nesen utopickou vizí. Teď však zaznívá mínění, že se její význam vyčerpal. Možná že to byla vize teleologická, v níž byla zkušenost tisíciletí konfliktů transformována do možnosti existence integrované Evropy; do vize prozřetelnosti, která zkoncipovala Evropu jako jednotu, kterou již nepůjde zrušit, a to bez ohledu na vše, co je vně jejích hranic. Měla to být věčná vize, v níž by vytvoření takového Evropy bylo vnímáno jako konec dějin. Ale nyní nás brexit nutí k tomu, abychom konstatovali, že Evropa coby Unie již není projektem nezvratným. Místo toho se Evropa ocitla v nebezpečí.

Jedním faktorem této situace je odvrácení se USA. Život v Evropě už není tak chráněn před vnějším nebezpečím. Evropané se cítí být zranitelní, protože teď stojí před otázkami, kterým se dlouho vyhýbali. Pod vlivem pohledu do této propasti došlo k mnoha pokusům, zkoncipovat zjednodušené dějiny Evropy. Teď se nám na základě symbolické rekonstrukce „pevnosti Evropa“ může ovšem tvářit mihnout vědoucí smích, protože mluvíme o kontinentu, který ještě před nedávnem ovládal svět. A nelze se tvářit, že toto minulé evropské panství nezanechalo za staletí žádné stopy u „těch ostatních“. Z pohledu ultrapravičáků je ovšem možno i nadále slavit dějiny Evropy jako vyprávění o bílé křesťanské civilizaci, která se na svoji mohutnou minulost ohlíží s hrdostí a sebevědomím.

Sever se staví proti Jihu, Západ proti Východu, bohatí proti chudým, staří proti novým

Co nejostřeji odsuzujeme názory, které nechávají plně stranou pozornosti pro náš kontinent tak charakteristickou kulturní, náboženskou a politickou mnohost a naši o minulost se opírající zodpovědnost. Nenacházíme smysl v tom, abychom v národních dějinách prodlévali u lamentací o utrpení, válkách a genocidách nebo zas přijali vysloveně žalobný postoj v tom smyslu, že vším, co se stalo, je vina Evropa. Je na čase vzdát se podobných sebezničujících pojetí a postavit se světu tím, že přijmeme světla i stíny naší evropské minulosti.

Zameťme s představou, že Evropa má jediné dějiny. Pokusme se místo nostalgického trvání na lineárním vyprávění, které implikuje předem stanovenou jednotu, obnovit vzpomínky, které jsou principiálně polyfonní. Ústřední narativy, dříve typické pro národní státy, už nejsou životaschopné. Místo nich bychom měli identifikovat naši mnohost, ovšem aniž bychom vzdali smysl pro jednotu, protože přece jen stále cítíme, že máme pár společných věcí: minulost, současnost a – jestli chcete – budoucnost.

Evropa je pestrý koberec, plný neviditelných a imaginárních hranic, které navzájem rozdělují Evropany všech zemí a oblastí. Existuje atlantická Evropa, jejíž pohled je transatlantický, a to na vrub její úzké propojenosti s vlastí. Existuje bohatá severozápadní Evropa, která má tendenci poučovat země tzv. „Clubu-Med“ o tom, jak správně vládnout. Západní Evropa si pěstuje svoji starou nadřazenost vůči středoevropským a východoevropským státům a jejich novým a chybujícím demokratickým kulturám. Existuje křesťanská Evropa, která z dějin vylučuje (nebo ignoruje) náboženské a ateistické menšiny, byť po staletí spoluurčovaly její rysy. Existuje Evropa velkých zemí, které neslyší oprávněné obavy menších zemí, zatímco tyto hořce vzpomínají na dlouhá období cizího panství. Existuje Evropa přistěhovalců, kteří jsou až příliš často považováni za nespolehlivé občany druhé kategorie. Takový seznam by mohl být přednášen ještě dlouho. Evropa je rozštěpena liniemi vzájemného odmítání, z nichž mnohé mohou až příliš snadno znovu ožít.

Různorodosti Evropu obohacují

Aniž bychom se ohlíželi na minulost; jakou budoucnost vlastně můžeme vybudovat? Existují dvě možné cesty. Za prvé, se můžeme soustředit na představu,

že Evropa je bohatá právě svou rozdrobeností. Jestliže se zlepšíme v tom, abychom rozeznávali „rozlámané“ vzpomínky, které vznikly na základě našich nepřestávajících konfliktů, budeme šikovnější i při vyvíjení společného narativu. Ten totiž potřebujeme stále více právě proto, že žijeme v éře nebezpečné konkurence mezi mocnostmi a v době návratu politických, hospodářských, sociálních a kulturních modelů z minulých časů. Dějiny těchto rozdrobeností, které je třeba chápat jako naše společné dědictví, musí být teprve napsány. Ale to lze učinit až na základě našich vědomostí o tom, jak byla tato rozdrobenost a rozdělenost překonávána v nedávné minulosti – zejména po roce 1945 a po roce 1989. Nedošlo totiž k tomu proto, že by nám tehdy někdo poručil, abychom se smířili – pěkně od shora od státníků až dolů po občany. Naopak: došlo k tomu odzvola, práci nás, Evropanů, kteří jsme se podíleli na skutečné „práci vzpomínání“, která je – jak to kdysi formuloval Paul Ricoeur – vždy dílem „pluralistického vzpomínání“.

Druhá cesta se odvíjí od skutečnosti, že Evropa je kontinentem práva, které nás chrání – právě ve smyslu naší různorodosti. Ozývá se mnoho hlasů, které staví státní suverenitu proti údajně přebyrokratizovanému a antidemokratickému systému Evropské unie se sídlem v Bruselu. To může být reálná stížnost, ale právě tato EU se přece stala garantem národních suverenit, přičemž jejich rozdíly chrání a koordinuje.

Projekt bezpříkladné solidarity

Evropský projekt je přímým protikladem dosavadních imperiálních ambicí. A jednoznačně stojí proti jakékoliv vizi „žaláře národů“, údajně koncipované a prosazované globálními elitami. „Evropa“ je daleko spíše unikátní projekt solidarity, nesené vůlí národů, které eliminovaly vzájemné války a spojuje je společná touha po svobodě. Je to příběh, který je hoden toho, aby byl vyprávěn a bráněn.

Abychom Evropu mohli znovu vybudovat, je důležité, rekonstruovat její dějiny. Zdá se, že rozhodující bude, aby tato jedinečná a křehká evropská zkušenost byla uznána za obecně důležitou. Budeme-li reflektovat naše zpolámané vzpomínky a budeme-li se podílet na nových formách vyrovnávání se „společnou historickou pamětí“, poté – jak věříme – bude možné vyprávět dějiny takové Evropy, která bojuje s protivenstvími, aby vytvořila nový způsob vztahu sama k sobě i k ostatnímu světu.

Stéphane Michonneau – Thomas Serrier

Autoři jsou pracovníci university v Lille. Text, který 17. 4. 2019 vyšel mj. v listech The Guardian (Velká Británie), Le Monde (Francie), El País (Španělsko), Gazeta Wyborcza (Polsko), spolupodepsalo přes 50 historiků:

Joaquim Albareda (Pompeu Fabra Universitat Barcelona), Timothy Garton Ash (Oxford Universität), Justin Bisanswa (Universite Laval Québec / IAS Nantes), Alain Blum (EHESS / INED Frankreich), Felipe Brandi (EHESS Paris), Marco Bresciani (Universitat Florenz), Jose Burucua (National Academy of History, Buenos Aires / IAS Nantes), Antonio Castillo Gomez (Universitat Alcalá), Johann Chapoutot (Sorbonne Universitat, Paris), Abdessalam Cheddadi (Mohammed V Universitat Rabat / IAS Nantes), Josefina Cuesta (Universitat Salamanca), Antonio De Almeida Mendes (Universitat Nantes), Sofia Dyak (Center for Urban History of East Central Europe, Lwiw, Ukraine), Andreas Eckert (Humboldt Universität Berlin), Alan Forrest (University of York), Josep Maria Fradera (Pompeu Fabra Universität Barcelona), Etienne François (Universität Paris 1 / Freie Universität Berlin), Robert Gildea (Oxford Universität), Catherine Gousseff (EHESS Paris, PIASt Warschau), Hannes Grandits (Humboldt Universität Berlin), Heinz-Gerard Haupt (Universität Bielefeld / EUI Florence), Béatrice von Hirschhausen (CNRS Paris / Centre Marc Bloch Berlin), Ton Hoenselaars (Utrecht Universität), John Horne (Trinity College, Dublin), Keith Hoskin (University of Birmingham / IAS Nantes), Bogumił Jewsiewicki (Universität Laval Québec), Basil Kerski (Europäisches Zentrum der Solidarität, Gdańsk), Gabor Klaniczay (Central European University Budapest), Svetla Koleva (Bulgarische Akademie der Wissenschaften, Sofia / IAS Nantes), Kazmer Kovacs (Sapientia Hungarian University of Transylvania), Claudia Kraft (Universität Wien), Roman Krakovsky (Universität Genf), Todor Kuljic (Universität Belgrad), Audrey Kichelewski (Universität Straßburg), Jörn Leonhard (Universität Freiburg), Paweł Machcewicz (Polnische Akademie der Wissenschaften, Warschau / Imre Kertesz Kolleg Jena), Benoıt Majerus (Universität Luxemburg), Caroline Morel (Europaischer Verband der Geschichtslehrerverbande, EUROCLIO), Javier Moreno Luzon (Universität Complutense Madrid), Ekaterina Makhotina (Universität Bonn), Diana Mishkova (Center for Advanced Study Sofia), Suleiman Mourad (Smith College, USA /IAS Nantes), Akiyoshi Nishiyama (Kiurytsu Universität Tokyo), Jiřı Pešek (Charles University Prague), Teresa Pinheiro (Technische Universität Chemnitz), Juan Pro (Autonome Universität Madrid), Anna Reading (King's College London), Ofelia Rey (Universität Santiago de Compostella), Valérie Rosoux (Katholische Universität of Louvain), Henry Rousso (CNRS,

Paris), Luule Sakkeus (Tallinn Universität), Irina Sherbakowa (Memorial International), Steven Stegers (Europäischer Verband der Geschichtslehrerverbände, EUROCLIO), Bo Stråth (Universität Helsinki), Lakshmi Subramaniam (Centre for Studies in Social Sciences, India / IAS Nantes), Philipp Ther (Universität Wien), John Tolan (Universität Nantes), Laurence Van Ypersele (Katholische Universität Louvain), Jakob Vogel (Sciences Po Paris / Centre Marc Bloch in Berlin), Pierre-F. Weber (Universität Stettin), Jay Winter (Yale University), Sergei Zakharov (Higher School of Economics, Russia / IAS Nantes)

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Karl Vocelka – čestný člen
Sdružení historiků ČRThe Austrian historian Karl Vocelka –
a new honorary member of the Association
of Historians of the Czech Republic

JAROSLAV PÁNEK

Domácky znějící jméno rakouského historika Karla Vocelky bylo českým historikům známo už od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, kdy vydal své první práce o Habsburcích předbělohorské doby.¹ K intenzivnímu osobnímu sblížení však mohlo dojít až poté, co se na sklonku roku 1989 otevřely hranice. Tehdejší docent na vídeňské univerzitě založil roku 1990 novou, soukromou instituci pro výzkum raného novověku – Institut für die Erforschung der frühen Neuzeit – a začal vydávat vědecký časopis s neakademickým názvem *Frühneuzeit-Info*, do něhož jako autory pozval i české kolegy. Sám jezdil přednášet do Česka (jedna z jeho cest ho roku 1994 zavedla na pražskou filozofickou fakultu),² recenzoval české práce a naopak jeho knihy měly značný ohlas v českých periodikách. Účast na společných projektech a konferencích či přispívání do časopisů na druhé straně hranice

1 Základní biografické údaje a výběrovou bibliografii Karla Vocelky přináší lexikon: Jaroslav PÁNEK – Svatava RAKOVÁ – Václava HORČÁKOVÁ, *Scholars of Bohemian, Czech and Czechoslovak History Studies*, III, Prague 2005, s. 258–262. Autobiografickou charakteristiku podávají rozhovory: Zdeněk HOJDA, *Vítězové bitev a dobyvatelé nejsou už v módě* (Rozhovor s Karlem Vocelkou), *Dějiny a současnost* 13, 1991, č. 6, s. 50–52; Václav BŮŽEK, „*Nechtěl jsem ve svém díle o Rudolfu II. psát o politických dějinách...*“. *S Karlem Vocelkou o hledání cest k dějinám Habsburků*, *Dějiny a současnost* 36, 2014, č. 1, s. 14–15.

2 Jaroslav PÁNEK, *Dvě pražské přednášky Karla Vocelky*, *Folia Historica Bohemica* 17, 1994, s. 318–319.

se staly samozřejmou záležitostí. Během velmi krátké doby se vytvořily mezi historiky ve Vídni, Praze a Brně kolegiální a přátelské vztahy, jaké v předchozím půlstoletí zůstávaly nanejvýš v říši snů. Karl Vocelka, podobně jako jeho mladší vídeňský kolega Thomas Winkelbauer, na tom měl vskutku lví podíl.

Karl Vocelka (* 23. 5. 1947 ve Vídni) je celoživotně spjat s Vídeňskou univerzitou. Na ní v letech 1965–1971 vystudoval historii a germanistiku, k nimž si ještě přibral přednášky z národopisu a dějin umění. V roce 1971 tam získal doktorát filozofie a hned pokračoval v dalším studiu historie na Ústavu pro rakouský dějepyt (Institut für Österreichische Geschichtsforschung, 1971–1974), kde byl od února 1972 zaměstnán jako asistent. Monografií o politické propagandě Rudolfa II. se roku 1978 habilitoval, načež se věnoval vědecko-pedagogické práci na své alma mater a současně jako hostující profesor na řadě amerických univerzit (Stanford, Duke aj.). V postavení univerzitního profesora rakouských dějin se stal ve dvou čtyřletých obdobích (2000–2004 a 2008–2012) ředitelem Historického ústavu Vídeňské univerzity (Institut für Geschichte der Universität Wien), načež vstoupil do emeritury, v níž se může již naplno věnovat vědecké a popularizační práci.

Vědecký výzkum Karla Vocelky se od počátku vyznačoval hledáním neotřelých témat a nových přístupů. Začínal u kulturních dějin habsburské dynastie a manýristických slavností 16. století (*Habsburgische Hochzeiten 1550–1600. Kulturgeschichtliche Studien zum manieristischen Repräsentationsfest*, Wien – Köln – Graz 1976), načež se posunul k problematice politické propagandy a utváření veřejného mínění za vlády Rudolfa II. Toto téma zpracoval v rozsáhlém habilitačním spisu *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II.* (Wien 1981), které předznamenávalo později probuzený zájem o problematiku symbolické komunikace. Studiemi z dějin habsbursko-osmanských válek dospěl k publikaci o soupeření a vzájemném ovlivňování střední Evropy a tureckého živilu (*Mitteleuropa und die Türken. Politische und kulturelle Beziehungen zwischen zwei Kulturkreisen*, Wien 1983). Odtud již byl krok k monografii *Rudolf II. und seine Zeit* (Wien – Köln – Graz 1985), která sice měla stejný klasický název jako díla Antonína Gindelyho a Josefa Janáčka, ale podstatně se od nich lišila, neboť opustila politickou historii a velkou naraci, a položila důraz na širokou škálu kulturně historických témat rudolfinské doby, členěných a doprovázených dobovou ikonografií.

Ačkoli je Karl Vocelka v zahraničí přijímán především jako historik raného novověku, velká část jeho literárního díla se týká moderních dějin, neboť se souběžně věnoval také kulturním a politickým dějinám 19. a 20. století. Zvolil si tematiku vztahu liberální politiky k náboženskému zákonodárství (*Verfassung oder Konkordat? Der publizistische und politische Kampf der österreichischen Liberalen um die Religionsgesetze des Jahres 1868*, Wien 1978) a karikatury doby Františka Josefa I. (*K. u. K. Karikaturen und Karikaturen zum Zeitalter Kaiser Franz Josefs*, Wien – München 1986). Toto široké rozpětí zájmů, doplňované studiemi k dějinám mentalit, zbožnosti a slavností i k řadě dalších témat, mu připravilo spolehlivé východisko k sepsání jednosvazkové, poté mnohonásobně vydané syntézy dějin Rakouska (*Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*, Graz – Wien – Köln 2000), jíž na přelomu tisíciletí symbolicky uzavřel jednu fázi svého vědeckého vývoje.

Ve druhé fázi, vycházející již z bádání v devadesátých letech 20. století (mj. podstatný podíl na knize *Die Habsburger. Eine europäische Familiengeschichte*, Graz – Wien – Köln 1992; *Die Lebenswelt der Habsburger. Kultur- und Mentalitätsgeschichte einer Familie*, Graz – Wien – Köln 1997), se soustředil především na rozsáhlé publikace k dějinám habsburské dynastie, pojímané s netradičním důrazem na soukromý život (mj. *Die Familien Habsburg und Habsburg-Lothringen. Politik – Kultur – Mentalität*, Wien – Köln – Weimar 2010) a na životopisná zpracování významných osobností – zejména Františka Josefa I. a císařovny Alžběty-Sisi (společně s manželkou Michaelou Vocelka). Jeden z vrcholných výkonů současné rakouské historiografie vytvořil rozsáhlým syntetickým dílem o dějinách habsburské monarchie v 18. a na počátku 19. století (*Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat. Geschichte Österreichs 1699–1815*, Wien 2001), zařazeným do velkého kolektivního výkladu rakouských dějin od raného středověku do současnosti. Do výčtu jeho knih se širokým tematickým dosahem patří rovněž přehledné práce o dějinách novověku (*Geschichte der Neuzeit 1500–1918*, Wien – Köln – Weimar 2010).

Další knihy a obrovské množství článků v řadě evropských jazyků pokrývají kulturní, politické a sociální dějiny – především habsburské monarchie – v rozpětí od 16. do 20. století, často se zaměřením na méně obvyklá mezioborová témata historicko-antropologická nebo ekologická. Ostatně mezi jeho českými texty je i stať o zemětřesení jako historickém jevu, ale také o formách zbožnosti, o druhém životě Rudolfa II. či o aktuálních otázkách výzkumu 18. století.³ Vocelkovy knihy byly přeloženy do angličtiny a ruštiny, ale také bulharštiny, maďarštiny, slovenštiny, slovinštiny a turečtiny, jeho jednosvazková syntéza dějin Rakouska a některé práce o Habsburcích dnes bezpochyby patří mezi evropsky nejrozsáhlejší práce na tato témata. Čeština stojí mezi překladovými jazyky na předním místě, neboť tak přitažlivá témata jako Habsburkové a František Josef I. nacházejí u nás vděčné čtenáře i nakladatele.⁴

Ve Vocelkově tvorbě se osobitě protnul dvojí badatelské a literární směřování. Na jedné straně záliba v práci s archivními a muzejními prameny, na druhé vědomí, že profesionální historik – pokud je nadán slovesným uměním – by měl nové poznatky předávat kulturní veřejnosti mimo vlastní obor. Propojení čtivého textu se znalecky voleným

---

3 Karl VOCELKA, *Zemětřesení jako historické téma*, Dějiny a současnost 17, 1995, č. 1, s. 2–5; TÝŽ, *Habsburská zbožnost a lidová zbožnost. K mnohověstevnatosti vztahů mezi elitní a lidovou kulturou*, Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 225–240; TÝŽ, *Otázky výzkumu 18. století v habsburské monarchii ve světle nejnovější metodologické diskuse*, Časopis Matice moravské 121, 2002, s. 433–449; TÝŽ, *Druhý život císaře Rudolfa II. v německy psané literatuře*, in: Josef Hrdlička – Pavel Král – Rostislav Smíšek (eds.), *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 309–319.

4 Walter POHL – Karl VOCELKA – Brigitte VACHA, *Habsburkové. Historie jednoho evropského rodu*, Praha 1996; Karl VOCELKA – Lynne HELLER, *Soukromý svět Habsburků. Život a všední dny jednoho rodu*, Plzeň 2011; TÍŽ, *Život Habsburků. Kultura a mentalita jednoho rodu*, Praha 2012; Karl VOCELKA, *Vše o Habsburcích*, Praha 2016; Michaela a Karl VOCELKOVI, *František Josef I. Císař rakouský a král uherský 1830–1916*, Praha 2017.

obrazovým doprovodem se stalo příznačným rysem Vocolkových životopisů a publikací o kulturních dějinách habsburské dynastie, nazírané s kriticky nepatetickým nadhledem. Smysl pro popularizaci vědy ho přivedl i k soustavnému podílu na prezentaci raně novověkých a moderních dějin formou velkých výstav na rakouských zámcích – tématy se staly rytířství, Dunaj jako vodní cesta, reformace a renesance, cestování, ale v posledních letech řídil také vědeckou přípravu reprezentativních jubilejních expozicí, věnovaných Františku Josefu I. (1916), protestantismu ve Vídni (při Lutherově výročí) a Marii Terezií (obě 2017). S tím souvisí autorský podíl na tvorbě hodnotných katalogů, které představují svébytná monografická zpracování zvolených témat.

Karl Vocolka se zařadil k mezinárodně nejúspěšnějším rakouským historikům. Má své pevné zázemí ve Vídni, a to nejen na univerzitě, ale i mezi českými krajany – roku 2002 se stal prezidentem vědeckého sdružení pro výzkum vídeňských Čechů (Wissenschaftsforum Tschechen in Wien). Sklidil uznání rakouských i zahraničních kolegů (včetně českých), kteří mu věnovali jubilejní sborník *Wien und seine WienerInnen. Ein historischer Streifzug durch Wien über die Jahrhunderte. Festschrift für Karl Vocolka zum 60. Geburtstag* (editoři Martin Scheuz a Vlasta Valeš, Wien – Köln – Weimar 2008). Vybudoval si však i trvalé sepětí se zemí svých předků. Už před bezmála třemi desetiletími prohlásil: „Říkávám vždycky, že mám v Československu mezi kolegy více dobrých přátel než ve Vídni, a není to žert, nýbrž realita.“⁵

Mimořádný příspěvek Karla Vocolky k poznání českých dějin v rámci středoevropské monarchie byl oceněn už při jeho šedesátinách, když mu roku 2007 Akademie věd ČR udělila Medaili Františka Palackého za zásluhy v historických vědách.⁶ Nyní nastal čas, kdy nejen rozsáhlé a mnohotvárné dílo, ale i podíl na sblížení s českými historiky ocenilo Sdružení historiků ČR – na svém valném shromáždění 29. května 2019 – volbou Karla Vocolky za svého čestného člena.

---

5 Z. HOJDA – K. VOCELKA, *Vítězové bitev a dobyvatelé nejsou už v módě*, s. 52.

6 Jaroslav PÁNEK, *Ocenění rakouského historika*, Akademický bulletin AV ČR, 2007, č. 7–8, s. 29.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Nekrolog

Vratislav Čapek

(19. listopadu 1923 Praha – 1. dubna 2019 Praha)

Vratislav Čapek se dožil úctyhodných 95 let a patřil tak k nejstarším českým žijícím historikům.¹ Vystudoval na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy historii a anglistiku a jeho zájem patřil především historii. Byl žákem Otakara Odložilíka a jeho prvním badatelským tématem se stalo anarchistické hnutí 19. století. Vedle toho jej zajímaly i obecné dějiny novověku, které také dlouho přednášel a k nimž se vracel. Avšak jeho hlavním badatelským zájmem se záhy stala teorie a metodika dějepisné výuky a vůbec problematika celku historické edukace. Vstoupil tak na pole odborné historické práce, která nebyla příliš ceněna, a kde na zájemce o tuto problematiku číhala nemalá úskalí. V. Čapek se tak začal věnovat oboru, kterému musel proboujovat – nejprve vedle iniciátora nového směřování didaktiky dějepisu u nás docenta Václava Mejstříka a pak v jeho následnictví – uznání jakožto speciální odborné vědní disciplíně. Ta byla na přelomu 50. a 60. let (a z nemalé části je dosud) stále ještě chápána jenom jako metodika, jako řečeno dnešním termínem *skill*, jako dovednost vyučovat. Pro toto zaměření jej kvalifikovala jeho vlastní

1 Text vychází z kratšího nekrologu napsaného pro www stránky FF UK.

učitelská praxe. Zahájil ji ve školním roce 1948/1949 na mladoboleslavském gymnáziu a po dvouleté vojenské službě vyučoval na Státním kursu pro přípravu pracujících na vysokoškolské studium v Senohrabech, aby po jejím zrušení nastoupil na pražské jednotné střední školy nejprve na náměstí Míru a poté na nedalekém Čapajevově náměstí. Na nich získal jako zástupce ředitele i řídicí zkušenosti. Stále více jej však přitahovala koncepční práce na tvorbě výukových materiálů, učebnic a učebních osnov.

Vratislav Čapek se tehdy podílel na tvorbě osnov dějepisu pro 6.–11. třídu, psal příspěvky do časopisu *Dějepis ve škole*, provedl empirický výzkum učebnice dějepisu pro 9. třídu, spolupodílel se i na tvorbě *Školního historického atlasu národních dějin* (1959) a byl spoluautorem (spolu s Milošem Traplem) učebnice *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy* (¹1959, ⁴1962). Stal se i fakultním učitelem pro Vysokou školu pedagogickou. Tím si otevíral cestu k přechodu na pražský Pedagogický institut, jenž nahradil Vysokou školu pedagogickou, a kam byl přijat v roce 1961. Zahájil tak svoji kariéru vysokoškolského učitele, na níž dosáhl – po tříletém odkladu jmenování – v roce 1973 vědecko-pedagogické hodnosti docent a v roce 1986 hodnosti profesor. Během ní prošel všemi institucionálními a organizačními proměnami, jež vzdělávání učitelů dějepisu prodělávalo. Pedagogické instituty byly v roce 1964 zrušeny a nahrazeny pedagogickými fakultami.

Obor dějepis byl na té pražské, která byla součástí Univerzity Karlovy, jako dubletní s Filozofickou fakultou roce 1981 zrušen. Právě na ni byli pracovníci katedry dějepisu zčásti převedeni, a to na tehdejší katedru obecných dějin. V. Čapek na ní kmenově působil do roku 1986, kdy se po smrti Václava Krále stal vedoucím katedry československých dějin. V této funkci setrval do roku 1990 a v následujícím roce odešel do starobního důchodu. Pracovat ale ani v nejmenším nepřestal. Krátce působil na soukromé střední obchodní akademii, přednášel na různých fakultách a kursech, referoval na konferencích, až nakonec začal znovu souvisle působit na soukromé Vysoké škole obchodní (2002–2007). Na ní se zaměřil na koncipování v českém prostředí zcela nového oboru, a to vzdělávání pracovníků v cestovním ruchu,² a spolupracoval s ní i po svém odchodu ze školy.

Za těmito suchými daty, vytyčujícími život, je však nutno vidět badatelskou a organizační činnost a s ní i dynamiku teorie a praxe historické edukace. Historie je nejpolitičtější věda (řeceno s Adamem Hudekem), každý politický režim, ať nedemokratický či demokratický, se snaží prostřednictvím minulosti sám sebe legitimizovat. K tomu samotná historická věda nepostačuje, jsou k tomu zapotřebí i nástroje zasahující do širokých sociálních vrstev bezprostředněji, než to může činit sama historická věda. Výuka dějepisu jako ústřední institut systemizované historické edukace je z tohoto důvodu politicky sledována o to víc. Čapek vstoupil na badatelské a institucionální pole historické edukace v době, kdy již pominuly radikálně revoluční a v podstatě totalitně zaměřené ideje raného „stalinského“ období prosazování marxismu-leninismu a kdy se pomalu začínaly objevovat příznaky československého „předjaří“ předcházejícího Pražskému jaru. Přesto šlo o neustálé lavírování mezi odbornými nároky a ideologickými direktivami.

---

2 Viz Vratislav ČAPEK, *Historik na přelomu dvou staletí. Co jsem prožil a na co si pamatuji*, Pelhřimov 2013, s. 299–315; Vratislav ČAPEK – Marie DURMANOVÁ, *Světové dějiny pro průvodce a pracovníky v cestovním ruchu*, Praha 2012.

Čapek byl levicově cítící intelektuál a zůstal jím až do konce života. Do KSČ nicméně nevstoupil v době, kdy by to bylo vzhledem k jeho generační příslušnosti a životním zkušenostem očekávatelné, tedy hned v roce 1945 či krátce po něm. Politicky angažovat se však chtěl, a tak vstoupil do národně socialistické strany. Zůstal jejím členem do její transformace po únoru 1948 v Československou stranu socialistickou. Do KSČ vstoupil až v roce 1961. Podle jeho Pamětí (2013) souvisel vstup do strany s nástupem na Pedagogický institut a stalo se tak na žádost vedoucího tamější katedry dějepisu V. Mejstříka. Vstup do komunistické strany mu usnadnil a možná i umožnil zaujmout v odborném prostředí takové postavení, v němž získával nejen široké mezinárodní kontakty, ale mohl i spolurozhodovat o stěžejních otázkách historické edukace. Jak tomu vždy je, něco se mu podařilo prosadit, něco ne, někde ustoupil, jinde byl s oficiální linií školské politiky srozuměn. S jeho odbornou činností se samozřejmě propojovaly i četné další veřejné a politické aktivity. Některé měly význam pro samotnou historickou edukaci, jiné byly z dnešního pohledu jen dobovým koloritem.

Uvolněné poměry šedesátých let vytvořily prostor pro prohloubení styků a spolupráce se zahraničím, a to nejen tím socialistickým, ale i „západním“, jak se zeměmi evropskými, tak s USA. Velmi významné bylo Čapkovo ustavení „fellow of United Nations“ pro cestu po zemích Blízkého východu, od Egypta po Írán, do Turecka a Řecka, v roce 1962, kde se seznámil s výukou a školskými systémy těchto zemí a nabytých zkušeností využil i v československém prostředí.³ Na studijní pobyt do USA vycestoval v roce 1970 a pobyt se ukázal jako velmi prospěšný; vzápětí doznal svého uplatnění ve vytvářené nové koncepci didaktiky dějepisu u nás. Produktivní byla zejména spolupráce s polskými a západoněmeckými didaktiky. V roce 1967 byl učiněn pokus o přímou spolupráci s Georg-Eckert-Institutem pro mezinárodní výzkum učebnic v Braunschweigu.⁴ Není třeba dodávat, že životnost této snahy nebyla dlouhá; znovu navázat se tuto spolupráci – a to už kontinuálně až po dnešek – podařilo teprve v roce 1987. Ale i rozvíjející se spolupráce se zeměmi východního bloku narážela na politické překážky. Ty byly převážně moskevského původu.⁵ Na osobní bázi si V. Čapek zahraniční kontakty udržel i v období normalizace, a to mu umožňovalo kontinuálně sledovat vývoj didaktiky a historické edukace v zahraničí. Napsal i svým způsobem průkopnický učební text *Problémy a tendence vyučování dějepisu v současném světě*.⁶ Mohl se proto zapojit i do didaktických a edukačních diskusí po roce 1989 a jeho myšlenky byly stále inspirující. A dočkaly se i značného mezinárodního ohlasu; za všechny zmiňme jeho trvající spolupráci s Radou Evropy.

3 V. ČAPEK, *Výchova a vzdělání učitelů v SAR, Sýrii, Íránu a Turecku*, Sborník PI v Praze, Pedagogika I, Praha 1964; TÝŽ, *Historik na přelomu dvou staletí*, Praha 2013, s. 115nn.

4 Viz *Internationale Veständigung. 25 Jahre Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung in Braunschweig*, Hannover 2000, s. 210 – 218.

5 V. ČAPEK, *Historik na přelomu dvou staletí*, s. 159 a 220. Spolu s J. Pátkem se k této situaci vyjadřovali i v řadě osobních rozhovorů s autorem tohoto textu.

6 Vratislav ČAPEK, *Problémy a tendence vyučování dějepisu v současném světě. Studie k otázkám koncepcí dějepisného vyučování*, Praha 1970.

K syntetizujícímu promyšlení konceptu didaktiky dějepisu jako vědecké disciplíny ležící na pomezí historických, pedagogických a psychologických věd, která se zabývá „sociální funkcí a výchovně vzdělávací dimenzí historiografie“, dospěl Čapek na počátku sedmdesátých let. Zformuloval je (spolu s autorským kolektivem) v obsáhlých dvousvazkových skriptech *Teoretické a metodologické základy didaktiky dějepisu*,⁷ když už předtím si základní půdorys připravil ve skriptech *Problémy a tendence vyučování dějepisu v současném světě*. Šlo o průkopnickou studii; sám její autor připomíná, že dějiny dějepisného vyučování, samozřejmě včetně jejich aktuálního stavu, který je tak či onak výslednicí předchozího vývoje,⁸ nebyly do té doby samostatným předmětem zkoumání teorie historické edukace.⁹ Šlo mu o to, aby československá historická edukace byla analyzována „jako součást světové tendence“.¹⁰ Čapek tu také varoval před jejími násilnými diskontinuitami, reflektoval ovšem samozřejmě to, že k nim dochází (například v SSSR po roce 1917, v Československu po roce 1948), avšak snažil se je interpretovat jako součást dějinného vývoje, přičemž přechod k marxistické koncepci dějin a historické edukace považoval za pozitivní krok.

V *Problémech a tendencích* se také snažil zpřesnit terminologii didaktiky dějepisu. Byl to krok logický a nutný, který jednak zřetelně odděloval jeho pojetí didaktiky dějepisu od jejího předchozího „metodického“ chápání, jednak vytvářel konceptuální nástroj pro pojetí didaktiky jako vědní disciplíny. Čapek ji u nás poprvé – v návaznosti na Václava Mejstříka a se svými dalšími kolegy¹¹ – konstruoval jako ucelený, strukturovaný celek, jdoucí od teoretických východisek přes metodologii k vlastní metodice, tedy k pragmatice

7 Vratislav ČAPEK a kol., *Teoretické a metodologické základy didaktiky dějepisu*, I–II, Praha 1976. Text byl dohotoven v roce 1974.

8 „Řešit smysl, cíle a pojetí dějepisného vyučování u nás není možno jen z našeho současného stavu, ale je nutno vyjít jednak z historického zkoumání těchto problémů u nás, alespoň té minulosti, která s našimi současnými problémy bezprostředně souvisí, nebo v těch zemích, které hluboce smysl, cíle a pojetí našeho dějepisného vyučování ovlivnily a ovlivňují. Dále nutno uznat, že pro naši cestu má co říci současný stav vyučování dějepisu ve vyspělých socialistických i kapitalistických zemích.“ V. ČAPEK, *Problémy a tendence*, s. 7.

9 Samozřejmě od té doby se situace radikálně změnila, dějiny historické edukace se staly pevnou a závažnou součástí didaktického výzkumu. Viz Patric GARCIA – Jean LEDUC, *L'enseignement de l'histoire en France: de l'Ancien Régime à nos jours*, Paris 2003; Jerzy CENTKOWSKI, *Szkolna edukacja historyczna w Republice Federalnej Niemiec*, Warszawa 1990; Heike Christina MÄTZING, *Geschichte im Zeichen des historischen Materialismus. Untersuchungen zu Geschichtswissenschaft und Geschichtsunterricht in der DDR*, Studien zur Internationalen Schulbuchforschung, Schriftenreihe des GEI, Bd. 96, Hannover 1999; ke srovnání zemí Evropské unie viz Elisabeth ERDMANN – Wolfgang HASSBERG (eds.), *Facing, Mapping, Bridging Diversity. Foundation of a European Discourse on History Education 1–2*, Schwalbach/Ts. 2011. V Česku se obdobná komparativní studie znovu objevila až po roce 1989 – viz Dagmar HUDECOVÁ, *Analýza dějepisných vzdělávacích programů ve vybraných státech Evropy a její výsledky*, Praha 2006.

10 V. ČAPEK, *Problémy a tendence*, s. 7.

11 Viz Václav MEJSTRÍK, *Stati z metodiky dějepisu*, Praha 1958; V. MEJSTRÍK a kol., *Metodika dějepisu jako učebního předmětu*, Praha 1964.

historické edukace, a k empirickým výzkumům, sloužícím jednak jako verifikace navržené teorie, jednak jako nutná rovina pro její další precizaci.

Shrneme-li Čapkovu konceptualizaci didaktiky dějepisu do základních pojmů, vystihujících hierarchii didakticko-historického myšlení, dostaneme tuto strukturu: Nejvýše stojí smysl historické edukace, tj. jak tato edukace odpovídá na potřeby současnosti. Tím spoluurčuje i výchovně-vzdělávací cíle¹² – a tím nabývá též svého politického významu. Metodologicky se tento princip uplatňuje ve filozofii historické edukace, v níž se prolínají otázky historické vědy, sociologie, psychologie, pedagogiky a dalších věd a jež ústí v celkovém pojetí edukace. Tak je připravována půda pro vlastní koncepci historické edukace, tedy vytvoření kurikula dějepisu a jeho začlenění do školního kurikula. Čapek si tu všímá i zřetelné statickosti marxistického výkladu dějin, typické zejména pro padesátá léta (ale nejen ta) a jí provázajícího odosobnění historického dění. Snažil se posléze připravit nový koncept, realizovaný v jím iniciované učebnicové řadě *Lidé v dějinách*, postavený na dějinách každodennosti.¹³ Je zde na místě také připomenout, že to byla opět jeho iniciativa, která už v osmdesátých letech vedla k vytvoření zcela nové řady učebnic pro základní školy, která se svojí strukturou a podobou přibližovala moderním západoevropským učebnicím.¹⁴ Práce na nich souvisela s tehdy zpracovávanou teorií učebnic, která zůstává v platnosti i dnes.¹⁵

12 Teorii cílů se Čapek věnoval fakticky trvale, prakticky i teoreticky. Viz Vratislav ČAPEK – Ladislava FAKTOROVÁ – Václav MICHOVSKÝ – Jaroslav PÁTEK – Věra VLČKOVÁ, *Cílové struktury v dějepise a jejich prověřování ve vyučování*, Praha 1974.

13 Učebnicová řada (celkem osm svazků, vycházely v letech 1995–1996) je uvedena těmito slovy V. Čapka: Vážení učitelé, řada učebnic *Lidé v dějinách* pokládá poprvé v naší učebnicové literatuře do centra historického dění člověka v jeho vztahu k přírodě, k Bohu, k jiným lidem a k sobě samotnému, objasňuje člověka ve společenských poměrech, které lidé svým konáním vytvářejí. Proto je v popředí pozornosti hmotná a duchovní kultura v českých dějinách, jakási historická každodennost, zdůrazňující lidskou bytost v konkrétní situaci se zřetelem na konkrétní svět. Hmotná a duchovní kultura a historická událost, každodennost a změna, člověk a společnost, české země, Evropa a svět atd. jsou v učebnici řešeny v trojí rovině, ve třech samostatných, vzájemně však souvisejících sloupcích. První rovina objevuje obecnější pohled na vymezenou dějinnou epochu a české dějiny logicky vřazuje do dějin Evropy, případně světa. Druhá rovina představuje historické události z českých dějin a třetí pak obsahuje realie a popisuje způsob života lidí v konkrétních situacích. Tři uvedené roviny jsou doprovázeny a dokumentovány konkrétním individuálním příběhem běžného člověka či historické osobnosti, pramenným zdrojem nebo jiným historickým materiálem. V učebnicích *Lidé v dějinách* bylo využito výsledků spolupráce s Institutem pro mezinárodní výzkum učebnic v Braunschweigu a s Evropskou akademií v Berlíně.

14 Šlo o učebnice označené jako experimentální a odlišující se od tehdy standardní (a předepsané) podoby učebnic svým formátem, barevným tiskem a především zpracovanější strukturou svého textu. Viz například Václav MICHOVSKÝ a kol., *Dějepis 5, I–II*, schváleno Ministerstvem školství ČSR v roce 1987. Učebnice vznikaly v rámci projektu Pojetí dějepisu jako vyučovacího předmětu a ve spolupráci ministerstev školství SSR a ČSR a Čs. historickou společností.

15 Ve Státním pedagogickém nakladatelství bylo pod vedením doc. Václava Michovského vytvořeno Středisko teorie učebnic, které pro interní potřebu vydávalo ediční řadu Tvorba učebnic.

Čapek hájil relativní samostatnost didaktiky dějepisu, a to jak vůči samotné historické vědě, tak vůči pedagogice. Didaktika dějepisu pro něj nebyla přímým uplatněním historické vědy ve školství, ale postižením její výchovně vzdělávací dimenze. To znamená, že didaktika si vytváří vlastní informační a interpretační systém. Nástrojem k tomu byl Čapkovi koncept didaktické analýzy (inspirovan byl jejím autorem, švýcarským pedagogickým psychologem Wolfgangem Klafkim, kterou rozvinul jako základní nástroj metodické přípravy učitele na výuku. Použil k tomu i Bloomovu taxonomii cílů,¹⁶ kterou upravil pro potřeby historické edukace.¹⁷

Přestože byla *Teoretické a metodologické základy* fakticky interním tiskem, vydaným Ústředním ústavem pro vzdělávání pedagogických pracovníků ve Státním pedagogickém nakladatelství (jinak to z určených pravidel pro vydávání ani nebylo možné), vzbudila kniha pozornost, dodejme, že také nežádoucí. Podle svědectví polských kolegů byla kniha – a samozřejmě i její hlavní autor – obviněna ze strukturalismu (!). Byli to právě polští didaktici, kteří se postavili za její autory a celý koncept disciplíny. Nakonec byla ale kniha, řekněme, že politicky, „přijata“. Za monografii nazvanou *Historické, teoretické a metodologické problémy didaktiky dějepisu* získal V. Čapek i vědeckou hodnost doktora historických věd (1980); hodnost kandidáta pedagogických věd obdržel v roce 1966.

V osmdesátých letech byla tato kniha použita jako základ vysokoškolské učebnice *Didaktika dějepisu I–II*,¹⁸ která však – ke škodě věci – nemá tak sevřenou koncepci jako skripta z roku 1976 a obsahuje i nadbytečné ideologizující pasáže. Čapkovo základní konceptuální stanovisko, že totiž didaktika dějepisu musí být vázána na historickou vědu, protože postihuje a formuluje její výchovně-vzdělávací funkci, nicméně zabraňovala ryze ideologickým excesům, které se objevovaly na počátku sedmdesátých let a které by měly pro dějepisnou výuku zcela destruktivní důsledky. Jako příklad uvedme požadavky, aby se na odborných školách a učilištích vyučovaly jenom dějiny dělnického a komunistického hnutí.¹⁹

Přímá vazba mezi historiografií a historickou edukací byla obecně přijímaným metodologickým východiskem. Jako příklad lze uvést výstavbu nové didaktiky dějepisu ve Spolkové republice Německo, provedenou právě v první polovině sedmdesátých let a charakterizovanou jako „pramenně orientovanou“ historickou edukaci. Další vývoj sice poukázal na limity této koncepce, didaktické myšlení se začalo orientovat na problémy historické kultury a historického vědomí, které v dnešním digitálním světě a jím vytvářené a šířené nadprodukci historických informací velmi různých hodnot musely získat centrální postavení. Vědecké historické poznání se v těchto koncepcích ale jen posunulo do nových,

16 K tomu viz V. ČAPEK a kol., *Didaktika dějepisu*, II, Praha 1988, s. 41–63. K tomu srov. i Petr BYČKOVSKÝ – Jiří KOTÁSEK, *Nová teorie klasifikování kognitivních cílů ve vzdělávání: revize Bloomovy taxonomie*; Dagmar HUDECOVÁ, *revize Bloomovy taxonomie edukačních cílů*, obojí v časopise *Pedagogika* 2004, č. 3, s. 227–242 a 274–283.

17 Viz V. ČAPEK, *Teoretické a metodologické základy*, I, s. 102–200.

18 V. ČAPEK a kol., *Didaktika dějepisu*, I–II, Praha 1985–1988. Tato vysokoškolská učebnice měla mít podle původního rozvržení ještě třetí svazek, jenž měl být věnován vývoji didaktiky a historické edukace v českém/československém prostředí. K realizaci projektu už ale nedošlo.

19 V. ČAPEK, *Problémy a tendence*, s. 8.

širších, badatelských a kulturních souvislostí.²⁰ Čapkovo pojetí didaktiky dějepisu však v československém prostředí vytvořilo předpoklady pro vývoj didaktického myšlení tímto směrem a zůstává nepominutelnou etapou dějin českého historicko-didaktického myšlení. Nelze pominout ani osobnostní rovinu jeho působení. Jistěže se čas od času dostával do profesních sporů, někdy s osobními průvodními znaky, jako ostatně každý, kdo se neuzavírá sám do sebe. Avšak jako učitel a kolega byl vstřícný, porozumivý, ve svém jednání prostě a jednoduše řečeno – slušný. A to v mnoha okamžicích jeho životní dráhy a odborných aktivit nebylo málo.

Zdeněk Beneš

Foto: Soukromý archiv doc. JUDr. PhDr. Jana Štemberka, CSc.

---

20 Viz Jörg van NORDEN, *Geschichte ist Bewusstsein. Historie einer geschichtsdidaktischen Fundamentalkategorie*, Frankfurt/M. 2018; Vadim OSWALT – Hans-Jürgen PANDEL (Hrsg.), *Geschichtskultur. Die Anwesenheit von Vergangenheit in der Gegenwart*, Schwalbach/Ts. 2009; Ewa CHORAŻY – Danuta KONIECZKA-ŚLIWIŃSKA – Stanisław ROSZAK, *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008. Z české produkce naposledy Iva STUHLÍKOVÁ – Tomáš JANÍK a kol., *Oborové didaktiky. Stav- vývoj-perspektivy*, Brno 2015.

Knihy a časopisy došlé redakci

- Archeologie západních Čech. Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni. Roč. 9, 2018, č. 1. 179 s.
Archeologie západních Čech. Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni. Roč. 9, 2018, č. 2. 127 s.
Libuše ČELEDOVÁ – Michal CHMELENSKÝ – Rostislav ČEVELA, Vánoční receptář. Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni 2018. 71 s.
Markéta FORMANOVÁ – Pavlína DOLEŽALOVÁ – Radovan KODERA, Vilém Heckel 100. Katalog výstavy při příležitosti 100 let od narození fotografa Viléma Heckela. Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni 2018. 51 s.
Thomas A. FUDGE, Jerome of Prague and the foundations of the Hussite movement. New York, Oxford University Press 2016. 379 s.
Rassegna storica del Risorgimento. Roma, Istituto per la storia del risorgimento italiano. Roč. 105, 2018, č. 1. 172 s.

Výtahy z českých časopisů a sborníků

Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis. Sv. 11, 2018:

Marian HOCHTEL, Brána památek otevřená: sociabilita a kulturní dědictví v Paříži v období konzulátu Napoleona Bonaparta, s. 11–38. – Martin PELC, „Gautschův výnos o hrách“ a české země (1890–1914), s. 39–52. – Lukáš LISNÍK – Lumír DOKOUPIL – Petr KADLEC, Vybrané aspekty vývoje českého gymnaziálního školství ve Slezsku v letech 1918–1938, s. 53–68. – Jaroslav VALKOUN – Martin URBAN, Kanada ve Společnosti národů a její postoj k článku 10 Paktu Společnosti národů, s. 69–79. – Ondřej KOLÁŘ, Zkušenosti pracujících z Ostravska v Prokopjevsku 1932–1937 ve světle orální historie, s. 81–92. – Daniela MATROSOVÁ, Náhled do činnosti základních organizací Československého svazu mládeže na závodech na příkladu Ostravského kraje optikou archivních pramenů 50. a 60. let 20. století, s. 93–101. – Lucia OSVALDOVÁ, „Nežné“ zmeny v redakciách slovenských médií v období transformácie, s. 103–114. – Dana URBÁŠKOVÁ, Ideologie a skupinová emancipace v 19. a 20. století – mezinárodní workshop, s. 134–135.

Acta onomastica. Roč. 59, 2018:

Jaroslav DAVID – Jana DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Onymickou stopou Petra Bezruče, s. 18–31. – Jaroslav DAVID – Lucie NOVÁKOVÁ, Exonymie průmyslové oblasti – na příkladu Ostravska a Karvinska (Česká republika), s. 32–41. – Žaneta DVORÁKOVÁ, Lidová etymologie a „hanlivá“ příjmení, s. 42–53. – Václav LÁBUS, Klingerova díra, nebo Zvonkové údolí? Poznámky k vývoji toponymie v bývalých Sudetech, s. 123–141. – Patrik MITTER, Ke statusu a funkci názvů železničních stanic a zastávek s čistě propriální motivací, s. 155–166. – Libuše OLIVOVÁ–NEZBEDOVÁ, Využití údajů ze „Slovníku

staročeských osobních jmen“ Jana Svobody při výkladu místních jmen z území Čech, s. 167–172. – Martina PTÁČNÍKOVÁ, Historie psaná na uliční tabule: ke spontánnímu přejmenování městských veřejných prostranství (na příkladu Prahy), s. 173–176. – Juraj HLADKÝ, Za doktorom Milanom Majtánom, s. 318–323. – Pavel ŠTĚPÁN, K životnímu jubileu Libuše Olivové–Nezbedové, s. 323–326.

Archaeologia historica. Roč. 43, 2018, č. 1:

Drahomíra FROLÍKOVÁ–KALISZOVÁ – Sylva KAUPOVÁ, Populace pohřbená na pohřebišti Triangl v Praze–Střešovicích z hlediska rekonstrukce stravy, s. 7–19. – Gabriel NEVIZÁNSKY – Péter PROHÁSZKA, Středověký a včasnónovověký (kostolný) cintorín v Nesvadoch, v polohe Jánoska part (výskum Bélu Szókeho v rokoch 1938 a 1943), s. 21–33. – Veronika DUDKOVÁ – Jiří ORNA – Veronika LUNGOVÁ – Jiří ŠNEBERGER – Martin OMELKA, Výzkum u kostela sv. Petra a Pavla v Liticích, s. 35–49. – Peter TAJKOV, Archeologický výskum kostola evanjelickej cirkvi a. v. v Štítniku (okres Rožnava), s. 51–63. – Antonín ZUBEK, Archeologické projevy středověké a raně novověké nezděné zástavby na parcelách někdejších domů č. 6 a 8 na Videňské ulici v Brně, s. 65–95. – Petra ŠIMONČIČOVÁ KOÓŠOVÁ – Branislav LESÁK, Zuckermandel – od podhradí k mestskej štvrti Bratislavy, s. 97–113. – Kateřina TĚSNOHLÍDKOVÁ – Jakub TĚSNOHLÍDEK – Petr DUFFEK, Archeologie nejstaršího horizontu města Počátky (okres Pelhřimov), s. 115–143. – Kryštof DERNER, Archeologické nálezy z vyhořelé bašty vnějšího opevnění Kadaně. Příspěvek k poznání hmotné a duchovní kultury měšťanů v 17. století, s. 145–161. – Bořivoj NECHVÁTAL, K johanitské kurii v Radomyšlí u Strakoníc, s. 163–185. – Noémi BELJAK PAŽINOVÁ – Radoslav RAGAČ, Hrad Petuša – šlechtické sídlo alebo mýtna stanica? Konfrontácia archeologických a historických prameňov, s. 187–201. – František GABRIEL – Lucie KURSOVÁ, K nově zjištěným džbánovitým objektům na pískovci, s. 203–211. – Kryštof DERNER – Petr HRUBÝ, Otázka zemědělství a potravinářské produkce středověkých hornických komunit, s. 213–245. – Jaroslav NEMEŠ, Drevené sudy a ich využitie pri skladovaní nápojov a potravín (stredoveké Uhorsko), s. 247–263. – Pavel MACKŮ, Opomíjený rychloobrátkový kruh loukoťového typu, s. 265–279. – Jan MUSIL – Petr NETOLICKÝ – Michal PREUSZ, Obraz událostí třicetileté války na Chrudimsku. Korelace archeologických a historických pramenů, s. 281–309. – Bořivoj NECHVÁTAL, Zemřel Ladislav Hrdlička (1933–2018), s. 311–313. – Ján BELJAK – Noémi BELJAK PAŽINOVÁ, 49. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku, s. 315–318.

Archaeologia historica. Roč. 43, 2018, č. 2:

Jiří ORNA – Veronika DUDKOVÁ, Možnosti archeologie pro poznání produkce potravin v pozdně středověké Plzni, s. 335–351. – Martin MIŇO – Monika FRATRIČOVÁ, Špecifická forma skladovacích priestorov v ranom novoveku na príklade mesta Krupina, s. 353–367. – Katarína ŠIMUNKOVÁ – Noémi BELJAK PAŽINOVÁ, Konzumácia mäsa na hradoch vo vrcholnom stredoveku: prípadová štúdia z hradu Petuša, s. 369–383. – Jiří VARHANÍK, K existenci sýpky na hradě ve středověku, s. 385–399. – Miroslava

CEJPOVÁ – Magdaléna BIEDERMANOVÁ, Murello per pignatte. Topenišť s topnými šachtami v kuchyních Pražského hradu, s. 401–409. – Martin ČECHURA – David VÍCH, Neobvyklé depozitum církevní provenience z hradu Zítkov u Chocně, s. 411–421. – Jan MUSIL – Petr NETOLICKÝ, Povrchový průzkum sídlištního a hospodářského komplexu tvrze Suchotlesky (k. ú. Ronov nad Doubravou), s. 423–435. – Martin JANOVSÝ – Jan HORÁK – Tomáš KLÍR, Jevany–Dubina – revizní výzkum zaniklého středověkého sídliště na Černokostecku, s. 437–453. – Jan FROLÍK – Romana KOZÁKOVÁ – Jan MUSIL, Jímka 938 z Chrudimi – Hradební ulice. Pokus o určení statutu jejího majitele, s. 455–489. – Martin HLOŽEK – Hana JORDÁNKOVÁ – Irena LOSKOTOVÁ, The provenance of raw materials for the manufacture of a knight stove from Petrov, Brno, s. 491–509. – Martin HLOŽEK – Markéta TYMONOVÁ, Středověké kachle s motivem lovu nalezené v českém Slezsku a jejich provenience, s. 511–535. – Pavlína SCHNEIDERWINKLOVÁ – Ondřej MALINA – Markéta AUGUSTÝNOVÁ, Archeologické nálezy z důlních areálů 16. století v Jáchymově, s. 537–557. – Martina SLÁMOVÁ – Pavel HRONČEK, Environmentálna história Horného Tisovnika. Transformácia využitia zeme od neskorého stredoveku cez novovekú expanziu priemyslu až po súčasné opúšťanie vidieka, s. 559–584. – Jarmila PRINCOVÁ – Bořivoj NECHVÁTAL, Vzácné životní jubileum Miroslavy Blajerové, s. 585–586. – Jiří VARHANÍK, Sedmdesát pět let doc. PhDr. et Ing. Miroslava Plačka (* 19. září 1943 Svobodín), s. 587–589.

Archeologické rozhledy. Roč. 70, 2018, č. 4:

Miroslav DOBEŠ – Josef HLOŽEK – Petr MENŠÍK – Ivo SVĚTLÍK, Eneolitické kostrové hroby z Holubic, okr. Praha–západ. Příspěvek k pohřebnímu ritu kultury badenské v Čechách, s. 507–525. – David VÍCH – Marcin J. BIBORSKI – Mateusz R. BIBORSKI – Jan JÍLEK – Janusz STĘPIŃSKI – Jan MARTÍNEK, Nálezy mečů protohistorického období z Křenova na Svitavsku, s. 526–553. – Agnieszka PŮLPÁNOVÁ–RESZCZYŃSKA – Marek PŮLPÁN – Lenka ONDRÁČKOVÁ, Depot zbraní z doby římské v krušnohorské Hrádečné, okr. Chomutov, s. 554–595. – Ladislav ČAPEK, Archeologický výzkum na nádvoří radnice v Českých Budějovicích. Analýza a syntéza stratigrafických a keramických dat a interpretace behaviorálního modelu, s. 596–649.

Archivní časopis. Roč. 68, 2018, č. 4:

Jiří ROHÁČEK, Ke kontextu studia nejstaršího českého nápisového fondu, s. 341–354. – Arthur STÖGMANN, Rodinný archiv vládnoucích knížat z Lichtenštejnu se zvláštním zřetelem k „moravským fondům“, s. 355–368. – Martin NEKOLA, Zpráva o fondu Stanislava Brzobohatého–Bertona, s. 369–385. – Miroslav OLIVERIUS, K významnému životnímu jubileu Ireny Veverkové, s. 398–400. – Laděna PLUCAROVÁ, Ředitel Státního oblastního archivu v Třeboni oslavil významné životní jubileum [Václav Rameš], s. 401–404. – Laděna PLUCAROVÁ – Hana KMOCHOVÁ, K výročí Evy Fialové, s. 404–407. – Bohumír ROEDL, Sedmdesátník Miloslav Sovadina, s. 407–409. – Bohumír SMUTNÝ, Odešel Radek Ševčík, s. 409–411. – Karel MÜLLER, Za Janou Indrovou, s. 411–412. – Martin NEKOLA, Odešla archivářka June Pachuta Farris, s. 413–414.

Archivní časopis. Roč. 69, 2019, č. 1:

Jan ŠTĚPÁN, Olomoucký biskup Bernard Zoubek ze Zdětína a jeho pečeti, s. 5–16. – Lukáš KRÁLÍK, Tradice publikace práva a sbírky právních předpisů, s. 17–49. – Pavlína NIMRICHTROVÁ – Zbyšek STODŮLKA, Německý e-government a digitální archivnictví (23. Archivwissenschaftliches Kolloquium der Archivschule Marburg 2018), s. 50–59. – Martina VODOVÁ – Tereza BRONCOVÁ, Workshop Labyrintem českých novověkých edic, s. 59–62. – David SOBEK, Konference Proutěná kultura v kontextu času a prostoru, 22.–23. května 2018, Mělník, s. 62–65. – Tomáš PRAŽÁK, Konference konzervátorů–restaurátorů 2018 v Mikulově: ohlédnutí za novými poznatky k archivně–konzervátorské praxi, s. 65–68. – Ivana BENEŠOVÁ, Seminář západočeských archivářů na Bublavě, s. 68–70. – Ivana EBELOVÁ, 37. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy „Praha v obnoveném státě – zemská metropole hlavním městem nové republiky“, s. 70–78. – Tereza PLUSKALOVÁ, 17. celostátní archivní konference v Liberci, s. 78–93. – Ludmila NOVOTNÁ, Workshop na téma archivní rešerše v 21. století, s. 94–95. – Robert ŠIMŮNEK, Seminář Jaroslav Schaller a historická topografie (u příležitosti 280. výročí narození Jaroslava Schallera), s. 96–98. – Martina ŠLANCAROVÁ, Jitka Zezulová oslavila šedesátiny, s. 99–101. – Ludmila SULITKOVÁ, Karel Chobot – stěžít uvěřitelných 70 let, s. 101–104. – Alžběta BLATNÁ, Renata Krejčí (28.1.1957 – 25.7.2018), s. 104–105.

Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska. Sv. 27, 2018:

Jaroslav PANÁČEK, Církevní život v České Lípě po husitských válkách, s. 7–36. – Martin ASCHENBRENNER, Okrašlovací spolek v Zákupcích (1895–1914), s. 37–54. – Miloslav SOVADINA, Redaktor Karl Zimmermann, s. 55–92. – Martin KLEMENT – Renata MAUSEROVÁ, Dokské propagační materiály z první poloviny 20. století a jejich využití při výzkumu městského image, s. 93–118. – Jaroslav PANÁČEK – Michal GELNAR, Schürerové z Waldheimu na Krompachu a jejich huť, s. 249–274. – Michal GELNAR, Ryté sklo ze stanoviště sklárny Nová Huť (1750–1875) na katastru obce Svor, s. 275–288. – Martin ASCHENBRENNER, Instrukce pro služebnictvo sloupských Kinských, s. 289–298. – Petr HAVRÁNEK, Dobývání železných rud u Jablonného v Podještědí, s. 299–306. – Jaroslav PANÁČEK, Renesanční polyfonie v České Lípě, s. 309–320. – Zdeněk RYDYGR, Barokní letohrádek vévody Julia Františka Sasko–Lauenburského v Zákupcích, s. 321–326. – Michal GELNAR, Skleněný svět brouků Augusta Pevného, s. 327–338. – Jaroslav PANÁČEK, Zpráva o činnosti Vlastivědného spolku Českolipska v roce 2017, s. 341–346. – Petr KOZOJED, Zpráva o činnosti Státního okresního archivu Česká Lípa za rok 2017, s. 347–351. – Zdeněk VITÁČEK, Zpráva o činnosti Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě za rok 2017, s. 353–358. – Marek HOFMAN – Jaroslav SLABÝ, 220. výročí Vísecké rychty v Kravařicích u České Lípy, s. 361–366. – Ladislav SMEJKAL – Miloslav SOVADINA, Běžte do České Lípy, to je výborné město... K jubileu Marie a Břetislava Vojtiškových, s. 367–374. – Miloslav SOVADINA, Nestárnoucí Jaroslav Panáček, s. 375–380. – Bibliografie prací Jaroslava Panáčka za léta 1980–2018, s. 381–386.

Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna. Sv. 30, 2017:

Dana ZAPLETALOVÁ, Stav poznání raně středověkého hradu Brna, s. 11–56. – Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, Komunikační role brněnských náměstí od středověku do konce 18. století, s. 57–86. – Petr HOLUB, Poznatky k lokalizaci cihlářských podniků na historických předměstích Brna, s. 87–113. – David MERTA – Marek PEŠKA, Ke stavebním dějinám domu Jánská 2 (dům U Červeného draka) v Brně, s. 115–126. – Hana STUDENIČOVÁ, Kantoři, varhaníci a věžní u sv. Jakuba v Brně v 16. století, s. 127–145. – Jana JANIŠOVÁ, Půhon jako základní procesní institut moravského zemského práva v dlouhém 16. století (Problematika tzv. půhonu zátkyňe a povinnosti královských měst na příkladu města Brna), s. 147–184. – Zdeněk VOSTRÝ, Brněnská práva vinohradních hor, s. 185–213. – Anna GROSSOVÁ, Stříbrník Johann Christian Fischer. Drobná skica k historii zlatnického řemesla v Brně v 18. století, s. 215–231. – Jakub HUŠKA, Konfirmace cechovních pořádků v 17. a 18. století na příkladu brněnských a olomouckých korporací, s. 233–250. – Hana JORDÁNKOVÁ – Alena KALINOVÁ, K osobnostem brněnského kulturního života. MUDr. Josef Dostál (1894–1970), s. 251–270. – Robert MEČKOVSKÝ, Václav Dvořák, brněnský mecenáš a sběratel umění, s. 271–299. – Miroslav EISENHAMMER, Studenti brněnských průmyslových škol v Technische Nothilfe 1943–1944, s. 301–334. – Jana KŘEHLÍKOVÁ, Migrace českých obyvatel na jižních předměstích Brna v prvních měsících po druhé světové válce, s. 335–355. – Miroslav JEŘÁBEK, K počátkům historie vojenského krytu na Husově ulici v Brně (1944–1948), s. 357–381. – Radek SLABOTÍNSKÝ, Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v Brně v letech 1948–1953. Kapitola z počátků brněnského hospodářského archivnictví, s. 383–436.

Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna. Sv. 31, 2018:

David TOMÍČEK, Dieta a lázně, lázně a dieta. Spis O vodách hojitedlných neb teplicech moravských Tomáše Jordána z Klausenburka a česky psané dietetické spisy předbělohorské doby, s. 11–22. – Lenka ŠABATOVÁ, C. k. vojenská pekárna v Brně na Veverí, s. 23–41. – Milena STRACHOVÁ – Zdeněk VOSTRÝ, Brněnské sokolské slety, s. 43–63. – Helena MAŇASOVÁ HRADSKÁ, Stramm und blau: Leo Heilbrunn a podnik Alpa, s. 65–95. – Radek SLABOTÍNSKÝ, Historie firmy Ivan Pánek, továrna na jemné vlněné látky, Brno, v letech 1932–1948, s. 97–133. – Eva RICHTROVÁ, Nešťastný osud rajhradského benediktina pátera Antonína. Příspěvek k dějinám trestního postihu homosexuality v době protektorátu Čechy a Morava, s. 135–156. – Jiří MIKULKA, Zapomenutý bojovník. Životní osudy četníka, vojáka a příslušníka Sboru národní bezpečnosti Josefa Černého, s. 157–187. – Milena FLODROVÁ, Několik přátelských slov, s. 191–193. – Zuzana HOLUBOVÁ – Hana JORDÁNKOVÁ, Výběrová bibliografie prací Ireny Loskotové, s. 193–198. – Martin KUČA – Karel KIRCHNER – Antonín PŘICHYSTAL – Petr VACHŮT, Pravěká minulost skrytá pod hladinou Brněnské přehrady, s. 199–210. – Lenka SEDLÁČKOVÁ, Drobný střípek bohatě zdobené kameniny pozdní gotiky z Brna, s. 211–231. – Petr HOLUB – Zuzana HOLUBOVÁ – Lea CHATRNÁ – Aleš NAVRÁTIL – Martina STAŇKOVÁ – Petr VACHŮT, Svatební pohár ze sbírek Muzea města Brna,

s. 233–246. – Zdeňka MĚCHUROVÁ, Záhada „kachlové dámy“ z Brna, s. 247–259. – Dana ZAPLETALOVÁ, Drobný příspěvek k nejstarší břevnovské sfragistice, s. 261–267. – Milena FLODROVÁ, Brněnský „záhadný“ Lugek. Malý příspěvek k topografii Brna ve 14. století, s. 269–288. – Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, Brněnský správní model „tří rad“ v pobělohorském období, s. 289–308.

Byzantinoslavica. Revue Internationale des Études Byzantines. Roč. 76, 2018, č. 3 – Supplementum (Homage to Francis Dvorník):

Vladimír VAVŘÍNEK, Francis Dvorník – a World–Renowned Byzantinist, s. 7–34. – Robert THOMSON, Francis Dvorník and Dumbarton Oaks, s. 35–39. – Marcello GARZANITI, The Cyrillo–Methodian Mission in the Work of Francis Dvorník, s. 40–48. – Filippo RONCONI, Le ‘Schisme photien’: la contribution de Francis Dvorník, s. 49–64. – Vladimír VAVŘÍNEK, Early Christian Political Theories in the Works of Francis Dvorník, s. 65–77. – Francis DVORNIK, The Conflict between Sacerdotium and Imperium in the Middle Ages. East and West, s. 1–177.

Časopis Matice moravské. Roč. 137, 2018, č. 2:

Věra SLOVÁKOVÁ, Služba v městském a venkovském prostředí na Moravě ve druhé polovině 18. století, s. 273–293. – Andrea POKLUDOVÁ, Vesnický učitel na přelomu 19. a 20. století. Významný aktér modernizace venkovské společnosti, s. 295–318. – Eva RICHTROVÁ, Volba opata benediktinského kláštera v Rajhradě na sklonku první republiky. Nová etapa vztahů mezi katolickou církví a československým státem?, s. 319–340. – David KOVAŘÍK, Zanikání sídel na Moravě po roce 1945. Přehled stavu poznání, typologie a perspektivy výzkumu, s. 341–361. – Jaroslav MAREK, Proudové ve světové historiografii po druhé světové válce, s. 365–386. – Zdeněk BENEŠ, Jaroslav Marek o soudobém dějepisectví poloviny 20. století, s. 387–399. – Miloš ZELENKA, Konference věnovaná volbě a korunovaci Jiřího z Poděbrad českým králem, s. 480–481. – Jan ŠKVRŇÁK, Workshop The Origins and Legacies of the Little Divergence in Central and Eastern Europe, s. 482. – Jakub MARŠA, Konference Jan Amos Komenský a první republika, s. 483–484.

Časopis Slezského zemského muzea. Roč. 66, 2017, č. 3:

Jiří JUCHELKA, Symbolika a rituální význam koně v pravěku s důrazem na období popelnicových polí a starší dobu železnou ve střední Evropě – 2. část, s. 189–207. – Monika HLAVATÁ, Sv. Alois Gonzaga a sv. Stanislav Kostka – jezuitští světci jako inspirace výzdoby univerzitních tezí a olomouckých kaplí, s. 209–220. – Lukáš TURONĚ, Úmrtnost obyvatelstva evangelické farnosti Bystřice nad Olší v „dlouhém“ 19. století, s. 221–246. – Ilona MATEJKO–PETERKA – Jiří PETERKA, František Papoušek a opavské muzejnictví, s. 247–255. – Zdeněk SMOLKA, Hory a město aneb Vstup Ostravy do poezie, s. 257–264. – Pavel ŠOPÁK, Hrabyní literární. Kapitola z české kultury ve Slezsku let 1890–1938, s. 265–271. – Pavel ŠOPÁK, Pedagog a muzejník Heinrich Kinzer (k 150. výročí narození), s. 272–273. – Jozef ŠERKA, Knihkupec a vydavatel Adolf Perout, s. 273–278. – Pavel

ŠOPÁK, Otto Kamberský ve Slezsku, s. 279–282. – Ondřej KOLÁŘ, Glosa k jubileu Antonína Glose, s. 282–283. – Ondřej KOLÁŘ, K výročí úmrtí Jana Vyhliďala, s. 284–285. – Vojtěch POKORNÝ, 11. sjezd českých historiků. Profesionální setkání historiček a historiků České republiky, Olomouc, 13.–15. září 2017, s. 293–294. – Kamil RODAN, Symposium Židé a Morava již po čtyřicetileté. Muzeum Kroměřížska, 8. listopadu 2017, s. 294. – Vojtěch POKORNÝ, Pamětní deska Josefu Lukešovi. Opava, 25. listopadu 2017, s. 295–296.

Časopis Společnosti přátel starožitností. Roč. 126, 2018, č. 1:

Petr CHOTĚBOR, K výročí Společnosti přátel starožitností, s. 1–3. – Lubomír ZEMAN – Ondřej MALINA, Komponovaná krajina Valečska ve světle nových poznatků, s. 4–24. – Ignác Antonín HRDINA, Jak byl hrabě Špork obžalován z pokusu o vraždu na advokátu Neumannovi (studie z českých právních dějin), s. 25–38. – Alexandr SKALICKÝ st., Historismus a secese v Náchodě v letech 1890–1918 (12. část). Shrnutí problematiky, s. 39–50. – Petr CHOTĚBOR, Výstava Obnova Pražského hradu v letech 1918–1929. První z výstavních projektů ke stému výročí vzniku Československé republiky na Pražském hradě, s. 51–53. – Vojtěch KAŠPAR, Zpráva o činnosti Společnosti přátel starožitností, z.s. za rok 2017, s. 54–59. – Patrik LÍBAL, Petr Rezek sedmdesátiletý, s. 60.

Časopis Společnosti přátel starožitností. Roč. 126, 2018, č. 2:

Václav RYBÁŘÍK, Kamenná sochařská díla v areálu Pražského hradu, s. 65–85. – Daniel KOVÁŘ, Středověké opevněné sídlo u Senožat (okr. Pelhřimov), s. 86–97. – Alexandr SKALICKÝ st. – Vojtěch KAŠPAR, Historismus a secese v Náchodě v letech 1890 až 1918 (13. část). Výběrový soupis pramenů, bibliografie, ikonografie a literatury k tématice výstavby města Náchod mezi lety 1890 až 1940, s. 98–116. – Jiří SLAVÍK, Pevnost Hradec Králové 1766–1858 (1884), s. 117–124.

Časopis Společnosti přátel starožitností. Roč. 126, 2018, č. 3:

Miroslav KOVÁŘ, Střípky ze stavebních počátků dominikánského kláštera v Jablonném v Podještědí (k recepci raně gotické architektury v severních Čechách), s. 129–154. – Petr MENŠÍK, Ojedinelý nález neolitické kamenné sekery v katastru Dražice u Tábora (okr. Tábor), s. 155–167. – Bohuslav ČAPKA, Italské kresby Julie Malovcové z Malovic, s. 168–187. – Michal LUTOVSKÝ, Karel Sklenář zasloužil se o archeologii, s. 188–190.

Český lid. The Czech Ethnological Journal. Roč. 105, 2018, č. 3:

Klára WOITSCHOVÁ, „Národopisné oddělení jest chloubou našeho Muzea“. Cesty muzejního národopisu v letech 1918–1938, s. 285–324. – Daniel DĚDOVSKÝ, Evropská etnologie: problematika střetu oborových tradic v historii oboru, s. 341–348. – Jana NOSKOVÁ – Michal PAVLÁSEK – Lubica VOLANSKÁ, 20. IOHA konference „Memory&Narration“ (Jyväskylä 18.–21. června 2018), s. 353–355. – Zita SKOŘEPOVÁ, Ohlédnutí za festivaly židovské kultury: Polná, Holešov, Třebíč, s. 359–360. – Marcela SUCHOMELOVÁ, Krásná jizba DP 1927–1948. Design pro demokracii.

Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze / Krásná jizba DP / Beautiful Room of Cooperative Work 1927–1948. Design for Democracy. Museum of Decorative Arts in Prague, 13. 9. 2018 – 20. 1. 2019, s. 361–362. – Lívía ŠAVELKOVÁ, 39. ročník American Indian Workshopu (AIW) – Šipy času: vyprávění minulosti a přítomnosti, s. 363–364.

Český lid. The Czech Ethnological Journal. Roč. 105, 2018, č. 4:

Zita SKOŘEPOVÁ, Viennese Czech dance the „Czech Beseda“: form and meaning of the dance in the 21st century, s. 379–398. – Jan POHUNEK, Trámské osady v kontextu neformální architektury, s. 399–423. – Věra FROLCOVÁ, Výstava o Františku Sušilovi, s. 475–476. – Kateřina SEDLICKÁ, Konference Agrární/zemědělská osvěta a vzdělávání v 18. až 21. století ve střední Evropě. Národní zemědělské muzeum, Praha, 8.–9. listopadu 2018, s. 476–477. – Marcela SUCHOMELOVÁ, Bohumil Vavroušek: Podkarpatská Rus / Carpathian Ruthenia. 17. říjen 2018 – 27. leden 2019. Galerie Josefa Sudka, Úvoz 24, Praha 1, s. 478–479. – Veronika BERANSKÁ, Češi v zahraničí. Jejich podíl na vzniku a obnově Československa. Konference a celostátní setkání SČVP, z.s., Hotel DAP – Dům armády Praha, 8. 11. 2018, s. 479–481. – František BAHENSKÝ, Světové muzeum ve Vídni (Weltmuseum Wien): vrchol muzejní etnografie?, s. 481–483. – Jana POSPÍŠILOVÁ, 70 let srbského Etnografického ústavu Srbské akademie věd a umění, s. 488–490.

Dějiny a současnost. Roč. 40, 2018, č. 10:

Jiří RAK, Sbohem, monarchie. Olomoucká výstava o habsburském mocnářství, s. 5. – Vít SMETANA, Deset tezí o Mnichovu 1938. Smutné výročí bez legend a národních stereotypů, s. 10–14. – Rudolf JAWORSKI, „Jsme svobodní!“ Sudetoněmecká přetisková razítka v roce 1938, s. 14–17. – Petr KARLÍČEK, „Člověče, my to prohrajem – bez války“. Politické karikatury v pomnichovském období, s. 18–21. – Alena RICHTEROVÁ, Rukopisy zahraničních misionářů z řad Tovaryšstva Ježíšova, s. 22–23. – Petr VORLÍK, Městský bazén v Tachově, s. 24–25. – Alena ŠLINGEROVÁ, Jan Kříženecký a skutečnost přelomu století, s. 26–27. – Petr JANEČEK, Podskalské strašidlo: přízrak industriálního věku. Proměny vnímání nadpřirozena v době průmyslové revoluce, s. 28–30. – František KALENDA, „Muzeum lehne popelem...“ Brazilské Národní muzeum neshořelo náhodou, s. 32–34. – Miroslava BURIANOVÁ, Jedinečné předměty – překvapivý kontext, s. 36–37. – Briana ČECHOVÁ, Ve službách bodového písma. Karel Emanuel Macan a český slepecký tisk, s. 38–40. – Václav BŮŽEK, Mezi zdrženlivostí a hledáním kompromisů. Anglie, Falc a Sasko v počátcích českého stavovského povstání, s. 41–44. – Jiří DYNDÁ, Poslední pohanská svatyně. Saxo Grammaticus a pád Arkony na Rujáně roku 1168, s. 46–49. – Petra KOLÁŘOVÁ, Od monumentální přehlídky k reprezentativnímu výběru. Retrospektiva Františka Kupky v Paříži a v Praze, s. 50–51.

Dějiny a současnost. Roč. 41, 2019, č. 1:

Lubomír SRŠEŇ, „Nelituji toho, co jsem udělal...“ Neznámé svědectví o smrti Jana Palacha a příběh jednoho „dotýkaného předmětu“, s. 10–12. – Bedřich KOČMAN – Slavomil VENCL, „Touhu po svobodě nezabiješ“. Svolinského pocta Janu Palachovi, s. 15–17. –

Martina PTÁČNÍKOVÁ, Náměstí Jana Palacha. Provokace diletantsky zahalená do smutečního flóru, s. 18–20. – Jana VACKÁŘOVÁ – Josef SMOLKA, Josef Stepling a lisabonské zemětřesení roku 1755, s. 22–23. – Aleš ZIEGLER, Co jest člověk bez milosrdenství? Československá pomoc hladovějícímu Rusku a Ukrajině v letech 1921–1923, s. 24–28. – Briana ČECHOVÁ, Fenomén zastaveného času ve filmech Jaromila Jireše, s. 29–31. – Monika BRENIŠÍNOVÁ, Kázání, umění, řemesla... i útlak. Evropští misionáři v Mexiku 16. století, s. 32–35. – Lucie KODIŠOVÁ – Jiřina DAŠKOVÁ, „... aby po svém obsahu bylo nejen přírodopisné“. Příroda a dějiny v Národním muzeu, s. 36–37. – Ondřej BERÁNEK, Blízký východ a ničení historického dědictví, s. 38–41.

Dějiny a současnost. Roč. 41, 2019, č. 2:

Helena BŘEZINOVÁ, Andersenův „Slavík“ a Kafkovo „Císařské poselství“. Dvě moderní paraboly, s. 10–13. – Ladislav FUTTERA, Krabat. Čaroděj z Černého mlýna, s. 14–16. – Petr JANEČEK, Legenda o pérákoví. Skákající fantom mezi orální a populární kulturou, s. 17–20. – Jaroslav OTČENÁŠEK, České lidové pohádky s legendárními motivy, s. 21–23. – Alena RICHTEROVÁ, Ztracený a znovunalezený rukopis o Václavu IV. a husitských válkách, s. 24–25. – Jana DORČÁKOVÁ, Počátky levného tisku s prvky bulváru. Znovuobjevené dějiny prvních senzačních novin pro široké vrstvy obyvatelstva, s. 26–28. – Michaela TYDLITÁTOVÁ, „Knihovně páně Náprstkově“. T. G. Masaryk návštěvníkem a čtenářem, s. 28–30. – Martina WINKLER, Televizní vysílání v plenkách. Počátky pořadů pro děti, s. 31–33. – Jan ŠINDELÁŘ, Největší muž naší doby, Porybný i Fronta na maso. Stalinovy pomníky v Československu, s. 34–38. – Václav KAŠKA – Petr SEDLÁK, Populistická obyčejnost bytí. Únor 1948 jako „lekce“ o obyčejných lidech, s. 38–42.

Dějiny a současnost. Roč. 41, 2019, č. 3:

Martina ČECHOVÁ, Chersonésos. Město, které přetrvalo staletí, s. 10–12. – Vladimír VAVŘÍNEK, Byl svatý Vladimír pokřtěn na Krymu?, s. 13–16. – Libor SVOBODA, Skal a stepí okrajinou. Kozáci v dějinách východní a jihovýchodní Evropy, s. 17–20. – Ondřej KLÍPA, Tatarský a ruský Krym. Bojiště kolektivních pamětí, s. 21–24. – František KOREŠ, Ve válečném sevření. Střety stavovských a císařských vojsk 1618–1619, s. 27–29. – Martin NEKOLA, Exprezident ve Větrném městě. Pobyť Edvarda Beneše v Chicagu na jaře 1939, s. 30–32. – Vojtěch ČURDA, Pamfletová aféra aneb Obtíže se „Socialistickou láskou“, s. 34–37. – Monika BRENIŠÍNOVÁ, Muzeum Templo Mayor. Po nejnovějších vykopávkách v historickém centru Ciudad de México s Eduardem Matosem Moctezumou, s. 38–40. – Martin ŠORM, Dějiny v ohroženém státě. Zpráva BIS a nalézání nového smyslu českých dějin, s. 42–43.

Dějiny věd a techniky. Roč. 51, 2018, č. 4:

Petr HAMPL, Zoologický ústav Německé univerzity v Praze mezi válkami, s. 241–262. – Jiří MARTÍNEK, Geografický ústav Německé univerzity v Praze, s. 263–275. – Radim JEČNÝ, Počátky elektrifikace železniční dopravy na území České republiky, s. 276–299.

Documenta Pragensia. Od veduty k fotografii. Inscenování města v jeho historii. Roč. 36, 2017:

Jiří PEŠEK, Od veduty k fotografii města: Inscenování města v jeho historii, s. 9–22. – Ferdinand OPLL, Die Wiener Stadtansicht vom späten Mittelalter bis zum Aufkommen der Fotografie, s. 23–52. – Thomas MANETSCH, Zur Bildsprache von Stadtdarstellungen in der Spätrenaissance. Rekonstruktionsversuch einer Kunsttheorie, s. 53–71. – Viliam ČIČAJ, Veduta v novovekom mediálnom priestore, s. 73–84. – Gerhard JARITZ, Das Bild der schönen und der hässlichen Stadt im Spätmittelalter, s. 85–108. – Olga FEJTOVÁ, Obraz měst pražských v raně novověkých tiscích – ilustrace, či dekorace? Příklad geografické literatury 16. a 17. století, s. 109–127. – Jana HUBKOVÁ, Reálné a ireálné podoby Prahy na stránkách domácích i zahraničních letáků 16. a 17. století, s. 129–153. – Daniela SCHULTE, Die brennende Stadt. Darstellungen von Stadtbränden in Bilderchroniken des 15. und 16. Jahrhunderts, s. 155–173. – Ralph MELVILLE, Der Vedutist als Zeitzeuge. Die kurfürstliche Residenzstadt Mainz in der Sicht Wenceslaus Hollars, s. 175–181. – Eva CHODĚJOVSKÁ, „Obraz“ Prahy mezi mapou, vedutou a plánem, s. 183–211. – Jan MOKRE, Die perspektivische Ansicht der Prager Städte des österreichischen Militärkartographen Joseph Daniel von Huber (1769). Ein herausragendes Beispiel dieses speziellen Typs kartenverwandter Darstellungen, s. 213–223. – Arno PAŘÍK, Pražské ghetto v panoramatech, plánech a vedutách, s. 225–250. – Klara KACZMAREK-LÖW, Die Städte der Krone Böhmen auf den Veduten des 15. bis 18. Jahrhunderts – Das Bild der Stadt im Dienste der Politik, s. 251–264. – Vilém ZÁBRANSKÝ – Pavel RAŠKA, Periferie obrazu: Idealizované a reálné zázemí města na vedutách Ústí nad Labem a Litoměřic, s. 265–275. – Martin ŠTINDL, „Neznámý cyklus“ moravských měst z 80. let 17. století, s. 277–297. – Jan CHLÍBEC – Tomáš JANATA – Václav MATOUŠEK – Růžena ZIMOVÁ, Plány obléhání Chebu v červnu a červenci 1647 v Theatru Europaeu. Příklad interdisciplinárního studia ikonografických pramenů, s. 299–319. – Michal WANNER, Veduty v českých a slovenských archivech – geneze, limity a perspektivy projektu, s. 321–340. – Kalina MRÓZ-JABŁECKA, Stadtlob und Vedute. Zur Ko-Existenz der dichterischen und künstlerischen Stadtinszenierung am Beispiel Breslaus im 17. Jahrhundert, s. 341–351. – Jose CÁCERAS MARDONES, Guaman Poma's Cuzco and the Colonial Difference, s. 353–367. – Barbara BALÁŽOVÁ, Mundus subterraneus. Prospekt štól vo Vindšachte a Siglisbergu 1745, s. 369–388. – Vladimír SEGEŠ, Reflexia královských korunovácií na vedutách Bratislavy, s. 389–422. – Michael LOCHER, Der Städtebau der Aufklärung in Mitteleuropa. Embellissement – die bildgebende städtebauliche Strategie im 18. Jahrhundert, s. 423–443. – Roman CZAJA – Radosław GOLBA, Straße, Haus und Parzelle auf den Stadtansichten und Karten von Elbing im 16.–18. Jahrhundert, s. 445–457. – Ralph ANDRASCHEK-HOLZER, Eine Stadt zwischen Selbstinszenierung und Fremddokumentation: St. Pölten in Ansichten vom 17. bis zum 20. Jahrhundert, s. 459–474. – Tõnis LIIBEK – Raimo PULLAT, Abbildungen von Tallinn (Reval) im 19. Jahrhundert. Die Veränderung des Blickwinkels, s. 475–485. – Konrad MEUS, Urbanisation of 19th-century Krakow in light of preserved iconography and cartography, s. 487–504. – Łukasz Tomasz SROKA, Iconography as a research source

on spatial and architectural changes in Lviv under Austrian rule, s. 505–520. – Jörg VÖGELE – Luisa RITTERSHAUS, Vom Seuchenherd zur Traumstadt. Zur (Selbst-) Inszenierung von Stadt und Gesundheit während der Industrialisierung in Wort und Bild, s. 521–543. – Kateřina BEČKOVÁ, Odráží se v tematice vedut 19. století vznik a vývoj památkového vědomí společnosti?, s. 545–553. – Barbora PŮTOVÁ, Veduta jako inspirační zdroj rekonstrukce historické architektury. Stará Praha na Národopisné výstavě československé v roce 1895, s. 555–567. – Miroslava PŘIKRYLOVÁ, Vznik „Velké Prahy“ a snahy o systematickou fotografickou dokumentaci města ve 20. – 30. letech 20. století, s. 569–597. – Mariana KUBIŠTOVÁ, Fotografické budování moderní Prahy 1920–1945, s. 599–615. – Michal KURZ, „Za krásnou, šťastnou, socialistickou Prahu“. Oficiální zobrazování české metropole v období stalinismu, s. 617–636. – Marek PODLASIAK, Fotografie im Dienste der Propaganda. Die NS-Architektur in Nürnberg und das Stadtbild Thorns in der Fotosammlung Kurt Grimms, s. 637–652. – Alexandra KLEI, Vom Bild zur Stadt. Die Konstruktion der „White City“ Tel Aviv durch Fotografie, s. 653–665.

Folia Historica Bohemica. Roč. 33, 2018, č. 2:

Michel FIGEAC, Servir le roi par la plume au sommet de l'état monarchique: État de l'historiographie française, s. 305–318. – Zbyněk SVITÁK, Být úředníkem, s. 319–331. – Jiří HRBEK, Fürstenberští úředníci na křivoklátském panství 18. století, s. 333–365. – Tomáš STERNECK, K proměnám městského úřednictva v 18. století, s. 367–393. – Ondřej PODAVKA, Soužití šlechtice na studiích a jeho vychovatele v době předbělohorské na příkladu Šimona Proxena ze Sudetu a Julia Šlika z Holíče a Pasounu, s. 397–421. – Petr HONČ, Praha mezi Vídní a Římem. Správa cassa salis v letech 1711–1782, s. 423–460. – Pavel PUMPR, Úloha patrona v procesu profesionalizace nižšího kléru v raném novověku. Příklad severomoravských a slezských panství knížat z Lichtenštejna ve druhé polovině 18. století, s. 461–498.

Folia numismatica. Supplementum ad Acta Musei Moraviae. Roč. 32, 2018, č. 1:

Stanisław SUCHODOLSKI, Mince svatého Vojtěcha, s. 3–15. – Tomáš SMĚLÝ, Slitek keltských mincí z koridoru Jantarové stezky z druhé poloviny 3. století před Kristem, s. 17–29. – Lukáš RICHTERA – Jan VIDEMAN, Nález denáru typu VP 236 v Oslavanech (okr. Brno–venkov), s. 31–40. – Ondřej ČERNOHORSKÝ – Radim GONDA, Nález šesti pražských grošů u Popic a Vysoké (okr. Jihlava), s. 41–48. – Ondřej ČERNOHORSKÝ – Radim GONDA, Nález dvou pražských grošů u Kozlí (okr. Havlíčkův Brod), s. 49–53. – Filip HRADIL – Květoslav GROWKA, Medaile a obrazové prameny spojené s obranou města Olomouce v roce 1758, s. 55–70.

Historia Slavorum Occidentis. Roč. 8, 2018, č. 3 (18):

Ian WOOD, Martyrdom in early Christian Rus', s. 11–26. – Przemysław KALETA, W obronie czci biskupa Piotra Wysza? Zamach Mrocza z Łopuchowa na biskupa Wojciecha Jastrzębca, s. 27–45. – Petr VOREL, Consequences of the Schmalkaldic War (1546–1547) for the modification of the tax system in the 16th century Kingdom of

Bohemia, s. 46–63. – Ladislav NEKVAPIL, Confessional politics and secret non-Catholicism in the Czech Lands in the 18th century, s. 64–73. – Daria KOROTKOVA, Poľské rady Belorusských zemel': iz istorii bor'by za sojuz s Poľskoj respublikoj (1918–1920), s. 74–88. – Stanisław KRYŃSKI, „Babcia Austria“, Polonia rediviva i pułapki losu. Tadeusza Kudlińskiego glosa przewrotna do porozbiorowych dziejów – Saga rodu Grabowskich, s. 89–107. – Jakub WOJTCZAK, Sprawozdanie z konferencji naukowej pt. „Piast and Přemislavci Meeting“, Poznań, 29–30 V 2018r., s. 139–142.

Historická demografie. Roč. 42, 2018, č. 2:

Václav ČERNÝ, Genealogie a historická demografie? Teoretické a praktické možnosti výzkumu sítě sociálních vztahů na příkladu jihočeské vesnice, s. 153–176. – Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, Rozbor domácností na Hornopolicu v roce 1771 z hlediska přítomnosti babiček, s. 177–210. – Věra SLOVÁKOVÁ, Životní poměry dívek a mladých žen ve vsi Křenovice v 18. století, s. 211–237. – Alice VELKOVÁ, Historická demografie na 11. sjezdu českých historiků, s. 245–246. – Alice VELKOVÁ, European Social Science History Conference 2018, s. 247.

Historie a vojenství. Roč. 67, 2018, č. 4:

Jan HÁLEK, Vojenská Maffie. K pramenům a interpretaci ozbrojené složky české domácí protirakouské rezistence, s. 4–13. – Jan ŽUPANIČ, Možnosti a limity sociálního vzestupu rakousko-uherských důstojníků. Případ Banfield a Brumowski, s. 14–27. – Michal PLAVEC, Na Čechy musíme pohlížet jako na spojence. Převrácení vojáku ze Sibiře v dokumentech State Departmentu (1918–1922), s. 28–53. – Igor BAKA, Krvavá předohra v predvečer štátneho sviatku. Prvá väčšia zrážka jednotiek Zaisťovacej divízie s partizánmi 13. marca 1942 v juhovýchodnom Bielorusku, s. 54–69. – Jiří RAJLICH, Potopení lamače blokády Alsterufer očima poražených, s. 70–101. – Jan SÝKORA, Válka v oblacích, 1918 – velké finále, s. 102–111. – Jan ŠACH, Lovecké zbraně württemberského krále, s. 114–117. – Tomáš KYKAL – Jaroslav LÁNÍK, Nad posledním rokem první světové války [Konference „1918 – starý svět mrtev, ať žije nový?“, Praha, 18. – 19. 9. 2018], s. 118–121. – Ilona KRBCOVÁ, Kapitán Kupka opět Na Kampě [Výstava, Praha – Museum Kampa, říjen 2018 – 27. 1. 2019], s. 122–124. – Jiří PLACHÝ, Mezinárodní filatelická výstava „Praga 2018“ a vojenské dějiny, s. 131. – Aleš BINAR, Slovensko v sevržení mocností [Konference, Banská Bystrica, 3. – 4. 10. 2018], s. 134. – JP, Vědecká konference ke 100. výročí vzniku Československa v Užhorodu [Užhorod, 18. 10. 2018], s. 135.

Knihy a dějiny. Roč. 25, 2018, č. 1–2:

Jana TVRZŇKOVÁ, Několik poznámek k ilustraci knih pražského tiskaře Mikuláše Štrause, s. 4–22. – Andrea JELÍNKOVÁ, Žánry a témata v produkci českých tiskáren 16. století – nové možnosti zkoumání, s. 23–46. – Vojtěch ŠÍCHA, Jazyková skladba pražské tiskařské produkce 16. století – přehledová studie, s. 47–67. – Marta HRADILOVÁ, Knihovna kapucínského kláštera v Mnichově Hradišti (Historické knižní katalogy jako pramen pro studium dějin klášterních knihoven), s. 68–81. – Lenka VESELÁ, Švédská

knížní kořist z Čech a Moravy 1646–1648: bibliograficko–informační portál, s. 82–84. – Jindřich MAREK, Internetová Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku, s. 85–86. – Lenka VESELÁ, Kniha jako komunikační médium v českých zemích raného novověku (Praha, 22. – 23. 10. 2018), s. 99–100. – Veronika SLADKÁ, The Printed Book in Central Europe (St Andrews, 29. 6. – 2. 7. 2017), s. 100–104. – Andrea JELÍNKOVÁ, Bibliotheca Antiqua 2017 (Olomouc, 29. – 30. 11. 2017), s. 104–105. – Katarzyna ŽÁK–CAPLOT, Kniha a knihovny v průběhu staletí (Katowice, 23. 5. 2018), s. 105–106.

Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví. Literatura a moderní hudba. Ke 100. výročí narození Josefa Kainara. Roč. 49, 2017:

Lenka PŘIBYLOVÁ, Básně Josefa Kainara – bohatství inspirace ke kompozici melodramů, s. 8–16. – Radomil NOVÁK, Tematizace hudby v poezii, s. 18–52. – Stefan SEGI, Smíchov – Újezd. K poetice hlavního proudu českého hiphopového textu, s. 54–72. – Jan BÍLEK, Vzájemná korespondence Josefa Kainara a nakladatelství Melantrich, s. 88–135. – Jakub HAUSER, Umění jako nástroj pro přestavbu skutečnosti. Hypertrofovaná role tvoření v ruské avantgardě – kořeny a východiska, s. 142–153. – Bronislava ROKYTOVÁ, Unikátní exlibris v díle Josefa Váchala. Z fondů uměleckých sbírek Památníku národního písemnictví, s. 154–179. – Vilma HUBÁČKOVÁ, Viněty, miniatury, ilustrace. Spolupráce Josefa Portmana s výtvarnými umělkyněmi, s. 180–201. – Gustav ERHART, Josef Portman a Miloš Marten, s. 202–213. – Jan BÍLEK, Literární slovník Bohumila Mathesia, s. 214–233. – Petr KOTYK, Přírůstky LA PNP v roce 2016, s. 256–257. – Helena ŠEBESTOVÁ, „Dlouhý kolohnát, značně nosatý, prostý půvabu“ – oblíbený český povídkář Ignát Herrmann a jeho fond uložený v LA PNP, s. 258–266. – Jan BÍLEK, Zpráva o osobním archivním fondu Karel Konrád, s. 268–274. – Karol BÍLEK, Loučíme se se Starými Hrady. (Trocha osobního nostalgického vzpomínání), s. 276–302.

Minulostí Berounska. Roč. 21, 2018:

Dana HRADILOVÁ, Dvě místa, dva osudy. K počátkům přádelen bavlny ve Svatém Janu pod Skalou a v Berouně, s. 11–27. – Kateřina FRYAUFOVÁ, Firma C. T. Petzold a komárovské železárně, s. 28–51. – Hana PRIXOVÁ DVORSKÁ, Paměť v kameni. K okolnostem vzniku hořovického pomníku obětem první světové války od Františka Bílka, s. 52–67. – Marcel FIŠER, Pomník obětí světových válek a TGM v Králově Dvoře, s. 68–79. – Jan ŠINDELÁŘ, Pomníky komunistických prominentů na Berounsku, s. 80–97. – Jiří TOPINKA, Osudový okamžik. Tragédie v kovohuti Karlštejn 1960, s. 98–116. – Miloš GARKISCH, První světová válka v denících feldkuráta P. Jana Evangelisty Eybla (3. část), s. 119–183. – Jaroslav FROLÍK, Sportovní klub SK Union Beroun. Vzpomínky, s. 184–209. – Jaroslav FROLÍK, Studentem Družstevní školy v Berouně, s. 210–238. – Jiří TOPINKA, Nová národní kulturní památka ve Svatém Janu pod Skalou, s. 241. – Roman PUNČOCHÁŘ, Pamětní deska evangelických farářů v Berouně, s. 242–243. – Jiří TOPINKA, Archiv v roce 2017, s. 243–244.

Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. Roč. 26, 2018, č. 2:

Marie L. NEUDORFLOVÁ, Masarykův přínos ke znalosti národní historie jako konstitutivní hodnoty pro rozvoj demokracie, s. 1–25. – Jaromír SOBOTKA, Metodologie analýzy politického mýtu na příkladu Karla Marxe v sociálně demokratickém prostředí, s. 27–43. – Anna JONÁKOVÁ, Působení mladočeského poslance Ervína Špindlera na říšské radě v letech 1890–1901, s. 45–74. – Marek ŠMÍD, Vatikán a revoluce v Rusku v letech 1917–1918, s. 75–92. – Petr PROKŠ, Počátky zahraniční politiky samostatného Československa v letech 1918–1919, s. 93–142. – Vojtěch KESSLER, Češi a Němci v roce jedna. Úvahy nad postoji a možnostmi Němců v českých zemích mezi 28. říjnem 1918 a 4. březnem 1919, s. 143–164. – David MAJTENYI, Ladislav Holdoš: interbrigadista ze Španělska jako „buržoazní nacionalista“ v procesu s Gustávem Husákem, s. 165–207. – Zdeněk DOSKOČIL, Ladislav Novomeský v osidlech Státní bezpečnosti (1951–1954), s. 209–250. – Jan ZUMR, Organizační struktura exekutivního a kontrarozvědného oddělení pražského Gestapa, s. 251–290. – Redakce časopisu Moderní dějiny, PhDr. Jan Gebhart, DSc. (5. února 1945 – 29. června 2018), s. 291–292. – Václava HORČÁKOVÁ, Bibliografie Jana Gebharta za léta 1975–2018, s. 293–301.

Numismatické listy. Roč. 72, 2017, č. 1–2:

Július FRÖHLICH, Počiatky lopatkovitých statérov púchovskej kultúry a prvé známe dobové falzum z mincí tejto skupiny, s. 3–9. – Jan VIDEMAN, K postavení tzv. imitativních ražeb v počátcích českého (a moravského) mincovnictví v 10. století, s. 10–25. – Jiří LUKAS, Pokus o rekonstrukci nálezu denárů z konce 10. století z okolí Ústí nad Labem (z rukopisných poznámek E. Fialy), s. 26–28. – Lucia TRAVAINI, Světci a hříšníci. Mince ve středověkém rituálním kontextu, s. 29–38. – Tomáš JEŘÁBEK, Nález pražských grošů ve Staré Boleslavi (okr. Praha–východ) II., s. 39–47. – Ondřej ČERNOHORSKÝ, Příspěvek k mincovní činnosti v Kutné Hoře v letech 1419–1421, s. 48–53. – Vojtěch BRÁDLE, Kladské peníze českého typu Oldřicha z Hardeka, s. 54–66. – Pavel VOJTÍŠEK, Zajímavé a nepopsané ražby Ferdinanda II. z pražské mincovny, s. 67–73. – Martin PTÁK, Hromadné nálezy mincí poloviny 20. století. Dva příklady z jižních Čech, s. 74–81. – Zdeněk KUTINA, Rumunská bankovka z pražské tiskárny, s. 82–91. – Lukáš RICHTERA, Experimentální důkaz využitelnosti alternativního způsobu pokovování měděných dobových fals pomocí rtuti, s. 92–96.

Numismatické listy. Roč. 72, 2017, č. 3–4:

Luboš POLANSKÝ – Marek BUDAJ, Zlatý poklad z Prahy–Josefova, U starého hřbitova čp. 248. K nálezům dukátů předjagellonské doby v Praze, s. 99–146. – Jiří RYANT, Nálezy českých mincí z 15. a počátku 16. století z Budislavic, s. 147–154. – Vlastimil NOVÁK, Fragment falsa osmanské zlaté mince nalezený v blízkosti železniční zastávky Louny předměstí. K fenoménu falsátorství osmanských zlatých sultání za třicetileté války, s. 155–168. – Vojtěch BRÁDLE, Tolar Jeronýma Šlika ve sbírce Muzea východních Čech v Hradci Králové, s. 169–170. – Filip HRADIL – Vít PROCHÁZKA – Lukáš RICHTERA, Olomoucká medaile k předání vlády Františku Josefovi I. roku 1848. Několik poznámek

k současnému stavu zlatého odražku, s. 171–183. – Luboš POLANSKÝ, Mezinárodní numismatická konference Numismatica centroeuropaea II. Středoevropské numismatické dny. 200 let numismatiky v Moravském zemském muzeu, 22. – 25. 5. 2017, Brno, s. 194–196.

Olomoucký archivní sborník. Sv. 16, 2018:

Bohdan KAŇÁK – Miroslav KOUDELA, Informace o práci Státního okresního archivu Olomouc v roce 2017, s. 9–16. – Stanislava KOVÁŘOVÁ, Olomoucká pobočka Zemského archivu v Opavě v roce 2017, s. 17–22. – Bohdan KAŇÁK, Zpřístupnění archivního fondu Městský archiv Uničov 1890–1959 (1968), s. 23–32. – Vojtěch KREJČÍ, K zpřístupnění archivních fondů jednotek polovojenské organizace SA, s. 33–36. – Milena KALLEROVÁ, Nová pomůcka k archivnímu fondu Velkostatek Janovice, s. 37–51. – Miroslav KOUDELA, Životní jubileum PhDr. Bohdana Kaňáka, Ph.D., s. 55–57. – Vyběrová bibliografie prací Bohdana Kaňáka, s. 58–72. – Hana SEICHTEROVÁ – Jan ŠTĚPÁN, Mecenáši a zakladatelé klášterů augustiniánů–kanovníků na Moravě a jejich vztah k ikonografii konventních pečeti, s. 73–79. – Antonín KALOUS, Pečeti Matyáše Korvína (v kontextu jeho české vlády), s. 80–91. – Petr KREUZ, Heinrich Kramer/Institoris a české země. Se zvláštním zřetelem k Institorisovu působení v Olomouci v letech 1499–1505, s. 92–127. – Petr GAJDOŠÍK, Diplomatický rozbor knihy počtů úřadu purkmistra ve Šternberku z let 1604–1635 a možnosti badatelského využití, s. 128–132. – Miroslav KOUDELA, Z historie náboženské obce Církve československé husitské v Troubelicích, s. 133–145. – Jana MORÁVKOVÁ, František Sedláček, biskup Církve československé, s. 146–153. – Tomáš SEDLÁŘ, Českoslovenští legionáři ze Štarnova, s. 154–163. – Hana SEICHTEROVÁ, Podkomoří Markrabství moravského v 16. století, III. část, s. 165–169. – Roman PAULO, Kostel a farnost sv. Jakuba Většího v Drahanovicích do konce 19. století, s. 170–190. – Jindřich MACHALA – Jan ŠTĚPÁN, Vodní mlýn v Nové Vsi nad Odrou, s. 191–203. – Jitka NĚMEČKOVÁ, Z dějin knížecího špitálu v Lipníku II., s. 204–213. – Jiří VIDLIČKA, K bezpečnostní situaci v Ústavu pro choré trestance na Mírově na příkladu útěku trestance Josefa Sedláčka v roce 1935, s. 214–226. – Vojtěch KREJČÍ, Ze života příslušníka SA Hermanna Steinera, s. 227–234. – Stanislava KOVÁŘOVÁ, O jedné olomoucké univerzitní tezi aneb z Telče do Lulče, s. 236–240. – Jan ANDRES ml. – Jan ANDRES st., Měditiskaři Austové ze Samotišek, s. 241–246. – Bohdan KAŇÁK, Jan Kučera – 125. výročí narození levicového olomouckého politika, s. 247–250. – Jindřich HOVADÍK, Léta se zeleninou – ohlédnutí za životem vědeckého pracovníka Aloise Hovadíka, s. 251–253. – František VŠETIČKA, Dobová reflexe o J. F., s. 254–255. – František VŠETIČKA, Nejen Dalimil, s. 256–257. – František VŠETIČKA, Pověst nepověst o V. H., s. 258–259. – Stanislava KOVÁŘOVÁ, Jubilantka Helena Řiháková (*24. dubna 1938), s. 260–261. – JN–HS–JŠ, Kopa let Karla Müllera, s. 262–263. – Lukáš F. PELUNĚK, Zemřel doc. PhDr. Josef Bieberle, CSc., s. 264–266. – Miroslav KOUDELA, Pamětní spisy z věžičky olomoucké radnice, s. 268–279.

Opera historica. Časopis pro dějiny raného novověku. Roč. 19, 2018, č. 2:

Stephan SANDER–FAES, Composite Domination and State Formation, 1650–1700. Manorialism and the Fiscal-Financial-Military Constitution in Habsburg Bohemia, s. 151–190. – Dana MAREŠOVÁ, Ušlechtilé nápoje. Káva, čaj a čokoláda na šlechtických sídlech Čech a Moravy ve druhé polovině 17. a 18. století na základě výzkumu zámeckých a palácových inventářů, s. 191–204. – Małgorzata DURBAS, The Organisation of Scientific Research at Leszczyński's Academy in Nancy, s. 205–216. – Rostislav SMÍŠEK, Barokní šlechta v české historiografii posledního desetiletí, s. 217–243. – Edward CASTLETON, Untimely Meditations on the Revolution of 1848 in France, s. 244–270. – Ivo CERMAN, Maria Theresa's Tricentennial in the Czech Republic of 2017, s. 271–277.

Paginae historiae. Sborník Národního archivu. Sv. 26, 2018, č. 1:

Lucie VOJTÍŠKOVÁ, Jan Lucemburský a rakouské země. Diplomatické postupy a cíle českého krále, s. 9–35. – Václav BARTŮŠEK, Dějiny piaristické koleje v Ostrově 1666–1739, s. 36–71. – Jan KRAMÁŘ, K 200. výročí zavedení sběrných listovních schránek v českých zemích, s. 72–101. – Jiří ŠABEK, Komediantsví a cirkusy mezi tradicí a modernitou na příkladu vybraných pramenů z fondu Policejní ředitelství Praha, s. 102–117. – Šárka VELHARTICKÁ, Polyglot páter Otakar Method Pecháček. První lektor českého jazyka při káhirske univerzitě, s. 118–162. – Tomáš GECKO, Kartely v ekonomické diplomacii? Boj o trhy s vápnem na pozadí československo-německých hospodářských jednání (1920–1925), s. 163–174. – Pavel VAŠKO, Svaz výzkumných ústavů zemědělských v Československé republice: koordinační instituce zemědělského výzkumu a některé její osobnosti, s. 175–203. – Dorota MÜLLEROVÁ, Kapitoly ze života Čestmíra Císaře s přihlédnutím k období funkce tajemníka ÚV KSČ v letech 1963 a 1968, s. 204–221. – Martin NEKOLA, Češi ve Wisconsinu – stručný pohled do historie a archivních sbírek, s. 225–232. – Adam ZÍTEK, Vybrané justiční a státobezpečnostní fondy uložené v polských archivech, s. 233–243. – Blanka HNULÍKOVÁ, Fotografické desky dnes – 15 let po povodních, s. 244–255. – Jan ŠEJBL, Negativy, diapozitivy a fotografie J. V. Daneše v Náprstkově muzeu v Praze, s. 256–265. – Adam ZÍTEK, Úřad předsednictva vlády – Generální sekretariát Hospodářské rady. Nástin dějin původce a archivního fondu, s. 295–308. – Eva DRAŠAROVÁ, Národní archiv v roce 2017, s. 311–356. – Filip PAULUS – Šárka STEINOVÁ, Mezinárodní vědecká konference Ludvík Salvátor Toskánský (1847–1915). Život a dílo vědce a cestovatele, zámek Brandýs nad Labem, 13. – 15. října 2017, s. 357–358. – Pavel DUFEK, Zpráva o odborném semináři Obchodování v srdci Evropy, s. 359–360. – David HUBENÝ, Mezinárodní konference Čtvrtstoletí spolu. Československo a Podkarpatská Rus, s. 361–362.

Paginae historiae. Sborník Národního archivu. Sv. 26, 2018, č. 2:

Jiří KŘEŠŤAN – Jan KAHUDA, Národní fronta (1945–1990), s. 7–57. – Maria CHALOUPKOVÁ, Svaz protifašistických bojovníků, s. 61–82. – Lenka KLOČKOVÁ, Československý červený kříž, s. 83–117. – Renata KUPROVÁ, Jednotný svaz českých zemědělců, s. 118–134. – Zora MACHKOVÁ, Socialistický svaz mládeže. Vývoj

a organizační struktura Socialistického svazu mládeže ve vztahu k archivnímu fondu ÚV SSM, s. 135–157. – Filip PAULUS, Svaz pro spolupráci s armádou. Formování branné výchovy v letech 1951–1989, s. 158–188. – Šárka STEINOVÁ, Československý myslivecký svaz, s. 189–216. – Miroslav ŠEPTÁK, Svaz československých novinářů, s. 217–239. – Roman ŠTĚR, Československý výbor obránců míru a Československý mírový výbor v letech 1949–1989, s. 240–264. – Josef ŽABKA, K vývoji československé vědeckotechnické společnosti do roku 1968, s. 265–294. – Michaela RŮŽIČKOVÁ, Vývoj ženského hnutí na Moravě v letech 1945–1952, s. 297–318. – Martin ŠIKULA, Od spolků ke společenským organizacím pod Národní frontou. Regionální sonda do vývoje po únoru 1948, s. 319–343. – Ondřej VALTUS, Svazarm a jeho činnost v okrese Vyškov v 70. a 80. letech 20. století, s. 344–360. – Blanka HNULÍKOVÁ, Fotografické a filmové materiály ve fondech dobrovolných organizací v Národním archivu, s. 363–371. – Václav PAVLÍČEK – Lucie RAJLOVÁ – Jiří KŘEŠŤAN, Rozhovor s Prof. JUDr. Václavem Pavlíčkem, CSc., s. 375–395.

Památky středních Čech. Roč. 32, 2018, č. 2:

Jan KYPTA – Filip LAVAL – Jiří MAROUNEK – Zdeněk NEUSTUPNÝ, Valy a příkopy ohrazený areál na předpolí hradu Českého Šternberka. Tábory obléhatelů, anebo předsunutá fortifikace hradu?, s. 1–12. – Jan KYPTA – Jan VESELÝ, O pozdně středověkých a mladších přestavbách hradu Českého Šternberka. Průzkum západní a severní fasády hradního jádra, s. 13–34. – Petr GLÁSER – Ludmila MADĚROVÁ – Pavel ZAHRADNÍK, Pilíř se sousoším Nejsvětější Trojice a sochami českých zemských patronů v Bakově nad Jizerou, s. 35–50. – Daniel LYČKA, Zámek a park v Kolodějích u Prahy za Jana I. Josefa knížete z Liechtensteina, s. 51–60. – Petr VÁCHA, K datování zvonu Ondřeje Ptáčka v Podvekách, s. 61–63. – Dagmar PRIMUSOVÁ – Dita ROUBÍČKOVÁ, Záchrana zámku v Třebešicích získala cenu NPÚ Patrimonium pro futuro, s. 64–67. – Dita ROUBÍČKOVÁ (ed.), Památky středních Čech v odborném tisku (rok 2017), s. 68–76.

Podbrdsko. Sv. 25, 2018:

Věra SMOLOVÁ, Historie kostela sv. Máří Magdalény v Bohutině, s. 5–29. – Marie RYANTOVÁ, Barokní slavnost „Rosa“ a stavební památky v Sedlčanech z počátku 18. století jako manifestace konfesní proměny města, s. 30–39. – Jiří PEŠŤA, Vražda pastýřky v Horním Lázu roku 1762. (Příspěvek k dějinám hrdelního soudnictví měst Rožmitálu pod Třemšínem a Písku), s. 40–68. – Václav VĚTROVSKÝ, Zapomenuté torzo křížku mezi Nepřejovem a Větrovem, s. 69–77. – Jaroslav KOZLÍK, Vyšší rolnická škola z Plzně byla přestěhována do Březnice, s. 78–99. – Hana PÁTKOVÁ, Bohuslava Taraby „Autobiografie ve zkratce“, s. 100–111. – Josef VELFL, Vznik republiky a události tomu předcházející na Příbramsku ve světle vzpomínek přímých účastníků, s. 112–136. – Arnošt VOŠAHLÍK, Tomáš Garrigue Masaryk a Příbramsko, s. 137–163. – Pavel HYNČICA, Historické pohlednice jako typ dobové dokumentace na příkladu Sedlčanska a Sedlečka, s. 164–177. – František BÁRTÍK, Vzpouza vězňů v NVÚ Bytíz v srpnu roku 1968, s. 178–195. – Věra SMOLOVÁ, K nejstarším dějinám Modřovic, s. 196–199. – Jan DVOŘÁK,

Z historie příbramského letiště, s. 200–208. – Václav TRANTINA, Jan Němeček, hudební historik, s. 209–210. – Václav TRANTINA, Výročí tvůrců animovaných filmů, rodáků z Příbramska, s. 211–215. – Václav TRANTINA, František Závorka, velitel skupiny Antimony, s. 216–218. – František BÁRTÍK, Generál Tomáš Sedláček (8. 1. 1918–27. 8. 2012), s. 219–220. – Josef VELFL, Životní osudy bývalého politického vězně Františka Zahrádky, s. 221–239. – Daniel DOLEŽAL, Zemřel Stanislav Polák, emeritní ředitel Státního okresního archivu Příbram, s. 240–242. – Daniel DOLEŽAL, Vzpomínka na Miroslava Hásku, s. 243–244. – Rastislav KORENÝ – Veronika MACHAČOVÁ, Zpráva o činnosti archeologického pracoviště Hornického muzea Příbram od 2. 3. 2015 do 1. 3. 2018, s. 245–248.

Právněhistorické studie. Sv. 48/1, 2018:

René PETRÁŠ, Vývoj a tradice úpravy cestovního ruchu, s. 11–22. – Jan RYCHLÍK, Právní regulace cestování do zahraničí v letech 1848–1989 (normativní přehled), s. 23–34. – Ivan JAKUBEC, Cestovní ruch v soukolí říšské a protektorátní politiky a legislativy. Autonomismus a „demokracie“ za protektorátu: cestovní ruch, s. 35–45. – Jan ŠTEMBERK, Cestovní ruch v protektorátní legislativě, s. 47–68. – Lukáš NOVOTNÝ, Právní a správní aspekty rozvoje cestovního ruchu v NDR, s. 69–77. – Jiří ŠOUŠA, Vybrané otázky československých amnestií trestněprávních deliktů ve 20. a 30. letech 20. století ve vztahu k národnostním menšinám, s. 79–96. – Veronika KLEŇOVÁ, In iure cessio hereditatis, s. 97–110. – Osvaldo SACCHI, La regula iuris del giurista romano e i casi perplexi di Leibniz tra analogia e anomalia nel diritto, s. 111–124. – Katarína KUKANOVÁ, Pandořina skříňka: nároky Polska na náhradu škod způsobených nacistickým Německem v době druhé světové války a související majetkoprávní otázky. Část 1, s. 125–148. – Daniela NĚMEČKOVÁ, Zpráva o pracovním semináři Únor 1948, s. 163–164. – Marek STARÝ, Labyrintem českých novověkých edic, s. 165–167.

Právněhistorické studie. Sv. 48/2, 2018:

Jozef BEŇA, Československé légie v Rusku – právní problémy, s. 17–45. – Jan BERÁNEK, USA vs. Henry Wirz – Kontroverzní počátek novodobých procesů s válečnými zločinci, s. 47–55. – Martin GREGOR, Reflexie československého práva v „Demokratoh“ Janka Jesenského, s. 57–74. – Michal CHORVÁT, „Die Katze muss weg!“: odchod českého obyvatelstva zo Slovenska 1938, s. 75–92. – Maciej JOŇCA, In dubio contra fiscum – A Few Remarks on the „Barbarian“ Legal Principle, s. 93–101. – Harald Christian SCHEU, Role mateřských států v systému meziválečné ochrany národnostních menšin, s. 103–114. – Andrej SULITKA, Memorandum Svazu Čechů-židů v Republice československé postoupené vládě během přípravy národnostního statutu v roce 1938, s. 115–130. – David TERMER, Premunicipální správa obce Curictae v Liburnii, s. 131–142. – Tomáš ČENTĚŠ, Komparácia ochrany ľudských, občianskych a politických práv občanov v medzivojnovnej Československej republike a vojnovnej Slovenskej republike, s. 143–157. – Zdeněk Jiří SKUPIN, Zahlazení odsouzení do roku 1928 s důrazem na období let 1852–1928, s. 159–172. – Vojtěch VRBA, „Společná havárie“ a její středověký právní život

v Baltském moři, s. 173–184. – Michal SKŘEJPEK, D. M. Peter Blaho, s. 185–186. – Vojtech VLADÁR, Za profesorem Petrom Blahom, s. 187–191. – Jakub HABLOVIČ, Střední Evropa a vznik státu Izrael, s. 213–215. – Katarzyna ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, Zpráva z vědecké konference Ústavní kontinuita České republiky s československou tradicí, s. 216–218. – Daniela NĚMEČKOVÁ, Mnichovská dohoda v kontextu evropských dějin 20. století, s. 219. – Daniela NĚMEČKOVÁ – Tereza BLAŽKOVÁ, Československo v proměnách Evropy 20. století, s. 220–221. – Ivana ŠOŠKOVÁ, Mezinárodní vědecká konference: 6. slovensko-české stretnutie doktorandov a postdoktorandov v odbore právných dějin a římského práva, Trnava, 2018, s. 234–237.

RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově. 2017 [vyd. 2018]:

Josef ŠUBA, Historie Pálavského vinobraní, s. 42–92. – Marie PLEVOVÁ, Nález ve věži kostela sv. Jana Křtitele v Mikulově v roce 2017, s. 93–105. – Daniel LYČKA, Historie zaniklých cihlen břeclavského okresu po roce 1945 – Lednice–Nejdek, Drnholec, Pohořelice, Mikulov, Vlasatice, Dolní Dunajovice, Velké Bílovice, s. 106–141. – Kristýna JANDOVÁ, Carl Joseph Agricola – portrétní umělec ve službách rodu Dietrichsteinů, s. 142–150. – Adam KNOTEK, Herbář Regionálního muzea v Mikulově se představuje už potřetí, s. 151–158. – Jaroslav SLEZÁK, Němčičští muzikanti, s. 160–165. – Stanislava VRBKOVÁ, Rok 2017 v Regionálním muzeu v Mikulově, s. 168–214.

Sborník archivních prací. Roč. 68, 2018, č. 2:

Ivana EBELOVÁ, Panel o zpřístupňování edic jazykově německých pramenů na 11. sjezdu českých historiků, s. 319–325. – Milada SEKYRKOVÁ, Příklady ediční práce v mezinárodním kontextu, s. 326–339. – Lenka VODRÁŽKOVÁ – Václav BOK, Historik a edice německy psaných pramenů, s. 340–357. – Libuše SPÁČILOVÁ – Vladimír SPÁČIL, Edice německy psaných pramenů a jejich využití: transkripce nebo transliterace?, s. 358–371. – Helena HASILOVÁ, K problematice edic německých pramenů na příkladu korespondence Žofie Bavorské, s. 372–378. – Jiří SMRŽ, Problematika německých a českých ekvivalentů při pojmenování profesí na příkladu pražských cechovních řemesel a živností, s. 379–396. – Zdeněk HOJDA, K problematice jazykově smíšených německých písemností, s. 397–410. – Marie RYANTOVÁ, Problém edice „nedokonalých“ a „mizejících“ tištěných pramenů – protikatolické tisky exulanta a konvertity Jiřího Holíka a jejich zpřístupnění, s. 411–426. – Klára WOITSCHOVÁ, Rovnice o mnoha neznámých. Edice českých i cizojazyčných textů jako hledání nejlepšího kompromisu, s. 427–432. – František MARTÍNEK, Edice německých dopisů z korespondence Karla Havlíčka, s. 433–442. – Eva DRAŠAROVÁ – Zdeňka KOKOŠKOVÁ, Ediční zpracování německy psaných pramenů 20. století vztahujících se k českým zemím, s. 443–465. – Lucie JAKUBCOVÁ – Václav KŘÍŽ, Biblon – online bibliografie k výzkumu německého jazyka v českých zemích, s. 466–471. – Daniel KOVÁŘ, Dokumenty k událostem let 1546–1547 z Archivu města Českých Budějovic, s. 472–585. – Ivan HLAVÁČEK, Klasobraní z diplomatických a edičních počínů německojazyčné mediévistiky (2016–2018). Supplementum, s. 586–603. – Tomáš VELIČKA, Polské novinky z oblasti diplomatiky a dějin správy, s. 604–626.

Sborník muzea Karlovarského kraje. Roč. 26, 2018:

Jakub KRČEK, Historie budovy (vrchního) horního úřadu v Horním Slavkově. Příběh památky, která zůstala zapomenuta, s. 7–54. – Jana KOLOUCHOVÁ, Chebský pomník císaře Josefa II. a jeho pozoruhodný příběh, s. 55–80. – Michaela BÄUMLOVÁ, A jedra háut sa Hâimat gern. Kamna pro chebské národopisné muzeum, s. 81–125. – Veronika PLACHÁ – Jan NEDVĚD, Vojska Varšavské smlouvy na Sokolovsku, s. 127–149. – Lukáš SVOBODA, Židé v obci Luka, s. 197–202. – Jaroslav FIALA, Mládežnický dechový orchestr a Mezinárodní festival mládežnických orchestrů FIJO v Chebu, s. 203–218.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd. Roč. 31, 2017, č. 2:

Jan SAHEB, Moravská epizoda v životě humanisty Ondřeje Dudiče z Hořehovice (1533–1589), s. 3–11. – Jaromíra KNAPÍKOVÁ, Chov ovcí na hospodářských dvorech knížat Lichnovských v Hradci nad Moravicí v I. pol. 19. století, s. 12–21. – Daniel HUPKO, Z Uhorska na Moravu. Barónka Lujza Stillfriedová, rod. grófká Pálffyová (1857–1909), s. 22–49. – Jaroslav VACULÍK, K podílu vojenské správy na repatriaci Čechů a Slováků z Ruska po první světové válce, s. 50–54. – Dimitris ATANASIADIS – Zdeněk JIRÁSEK, Reminiscence na bývalou domovinu u odsunutých Němců z Krnovska po roce 1945, s. 55–75. – Jiří HASIL, Zkoumání jazyka příslušníků českých ostrovů v cizině a možnosti posilování jejich národního vědomí, s. 76–81. – Bohuslav František KLÍMA, Archeologické výzkumy katedry historie PdF MU na velkomoravském hradišti Sv. Hypolita ve Znojmě v letech 1996–2005, s. 82–124. – Kamil ŠTĚPÁNEK, Poštovní známka, nenápadný svědek i jubilant vzniku československé státnosti a její didaktický potenciál, s. 125–135. – Dana ŠMAJSTRLOVÁ, Pojetí národa ve výuce občanské nauky za první republiky, s. 136–147. – Petr MAREČEK, Závěr Markova evangelia, s. 148–160. – Petr SEDLÁČEK, Donace Vavřince Toulouce pro špitál v Litomyšli. Pramenná edice, s. 161–172. – Ctibor NEČAS, Res Parvae Memoriales, s. 173–180. – Jaroslav VACULÍK, Historická polonistika na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity po roce 1989, s. 181–186. – Jaroslav VACULÍK, Zemřel profesor Ctibor Nečas, s. 187–188. – Bohuslav KLÍMA, Vzpomínka na uznávaného politika, dobrého člověka a vzácného přítele, s. 189–194.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd. Roč. 32, 2018, č. 1:

Jaromír KOVÁRNÍK, Objevy letecké prospekce zaniklých středověkých vesnic na jižní a jihozápadní Moravě, s. 3–24. – Petr SEDLÁČEK, Listinný materiál ke vztahu Jana Železného a města Litomyšle, s. 25–38. – Jaroslav VACULÍK, Podíl vojenské správy na repatriaci po velké válce, s. 39–46. – František ČAPKA, České socialistické odbory při zrodu Československa v roce 1918, s. 47–56. – Michał JARNECKI, Zmierzch tzw. „Ruskiej akcji“ w świetle nowych wyzwań i priorytetów czechosłowackiej polityki zagranicznej, s. 57–70. – Miroslav JIREČEK, Bitva u Slavkova – verze 1945. Osvobození obcí „slavkovského bojiště“ na konci 2. světové války, s. 71–98. – Karel KONEČNÝ, Městská organizace Československé strany lidové v Brně v letech 1968–1972, s. 99–112. –

Aleksandr Nikolajevič GALJAMIČEV, Istorija Čechii v trudach učenyh Saratovskogo universiteta, s. 113–118. – Galina Nikolajevna KSENŽIK, Istoriografija i obzor istočnikov po istoričeskoj geografii stepnyh oblastej Kazachstana XIX – načala XX veka, s. 119–140. – Ondřej HÝSEK, Výuka moravských zemských dějin na gymnáziu Akademie v Brně, s. 141–146. – Kamil ŠTĚPÁNEK, Tematika i symbolika československých známek v období 1948–1989 a jejich dějepisný didaktický potenciál, s. 147–157. – Petr MAREČEK, Co lze říci o autorovi Jakubova listu, s. 158–169. – Jaroslav VACULÍK, Řešení vztahu státu a církve v Polsku a ČSR po první světové válce, s. 170–173. – Jaroslav VACULÍK, Před šedesáti lety zemřel Zdeněk Hájek, s. 174–175. – Lukáš KRATOCHVÍL, Cena Rudolfa Medka za rok 2018, s. 176. – Jaroslav VACULÍK, Diplomové práce obhájené na katedře historie PdF MU v roce 2018, s. 177. – Bohuslav KLÍMA, 25 let archeologické praxe a pracovních aktivit studentů historie PdF MU ve Znojmě-Hradišti, s. 178–193.

Sborník Státního okresního archivu Přerov. Sv. [26], 2018:

Jan ŠTĚPÁN, Lipenská katovina, s. 5–16. – Leoš MLCÁK, Přerovský barokní malíř Jan Augustin Hoffmann (1708–1770), s. 17–31. – Jan ŠTĚPÁN, Drobnosti k plánům a vedutě Lipníka nad Bečvou z roku 1728 (a dalším), s. 32–39. – Eva SLOVÁKOVÁ, O hostincích na Kelečsku I. Hostinské živnosti spravované Společenstvem svobodných a koncesovaných živností v Kelči, s. 40–78. – Jan ŠTĚPÁN, Pohlednice Lipníka a Helfštýna aneb co se nepovedlo, s. 79–81. – Miroslav MARADA, Židovská obecná škola v Hranicích, s. 82–87. – Jiří LAPÁČEK, Legionář Jan Gayer aneb kdyby pamětní deska mohla vyprávět, s. 88–149. – Filip GREGOR, Životní osudy legionáře, učitele a přerovského starosty Richarda Kleibera (1891–1941), s. 150–160. – Petr JIRÁK, Přestřelka u Nového Hrozenkova 14. září 1944 v širších souvislostech, s. 161–181. – Kamila Elena ADÁMKOVÁ – Viktor LANGER – Petr MICHALÍK, Historie penzionu Diana, s. 182–189. – Karel ŽUREK, K stavebním dějinám domu čp. 580 v Pivovarské ulici v Přerově, s. 190–201. – Petr JIRÁK, Tragické okamžiky – Radvanice 1962, s. 202–210.

Severní Morava. Vlastivědný sborník. Roč. 62, 2018, sv. 104:

Barbora TOMEŠOVÁ, Mladší doba kamenná v povodí horní Moravy, s. 3–17. – Zdeněk DOUBRAVSKÝ, K vývoji lén a jejich transformaci v mensální statky na mírovském panství olomouckého biskupství v 16. století, s. 18–25. – Michaela KOLLEROVÁ, Starostové města Šumperka v období mezi dvěma světovými válkami, s. 26–34. – Zbyněk ŽOUŽELKA, 500. výročí narození Antonína Brusa, s. 41. – Dagmar TEMPÍROVÁ–KOTRLÁ, Dvojitý výročí Jana Eskymo Welzla, s. 42–43. – Petr MOŽNÝ, Podplukovník dělostřelectva Josef Březina – plukovník in memoriam, s. 43–46. – Milena FILIPOVÁ, Z osudů jedné rodiny šumperských „hraničářů“ ve 20. století, s. 46–50. – Magda ZMRHALOVÁ, Ke 120. výročí založení Lovecko–lesnického muzea v Úsově, s. 50–58. – Zdeněk GÁBA, Z historie těžby a použití kamene v Šumperku, s. 59–63. – Jakub HALAMA, Faléra z koňského postroje doby bronzové, s. 66–69. – Kristina LIPENSKÁ, Tajemství neznámé svěťice z muzejních sbírek, s. 69–71. – Pavlína JANÍČKOVÁ, Loutky a loutková divadla ve sbírkách Vlastivědného muzea v Šumperku, s. 72–77. – Kristina

LIPENSKÁ, Lubomír Bartoš oslavil 80. narozeniny výstavou v šumberském muzeu, s. 82–83. – Jaroslava ČAJOVÁ, K jubileu Jakuba Lolka, s. 84–85. – Marie GRONYCHOVÁ, Vlastivědné muzeum v Šumperku v roce 2017, s. 85–88.

Slovanský přehled. Časopis pro dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy = Slovanské historické studie. Roč. 104/43, 2018, č. 3:

Václav TOMEK, K charakterizaci anarchismu 19. století prostřednictvím jeho vybraných osobností, s. 487–515. – Anežka HREBIKOVÁ, Opoziční inteligence za vlády Kateřiny II. a Alexandra I. jako předchůdce ruských anarchistů. Příklad Alexandra Nikolajeviče Radiščeva a Nikolaje Ivanoviče Turgeněva, s. 517–531. – Radomír VLČEK, Od Karakozova ke Kropotkinovi. Ruský anarchismus 60. a 70. let 19. století, s. 533–558. – Galina Viktorovna ROKINA – Andrej V. TAJGILDIN, Evolucija vzgljadov Michaila Bakunina: ot idej slavjanskoj federacii i panslavizma k anarchizmu, s. 559–568. – Jiří HANUŠ, Zápas proti chaosu ve světě i v českém prostoru. Rio Preisner a jeho chápání anarchismu, s. 569–579. – Josef DOHNAL, Obraz teroristy v povídkách Leonida Andrejeva, s. 581–597. – Helena ULBRECHTOVÁ, Anarchie, anarchismus a ruská literatura, s. 599–641. – Petr KRČÁL – Vladimír NAXERA, Několik poznámek k dialektice současného anarchismu, s. 643–654. – Zbyněk VYDRA, Nekonečný příběh? Ruská revoluce podle současné anglosaské historiografie, s. 657–676. – Vít KLEPÁRNÍK, Revizionismus a studium ruské říjnové revoluce roku 1917, s. 677–722. – Hanuš NYKL, Reflexe ruské revoluce v memoárech ruských filosofů – emigrantů, s. 723–738. – Lubica HARBULOVÁ, Rok 1917 a ruská diplomacie. (Z memoárov ruského diplomata Georgija Nikolajeviča Garina–Michajlovského), s. 739–753. – Marek ŠMÍD, Od encykliky *Qui pluribus* k encyklice *Ad beatissimi apostolorum*. Vztah Svatého stolce ke komunismu v období před bolševickou revolucí v roce 1917, s. 755–770. – Zbyněk VYDRA, Kulturní dějiny šlechty v pozdní éře carského Ruska – opomíjené téma historiografie?, s. 773–801. – Tomáš MASAR, Finské velkoknížectví v 19. století, na rozcestí mezi Východem a Západem, s. 803–824. – Lenka VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, Československo–sovětský institut ČSAV v prvním desetiletí tzv. normalizace a jeho rusistická bádání, s. 825–851.

Soudobé dějiny. Roč. 25, 2018, č. 1–2:

Tomáš HERMANN, Středoevropský historik Bedřich Loewenstein, s. 13–22. – „Já jsem nikdy nebyl moc odvážný člověk, ale někdy jsem tu svoji zbabělost překonal“: Bedřich Loewenstein v rozhovoru s Kateřinou Čapkovou, s. 23–34. – Miloš HAVELKA, Evropský středoevropan Bedřich Loewenstein, s. 35–51. – Dalibor VÁCHA, Až půjdem po Václaváku: Obraz návratu československých legionářů do vlasti v jejich vzpomínkách a autobiografických románech, s. 55–84. – Marie V. FOUSKOVÁ, Za lepší život venkovské ženy. Obrazy občanského a politického aktérství žen v časopise „Zvěstování“ před obecními volbami roku 1919, s. 85–108. – Jan KLACEK – Václav KUPKA, Renesance české ekonomie. Pražské jaro 1968 a Ekonomický ústav ČSAV, s. 109–146. – Markéta DEVÁTÁ, Studená válka v polovině. Projekt „Half a Century of Communist Cadre Training“, s. 147–174. – Pavel KOLÁŘ, Přelom epoch, mýtus zlatého věku a chvála starých dobrých časů.

K pojetí času a nostalgickým aspektům poststalinského komunismu, s. 175–207. – Jiří RŮŽIČKA, Poststalinismus jako (ne)stalinský projekt modernity? Možnosti konceptuálního uchopení intelektuálních „reformních“ diskurzů v období 1956–1968, s. 208–228. – Michaela TUČKOVÁ, Kořeny a tváře národního parlamentu. Konference o historii České národní rady, s. 275–278. – Milan SOVILJ, Socialismus na lavičce. Třetí mezinárodní vědecká konference v Pule o socialismu, s. 279–281. – Milan SOVILJ, „Čtete dějiny“. Záhřebský festival dějin Klifest, s. 282–284.

Studia historica Brunensia. Roč. 64, 2017, č. 1:

Tomáš KNOZ, Thomas Winkelbauer und die Erforschung der Geschichte des Fürstenhauses Liechtenstein, s. 7–13. – Tomáš KNOZ, Thomas Winkelbauer – Doctor honoris causa. Feierliche Laudatio, vorgetragen an der Masaryk–Universität am 24. Mai 2006 anlässlich der Verleihung des Ehrendoktorats an Prof. Thomas Winkelbauer, s. 15–18. – Petr ELBEL, An der Seite König Sigismunds und Herzog Albrechts V. von Österreich. Die Herren von Liechtenstein und Nikolsburg im Hussitenkrieg (1419–1436) und die Bedeutung dieser Zeit in der Hausgeschichte, s. 19–60. – Arthur STÖGMANN, Karl I. von Liechtenstein und die Politik in den böhmischen Ländern (ca. 1590 bis 1627), s. 61–94. – Jiří BRŇOVJÁK, Primi oder ultimi inter pares? Zum Titularaufstieg des Hauses Lichtenstein im 17.–18. Jahrhundert (aus der Sicht der Länder der böhmischen Krone), s. 95–122. – Tomáš KNOZ, Die Rolle Karls I. von Liechtenstein bei den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg, s. 123–169. – Michal KONEČNÝ, Serlio und Du Cerceau copyright. Die praktische Ausgangsbasis für zwei mährische Residenzen der Fürsten von Liechtenstein in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts, s. 171–188. – Vladimír MAŇAS, „... viell fürsten halten ein Musica“. Musik und Musiker am Hofe der Fürsten von Liechtenstein im 17. Jahrhundert, s. 189–215. – Zdeňka STOKLÁSKOVÁ, Freie Leute? Freizügigkeit von Ehemaligen Leibeigenen in Österreich 1781–1848 (am Beispiel der Liechtensteinischen Herrschaft), s. 217–236. – Jan ŽUPANIČ, Der jüdische Adel Preußens, s. 237–263. – Catherine HOREL, Zivilkroatien, s. 265–283. – Ondřej HORÁK, „einen anderen in jeder Hinsicht so repräsentativen Schuldigen gibt es nicht...“ Die Bodenreform der Zwischenkriegszeit, die entschädigungslose Enteignung und die Liechtenstein, s. 285–297. – Václav HORČIČKA, Die Befreiung der Tschechoslowakei und die Verhängung der Nationalverwaltung über das Vermögen Fürst Franz Josefs II. von und zu Liechtenstein im Juni 1945, s. 299–317. – Tomáš KNOZ – Markéta PEŘESTÁ, Haus und Fürstentum Liechtenstein. Auswahlbibliographie, s. 319–405.

Studia historica Brunensia. Roč. 64, 2017, č. 2:

Jiří ŠTAIF, Palackého federalismus a jeho koaliční potenciál, s. 5–14. – Jitka JONOVÁ, Prohra s fatálními důsledky. Politický vývoj po prusko–rakouské válce z pohledu vídeňského nuncia, s. 15–22. – Jan HÁLEK, Koncept Maffie jako státotvorné komponenty v kolektivní paměti meziválečné československé společnosti, s. 23–43. – Dušan KOVÁČ, „Nová středná Evropa“ u Tomáše G. Masaryka, Friedricha Naumanna a Milana Hodžu, s. 45–60. – Jan RYCHLÍK, Nová Evropa – představy a skutečnost, s. 61–70. – Marie L. NEUDORFLOVÁ,

Filosofické a politické předpoklady Masarykovy koncepce Nové Evropy, s. 71–87. – Milan SCHOLZ, Hledání Nové Evropy v textech T. G. Masaryka a Romana Dmowského. Komparativní pohled, s. 89–110. – Vojtěch KESSLER, Rozdílné světadíly, rozdílné kocepty. Nad analýzou Masarykovy Nové Evropy, s. 111–126.

Theatrum historiae. 2017, č. 21:

Petr VOREL, Funding of the Papal Army's Campaign to Germany during the Schmalkaldic War (edition of the original accounting documentation „Conto de la Guerra de Allemagna“ kept by the Pope's accountant Pietro Giovanni Aleotti from 22 June 1546 to 2 September 1547), s. 9–96. – Christof MUIGG, Montecuccoli's Fame, or: A Diplomat's Military Reputation at the Swedish Court in 1654, s. 97–116. – Miroslav DYRČÍK, Early Eighteenth Century' Jewish Religiousness: A Case of Leibele Prossnitz as Depicted in Bashraybung fun Shabbetai Zevi, s. 117–139. – Mariusz MISZTAL, The Intimate Picture of Queen Victoria and her Household, 1840–1843. Extracts from the Diary of Dr Robert Ferguson, the Queen's Accoucheur, s. 141–166. – Jiří HUTEČKA, „There is Nothing New Out Here!“ A Case Study of Communication Strategies and Gender Dynamics in the First World War Family Correspondence, s. 167–193. – Zbyněk VYDRA, British Jewry and the Attempted Boycott of Nazi Germany, 1933–1939, s. 195–219.

Theatrum historiae. 2018, č. 22:

Vojtěch VEČEŘE, Kazatel a biskup Jindřich z Vildštejna († 1409): Životní osudy muže, který promlouval na pohřbu Karla IV., s. 9–31. – Michaela ANTONÍN MALANÍKOVÁ, Poručnictví, nebo partnerství? Status manželky a majetkové spoluvlastnictví manželů ve středověkém Brně, s. 33–49. – Andrea LOUKOTOVÁ, Lékaři, lazebníci a porodní báby z řad moravských novokřtěnců v 16.–17. století, s. 51–73. – Jindřich KOLDA, Potridentské překračování hranic klauzury Svatojiřského kláštera na Pražském hradě jako potvrzení „odvěké“ prestiže, s. 75–100. – Hana JADRNÁ MATĚJKOVÁ, „Kdykoliv jsem měla volnou chvíli, něco jsem sepisovala.“ Dílo Justiny Siegemund v kontextu raně ženských přírodovědných spisů z německojazyčných oblastí, s. 101–124. – Marie MACKOVÁ, Hadry a hadrnice: od důchodkového deliktu k průmyslové surovině a sběračkám odpadu, s. 125–145. – Jana HORÁKOVÁ, Diskuze o talmudickém původu Chevra kadiša v časopisech Allgemeine Zeitung des Judenthums, Die Neuzeit a Oesterreichische Wochenschrift, s. 147–164. – René NOVOTNÝ, „Pruští emigranti“. Kladsko–slezské komunity ve východních a středovýchodních Čechách (1763–1946), s. 165–229.

Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky. Roč. 66, 2018, č. 4: Milena BARTLOVÁ, „Není možno se vzdát svobody myšlení.“ Vincenc Kramář a marxismus 1945–1960, s. 246–263. – Michal ŠRONĚK, Tovaryšstvo Ježíšovo a město jako prostor řádové reprezentace, s. 264–282. – Jindřich TOMAN, The Woman Is Hollow. Toyen's Melancholy In-Sights, s. 283–295. – Didier MARTENS, Ein altniederländisches Triptychon mit elegischem Gedicht im Schloss Lednice (Eisgrub), s. 296–312.

Vlastivědný sborník Pelhřimovska. 2018, č. 24:

Miroslava KVÁŠOVÁ, Úvodní slovo: Konference Mnohotvárnost. Pelhřimovské baroko 2017, s. 7–8. – Miloš SLÁDEK, Barokní kazatelé a obraz české krajiny (malé zamyšlení u příležitosti jedné výstavy v pelhřimovském muzeu), s. 9–18. – Michaela KOKOJANOVÁ, Proměna milieu Prostějova po Velkém ohni 1697 aneb Příspěvek k poznání opomíjeného údobí města, s. 19–36. – Miroslava KVÁŠOVÁ, Freskový sál zámku pánů z Říčan, s. 37–46. – Anna HAMRLOVÁ, Nástěnná malba poutního kostela Nejsvětější Trojice na Křešněvsku v kontextu barokní vizuální kultury, s. 47–58. – Zuzana TRNKOVÁ, Drobné sakrální památky Pelhřimova, s. 59–74. – Marcela HOHLOVÁ, Záhadný národní básník? František Jaromír Rubeš (16. 1. 1814 Čížkov – 10. 8. 1853 Skuteč), s. 77–94. – Jakub VAZAČ – Jan VAZAČ, Tvrz v obci Vojslavice, s. 97–106. – Irena KRČILOVÁ, Zvony kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Vojslavicích, s. 107–112. – Olga LHOTSKÁ, Stavba silnic v minulosti, s. 113–126. – Karel VOŠTA, Synagoga v Pacově, s. 127–134. – Marie FRONKOVÁ, Půlstoletí jezdeckví v Žirovnici, s. 135–140. – Zdeněk MARTÍNEK, Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov v roce 2017, s. 155–157. – Markéta SKOŘEPOVÁ, Muzeum Vysočiny Pelhřimov, příspěvková organizace, v roce 2017, s. 158–160.

Vlastivědný věstník moravský. Roč. 70, 2018, č. 4:

Hana KRUTÍLKOVÁ, Měšťanské ženy a gender. Ke konceptu feminity na příkladu Moravské orlice (1863–1872), s. 317–330. – Michael VIKTOŘÍK, Pohled na ubytovací poměry důstojníků rakouské armády v 50. letech 19. století na příkladu pevnostní Olomouce. Věnováno doc. Marii Mackové k významnému životnímu jubileu, s. 331–339. – Petr ČEHOVSKÝ, Nové poznatky k raně renesanční architektonické sověře Moravské Třebové a Litomyšle, s. 340–346. – Emil KORDIOVSKÝ, Hraniční problémy na Břeclavsku po roce 1918. Ke stému výročí připojení k Moravě obcí Hlohovec, Charvátská Nová Ves, Poštorná, Úvaly a Valtice, s. 348–351. – Hynek ŘIHÁK, Vlastimil: čtenářsko-hospodářský spolek v Brně–Žabovřeskách, s. 351–354. – Pavla PITELOVÁ, První kroužek kuřáků ve Vyskově, s. 354–357. – Pavel MICHNA, Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 2017. Výběr, s. 358–384. – Jaromír KUBÍČEK, Jubilující spisovatel literatury faktu Dušan Uhlíř, s. 385. – Jaromír KUBÍČEK, Moravika – vlastivědná literatura za rok 2017 – heimatkundliche Literatur im Jahre 2017 – patriotic literature in the year of 2017, s. 395–416.

Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. Roč. 55, 2018, č. 3:

Ondřej CHVOJKA, Archeologické výzkumy koněspřežní dráhy v jižních Čechách, s. 133–147. – Jan MÜLLER, O stavební kultuře Českého Krumlova v letech 1860–1890, s. 148–162. – Pavel SCHAFFERHANS, 700 let obce Sudoměřice u Tábora, s. 163–168. – Vlastimil KOLDA, František Adolf Borovský a jeho cestovní nadace pro studenty českobudějovického gymnázia (Příspěvek k 150. výročí založení Jirsíkova gymnázia v Českých Budějovicích), s. 169–181. – Leoš NIKRMAJER, K jednomu sporu v obecním zastupitelstvu v Krtelích na přelomu let 1935/1936, s. 182–184. – Jiří CUKR, Zapomenutý

„aviatik“ Čeněk Chalupský (1875–1959), s. 185–193. – Laděna PLUCAROVÁ, K životnímu výročí Mgr. Anny Kubíkové, s. 194–195.

Východočeské listy historické. Sv. 37, 2017:

Pavel Otmar KRAFL, Konfraternity kladského kláštera řeholních kanovníků sv. Augustina, s. 7–13. – Anna VÁCLAVÍKOVÁ, Pohled na průmyslovou zaměstnanost v Československu v prvních poválečných letech (1945–1948), s. 15–36. – Zdeněk DOSKOČIL, Básník Ladislav Novomeský v hledáčku Státní bezpečnosti (1948–1950), s. 37–63. – Leoš NIKRMAJER, Česko–rakouské vztahy v jihočeských pohraničních okresech v období let 1989–1990, s. 65–84. – Zdeněk ZAHRADNÍK, Fond knihovny benediktinského kláštera v Broumově a jeho evidence na přelomu 18. a 19. století, s. 87–111. – Pavel DVOŘÁK, Edvard Beneš – domácí zájezdy a fotografie, s. 113–142.

Východočeské listy historické. Sv. 38, 2017:

Vojtěch HÁJEK, Vývoj a využití vrtulníku HC–2/HC–102, s. 7–25. – Karel KONEČNÝ, Východočeská krajská organizace ČSL v letech 1968–1972, s. 27–51. – Aleš ZAPLETAL, Proces konsolidace v Českém úřadu pro tisk a informace v letech 1969–1971: ustavení normalizační cenzurní instituce, s. 53–67. – Martin BRYCHTA, Kultura a využití volného času v Ostravě na počátku „normalizace“, s. 69–96. – Jitka VANDROVCOVÁ, Místní národní výbory v přelomových letech 1989–1990 – případová studie obcí severozápadní části okresu Tábor, s. 99–119. – Ignác Antonín HRDINA – Jindřich KOLDA, Šporkova koupě Nového lesa od královského věnného města Dvůr Králové nad Labem roku 1717 (historicko–právní črta), s. 121–134. – Petr SEDLÁČEK, Listiny z přelomu 14. a 15. století z archivu města Litomyšl. Pramenná edice, s. 135–150. – Barbora FIŠEROVÁ, Konference Tři staletí v srdci Evropy (Česká a evropská společnost v 16.–18. století), s. 157–160.

Východočeský sborník historický. Sv. 34, 2018:

Karolína KEJVALOVÁ, Korespondence věnného města Hradce Králové s okolní šlechtou ve světle dochovaných konceptních register a jejich zápisů z roku 1589, s. 5–37. – Barbora FIŠEROVÁ, Nejstarší dochované testamenty vysokomýtských měšťanů z let 1574–1696. K některým aspektům měšťanského života v raném novověku, s. 39–63. – Pavel DRNOVSKÝ – Nikola VONDRÁČKOVÁ, Topografie a podoba šibenic na území bývalého Bydžovského a Hradeckého kraje na základě výpovědi kartografických a ikonografických pramenů, s. 65–105. – Michal BENDA, Počátky komunistického hnutí v Československu s důrazem na vývoj v Pardubicích, s. 107–134. – Monika ŽÁKOVÁ, Bytová krize v Chrudimi ve 20. letech 20. století, s. 135–150. – David RICHTER, Bibliografie historických a vlastivědných neperiodických publikací pro území východních Čech za rok 2017, s. 199–206.

Vyškovský sborník. Sv. 13, 2017:

Karel MLATEČEK, K podivuhodným osudům Jakuba Končeka z Prus v období markraběcích válek (část druhá), s. 7–31. – Jan ŠTĚPÁN, Ondřej Melický z Romanovic,

nobilitovaný biskupský úředník z Vyškova, s. 33–54. – Peter FUTÁK, Chorynští z Ledské. Část II. – Od Bílé hory k Veselí, s. 55–84. – Matouš JIRÁK, Lichtenštejnské hraniční kameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Část II. – Panství Moravský Krumlov, s. 85–111. – Jan RŮŽIČKA, Život a smrt pro národ – Antonín Souček (1888–1942), s. 113–138. – Radek MIKULKA, „Všechno, co mám, patří slečně Doris...“ Méně známé okamžiky z působení letce Lea Anderleho ve Velké Británii, s. 139–154. – Karel MLATEČEK, Hřivín z Roštitek a jeho „malý“ svět, s. 159–170. – Marie MLATEČKOVÁ, Proměny Místního národního výboru v Opatovicích v letech 1945–1950, s. 171–181. – Martin RÁJA, Osudy slavkovského pomníku padlým vojákům Rudé armády, s. 183–192.

Západní Morava. Vlastivědná revue. Roč. 22, 2018:

Martin JURČKA, Páni z Mostiště, s. 5–15. – Leona KRÁLÍKOVÁ, Čarodějnictví na Žďársku (velký případ z roku 1571), s. 17–38. – Martina SCHUTOVÁ, Vizitace žďárského kláštera ve druhé polovině sedmnáctého století na příkladu Charty charitatis z roku 1688, s. 39–54. – Pavel ROUS, Zaniklá sklářská huť v Cikháji, s. 55–68. – Kateřina SKALNÍKOVÁ, 17. červen 1928: prezident Tomáš Garrigue Masaryk na Horácku, s. 69–100. – Jiří VYMĚTALÍK, Příběhy lidí spojených s budováním dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava, s. 101–119. – František GREGOR, Josef Strniště: ceny zboží a služeb na náměštském panství koncem sedmnáctého a počátkem osmnáctého století, s. 120–122. – Kateřina TĚSNOHLÍDKOVÁ – Jakub TĚSNOHLÍDEK, Archeologický výzkum v objektu tvrze a rychty v Kněževsi v roce 2013, s. 123–137. – Josef HÁJEK – Marie RIPEROVÁ – Martin ŠINDL – Josef UNGER, Velkomeziříčské popraviště „Na spravedlnosti“ v nálezech a dokumentech, s. 138–147. – Petr ŠKARVADA, Obec Vepřová v sedmnáctém století jako součást polensko-přibyslavského panství, s. 148–156. – Martin ŠIKULA, Patnáct let zkušeností s vedením obecní kroniky Bohuňova (1999) 2003–2018, s. 157–176. – Jitka PADRNOSOVÁ, Státní okresní archiv Třebíč v roce 2017, s. 177–178. – Vít KŘESADLO, Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou v roce 2017, s. 179–180. – Vladimír CISÁR, Městské muzeum Bystřice nad Pernštejnem v roce 2017, s. 181–182. – Dana ZEZULOVÁ, Městské muzeum v Náměšti nad Oslavou v roce 2017, s. 183. – Kateřina SKALNÍKOVÁ, Horácké muzeum v Novém Městě na Moravě v roce 2017, s. 184–187. – Božena KABELÍKOVÁ, Muzeum Vysociny Třebíč v roce 2017, s. 188–189. – Ivo KŘÍŽ, Městské muzeum ve Velké Bíteši v roce 2017, s. 190–192. – Irena TRONEČKOVÁ, Muzeum Velké Meziříčí v roce 2017, s. 193–196. – Stanislav MIKULE, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou v roce 2017, s. 197–201. – Informace o regionální a vlastivědné literatuře z let 2017 a 2018, s. 210–219. – Ivan ŠTARHA, Památníky docenta Hudce, s. 220. – Miroslav MALOUŠEK, Zapomenutý hrdina MUDr. Jan Konečný, s. 221–222.

Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea. Roč. 25, 2018:

Veronika VEČEŘOVÁ, Prachatický solný obchod v pozdním středověku: právo, cesty, konkurence, s. 15–56. – Paul PRAXL, Die Stögerhütte bei Wallern. Geschichte einer bedeutenden Böhmerwald-Glashütte von 1538 bis zu ihrer Stilllegung 1807, s. 57–70. –

Pavla STUHLÁ, Obnova nepřijatých prezentací eggenberského patronátu na beneficia duchovní správy v Prachaticích, Chrobotech a Mirovicích roku 1718, s. 71–89. – Václav STARÝ, Městští písaři v Prachaticích v 16. století, s. 91–120. – Jindřich VÁGNER, Archeologie modernity na příkladu dvou zaniklých vesnic na Ktišsku, s. 123–161. – Jan Antonín MAGER, Z historie rodu Hoslovských (Hostlovských), s. 165–182. – Václav STARÝ, Z dějin literátského bratrstva v Prachaticích, s. 185–201. – Václav STARÝ, Obraz literátského bratrstva v Prachaticích, s. 203–213. – Helena DVOŘÁKOVÁ – Libuše KROPÁČKOVÁ, Historie panského pivovaru ve Vlachově Březí, s. 215–235. – Pavel FENCL, Pozemková reforma v Petrově Dvoře a libějický incident pohledem kronikářů a dobového tisku, s. 237–248. – Jan KRLÍN, Státní úředníci v přelomovém období 1918–1929 na českém jihu a jihozápadě v materiálech Prezidia českého místodržitelství v Českém Krumlově, Vodňanech, Netolicích, Prachaticích, Volarech a Vimperku, s. 249–277. – Markéta VOŘÍŠKOVÁ, František Beran – život jednoho vojína v první světové válce, s. 281–309. – Václava VONDROVSKÁ, První světová válka očima rolníka Vojtěcha Duška z Mahouše, s. 311–320. – František KOTĚŠOVEC, Válečný deník Jana Vlka ze Čkyně, s. 321–325. – František KOTĚŠOVEC – Bohumil TETOUR, „Drahota, lichva, sucho, kanonická generální vizitace“. Rok 1917 v písemnostech okresu prachatického, s. 327–335. – Bohuslav LANĚK, Varhany ve farním kostele sv. Jakuba Apoštola ve Lhenicích, s. 339–353. – Václav STARÝ, Udělení čestného občanství obce Čkyně presidentům republiky T. G. Masarykovi a Edvardu Benešovi v roce 1937, s. 357–360. – Jiří KRLÍN, Příspěvek k udělení uměleckého stipendia rakouského Ministerstva kultu a vyučování Františku Heritesovi a k činnosti nadací Václava Floriana Heritese, Václava V. Heritese z Vodňan a Františka Harmacha z Volyně ve fondu Českého místodržitelství (1884–1900) Národního archivu v Praze, s. 361–363.

Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích. Sv. 32, 2018:

Miroslav RADONĚ, Vzpomínka na pana RNDr. Norberta Krutského (1932–2018), s. 5–52. – Jiří WOLF, K významnému životnímu jubileu PhDr. Jany Perutz Michlové, s. 65–66. – Jiří WOLF, Corrigenda k napsáním teplického okresu, s. 67–70. – Jiří WOLF, Rodinné zápisky Jana Václavovic Bílského, souseda teplického a jeho dětí z let 1590–1630 (heuristická poznámka k neznámému rukopisu), s. 71–80. – Jiří WOLF, Prvotisky knihovny Regionálního muzea v Teplicích jako kulturněhistorický pramen (předběžná poznámka k možností jejich budoucího studia), s. 81–92. – Lucie KURSOVÁ, Životní výročí PhDr. Petra Budinského, s. 93–94. – Lucie KURSOVÁ, Životní výročí PhDr. Milana Zápotockého, CSc., s. 95. – Jana PERUTZ MICHLOVÁ, Pěvecký spolek Slavík Lidumil a jeho ženský sbor v letech 1934–1938, s. 97–100. – Milan ČERNÝ, Hudební aktivity při kostele svatého Jana Křtitele ve Flájích během první poloviny 18. století, s. 101–122. – Radim NEUVIRT, Psi známky okresu Teplice II. – Okresy Duchcov a Bílina, s. 123–168. – Vladimír MJALOVSKÝ, Sudetoněmecká numismatická společnost, s. 169–186.

Zpracovaly Kristina Rexová a Věra Hanelová

Zpracováno s podporou projektu MŠMT č. LM2018101,

Digitální výzkumná infrastruktura pro jazykové technologie, umění a humanitní vědy.

DO TOHOTO ČÍSLA PŘISPĚLI**PhDr. Sixtus BOLOM-KOTARI, Ph.D.**

Historický ústav AV ČR, v. v. i.
Prosecká 76
CZ-190 00 Praha 9
bolom-kotari@hiu.cas.cz

PhDr. Mikuláš ČTVRTNÍK, Ph.D.

Státní oblastní archiv v Praze
Archivní 4/2257
CZ-149 00 Praha 4
mikulas.ctvrtnik@soapraha.cz

PhDr. Martin MUSÍLEK, Ph.D.

Národní památkový ústav
Valdštejnské náměstí 162/3
CZ-118 01 Praha 1
martin_musilek@centrum.cz

Mgr. Jan ZAPLETAL, Ph.D.

Filozofická fakulta Univerzity Palackého
v Olomouci
Křížkovského 511/10
CZ-771 47 Olomouc
zapletal.j@post.cz

Mgr. Markéta ZAPLETALOVÁ, Ph.D.

Filozofická fakulta Univerzity Palackého
v Olomouci
Křížkovského 511/10
CZ-771 47 Olomouc
m.zapletalova@upol.cz

Redakce

Vedoucí redaktoři | Editors-in-chief:

Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK

Výkonná redaktorka | Managing Editor: Marie Buňatová

Technický redaktor | Administrative Editor: Jaroslav Novotný

Vědecká rada | Scientific Board:

Zdeněk Beneš, Václav Bůžek, Milan Hlavačka, Martin Holý, Tomáš Knoz, Martin Kovář, Robert Kvaček, Jiří Lach, Václav Ledvinka, Jiří Malíř, Jan Němeček, Svatava Raková, Eva Semotanová, Petr Sommer, Miroslav Šedivý, Petr Vorel, Josef Žemlička

s redakčním krubem | with Editorial Board:

Ivan Hlaváček, Zdeněk Hojda, Miroslav Hroch, Jan Křen, Magdaléna Pokorná, Ivan Šedivý

Mezinárodní vědecká rada | International Scientific Board:

Hugh L. Agnew (Washington), Joachim Bahlcke (Stuttgart), Detlef Brandes (Düsseldorf), Robert J. W. Evans (Oxford), Henryk Gmiterek (Lublin), Wojciech Iwańczak (Warszawa), Dušan Kováč (Bratislava), Piotr M. Majewski (Varšava), Antoine Marès (Paris), Ralph Melville (Mainz), Nicolette Mout (Leiden), Taku Shinohara (Tokio), Thomas Winkelbauer (Wien)

Návrh obálky a typografie | Design:

Jáchym Šerých

**Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. | Published by the Institute of History
of the Czech Academy of Sciences**

Adresa | Address:

Prosecká 76, CZ-190 00 Praha 9 – Nový Prosek. Tel.: +420 225 443 241

E-mail: cch@hiu.cas.cz

Tiskne Powerprint s. r. o., Kamýcká 751/60, Praha - Suchdol.

Přijímání objednávek | Distribution:

Distribuci předplatitelům provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p., telefonicky na bezplatné lince 800 300 302, elektronicky na: postabo.prstc@cpost.cz, písemně na adrese: Česká pošta, s. p., oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3. Smluvní vztah mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobecnými obchodními podmínkami pro předplatitele.

Distribuce pro Slovensko:

Magnet Press, Slovakia s. r. o., Šustekova 8, P. O. Box 17,

SK-851 04 Bratislava, tel.: 01/67201931-33, fax: 02/67201930, e-mail: predplatne@press.sk

Distribution rights in all remaining areas (with the exception of the Czech Republic and Slovakia):

Kubon and Sagner, Postfach 340108,

D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Jednotlivá čísla lze zakoupit též v Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; nám. Svobody 13, 602 00 Brno) nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. (Prosecká 76, 190 00 Praha 9; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím distributora www.kosmas.cz.

ČČH vychází čtvrtletně | ČČH is published quarterly.

Toto číslo vyšlo v červnu 2019 | This issue was published in June 2019.

Cena jednotlivého výtisku 130 Kč.

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1)

SCOPUS

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep>

<http://hsozkult.geschichte.huberlin.de/zeitschriften>

<http://cejsh.icm.edu.pl>

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky>

<http://www.proquest.com>

ISSN 0862-6111